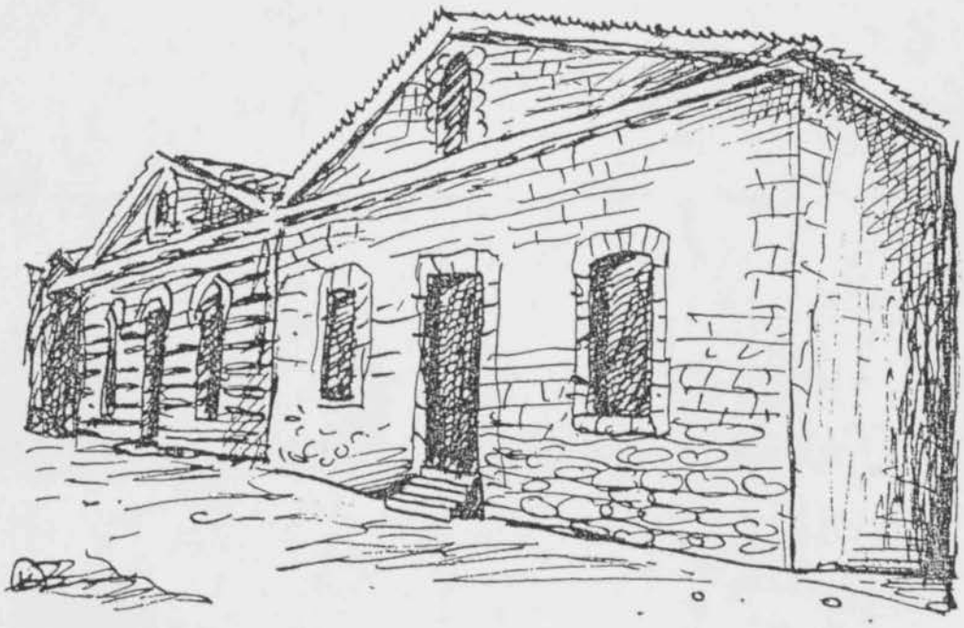
140
ΠΟΛ

Τ.Ε.Ι ΠΕΙΡΑΙΑ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΑ ΣΑΜΟΥ
και ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ
(τέλη 19ου – αρχές 20ου)

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ :
ΝΙΚΗ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΚΗΣ

ΕΠΙΒΛΕΨΗ – ΕΙΣΗΓΗΣΗ
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ :
ΠΟΠΗ Π. ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΥ – ΒΑΡΕΛΙΔΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΑΘΗΝΑ
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1999

Περιεχόμενα

Βυρσοδεψεία Σάμου

- Σάμος.....4 – 16
- Ιστορικές Αναφορές και η Βυρσοδεψεία στη Σάμο.....17 – 20
- Πρόλογος.....21 – 23
- Φυσιολογία και Ιδιότητες του Δέρματος.....24 – 25
- Η Βυρσοδεψία.....26 – 33
- Η Προμήθεια των Δερμάτων και των Πρώτων Υλών.....34 – 35
- Στάδια Επεξεργασίας των Δερμάτων.....36 – 55
- Η Διάθεση των Δερμάτων.....56
- Εργαλεία Βυρσοδεψίας.....57 – 58
- Τα Βυρσοδεψεία στη Σάμο.....59 – 118
- Η Βυρσοδεψεία στην Ιστορία.....119 – 134
- Επαναχρησιμοποίηση..... .. 135 – 149
- Μελέτη των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιίας.....150 – 256

Βιομηχανικά Κτίρια

- Εργοστάσιο Ζάχαρης..... ..257 – 264
- Το Ταμπάκικο.....265 – 267
- Σύρος.....268 – 274
- Βυρσοδεψείο Μενέλαου Κορνηλάκη.....275 – 289
- Ταμπάκικα Δημητσάνας.....290 – 291
- Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης.....292 – 303
- Ελαιοτριβεία.....304 – 334
- Βιβλιογραφία.....335 – 337

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

(Χάρτης 1) Χάρτης Σάμου.

ΣΑΜΟΣ

Θέση :

Η νήσος Σάμος ανήκει στο σύμπλεγμα των Ανατολικών Σποράδων μεταξύ των 36΄50΄ και 5΄40΄ των 27ο ανατολικού μήκους μεταξύ του 39΄45΄ και του 50΄ των 37° βορείου πλάτους από του μεσημβρινού του αστεροσκοπείου του Γρήνουϊτς, βρίσκεται στο ανατολικό μέρος του Ικάριου πελάγους και απέχει από τον Πειραιά 175 ναυτικά μίλια. Η περιφέρεια του νησιού είναι 75 μίλια **(Χάρτης 1)**.

Όρη, πεδιάδες, ποταμοί :

Η Σάμος είναι το μεγαλύτερο μέρος ορεινή, τα δε υψηλότερα βουνά είναι ο Κέρκης ή Κερκετέυς με υψόμετρο 1440 μ. και η Άμπελος, κοινώς Καρβούνης 1200 μ. Πεδιάδες έχει της Χώρας, του Μεσόκαμπου και άλλες μικρότερες. Κυριότερος ποταμός της είναι ο Ίμβασος, στον οποίο κατά την μυθολογία λούζονταν η θεά Ήρα.

Πολίτευμα :

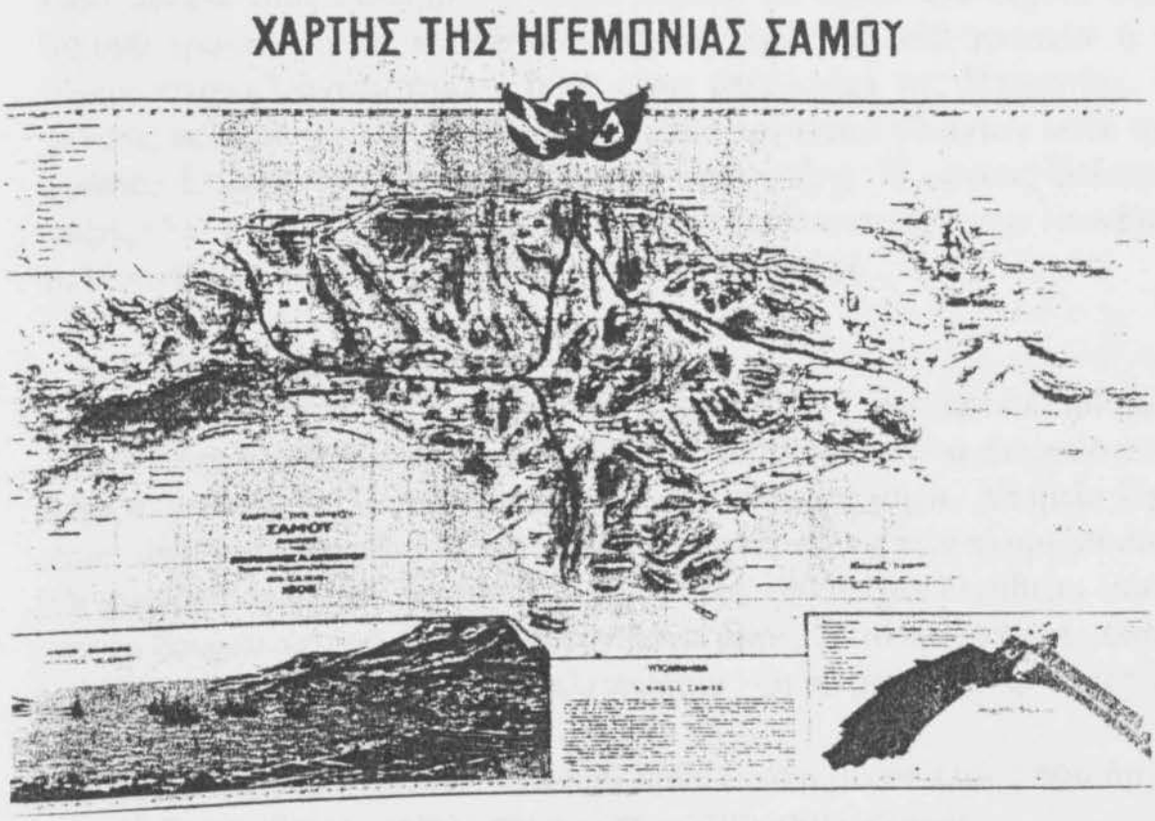
Η Σάμος ανακηρύχτηκε το Δεκέμβριο του 1832 από το Σουλτάνο Μαχμούτ τον Β΄ ηγεμονία αυτόνομη, υποτελής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία υπό την προστασία των Δυνάμεων Γαλλίας, Αγγλίας και Ρωσίας. Τα προνόμια της, περιλήφθηκαν σε αυτοκρατορικό φιρμάνι που ονομάστηκε Οργανική. Με τα προνόμια αυτά η Υψηλή Πύλη της έδωσε πλήρη εσωτερική αυτονομία, αλλά κράτησε το δικαίωμα να διορίζει τον ηγεμόνα, ο οποίος έπρεπε να είναι ομόδοξος των Σαμίων. Οι κάτοικοι της Σάμου υποχρεώθηκαν να πληρώνουν κάθε χρόνο 400.000 γρόσια ποσό που μειώθηκε το 1868 στο μισό. Τη Γενική Διοίκηση του νησιού ασκούσε τετραμελές συμβούλιο (Βουλή) που προεδρεύοταν από τον Ηγεμόνα **(Χάρτης 2)**.

Εξουσίες :

Υπήρχαν τρεις εξουσίες που ήταν ανεξάρτητες μεταξύ τους, συγκεκριμένα η Νομοθετική και η Δικαστική. Η Νομοθετική ασκούνταν από τη συνέλευση. Είχε όμως και ο Ηγεμόνας το δικαίωμα σε έκτατες περιστάσεις να βγάζει νομοθετικά διατάγματα. Ο αριθμός των πληρεξουσίων μαζί με τον Μητροπολίτη που έφερε αξίωμα πληρεξουσίου, ήταν σαράντα. [1]

---

[1] . Μανώλης Ι. Νικολαΐδης, «Η Ζωή Στη Σάμο» Αθήνα 1995, σελ. 8.

(Χάρτης 2) Χάρτης της Ηγεμονίας της Σάμου του Ε. Αιγινίτη, 1908.

Εκλογή Πληρεξουσίων :

Το 1908 εκδόθηκε νέος εκλογικός νόμος που καταργούσε το ισχύον τότε εκλογικό σύστημα με σφαιρίδια και καθιέρωσε το σύστημα εκλογής με ψηφοφορία. Έτσι, όσοι συμπλήρωναν το 21° έτος της ηλικίας τους μπορούσαν να ψηφίσουν. Ο νόμος όριζε επίσης για τους ψηφοφόρους να έχουν ακίνητη περιουσία αξίας άνω των 50 γροσιών. Όσο αφορά τους εκλέξιμους, αυτοί έπρεπε να έχουν ιδιοκτησία αξίας 10.000 γροσιών ή να πληρώνουν φόρους άνω των 100 γροσιών ή να έχουν πτυχίο Πανεπιστημίου ή να είναι υπάλληλοι της Ηγεμονίας. Οι γενικές εκλογές για την εκλογή δημοτικών αρχόντων γίνονταν κάθε τρία χρόνια. Εκλέγονταν στους δήμους πρώτης τάξης 71, στους δεύτερης τάξης 51 και στους τρίτης τάξης 31. Από αυτούς στην συνέχεια εκλέγονταν οι δήμαρχοι και οι δημοτικοί σύμβουλοι.

Σύνοδος Συνέλευσης :

Η σύγκληση της Συνέλευσης γινόταν κάθε χρόνο και σε ορισμένη εποχή (Απρίλιο ή Μάιο), η δε σύνοδος δεν μπορούσε να διαρκέσει πιο λίγο από ένα μήνα, ούτε περισσότερο από ενάμιση μήνα. Απαρτία είχαν όταν υπήρχε παρουσία του μισού αριθμού πλέον ενός των πληρεξουσίων. Οι συνεδριάσεις ήταν δημόσιες. Από το έτος 1906 είχαν ελεύθερη είσοδο και οι βουλευτές που λάμβαναν τον λόγο χωρίς δικαίωμα ψήφου, ενώ οι αποφάσεις λαμβάνονταν κατά πλειοψηφία. Οι κυριότερες εργασίες της εθνοσυνέλευσης ήταν :

Α) Η σύνταξη του προϋπολογισμού κάθε οικονομικού έτους που άρχιζε την 1η Σεπτεμβρίου, καθώς και ο έλεγχος του ισολογισμού.

Β) Η ψήφιση των νόμων της εσωτερικής διοίκησης

Γ) Ο έλεγχος των πράξεων της Βουλής

Δ) Η εκλογή των βουλευτών

Εκτελεστική εξουσία :

Η εξουσία αυτή ανήκε στον ηγεμόνα και τη βουλή που είχε την γενική διοίκηση του νησιού. Για να δούμε την δομή και την οργάνωση της Εκτελεστικής εξουσίας, λαμβάνουμε σαν παράδειγμα την περίοδο 1910-1911 με Ηγεμόνα τον Ανδρέα Κοπάση, δέκατο όγδοο στη σειρά, και Ηγεμονίδα την Ελένη Κοπάση.[2]

---

[2]. Μανώλης Ι. Νικολαΐδης, «Η Ζωή Στη Σάμο» Αθήνα 1995, σελ.9.

Προξενικό Σώμα :

Μιχαήλ Σεληνιάδης, πρόξενος της Ελλάδας και μετά από αυτόν ο Αγ. Τζαννέτος (το 1911). Αριστοτέλης Σταματιάδης πρόξενος της Ισπανίας και υποπρόξενος της Ιταλίας και της Γερμανίας. Γρηγόριος Λουϊμαρκ, υποπρόξενος της Αγγλίας. Όσκαρ Μισσίρ, Υποπρόξενος της Αυστρίας και της Ολλανδίας. Φ. Μαϊνέτης, υποπρόξενος του Βελγίου, και Λέων Μισσίρ, υποπρόξενος της Γαλλίας. Το Ηγεμονικό Γραφείο είχε ένα διευθυντή, τον Κ. Ιωαννίδη, έναν αρχειοφύλακα και έναν κλητήρα.

Βουλή :

Αποτελούνταν από τέσσερα μέλη που εκλέγονταν από την Συνέλευση, ένας από καθένα τμήμα, τέσσερα στον αριθμό, του νησιού. Η διάρκεια της ήταν ετήσια. Βουλευτής της περιόδου 1909-1910 ήταν οι Μανουήλ Σ. Νικολαΐδης του τμήματος Βαθέως, Αρ. Μανταφούνης του τμήματος Καρλοβάσου, Δημ. Ορφανός του τμήματος Χώρας και Αλέξ. Αλεξάνδρου του τμήματος Μαραθοκάμπου. Τα γραφεία της Βουλής αποτελούνταν από έναν γραμματέα (τον Αρ. Ανεζίνη) και έναν κλητήρα (τον Κ. Φωκά). Καθώς επίσης και από πληρεξουσίους από όλα σχεδόν τα χωρία της Σάμου.

Πολιτιστική Διαίρεση :

Διοικητικά η Σάμος ήταν διαιρεμένη σε τέσσερα τμήματα : Βαθέως, Καρλοβάσου, Χώρας και Μαραθοκάμπου. Τα τμήματα διαιρούνταν σε δήμους, 31 τον αριθμό Α΄ , Β΄ και Γ΄ τάξης. Στους δήμους Α΄ τάξης το δημοτικό συμβούλιο είχε επτά μέλη, στους Β΄ πέντε και στους δήμους Γ΄ τάξης τρία. Οι δήμαρχοι μερικές φορές αντικαθιστούνταν από τους παρέδρους.[3]

Δικαστική Εξουσία :

Αυτή αποτελούνταν από ένα Εφετείο που εδρεύει στο Λιμένα Βαθέως (πρωτεύουσα Σάμου) και συγκροτείται από τρεις δικαστές, έναν εισαγγελέα και ένα γραμματέα.

Πρωτοδικεία :

Λειτουργούσαν : α) του Βαθέως, β) του Καρλοβάσου και γ) του Μαραθοκάμπου, που αλλάζει έδρα κάθε χρόνο. Αποτελούνταν από τρεις δικαστές, έναν εισαγγελέα και έναν γραμματέα.

Ειρηνοδικεία :

Λειτουργούσαν δέκα : Αγίου Κων/νου, Βαθέως, Βουρλιωτών, Καρλοβάσου, Κουμεϊκων, Σπαθαραίων, Μαραθοκάμπου, Μυτιληνιών; Παγώνδα, Πύργου και Χώρας. Αποτελούνταν από έναν ειρηνοδίκη και έναν γραμματέα. Οι ισχύοντες τότε νόμοι στη Σάμο ήταν : α) Ο Αστικός

---

[3]. Μανώλης Ι. Νικολαΐδης, «Η Ζωή Στη Σάμο» Αθήνα 1995, σελ. 10.

Κώδικας της Σάμου του 1899, β) Ο Γαλλικός εμπορικός κώδικας για τις εμπορικές υποθέσεις, γ) Η Ελληνική Πολιτική Δικονομία, δ) Η Ελληνική Ποινική Δικονομία, ε) Οι εγχώριοι νόμοι, οι οποίοι ψηφίζονταν από τη συνέλευση.

Σήματα :

Το 1835 εκδόθηκε Αυτοκρατορικός ορισμός της Πύλης και με αυτόν επιτράπηκε στους Σαμίους να έχουν δύο σημαίες : α) την Ηγεμονική, που υψώνονταν στο Ηγεμονικό Μέγαρο και τα άλλα δημόσια καταστήματα και η οποία είχε γαλάζιο χρώμα και στο μέσον λευκό τρίγωνο με κόκκινο σταυρό, β) την Εμπορική, που υψώνονταν στα πλοία και τα ιδιωτικά καταστήματα και ήταν κόκκινη στο πάνω μέρος και γαλάζια κάτω με άσπρο σταυρό στο μέσο.[4]

Δημοτικό – Λογιστικό :

Οι οικονομικοί υπάλληλοι της Ηγεμονίας ήτα υπεύθυνοι για την είσπραξη και την δαπάνη των δημοσίων χρημάτων, ο δε διοικητικός και δικαστικός έλεγχος γίνεται από το Γενικό Λογιστήριο, το οποίο και εκδίδει τα χρηματικά εντάλματα που υπογράφουν οι βουλευτές. Το Γενικό Λογιστήριο αποτελούσαν ένας διευθυντής και δύο ταμίες.

Ταμείο :

Υπήρχε ένας Γενικός ταμίας, ένας Γραμματέας και ένας κλητήρας.

Τελωνιακή Υπηρεσία :

Την υπηρεσία αυτή αποτελούσαν τέσσερα τελωνεία (Βαθέως, Καρλοβάσου, Χώρας, Μαραθοκάμπου), δύο ύποτελωνεία (Βουρλιώτες, Κουμέϊκα), και πέντε τελωνοσταθμαρχεία (Αγ. Κων/νος, Ποσειδώνιο, Σπαθαραίοι, Καλαμπάχτασι).

Δασμολόγιο :

Σε όλα τα εισαγόμενα είδη στο νησί επιβάλλονταν τελωνιακό τέλος 11% επί της αξίας τους με βάση την διατίμηση. Τα τούρκικα προϊόντα επιβαρύνονταν 8%. Υπήρχαν όμως και είδη που ήταν ελεύθερα κάθε δασμού, όπως μεταχειρισμένα ρούχα, οικιακά σκεύη, το σιτάρι που θέριζαν οι Σαμιώτες το καλοκαίρι όταν πήγαιναν για εργασία στη Μικρά Ασία. Απαγορευμένα είδη ήταν η πυρίτιδα, η δυναμίτιδα και τα ναρκωτικά.[5]

---

[4]. Μανώλης Ι. Νικολαΐδης, «Η Ζωή Στη Σάμο» Αθήνα 1995, σελ.11.

[5]. Όπ. σημ 4, σελ. 12.

Γεωργία :

Κυριότερα προϊόντα ήταν το κρασί, η σταφίδα, το λάδι, ο καπνός, τα χαρούπια, τα δημητριακά, το γλυκάνισο, τα κρεμμύδια κ.α. Καθώς επίσης και δασικά προϊόντα.

Εμπόριο :

Το 1908 η εισαγωγή ειδών ανέβηκε στο ποσό των 26.209.520 γροσίων και η εξαγωγή στο ποσό των 24.777.014. Το Σαμιώτικο γρόσι αντιστοιχούσε προς 0,20618 χρυσά φράγκα. Οι Σαμιώτες διενεργούσαν εμπόριο με την Ελλάδα, Τουρκία, Ρωσία, κυρίως σε γλυκό κρασί, λάδι δημητριακά και τσιγάρα. Η εισαγωγή γινόταν σε οινόπνευμα σε ξυλεία, σιτηρά, πετρέλαια και καπνά μέτριας ποιότητας.[6]

Εκπαίδευση :

Όλα τα σχολεία τελούσαν υπό την εποπτεία της Διοίκησης και το προσωπικό διορίζονταν από τον ηγεμόνα μισθοδοτούμενο από το Δημόσιο Ταμείο. Το 1910 στο Λιμάνι Βαθέως λειτουργούσε το Πυθαγόρειο Γυμνάσιο, που ήταν αναγνωρισμένο από το Εθνικό Πανεπιστήμιο, ένα πλήρες παρθεναγωγείο και νηπιαγωγείο, καθώς και η Μαυρογένειος Επαγγελματική Σχολή. Στους δήμους Βαθέως, Μυτιληνιούς, Καρλοβάσου, Μαραθοκάμπου, Βουρλιωτών από μία αστική σχολή. Στους υπόλοιπους δήμους από ένα δημοτικό.

Σχολείο :

Μοναστήρια ανδρών :

- Αγίας Ζώνης, ιδρύθηκε το 1693 (μοναχοί 10).
- Αγίας Τριάδας, ιδρύθηκε το 1836 (μοναχοί 9).
- Παναγίας Βροντά, ιδρύθηκε το 1566 (μοναχοί 7), **(Φωτ. 1)**.
- Ζωοδόχο Πηγής, ιδρύθηκε το 1756 (μοναχοί 8), **(Φωτ. 2)**.
- Μεγάλης Παναγίας, ιδρύθηκε το 1593.
- Τιμίου Σταυρού, ιδρύθηκε το 1836 (μοναχοί 8).
- Προφήτη Ηλία, ιδρύθηκε το 1633 (μοναχοί 6).

Υπήρχαν επίσης μοναστήρια με μισθοδοτούμενους μοναχούς, καθώς επίσης και δύο γυναικείες μονές μία στο Καρλόβασι και μία στο Μαραθόκαμπο με 12 μοναχές.[7]

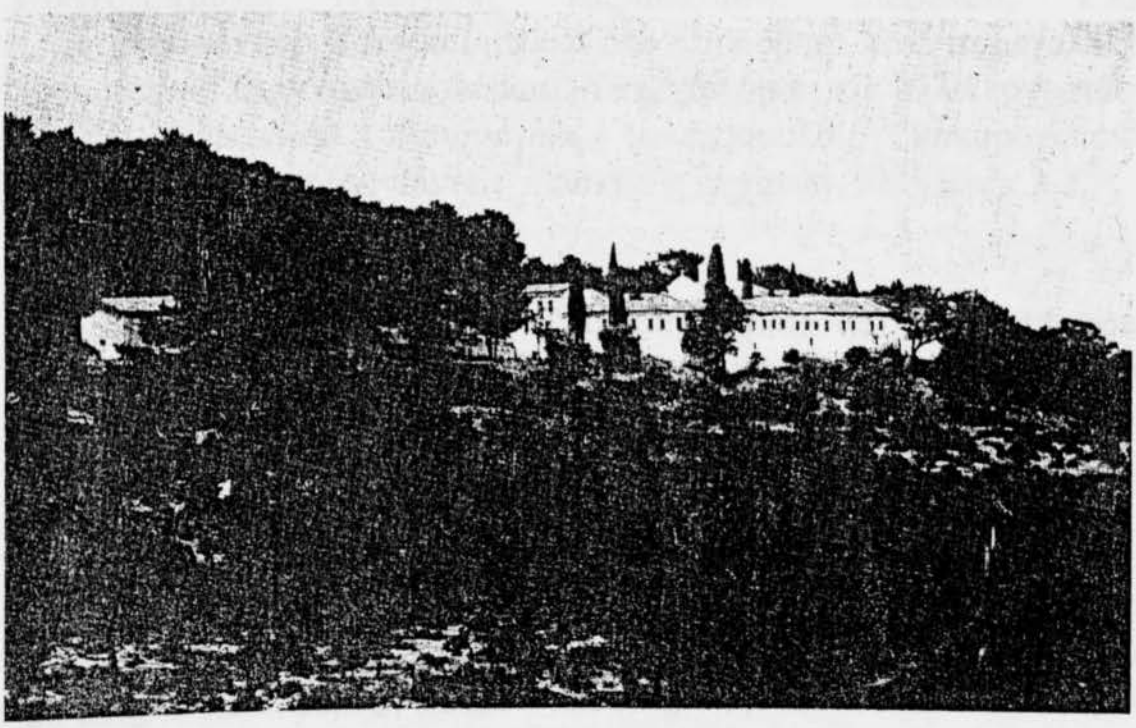
---

[6]. Μανώλης Ι. Νικολαΐδης, «Η Ζωή Στη Σάμο» Αθήνα 1995, σελ.13.

[7]. Όπ. σημ.6, σελ. 15.

(Φωτ. 1) Η Μονή Βροντά.

(Φωτ. 2) Η Μονή Ζωοδόχου Πηγής.

Τηλεφωνικές γραμμές :

Όλοι οι Δήμοι της Σάμου της Σάμου και πολλές συνοικίες επικοινωνούσαν με τηλεφωνικές γραμμές που ανέρχονταν σε 45.000 μέτρα περίπου, με αριθμό τηλεφωνικών σταθμών 34. Τα τηλεφωνικά τέλη ορίζονταν ανάλογα με την απόσταση και το μεγαλύτερο τέλος για συνομιλία πέντε λεπτών στοίχιζε έξι γρόσια ενώ το μικρότερο ένα γρόσι.

Ταχυδρομεία :

Το 1910 – 11 λειτουργούσαν τρία ταχυδρομικά γραφεία που εξυπηρετούσαν την επικοινωνία με το εξωτερικό : το Αυστριακό, το Γαλλικό και το Οθωμανικό. Η ταχυδρομική υπηρεσία του εσωτερικού γινόταν με τέσσερις ταχυδρόμους που αναχωρούσαν από το Βαθύ δύο φορές την εβδομάδα και με άμαξες μεταξύ Βαθέως – Καρλοβάσου
(Φωτ. 3), (Φωτ. 4).

Τηλέγραφος :

Υπήρχε ένας σταθμός τηλεγράφου στο Βαθύ και ένας στο Καρλόβασι.

Βιομηχανία :

Στον τομέα αυτό είχαν αναπτυχθεί δύο κύριοι βιομηχανικοί κλάδοι, της τσιγαροποιΐας και της βυρσοδεψίας. Τα μεγαλύτερα καπνεργοστάσια (Πασχάλη, Καραθανάση, Στεφάνου, κ.λ.π.) λειτουργούσαν στο Βαθύ και μερικά στο Καρλόβασι. Ενώ τα μεγαλύτερα βυρσοδεψεία ήταν στο Καρλόβασι. Υπήρχαν όμως και άλλα εργοστάσια, όπως ατμοκίνητα ελαιουργεία, αλευρόμυλοι, μακαρονοποιεία, οινοποιεία, χημικών προϊόντων, επισκευής μηχανών, πλεκτών κ.λ.π.[8]

Ναυτιλία :

Αρκετά ιστιοφόρα με την Σαμιακή σημαία διέσχιζαν υπερήφανα τα γαλανά νερά του Αιγαίου και γενικά της Μεσογείου. Όπως έχουμε προαναφέρει έχουμε δύο σημαίες όπου η εμπορική υψώνονταν σε αυτά τα πλοία.[9]

Φάροι :

Λειτουργούσαν τρεις ναυτικοί φάροι. Ένας στο ακρωτήριο του Κότσικα στην είσοδο του κόλπου του Βαθιού, ο δεύτερος στο ανατολικό ακρωτήριο του Τζώρτζη (Κάβο – Φονιάς) στην είσοδο του Πυθαγορείου και ο τρίτος στο λιμάνι του Καρλοβάσου.

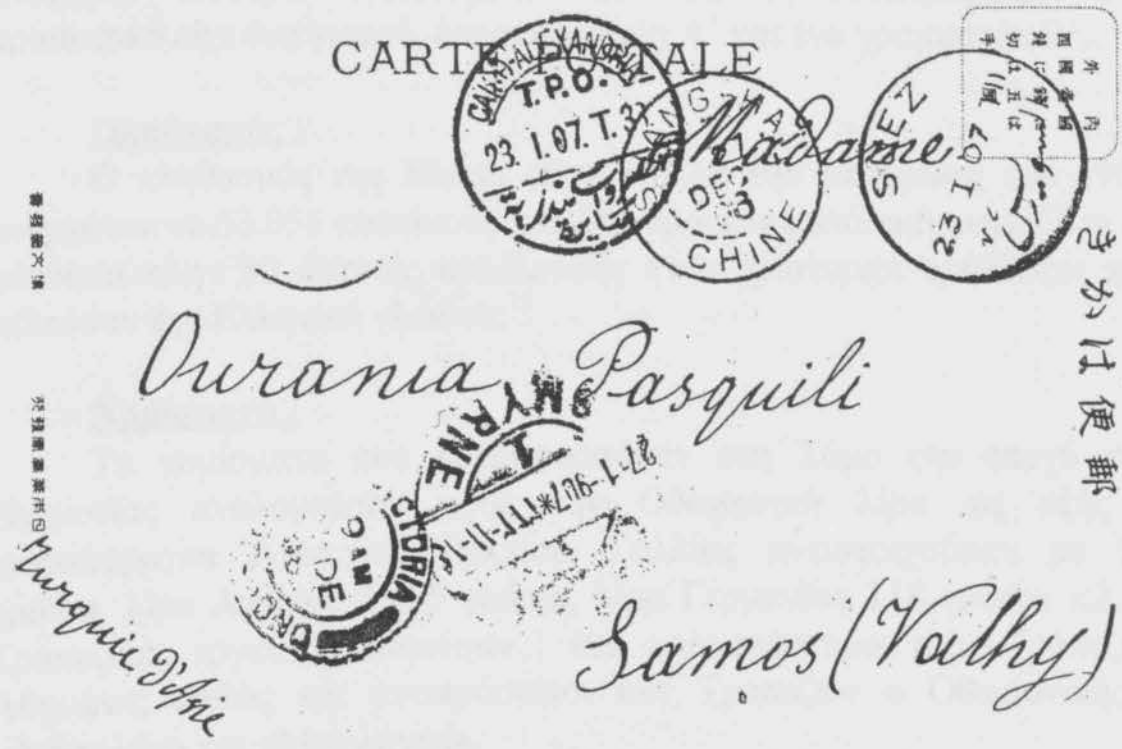
—

[8] . Μανώλης Ι. Νικολαΐδης, «Η Ζωή Στη Σάμο» Αθήνα 1995, σελ. 17.

[9] . Όπ. σημ.8, σελ. 18.

(Φωτ. 3) Ταχυδρομικό επιστολικό δελτάριο του 1912.

(Φωτ. 4) Κάρτα από την Κίνα με ταχυδρομικές σφραγίδες των πολέων που πέρασε μέχρι να φτάσει στον προορισμό της (1907).

Λιμάνια :

Υπήρχαν όπως και σήμερα τέσσερα λιμάνια : του Βαθέως, του Μαραθοκάμπου, του Πυθαγορείου και του Καρλοβάσου. Η Σάμος είχε πολύ μεγάλη εμπορική κίνηση στα λιμάνια της πράγμα που της απέφερε ικανοποιητικό ύψος εσόδων.[10]

Δημόσια ασφάλεια :

Η δημόσια ασφάλεια ήταν έργο της Ηγεμονικής Χωροφυλακής και της Αστυνομίας. Η πρώτη αποτελούνταν από τον αρχηγό της με βαθμό ταγματάρχη, έναν υπαρχηγό με βαθμό λοχαγού τέσσερις υπομοιράρχους, οκτώ νοματάρχες Α΄ τάξης, τέσσερις Β΄ τάξης και εκατόν τριάντα χωροφύλακες. Η αστυνομική υπηρεσία διοικούνταν από έναν αστυνόμο σε κάθε τμήμα του νησιού.

Οδοποιία :

Υπήρχε βατό οδικό δίκτυο, αλλά και δρόμοι κακής βατότητας με τα μέτρα της εποχής. Αμαξωτοί δρόμοι : Βαθέως – Μυτιληνιών – Χώρας – Πυθαγορείου (19.000 μ.), Βαθέως – Αγίου Κων/νου – Καρλοβάσου (36.000 μ.) και Βαθέως – Πυθαγορείου (9.500 μ.).

Υγειονομική υπηρεσία :

Αυτή υπαγόταν στην Κεντρική υπηρεσία της Κωνσταντινούπολης. Υπήρχαν τέσσερα υγειονομεία και δύο υγειοσταθμαρχεία. Για προσωπικό είχε ένα γιατρό, ένα γραμματέα Α΄ και ένα γραμματέα Β΄.

Πληθυσμός :

Ο πληθυσμός της Σάμου σύμφωνα με την απογραφή του 1902 ανερχόταν σε 53.051 κατοίκους που διανέμονταν κατά τμήματα. Όλοι οι κάτοικοι πλην 80 δυτικής προέλευσης ήταν χριστιανοί ορθόδοξοι και μιλούσαν την Ελληνική γλώσσα.[11]

Νομίσματα :

Τα νομίσματα που κυκλοφορούσαν στη Σάμο την εποχή της Ηγεμονίας αναλογούσαν προς την Οθωμανική λίρα ως εξής : εικοσάφραγκα Αυστρίας, Βελγίου, Γαλλίας αντιστοιχούσαν με 97 γρόσια, λίρα Αγγλίας 21,25 γρόσια, λίρα Γερμανίας 118 γρόσια κ.λ.π. Τραπεζικές εργασίες ασκούσαν : ένα υποκατάστημα της «Τράπεζας Αθηνών», καθώς και αντιπρόσωποι των Τραπεζών « Οθωμανικής», «Ανατολής» και «Μυτιλήνης».

---

[10] .Όπ. σημ.8, σελ. 19.

[11] . Μανώλης Ι. Νικολαϊδης, «Η Ζωή Στη Σάμο» Αθήνα 1995, σελ. 22.

Συγκοινωνίες με το εσωτερικό και το εξωτερικό :

Η Σάμος την περίοδο της Ηγεμονίας και μετά την ένωσή της με την Ελλάδα το 1912 είχε τακτική και άμεση επικοινωνία με ατμόπλοια με τα κυριότερα λιμάνια **(Φωτ. 5)**, **(Φωτ. 6)**. Ενώ η συγκοινωνία στο εσωτερικό της με τα χωριά γινόταν αρχικά με ιππήλατες άμαξες ενώ αργότερα, από 1930, με ατμοκίνητα. Στο Καρλόβασι λειτουργούσε ιππήλατο τραμ πάνω σε ράγες. Ήταν πρωτότυπο και εξαιρετικά εξυπηρετικό μέσο μεταφοράς εκείνης της εποχής **(Φωτ. 7)**, **(Φωτ. 8)**. [12]

Κοσμική ζωή :

Η Σάμος παρουσίαζε αρκετή κοσμική κίνηση και ζωή. Ο Ηγεμόνας με την ευκαιρία διαφόρων επετείων και εορτών έδινε μεγαλοπρεπείς δεξιώσεις στο ηγεμονικό μέγαρο και στον ηγεμονικό κήπο, στολισμένα με πανηγυρικό διάκοσμο. Επίσης έδιναν τεΐα για φιλανθρωπικούς σκοπούς, ενώ κάθε χρόνο με την επέτειο της ανάρρησης του Σουλτάνου στο θρόνο της Τουρκίας δίνονταν δεξιώσεις και επίσημα γεύματα και διοργανώνονταν διάφορες γιορτές. Τα λιμάνια της Σάμου τα επισκέπτονταν συχνά Γαλλικά, Αγγλικά, Ρωσικά, Ιταλικά πολεμικά πλοία κ.α. έτσι γινόταν ανταλλαγή επισκεπτών και με την ευκαιρία αυτή δινόταν επίσημες δεξιώσεις.

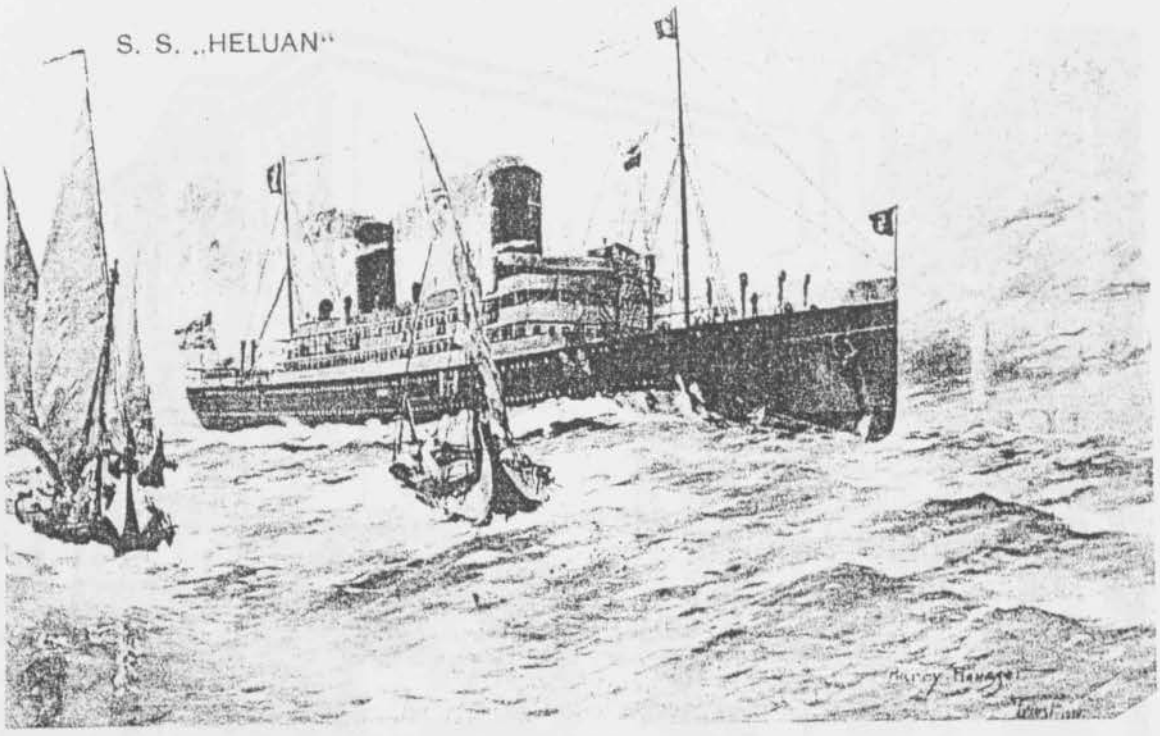
Με την παραπάνω αναφορά πιστεύουμε να δώσαμε μια εικόνα της Σαμιώτικης ζωής κατά τον 19ο αιώνα και αρχές του 20ου. Η Σαμιακή κοινωνία είχε παρουσιάσει μια πνευματική, πολιτιστική και κοινωνική άνθιση. Κατά το μεγαλύτερο μέρος της αποτελούνταν από επίλεκτες οικογένειες με πνευματική καλλιέργεια που έφτανε στο έπακρο, ενώ διακρίνονταν για την ευγενική τους καταγωγή. Η ποιότητα ζωής ήταν αναβαθμισμένη, η οικονομία σε αρκετά καλή κατάσταση και η ανεργία περιορισμένη. Υπήρχε αναπτυγμένο πνεύμα φιλοξενίας και ανώτερο ήθος, ενώ η μουσική τους παιδεία ήταν σε πολύ υψηλό επίπεδο. Γενικά λοιπόν ο τόπος παρουσίαζε μία εικόνα ευημερίας.

Με όσα προαναφέρθηκαν μπήκαμε στο κλίμα της εποχής που αναπτύχθηκε ο κλάδος της βυρσοδεψίας στη Σάμο.[13]

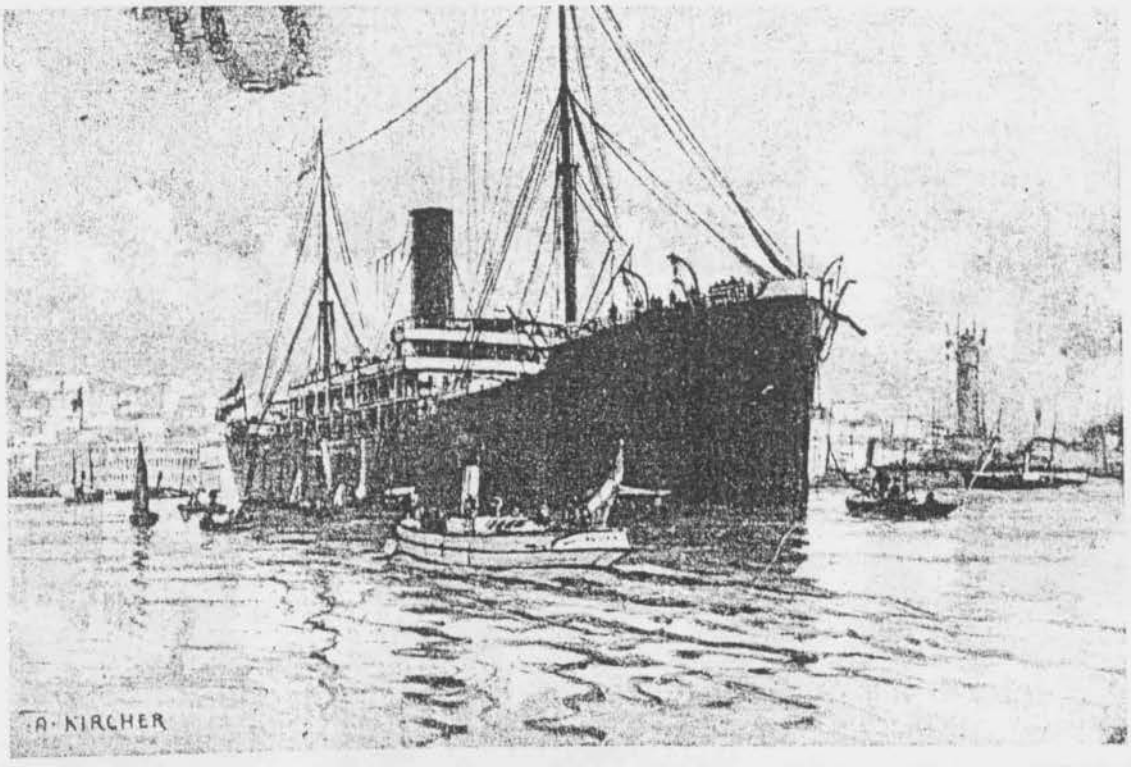
---

[12] . Όπ. σημ.11, σελ. 25.

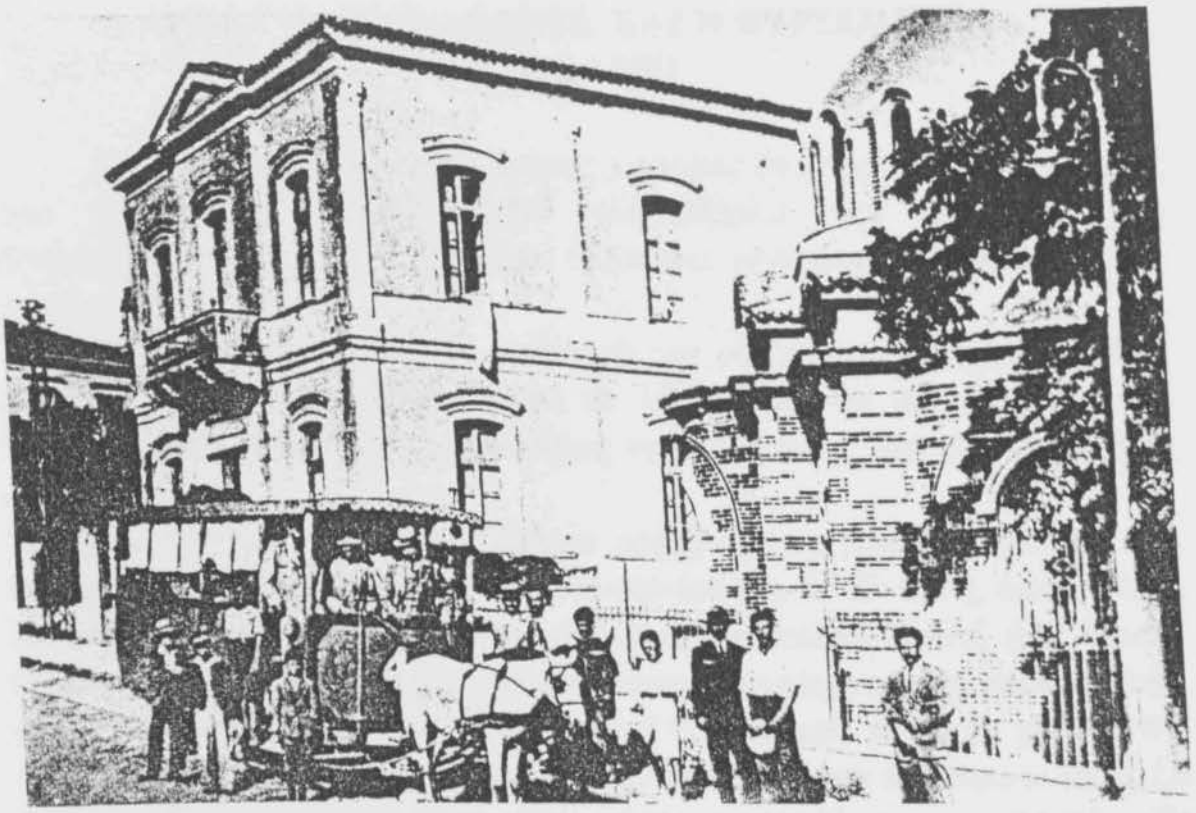
[13] .Μανώλης Ι. Νικολαΐδης, «Η Ζωή Στη Σάμο» Αθήνα 1995, σελ. 43.

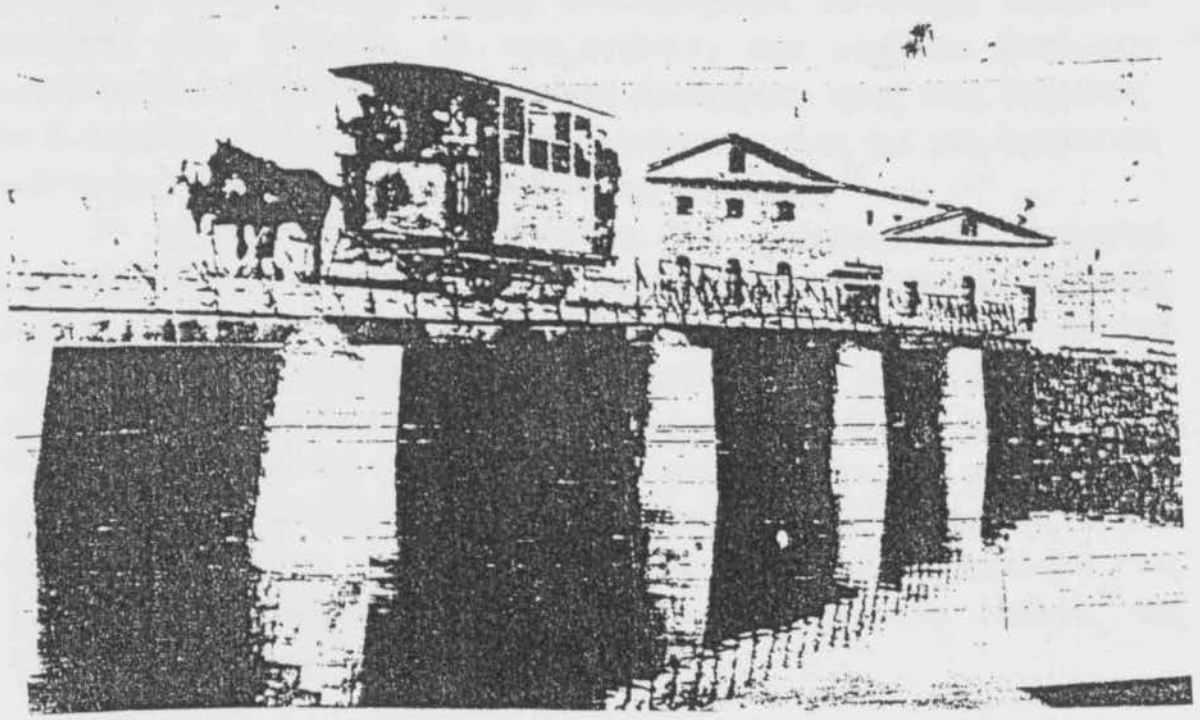
(Φωτ. 5) Έτερο καράβι του Αυστριακού Λοϋδ.

(Φωτ. 6) Καράβι του Αυστριακού Λοϋδ, που περνούσε από τη Σάμο κατά τα έτη 1911- 1914.

(Φωτ. 7) Από τα εγκαίνια του ιππήλατου τράμ του Καρλοβάσου το 1905 μπροστά στο οίκημα Πανέρη (Φωτογραφία κ. Γ. Καραγιάννη, Δημάρχου Καρλοβάσου.

(Φωτ. 8) Το ιππήλατου τράμ Καρλοβάσου από την εποχή της Ηγεμονίας μέχρι το 1940.

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ Η ΒΥΡΣΟΔΕΨΙΑ ΣΤΗ ΣΑΜΟ

Τα ταμπάκικα, σαν σημαντικές μονάδες βιομηχανικής παραγωγής στο Καρλόβασι, σηματοδοτούν αναμφίβολα την εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη του τόπου, αλλά και γενικότερα ολόκληρου του νησιού.

Μερικές αναφορές στα πολιτικά και οικονομικά δρώμενα καθώς και στο εμπόριο της Σάμου κατά το 19ο αιώνα, θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα τις συνθήκες εγκατάστασης των κτηρίων αυτών στο νησί.

Η νεώτερη ιστορία της Σάμου αρχίζει με το βραδύ εποικισμό του νησιού ο οποίος τοποθετείται στις δεκαετίες του 1569-1570, ύστερα από πρωτοβουλία του ναυάρχου του οθωμανικού στόλου Κιλίτζ Αλή Πασά. Ο εποικισμός αυτός συνοδεύεται από προνόμια οικονομικά, δασμολογικά αλλά και διοικητικά. στην περίοδο του εποικισμού μέχρι τα χρόνια της επανάστασης, οι συνθήκες ζωής για τον τόπο έμειναν περίπου οι ίδιες. Οι περισσότεροι κάτοικοι είχαν σαν κύρια απασχόληση τη γεωργία. Σε σύνολο 8.000 περίπου οικογενειών οι 5.000 ήταν αγροτικές οικογένειες.[14]

Οι σαμιώτες πήραν ενεργό μέρος στην επανάσταση του 1821. Παρά την επιτυχία των αγώνων τους όμως η Σάμος δεν συμπεριλήφθηκε μέσα στα όρια του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Με την πίεση των Μεγάλων δυνάμεων της εποχής ανακηρύχθηκε αυτόνομη Ηγεμονία υποτελής στην Τουρκία, με την εγγύηση των μεγάλων δυνάμεων διοικούμενη από ηγεμόνα ομόδοξο και ομόθρησκο προς τους Σαμιώτες. Το καθεστώς αυτό παρείχε αρκετά προνόμια κυρίως για μια θεαματική ανάπτυξη του εμπορίου με τη βοήθεια της ναυτιλίας.[15]

Η πολιτική ηγεσία προωθούσε την ανάπτυξη της γεωργίας ιδιαίτερα της αμπελουργίας, βάσει μιας τεχνο-επιστημονικής δόμησης και για το σκοπό αυτό προσέλαβε ειδικό αμπελουργό από τη Γαλλία για να διδάξει τις σύγχρονες μεθόδους αμπελουργίας στους αγρότες. Τα προϊόντα που εξάγουν οι Σαμιώτες είναι κρασί, σταφίδα, λάδι και ελιές.[16] Αξίζει να σημειωθεί ότι ανάμεσα στα πρώτα σκάφη που πέρασαν από τη διώρυγα του Σουέζ το 1867 με την διάνοιξη της, δύο τσερνίκα και μια βομβάρδη έφεραν Σαμιώτικη σημαία και εξυπηρετούσαν τις μεταπρακτικές επιχειρήσεις Σαμίων στο εμπόριο του Νείλου, της Ερυθράς Θάλασσας και της Μασσάουας.

---

[14]. Σταματιάδης Ι. Επαμεινώνδας, «Η λαογραφία Της Σάμου», Τομ. Β' 5 – 21. Ζαφειρίουν Ι. Ν. «Ο Συνοικισμός Της Σάμου», Αρχείο Σάμου 4. (1955), 5 – 12.

[15]. Όπ. σημ.14., Τομ. Γ' 7 – 15.

[16]. Κωνσταντίνος Σπ. Παπαιωάννου, « Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική Σάμου», σελ. 11.

Επιδίωξη των ηγεμόνων ήταν επίσης η ανάπτυξη της βιοτεχνίας όσο και της βιομηχανίας, που μαζί με τις προαναφερθείσες οικονομικές δραστηριότητες θα συντελούσαν στην αύξηση των εσόδων μέσω της διεύρυνσης των φορολογικών πηγών.[17]

Το διάστημα 1875 έως το 1880 ο αριθμός των πλοίων της Σαμιακής ιδιοκτησίας παρουσιάζει μια σημαντική αύξηση. Όμως αυτή η ανάπτυξη της ναυτιλίας δεν θα κρατήσει για πολύ. Μέσα σε 15 χρόνια η ναυτιλία μειώνεται στο μισό.

Στο εμπόριο όμως σημειώνεται μια αύξηση αναμφισβήτητη. Τα προϊόντα που κυριαρχούν την εποχή αυτή είναι οι σταφίδες και το κρασί, ενώ ακολουθεί και το εμπόριο των δερμάτων, ο καπνός και το λάδι, που αποστέλλονται σε διάφορα κράτη.

Το 1877 όταν ξεσπάει ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος δημιουργεί πρόβλημα στη ανάπτυξη του εμπορίου, αλλά και ταυτόχρονα αυξάνεται η ζήτηση κατεργασμένων δερμάτων για τις ανάγκες του στρατού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.[18] Οι έμποροι της Σάμου μετά τις διακυμάνσεις της τιμής του κρασιού και της σταφίδας στρέφονται στην κατεργασία δερμάτων. Σ' αυτόν τον τομέα πρωτοστατούν οι έμποροι του Καρλοβάσου. Αν και η επεξεργασία του δέρματος έχει ξεκινήσει πριν από το 1880 στη Σάμο, εντούτοις περί τα τέλη του 19ου αιώνα (1880-1890) ιδρύονται στο Καρλόβασι τα πρώτα σημαντικά βυρσοδεψεία. Τα δέρματα τα οποία κυρίως επεξεργάζονται είναι κατά ένα μεγάλο ποσοστό σολοδέρματα και κατά ένα μικρό ποσοστό βακέτες.[19]

Σύμφωνα με την Ανδρομάχη Οικονόμου "η βιομηχανία του δέρματος αναπτύσσεται στη Σάμο σε μια περίοδο παρακμής της βυρσοδεψίας της Σύρου, που υπήρξε το πρώτο σημαντικότερο βυρσοδεψικό κέντρο της ανατολικής Μεσογείου κατά το 19ο αιώνα. Η Σαμιακή βυρσοδεψία κατακτά σταδιακά μεγάλες αγορές όπως της Μικράς Ασίας (Σμύρνη, Κων/πολη), της Μέσης Ανατολής (Συρία) και της Αιγύπτου (Αλεξάνδρεια), από τις οποίες εισάγει ακατέργαστα δέρματα και εξάγει κατεργασμένα."

Η Σαμιακή Ηγεμονία (1834-1912) εξασφαλίζει την απαλλαγή των δερμάτων από τους τελωνειακούς δασμούς επιταχύνοντας φθηνότερες τιμές και καθιστώντας τα σαμιώτικα δέρματα ιδιαίτερα ανταγωνιστικά στις αγορές της Ανατολικής Μεσογείου. Έτσι το Καρλόβασι γίνεται το πρώτο βυρσοδεψικό κέντρο της Ανατολής.[20]

---

[17]. Γ. Μουτάφης, «Ιστορικοί Προβληματισμοί Σχετικά Με Την Σαμιακή Ηγεμονία», σελ. 178.

[18]. Δ. Θρασυβούλου, «Ιστορικό Αρχείο Σάμου», «Ασφαλιστική Εταιρεία Σάμος 1876», σελ. 204.

[19]. Δ. Κροκίδης, «Η Παραδοσιακή Βιομηχανία της Βυρσοδεψείας Στα Καρλοβάσια Σάμου» σελ.1.

[20]. Ανδρομάχη Οικονόμου, «Σημείωμα Για Την Βυρσοδεψεία Στη Σάμο», σελ. 191.

Η εμφάνιση των ταμπάκικων και η οργάνωσή τους κατά το μήκος της παραλιακής ζώνης δεν είναι τυχαία, αφού εκεί προϋπήρχαν μαγαζιά που είχαν αναπτύξει άλλες εμπορικές δραστηριότητες. Τα δερμάτινα υλικά που ήταν απαραίτητα για την επεξεργασία των δερμάτων, ο πευκοφλοιός (πίτυκας), τα σχοινόφυλλα, το ρούδι (ρους ο βυρσοδεψικός), υπήρχαν σε αφθονία στο καταπράσινο νησί της Σάμου και όσα άλλα υλικά δεν υπήρχαν (βελανίδια), γίνονταν εισαγωγή από άλλα μέρη της Ελλάδας όπως Εύβοια, Θάσο κ.α.[21]

Οι μεταφορές των εμπορευμάτων από τον θαλάσσιο χώρο γίνονταν απευθείας με καΐκια που προσέγγιζαν την παραλία. Έτσι κατά το μήκος της παραλιακής ζώνης, η διακίνηση των εμπορευμάτων μέσω της θαλάσσης διευκόλυνε η παραλαβή, αλλά και η αποστολή των εμπορευμάτων.[22] Στα πρώτα χρόνια της παραγωγής, η κατεργασία γίνονταν χειρωνακτικός, με την εκμηχάνισή της όμως η διαδικασία συντομεύτηκε με αποτέλεσμα να έχουμε αύξηση της παραγωγής, αλλά συγχρόνως τα ταμπάκικα από πρωτόγονα μικροεργαστήρια να γίνονται πραγματικά εργοστάσια.

Η ακμή της Σαμιώτικης βυρσοδεψίας συντελέστηκε κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο με τον αποκλεισμό του Πειραιά από τους συμμάχους το 1917. Εκείνη την εποχή λειτουργούσαν 47 εργοστάσια που απασχολούσαν 297 εργάτες στο δυναμικό τους.[23] Καθώς η παραγωγή αυξάνει γίνονται και στα κτήρια κάποιες επεκτάσεις, δηλαδή προσθήκες άλλων κτισμάτων οι οποίες δημιουργούνται κατά το μήκος των κτιρίων και σε αρκετές περιπτώσεις το συνολικό μήκος τους φτάνει τα 70 μέτρα.

Η οικονομική άνθηση έχει αντίκτυπο και στις κατοικίες των βυρσοδεψών, οι οποίες βρίσκονται κατά μήκος του δρόμου που συνδέει τον Όρμο με το Νέο Καρλόβασι. Τα νεοκλασικά αρχοντικά που ανήκαν σε σημαντικές οικογένειες βυρσοδεψών για άλλη μια φορά επιβεβαιώνουν την οικονομική ανάπτυξη του τόπου τόσο από το διάκοσμό τους, όσο και από την τοποθεσία που βρίσκονται.

Το 1912 η βιομηχανία της Σάμου θα δεχτεί το πρώτο πλήγμα όχι όμως και το τελικό. Η ένωση της με την Ελλάδα συντελεί στο να χάσει τα προνόμια που είχε κατά την περίοδο της Ηγεμονίας.[24] Χάρη όμως στους ταμπάκηδες η βυρσοδεψία θα συνεχίσει την ανάπτυξή της με 40 περίπου εργοστάσια, τα οποία απασχολούσαν 500 εργάτες μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την Ιταλική κατοχή και αρχίζει η πτωτική τάση της βυρσοδεψίας της Σάμου.[25]

---

[21] . Κώστα Ι. Καλατζή, « Το Ταμπάκικο», σελ. 23.

[22] . Ανδρομάχη Οικονόμου, «Σημείωμα Για Την Βυρσοδεψεία Στη Σάμο», σελ 191.

[23] . Όπ. 21, σελ. 20 – 24.

[24] . Όπ. 22, σελ. 190.

[25] .Δ. Κροκίδης, «Η Παραδοσιακή Βιομηχανία της Βυρσοδεψείας Στα Καρλοβάσια Σάμου» σελ. 1.

Οι ανάγκες της ζωής άλλαξαν, η αγορά δεν ήθελε πια δέρματα αντοχής. Οι πελάτες-υποδηματοπώλες άρχισαν να παραπονιούνται, "τα παπούτσια δεν πρέπει να αντέχουν πολύ". Ο σκοπός είναι να ξαναδούμε τον πελάτη μετά από 5-6 μήνες. Αλλάζει και η μόδα. Κάτω από αυτές τις επιλογές της ζωής, η βιομηχανία δεν άντεξε αυτό τον ανταγωνισμό, αλλά ούτε την εμφάνιση νέων συνθετικών υλικών.[26]
Σήμερα στον Όρμο Καρλοβάσου δεν λειτουργούν περισσότερες από 10 εκσυγχρονισμένες μονάδες κατεργασίας.[27] Ο δρόμος που άλλοτε έσφυζε από ζωή και ταμπακίλα είναι έρημος με τα εργοστάσια να στέκονται το ένα δίπλα στο άλλο περιμένοντας ίσως τη φυσιολογική φθορά του χρόνου ή την επανάχρηση ορισμένων από αυτών.[28]

---

[26] . Κώστας Ι. Καλατζής, « Το Ταμπάκικο».
[27] . Περιοδικό «Τεχνολογία», Τεύχος 5 / 6 (1992), σελ. 31,32.
[28] . Ανδρομάχη Οικονόμου, «Σημείωμα Για Την Βυρσοδεψεία Στη Σάμο», σελ. 191.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η βυρσοδεψική στη Σάμο, σαν βιομηχανία και σαν παράγων πολιτισμού της νήσου, παρουσιάζεται κατά τα τελευταία μόλις έτη του ηγεμονικού καθεστώτος, περίπου δηλαδή από το 1890 και μετά. Αυτή η νέα βιομηχανία αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, ιδιαίτερα στο Καρλόβασι όπου το 1940 υπήρχαν 38 βυρσοδεψεία, εκ των οποίων τα 20 ήταν ατμοκίνητα εργοστάσια που εργαζόταν σε αυτά 800 εργάτες και πάνω, δηλαδή το 1/7 του πληθυσμού του Καρλοβάσου. Κάθε Καρλοβασίτης γονιός είχε όνειρο να κάνει έναν γιο "ταμπάκη", καθώς έβλεπαν τα βυρσοδεψεία σαν μια τακτική εργασία με σπουδαίους πόρους ζωής. Και δεν είχαν άδικο, αφού οι Καρλοβάσιοι δεν διέθεταν γεωργική συνείδηση. Σ' αυτούς επικρατούσε το εμπορικό και το επιχειρηματικό πνεύμα, γι' αυτό, με γοργό ρυθμό, προχωρούσαν προς το εμπόριο και προς κάθε τι το επικερδές. Έτσι ανέδειξαν το Καρλόβασι εμπορικό, ναυτικό και βιομηχανικό κέντρο.[29]

Αρχικά ένας από τους παράγοντες που συνετέλεσε στην αλματώδη πρόοδο της βυρσοδεψίας ήταν η αυτονομία του νησιού. Επίσης το ηγεμονικό καθεστώς, σχεδόν είχε απαλλάξει από τελωνειακούς δασμούς τα δέρματα. Εκτός αυτών τα καρλοβασίτικα ιστιοφόρα μετέφεραν προϊόντα της Σάμου στην Αίγυπτο και σαν αντάλλαγμα, επέστρεφαν αντί χρημάτων, ακατέργαστα δέρματα, τα οποία εύρισκαν εκεί σε πολύ χαμηλή τιμή. Επιπλέον η θάλασσα των Καρλοβασίων ήταν ανοιχτή οπότε και κατάλληλη για την κατεργασία των δερμάτων. Ακόμα, στο νησί υπήρχαν σε αφθονία ο πευκοφλοιός και άλλα δεψικά φυτά, τα οποία χρησιμοποιούν στη βυρσοδεψία, οπότε ήταν και αρκετά φθηνά. Στους παραπάνω παράγοντες, ανάπτυξης της βυρσοδεψίας, έρχεται να προστεθεί και ο πολιτικός παράγων. Ο αρχηγός της μίας εκ των πολιτικών μερίδων στη Σάμο, Ιωάννης Χατζηγιάννης, ήθελε να αναδείξει την γενέτειρα του, το Καρλόβασι, ως την πρώτη πόλη της Σάμου. Ενέργησε και πέτυχε να εισάγονται στην Τουρκία από τη Σάμο, κατεργασμένα αφορολόγητα δέρματα. Έτσι συνέβη να εισάγονται αφορολόγητα τα ακατέργαστα δέρματα και να εξάγονται στην Τουρκία κατεργασμένα, ομοίως αφορολόγητα, άνευ δηλαδή τελωνειακών δασμών. Επόμενο ήταν δηλαδή, οι Σάμιοι βυρσοδέψες να διέθεταν τα δέρματα των εργοστασίων τους σε χαμηλές τιμές εφόσον κέρδιζαν τους τελωνειακούς δασμούς και συναγωνίζονταν έτσι τους τούρκους βυρσοδέψες και δερματέμπορους. Σε μικρό χρονικό διάστημα τα "Σαμιώτικα σολοδέρματα", αφού με αυτά κυρίως ασχολούνταν η βυρσοδεψία της Σάμου, κατέκτησαν τις κυριότερες αγορές της Τουρκίας, ιδιαίτερα της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης, καθώς και της

---

[29] . Ζαφειρίου Νικόλαος, «Αρχείο Σάμου», Τόμ. 1948 – 54, σελ. 84.

Θεσσαλονίκης, μέσο των οποίων διοχετευόταν και σε άλλες μικρότερες αγορές της Τουρκίας.

Ο γοργός ρυθμός της ανάπτυξης της βυρσοδεψικής βιομηχανίας στο Καρλόβασι απαιτούσε ένα νέο παράγονται άνευ τον οποίου δεν θα ήταν δυνατό να αναπτυχθεί περισσότερο. Ο παράγοντας αυτός ήταν το κεφάλαιο. Η κατεργασία των σολοδερμάτων, με την οποία όπως είπαμε ασχολούνταν κυρίως η Σάμος, χρειαζόταν πολύ χρόνο (6-9 μήνες) επειδή δεν χρησιμοποιούσαν χημικές ουσίες. Και οι βυρσοδέψες ως άτομα όχι πολύ εύπορα δεν είχαν την απαιτούμενη οικονομική αντοχή γι' αυτό. Την στιγμή εκείνη παρουσιάσθηκε η μορφή του Γεωργίου Κ.Νικολάου, ενός από τους πλουσιότερους Καρλοβασίτες, ο οποίος ανέλαβε την χρηματοδότηση σχεδόν όλων των βυρσοδεψείων. Έτσι αναδείχθηκε από τους μεγαλύτερους συντελεστές της ανάπτυξης της βιομηχανίας αυτής.[30]

Η ένωση της Σάμου με την Ελλάδα κλόνισε λίγο την βιομηχανία, διότι και δασμοί επεβλήθησαν και βρήκε σκληρό αντίπαλο την βιομηχανία του Πειραιά και της Αθήνας. Ο κλονισμός αυτός δεν ήταν καταστρεπτικός όπως ήταν η βιομηχανία των τσιγάρων, αφού με νέες μεθόδους προσαρμόσθηκε στα νέα δεδομένα και άφησε πίσω τα παλιά μέσα κατεργασίας των δερμάτων. Χρησιμοποίησαν νεώτερα μηχανήματα σε συνδυασμό με χημικές ουσίες, για το δέσιμο, και έτσι κατόρθωσαν να συναγωνίζονται επιτυχώς με τον Πειραιά και να κατακτούν έδαφος σ' αυτόν και στην Αθήνα προς την οποία στράφηκαν μετά την ένωση της Σάμου με την Ελλάδα. Εκείνοι οι οποίοι ζημιώθηκαν από τις μεταβολές αυτές ήταν οι χρηματοδότες των βυρσοδεψείων, γιατί η ένωση του νησιού επέφερε τη νομισματική μεταβολή από γρόσια σε δραχμές, πράγμα που έκανε τους βυρσοδέψες να δώσουν τα δάνεια στους χρηματοδότες και να ανεξαρτητοποιηθούν. Όμως οι νέες μέθοδοι απαιτούσαν νέα μηχανήματα άρα και μεγάλα κεφάλαια, όπου αυτό αντιμετωπίστηκε δημιουργώντας συνεταιρισμούς και κατασκευάζοντας μεγάλα βυρσοδεψεία ανάλογα του Πειραιά.

Εν τω μεταξύ επήλθε ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος ο οποίος συνετέλεσε στην ύψωση των τιμών όλων των βιομηχανικών προϊόντων. Όσοι βυρσοδέψες βρέθηκαν με πολλά δέρματα έγιναν πλούσιοι από τη μια στιγμή στην άλλη. Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος και το κίνημα της Θεσσαλονίκης το 1917 συνετέλεσαν ώστε τα Σαμιώτικα δέρματα να κατακτήσουν ολόκληρη την Βόρεια-Ελλάδα, λόγο του αποκλεισμού του Πειραιά από τους συμμάχους. Επίσης τα Σαμιακά πλοία έπλεαν στο Αιγαίο πέλαγος ελεύθερα. Οι Γερμανοί δεν τα τορπίλιζαν γιατί οι Σάμιοι θεωρούνταν βασιλόφρονες και ακίνδυνα μετέφεραν τα προϊόντα της Σάμου. Δεν συνέβη το ίδιο όμως και κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο αφού η αρπακτική πολιτική των επιδρομέων Ιταλών ζημίωσε

---

[30] . Ζαφειρίου Νικόλαος, «Αρχείο Σάμου», Τόμ. 1948 – 54, σελ. 85.

στο μέγιστο και έτσι οι δυνατοί έγιναν πτωχοί. Μετά όμως την απελευθέρωση, άρχισαν να εργάζονται δραστήρια για να ανακτήσουν τις αγορές. Έτσι το Καρλόβασι παρήγαγε 1.250.000 οκάδες που ήταν το 1/5 της όλης Ελληνικής παραγωγής σολοδερμάτων με σημαντικότερους βυρσοδέψες τους Κων/νο Γ. Νικολάου, Κ. Μαντσούδης, Δ.Ταλαμπέκου και υιών, αδερφών Καργιώτογλου κ.α.[31]

[31] . Ζαφειρίου Νικόλαος, «Αρχείο Σάμου», Τόμ. 1948 – 54, σελ. 86 – 89.

ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΔΕΡΜΑΤΟΣ

Για τη βυρσοδεψία, δέρμα είναι η κατεργασμένη βύρσα, δηλαδή το τομάρι (ή και σκύτος) ενός ζώου, το οποίο έχει υποστεί ορισμένη επεξεργασία, τη δέψη. Η δέψη βασίζεται στην ιδιότητα του δέρματος να απορροφά τανίνη και άλλες δεψικές ύλες που σταματούν τη σήψη του δέρματος και το καθιστούν αδιάβροχο, ανθεκτικό, εύκαμπτο και ελαστικό, ένα από τα πιο μακρόβια φυσικά υλικά. Απόδειξη της μακροβιότητάς του είναι τα κομμάτια δέρματος σε εργαλεία, σε είδη ένδυσης και υπόδησης καθώς και σε διάφορα αντικείμενα αρχαίων πολιτισμών, που έφεραν στο φως οι ανασκαφές.

Το δέρμα των θηλαστικών αποτελείται, στη φυσική του κατάσταση, από τις εξής τρεις στιβάδες: την επιδερμίδα, τη δερμίδα ή χόριο και την υποδερμίδα ή υποδόριο ιστό.

Η μεσαία στιβάδα, το χόριο, που είναι ένα πυκνό δίκτυο ινών πρωτεϊνικής σύστασης με βάση το κολλαγόνο (σε ποσοστό 85%), είναι το καθεαυτό δέρμα. Το χόριο αποτελεί τα τέσσερα πέμπτα της μάζας του δέρματος. Τα ακατέργαστα δέρματα αποτελούνται από νερό (60-70%), από πρωτεΐνες (30-35%), από λιπαρές ουσίες (2%) και από διάφορα στερεά και άλατα. Το νερό φεύγει με την αφυδάτωση, που είναι απαραίτητη για τη συντήρηση του ακατέργαστου δέρματος, και επανέρχεται με το μούλιασμα και το μαλάκωμα. Η αφυδάτωση πρέπει να γίνεται με προσοχή για να μην καταστρέφεται η ινώδης δομή του δέρματος.

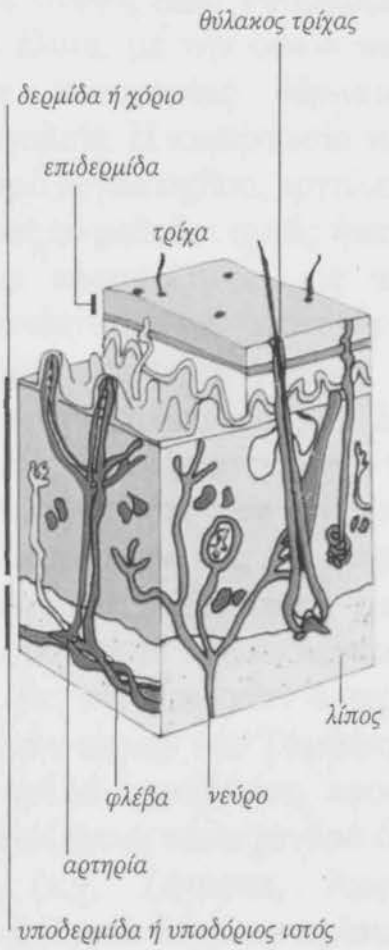
Κατά τις διαδικασίες της προπαρασκευής, το δέρμα προετοιμάζεται κατάλληλα ώστε να δεχθεί τις δεψικές ύλες. Για το σκοπό αυτόν, το χόριο αποχωρίζεται και απαλλάσσεται από την εσωτερική και εξωτερική στιβάδα, μαλακώνει και φουσκώνει απορροφώντας νερό και ασβέστη (ή άλλες χημικές ουσίες ανάλογα με τον τρόπο κατεργασίας). Παράλληλα αφαιρούνται και οι ρίζες των τριχών από τους θυλάκους **(Φωτ. 9)**.

Κατά τη δέψη, το δέρμα απορροφά τανίνη ή άλλες δεψικές ύλες, που του προσδίδουν τις απαιτούμενες ιδιότητες.

Τέλος, κατά τη μετάδεψη βελτιώνεται η όψη του: γυαλίζεται, βάφεται, λουστράρεται, καλλωπίζεται, ανάλογα με τον τελικό προορισμό του.

Η ινώδης δομή των δερμάτων, η οποία διατηρείται και μετά την κατεργασία, είναι διαπερατή από τον αέρα και την υγρασία. Η ιδιότητα αυτή καθιστά το δέρμα κατάλληλο για ένδυση και υπόδηση, μάλιστα αναντικατάστατο από υγιεινή άποψη, διότι αφήνει τον ιδρώτα να εξατμίζεται. Έτσι, ενώ τα σολοδέρματα των παπουτσια

αντικαταστάθηκαν στη σύγχρονη αγορά από πλαστικά υλικά, τα δερμάτινα επανωδέρματα συνεχίζουν να προτιμώνται.[32]

(Φωτ. 9) Τομή δέρματος θηλαστικού.

[32] . Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ.5 – 6.

Η ΒΥΡΣΟΔΕΨΙΑ

Τα δέρματα χωρίζονται σε λεπτά (από πρόβατα και κατσίκια), χονδρά (από βοοειδή) και ημίχονδρα (από χοίρους, μοσχάρια, κ.λπ.). Σπανιότερη είναι η κατεργασία των δερμάτων των άγριων ζώων, των ερπετών καθώς και ορισμένων ψαριών.

Οι παραδοσιακές μέθοδοι δέψης είναι η φυτική κατεργασία με τανίνη, η δέψη με στύψη (που εφαρμόζεται και στη γουνοποιία)και η δέψη με λίπη και έλαια, με την οποία παράγονται τα σαμουά. Για την κατεργασία κάθε κατηγορίας δέρματος, χρησιμοποιείται ειδικός εξοπλισμός και εργαλεία. Η κατεργασία των χονδρών ιδίως απαιτεί άλλα μεγέθη σε εξοπλισμό εργαστηρίου, εργαλεία και χρόνο.

Στη χώρα μας οι μέθοδοι αυτές ήταν γνωστές από την αρχαιότητα και συνέχισαν να εφαρμόζονται ως πρόσφατα. Η Ελλάδα, τόπος κτηνοτροφικός, ανέπτυξε με επιτυχία όλους τους κλάδους της βυρσοδεψίας, σε όλες τις εποχές.

Σύμφωνα με την καταγραφή του Ερμή του Κερδώου για το 19^{ο} αιώνα: «Βυρσοδεψία ονομάζεται η τέχνη του εργάσματος των διαφόρων ψιλών δερμάτων προς χρήσιν των ανθρώπων, εις υποδήματα, και άλλα διάφορα έπιπλα. Σκυτοδεψία Δε, το άργασμα των χονδρών δερμάτων, βοών και βουβάλων, και χοίρων προς χρήσιν δια πάτους ήτοι πέλματα υποδημάτων, και ομοίων. Η πρώτη λέγεται Γαλλιστί Chamoiserie και η δευτέρα Tannerie. Εις την Τουρκίαν όμως εμπεριλαμβάνονται αμφότερα εις μίαν και την αυτήν τέχνην των Ταμβάκιδων».

Πράγματι, πολλά ταμπάκικα, εφόσον διέθεταν τον κατάλληλο εξοπλισμό, επεξεργάζονταν τόσο χονδρά όσο και λεπτά δέρματα. Βέβαια ορισμένοι τόποι (π.χ. Ζάτουνα, Άμφισσα) φημίζονταν για την εξειδίκευσή τους σε λεπτά δέρματα αρίστης ποιότητας, τα οποία σχεδόν αποκλειστικά κατεργάζονταν. Μόνο στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν άρχισαν οι εισαγωγές χονδρών δερμάτων από τη Γαλλία, την Αφρική κ.λπ., διαφοροποιήθηκαν και εξειδικεύτηκαν τα παλαιά εργαστήρια και ξεκίνησαν να λειτουργούν τα εργοστάσια παραγωγής χονδρών δερμάτων.

Κατά τη διάρκεια επιτόπιας έρευνας στην Πελοπόννησο και την Άμφισσα, γνωρίσαμε τα απομεινάρια -πια- των ταμπάκικων δύο και τριών γενεών, με οικογενειακή παράδοση και σεβαστούς αριθμούς εργατών, ή έστω απασχολουμένων, καθώς και με δίκτυα προμήθειας και διάθεσης προϊόντων, που είχαν δημιουργήσει σε πολλές επαρχίες της χώρας μας **(Φωτ. 10)**.

Σε πολλές κτηνοτροφικές περιοχές, σε τόπους όπου το νερό ήταν άφθονο, στηνόταν και ένα ταμπάκικο, που ήταν και το σύνθημα για τη δημιουργία μιας ολόκληρης γειτονιάς βυρσοδεψών. Λένε πως όταν

Η ΒΥΡΣΟΔΕΨΙΑ

Τα δέρματα χωρίζονται σε λεπτά (από πρόβατα και κατσίκια), χονδρά (από βοοειδή) και ημίχονδρα (από χοίρους, μοσχάρια, κ.λπ.). Σπανιότερη είναι η κατεργασία των δερμάτων των άγριων ζώων, των ερπετών καθώς και ορισμένων ψαριών.

Οι παραδοσιακές μέθοδοι δέψης είναι η φυτική κατεργασία με τανίνη, η δέψη με στύψη (που εφαρμόζεται και στη γουνοποιία)και η δέψη με λίπη και έλαια, με την οποία παράγονται τα σαμουά. Για την κατεργασία κάθε κατηγορίας δέρματος, χρησιμοποιείται ειδικός εξοπλισμός και εργαλεία. Η κατεργασία των χονδρών ιδίως απαιτεί άλλα μεγέθη σε εξοπλισμό εργαστηρίου, εργαλεία και χρόνο.

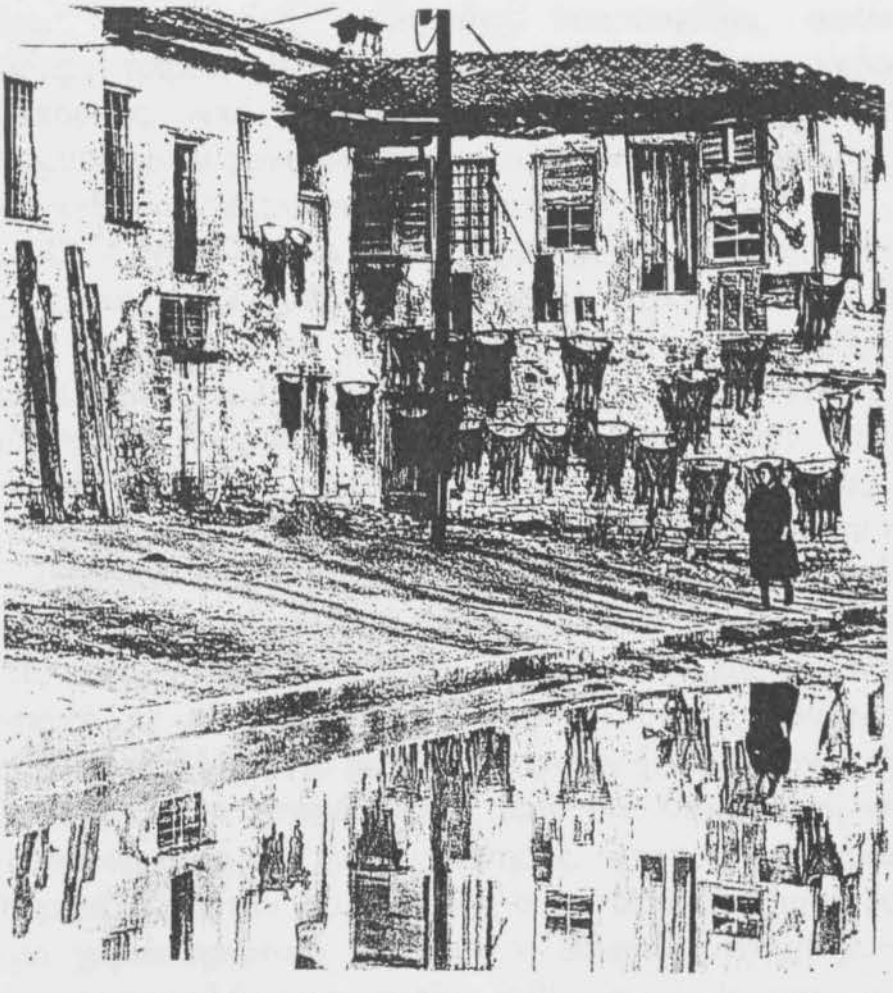
Στη χώρα μας οι μέθοδοι αυτές ήταν γνωστές από την αρχαιότητα και συνέχισαν να εφαρμόζονται ως πρόσφατα. Η Ελλάδα, τόπος κτηνοτροφικός, ανέπτυξε με επιτυχία όλους τους κλάδους της βυρσοδεψίας, σε όλες τις εποχές.

Σύμφωνα με την καταγραφή του Ερμή του Κερδώου για το 19^{ο} αιώνα: «Βυρσοδεψία ονομάζεται η τέχνη του εργάσματος των διαφόρων ψιλών δερμάτων προς χρήσιν των ανθρώπων, εις υποδήματα, και άλλα διάφορα έπιπλα. Σκυτοδεψία Δε, το άργασμα των χονδρών δερμάτων, βοών και βουβάλων, και χοίρων προς χρήσιν δια πάτους ήτοι πέλματα υποδημάτων, και ομοίων. Η πρώτη λέγεται Γαλλιστί Chamoiserie και η δευτέρα Tannerie. Εις την Τουρκίαν όμως εμπεριλαμβάνονται αμφότερα εις μίαν και την αυτήν τέχνην των Ταμβάκιδων».

Πράγματι, πολλά ταμπάκικα, εφόσον διέθεταν τον κατάλληλο εξοπλισμό, επεξεργάζονταν τόσο χονδρά όσο και λεπτά δέρματα. Βέβαια ορισμένοι τόποι (π.χ. Ζάτουνα, Άμφισσα) φημίζονταν για την εξειδίκευσή τους σε λεπτά δέρματα αρίστης ποιότητας, τα οποία σχεδόν αποκλειστικά κατεργάζονταν. Μόνο στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν άρχισαν οι εισαγωγές χονδρών δερμάτων από τη Γαλλία, την Αφρική κ.λπ., διαφοροποιήθηκαν και εξειδικεύτηκαν τα παλαιά εργαστήρια και ξεκίνησαν να λειτουργούν τα εργοστάσια παραγωγής χονδρών δερμάτων.

Κατά τη διάρκεια επιτόπιας έρευνας στην Πελοπόννησο και την Άμφισσα, γνωρίσαμε τα απομεινάρια -πια- των ταμπάκικων δύο και τριών γενεών, με οικογενειακή παράδοση και σεβαστούς αριθμούς εργατών, ή έστω απασχολουμένων, καθώς και με δίκτυα προμήθειας και διάθεσης προϊόντων, που είχαν δημιουργήσει σε πολλές επαρχίες της χώρας μας **(Φωτ. 10)**.

Σε πολλές κτηνοτροφικές περιοχές, σε τόπους όπου το νερό ήταν άφθονο, στηνόταν και ένα ταμπάκικο, που ήταν και το σύνθημα για τη δημιουργία μιας ολόκληρης γειτονιάς βυρσοδεψών. Λένε πως όταν

(Φωτ. 10) Τα ταμπάκικα Ιωαννίνων, 1948.

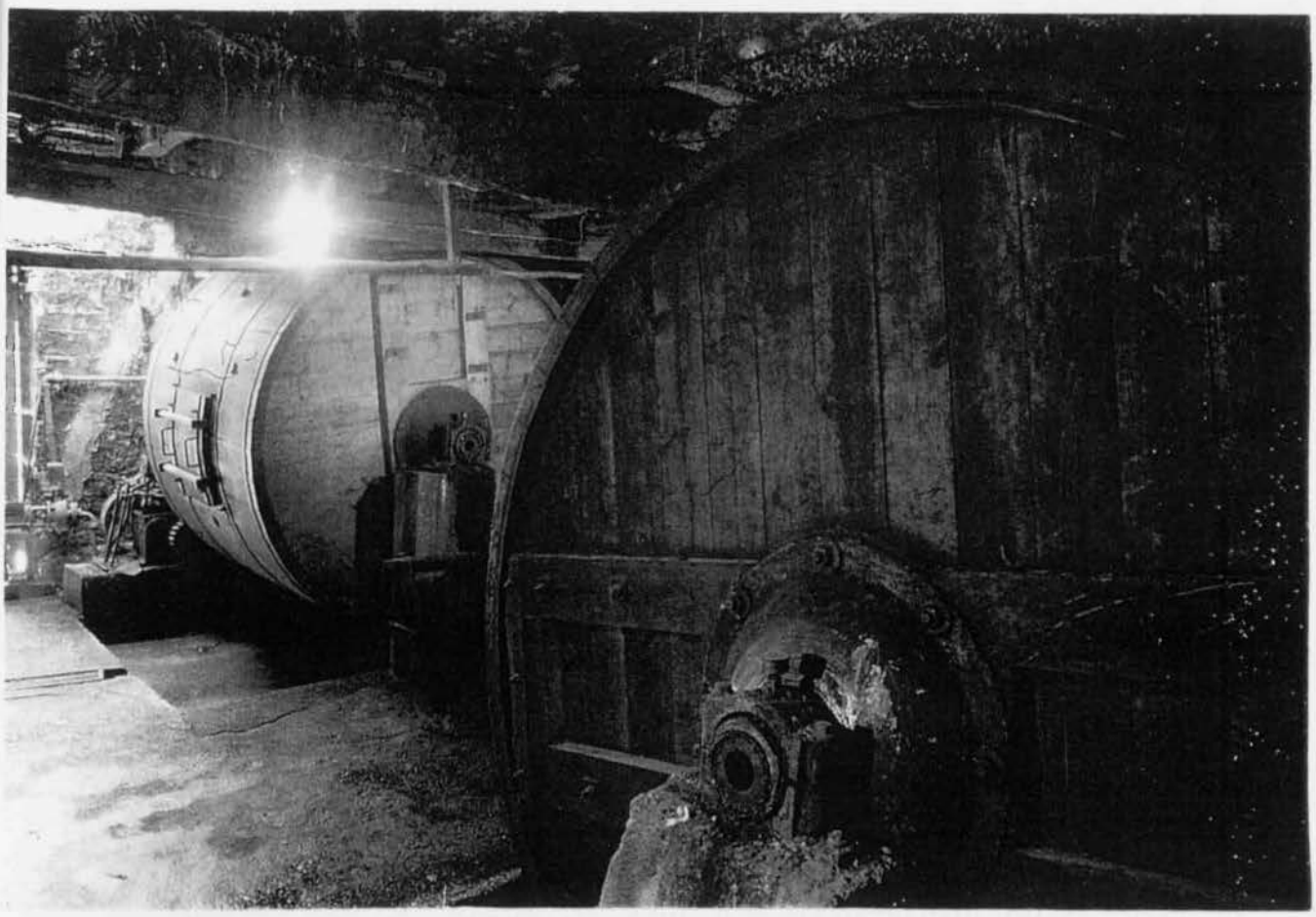
κάποιος φτωχός ήθελε να γίνει ταμπάκης έπαιρνε τα ασκιά από τα τυριά και τα κρασιά, τα κατεργαζόταν και σιγά σιγά έστηνε το δικό του εργαστήρι. Οι βιοτεχνίες αυτές ήταν στην αρχή οικογενειακές, με λίγα μέσα αλλά αρκετή πελατεία, που ζητούσε δέρματα για σαμάρια, για λουριά, για παπούτσια. Στις περισσότερες περιοχές, τα ταμπάκικα αποτέλεσαν πόλο έλξης για διάφορα συναφή επαγγέλματα: για σχοινάδες, τσαγκάρηδες, σαμαράδες, τσαρουχάδες, σαπωνοποιούς, ασβεστάδες, τριβείς βελανιδιών και βέβαια για εκδορείς και δερματέμπορους. Από την περίοδο της οικονομικής άνθησης των ταμπάκικων έμειναν μόνο αφηγήσεις, ανέκδοτα και εκφράσεις αφού τα ίδια δεν άντεξαν στις εξελίξεις της δεκαετίας του '60.[33]

Το 1922 έγινε, λένε οι ίδιοι οι βυρσοδέψες, μια τομή στην εξέλιξη της τέχνης, με την έλευση Μικρασιατών στην Αθήνα. Κατά γενική ομολογία, οι μικρασιάτες βυρσοδέψες έφεραν νέες μεθόδους στην κατεργασία του δέρματος, που μέσα σε μια δεκαετία περίπου εξαπλώθηκαν και εφαρμόστηκαν ευρύτατα. Η καινοτομία ήταν η χρήση χημικών ουσιών στα διάφορα στάδια της κατεργασίας. Μερικοί ταμπάκηδες από την επαρχία πήγαν τότε στην Αθήνα, έμαθαν τη δουλεία και τη μετέφεραν στις ιδιαίτερες πατρίδες τους. Ως το 1940 η χρήση χημικών ουσιών και η μέθοδος του χρωμίου είχαν γίνει γνωστές, όμως άλλοι τις εφάρμοσαν και άλλοι όχι, ενώ άλλοι συνδύασαν την παραδοσιακή με τη νέα μέθοδο, ανάλογα με τις δυνατότητες, τον εξοπλισμό **(Φωτ. 11)** και το επιθυμητό προϊόν σε κάθε εργαστήριο.

Η μέθοδος κατεργασίας πριν από την επικράτηση της χρήσης χημικών ουσιών και της μηχανοκίνησης, η οποία περιγράφεται στα επόμενα κεφάλαια, ήταν μια δύσκολη, ανθυγιεινή και βαριά δουλειά. Το κυριότερο χαρακτηριστικό της ήταν η δυνατή άσχημη μυρωδιά των δερμάτων και των υλών κατεργασίας, καθώς και τα βρόμικα απόνερα. Οι ταμπάκηδες και άλλοτε αναφέρονται ως περιθωριακοί τεχνίτες, εξαιτίας ακριβώς της δυσοσμίας και της ανθυγιεινής εργασίας, και άλλοτε ως σεβαστοί τεχνίτες με προνόμια. Στην Τουρκοκρατία, για παράδειγμα, που γνωρίζουμε ότι η τέχνη ήταν σημαντική και προσοδοφόρα και προστατευόταν με προνόμια, οι ταμπάκηδες ήταν γενικά σεβαστοί στις μικρές τους κοινωνίες, εύποροι, με επιρροή και καλή κοινωνική θέση.[34]

Οι παλιότεροι διηγούνται πως προπολεμικά, σε περιόδους μεγάλου φόρτου εργασίας, την άνοιξη και το φθινόπωρο, ξυπνούσαν στις 2 η ώρα το πρωί και δούλευαν ασταμάτητα ως την άλλη μέρα το απόγευμα. Στα οικογενειακά εργαστήρια της Ζάτουνας, της Αναβρυτής, της Τρίπολης, της Καλαμάτας, τα παιδιά έμπαιναν στο ταμπάκικο από 10-12 ετών, πολλές φορές εις βάρος των σχολικών τους υποχρεώσεων. Η αποστολή τους ήταν απλή στην αρχή: βοηθούσαν στα πλυσίματα, στο μάδημα, στα

[33] Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 6.
[34] . Όπ. 33, σελ. 7.

(Φωτ. 11) Βαρέλες για την κατεργασία των δερμάτων.

κουβαλήματα και στο μάζεμα του Ζάμα (=περιττώματα σκύλων), έως ότου μάθουν από τους πατεράδες τους καλά τη δουλειά, για να μπορούν να επιβλέπουν, να γίνουν κι αυτά αφεντικά. Οι γυναίκες, παράλληλα με τις εργασίες του περιβολιού και του σπιτιού, δούλευαν την τρίχα και το μαλλί.

Οι εργάτες και οι τεχνίτες ήταν ελεύθεροι, δηλαδή όχι μόνιμοι στα εργαστήρια. Περίμεναν το πρωί έξω από τα ταμπάκικα στην πλατεία, για να τους φωνάξουν. Βέβαια, για κάποιο καλό τεχνίτη, το αφεντικό θα έδινε κάτι παραπάνω για να τον κρατήσει. Όμως «καλός εργάτης», σήμαινε ότι θα πάει αγόγγυστα να δουλέψει απλήρωτες υπερωρίες τα μεσάνυχτα ή την Κυριακή το πρωί.

Στη Σάμο οι εργάτες δούλευαν «από ήλιο σε ήλιο». «Το μεροκάματο ήταν πολύ χαμηλό και αβέβαιο. Για να πάρουν το βδομαδιάτικό τους οι εργάτες, έπρεπε να εκφράσουν έμπρακτα την ευγνωμοσύνη τους στο εργοστάσιο, και να δουλέψουν την Κυριακή ως τη μία, χωρίς καμιάν αμοιβή. Ήταν η περίφημη "μάγκα"».

«Δουλεύανε οι εργάτες υποσιτισμένοι, βρώμικοι και ιδρωμένοι, μ' ένα λερό τσουβάλι στη μέση...μεσ'τα νερά και τις γλίτσες, πουντιάζαν. Παθαίναν πνευμονία, παθαίναν φυματίωση, παθαίναν βρογχικά . ...Καμμιά φορά "προκιάζονταν", πατούσαν δηλαδή πρόκες ή σκλήθρες, παθαίναν τέτανο. Πεθαίναν. Άλλη φορά μολεύονταν από 'να μικρόβιο που βρισκόταν στην τρίχα των τομαριών: τον άνθρακα. Πεθαίναν».

Αντίθετα, στις προφορικές μαρτυρίες, ακούμε τους παλαιούς ταμπάκηδες-αφεντικά να περηφανεύονται ότι το επάγγελμά τους «είναι υγιεινό, αφού όλοι φτάνουν μέχρι τα ενενήντα». Άλλοι το αποδίδουν στη σκληραγωγία, άλλοι στις ουσίες που χρησιμοποιούν (ασβέστης, φυτά).

Ο κόσμος των επαρχιακών ταμπάκικων, τουλάχιστον για την περιοχή της έρευνας, άρχισε να φθίνει στη δεκαετία του '60. Η συγκυρία διαφόρων παραγόντων ώθησε στην εγκατάλειψή τους:

Τα «βελανιδερά», τα προϊόντα φυτικής κατεργασίας του δέρματος που κατ' εξοχήν παρήγαγε η επαρχία, δεν είχαν πλέον ζήτηση. Μειώθηκε η χρήση των ζώων στις γεωργικές εργασίες, άρα και στα είδη σαγής, και πολλά είδη αντικαταστάθηκαν από το πλαστικό και το συνθετικό δέρμα. Τα σολοδέρματα πάλι της φυτικής κατεργασίας ήταν τόσο ανθεκτικά, ώστε η σύγχρονη αντίληψη της αγοράς, η οποία θέλει φθαρτά υλικά που να ανανεώνονται και να κινούν το εμπόριο, τα απέκλειε. Τα επαρχιακά εργαστήρια έπρεπε να αλλάξουν τον εξοπλισμό και τις μεθόδους τους για να μπορέσουν να ακολουθήσουν το ρεύμα της εποχής. Στις περισσότερες όμως περιπτώσεις η επένδυση σε μια κωμόπολη ή χωριό δεν συνέφερε κι έτσι ορισμένοι πετυχημένοι βυρσοδέψες μετέφεραν τις δραστηριότητες τους στην Αθήνα. Άλλοι, πάλι, εγκατέλειψαν.[35]

---

[35] . Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 8.

Η έλλειψη διαδόχων. Οι βυρσοδέψες, ευκατάστατοι συνήθως, συμμερίζονταν τη γενικότερη αντίληψη της εποχής για την αξία της ανώτερης μόρφωσης των παιδιών και διέθεταν τα μέσα για τις σπουδές τους. Έτσι, οι φυσικοί τους διάδοχοι στράφηκαν σε άλλες σταδιοδρομίες, κυρίως στις επιστήμες και το εμπόριο, και τα ταμπάκικα έσβηναν ένα ένα όταν τα αφεντικά τους έβγαιναν στη σύνταξη. Το εργαστήρι μπορούσε να το κρατήσει μόνο κάποιος που ήταν από μικρός στη δουλειά, που είχε εξασκήσει το μάτι του στις ποιότητες, είχε αποκτήσει πείρα σε όλα τα στάδια της δουλειάς και μπορούσε να πάρει αποφάσεις: «Τεχνίτης γίνεσαι, αφεντικό δεν γίνεσαι εύκολα»(Κ. Γάββαρης, Σπάρτη). Οι καλοί τεχνίτες πάλι προτίμησαν κι αυτοί τις δυνατότητες που πρόσφερε η Αθήνα αντί να παραλάβουν ένα μαγαζί με αβέβαιο μέλλον.

Η έλλειψη εργατών. Η επαρχία ερήμωνε, για τους γνωστούς λόγους της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης, οι εργάτες αναζητούσαν πια συμφερότερους και σταθερότερους όρους εργασίας. Για παράδειγμα, τα μεταλλεία βωξίτη στην Ιτέα απορρόφησαν πολλούς εργάτες της Άμφισσας προσφέροντας μεγαλύτερα μεροκάματα και καλύτερες συνθήκες δουλειάς(ασφάλιση, σύνταξη, αργίες). Στην Αναβρυτή, η μαζική μετανάστευση προς την Αμερική στη δεκαετία του '50 ερήμωσε το χωριό και τις βιοτεχνίες του. Οι άλλοι τόποι αιμορράγησαν, όπως όλη η ελληνική επαρχία, από τη συγκέντρωση πληθυσμού και κεφαλαίων στην Αθήνα.

Ο ανταγωνισμός της Αθήνας. Ακόμη και ένα λίγο ως πολύ εκσυγχρονισμένο εργοστάσιο στην επαρχία αντιμετωπίζει προβλήματα αγοράς και διάθεσης. Το κόστος ανεβαίνει στο επαρχιακό προϊόν, λόγω των μεταφορικών, αλλά και η εργασία δυσχεραίνεται με πολλούς τρόπους επειδή: «δεν είσαι μέσα στο κύκλωμα να δεις, να ακούσεις, ν' αποφασίσεις για τις εξελίξεις και την κίνηση. Στην Αθήνα αν δεν έχεις ένα μηχάνημα, πας στο διπλανό μαγαζί, πληρώνεις και κάνεις τη δουλειά σου. Εδώ ή πρέπει να έχεις όλα τα μηχανήματα, που σημαίνει μεγάλη επένδυση, ή πρέπει να τα πας στην Αθήνα να τα τελειοποιήσεις, που σημαίνει ότι χάνεις στα μεταφορικά»(Π. Χρυσός, Καλαμάτα).

Δεν υπήρχαν πλέον πολλά γίδινα δέρματα, που ήταν η κατ' εξοχήν πρώτη ύλη στα ταμπάκικα της Ζάτουνας, της Δημητσάνας και της Άμφισσας. Άλλωστε τα γίδινα πρέπει σήμερα να είναι άριστης άριστης ποιότητας για να μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν στα καινούρια προϊόντα, τα «φορεματικά» (είδη ενδύσεως), πράγμα που δεν συμβαίνει με τα δέρματα της παραδοσιακής κτηνοτροφίας, δηλαδή από ζώα ελεύθερης βοσκής, που ακόμα εφαρμόζεται.

Η περίοδος 1960-1970 σημαίνει και το οριστικό τέλος των επαρχιακών εργαστηρίων στη Ζάτουνα, την Τρίπολη, την Αναβρυτή. Ένα μοναχικό εργοστάσιο χονδρών δερμάτων στη Σπάρτη και ένα στην Καλαμάτα συνεχίζουν την προσπάθεια ως σήμερα. Στην Άμφισσα, τα

επτά οκτώ τελευταία ταμπάκικα διανύουν ίσως την τελευταία δεκαετία της ζωής τους.

Ορισμένοι από τους βυρσοδέψες που εγκατέλειψαν το επάγγελμα συνεχίζουν ως δερματέμποροι. Άλλωστε αρκετοί ήταν αυτοί που συνδύαζαν από παλιότερα τις δύο εργασίες, έχοντας μεγαλύτερα κέρδη και επιτυγχάνοντας καλύτερο συντονισμό στη δουλειά.[36]

Το εμπόριο ημικατεργασμένων δερμάτων είναι εκείνο που απάλυνε το τέλος ορισμένων επαρχιακών ταμπάκικων. Τα ταμπάκικα αυτά επεξεργάζονται τώρα τα δέρματα ως το στάδιο της δέψης και στην συνέχεια τα πωλούν στην Αθήνα, όπου με τελειότερες μηχανές και υλικά παίρνουν την επιθυμητή όψη ανάλογα με την κίνηση και την μόδα.

Σήμερα με την συμβολή της χημείας (δέψη με συνθετικές δεψικές ύλες και ανόργανες ενώσεις) και των ηλεκτρονικών μηχανημάτων έχουν τροποποιηθεί σημαντικά οι διαδικασίες και έχει μειωθεί θεαματικά ο χρόνος κατεργασίας και η απασχόληση σε εργατοώρες.

Ο συνδυασμός κατηγορίας δέρματος και μεθόδου κατεργασίας δίνει μια μεγάλη ποικιλία τύπων και χρήσεων: δέρματα βιβλιοδεσίας, λευκά, περγαμηνές, ιμάντες, σολοδέρματα επανωδέρματα, μαροκέν, σαμουά, σουέτ, νάπες, φόδρες κ.α., όπως φαίνεται στο πίνακα που ακολουθεί : [37]

---

[36] .Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ 9.

[37] .Όπ. 36, σελ 10.

ΕΙΔΟΣ ΔΕΡΜΑΤΟΣ	ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΕΨΗΣ	ΧΡΗΣΗ
Χονδρά (αγελάδες,βόδια)	φυτική	σολοδέρματα,βακέτες (vachette)
	χρωμίου	σολοδέρματα,ελαφριά επανωδέρματα,ιπποσκευή σαγματοποιία
	στυπτηρίας	ιπποσκευή,σαγματοποιία
Χονδρά (βουβάλια εισαγωγής)	φυτική	ιμάντες και βιομηχαικές χρήσεις
	χρωμίου	ιμάντες υψηλής αντοχής
Χονδρά (ταύροι)	φυτική	ζώνες, ιπποσκευή
Ημίχονδρα (μοσχάρια, μικρές αγελάδες)	φυτική	αδιάβροχα,επανωδέρματα, δέρματα στρατιωτικων στολών
	χρωμίου	επανωδέρματα, λουστραρισμένα ή ματ δέρματα, εμπριμέ κ.λπ.
Ημίχονδρα (χοίροι)	φυτική	μαροκέν
Λεπτά (αιγοπρόβατα)	φυτική	μαροκέν,επιπλώσεις, βιβλιοδεσία πορτοφόλια,παντόφλες κ.λπ.
Λεπτά (πρόβατα)	χρωμίου	νάπες για ρούχα,γάντια και παιδικά παπουτσάκια (από μικρά ζώα)
	στυπτηριάς με λίπη	γάντια γάντια, σαμουά, ρούχα, ορθοπεδικά είδη
Αντιλόπες-ζαρκάδια	χρωμίου στυπτηριάς με λίπη	φορεματικά

38

[38]. Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ 11.

Η ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΔΕΡΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΥΛΩΝ

Η προμήθεια των δερμάτων απαιτεί το έμπειρο μάτι του βυρσοδέψη και καλές δημόσιες σχέσεις. Είτε από τους δερματέμπορους είτε από τους εκδορείς είτε από τους κτηνοτρόφους κατευθείαν, ο βυρσοδέψης πρέπει να φροντίσει να πετύχει συμφέρουσα τιμή για την αγορά των ακατέργαστων δερμάτων. Παλιότερα τα δέρματα αγοράζονταν και πουλιόταν με το βάρος, με την οκά, γεγονός που άφηνε περιθώρια εξαπάτησης των αγοραστών. Από τη μία οι δερματέμποροι προσπαθούσαν να αυξήσουν το βάρος πουλώντας στους ταμπάκηδες, από τη άλλη οι ταμπάκηδες , από την άλλη οι ταμπάκηδες έκαναν το ίδιο , όταν πουλούσαν στους τσαγκάρηδες. Οι δερματέμποροι έβαζαν αντί για καλάμια δάφνη, που είναι βαριά, ή πασάλειβαν με λάσπη ή άμμο την τρίχα για να βαρύνει το τομάρι. Οι ταμπάκηδες πάλι, κολλούσαν πηλό πάνω στις ατέλειες του δέρματος. Τα ελαττώματα των δερμάτων οι δερματέμποροι τα κάλυπταν με ξίγκια ή με ναφθαλίνη.[39]

Οι ταμπάκηδες γύριζαν μόνοι τους τα χωριά και προμηθεύονταν τα δέρματα. Ένας γνωστός και συνηθισμένος σε όλα τα επαγγέλματα τρόπος για να εξασφαλιστεί η καλή συνεργασία ήταν η κουμπαριά, θεσμός που ακολουθούσαν και οι ταμπάκηδες. Ο κουμπάρος τσοπάνης δεν θα προσπαθούσε ποτέ να ρίξει τον κουμπάρο ταμπάκη.

Σε κάθε παρτίδα περιέχονται δέρματα διαφόρων ποιοτήτων: δέρματα με ελαττώματα, όπως κοψίματα από την εκδορά, μαυρίσματα αν έχουν μείνει στο ήλιο, ή ακόμη τρύπες και σημάδια που προέρχονται από παράσιτα των ζώων και κυρίως εκείνων που βόσκουν ελεύθερα. Μια παρτίδα θεωρείται καλή από έναν ταμπάκη όταν το 80% περίπου των δερμάτων είναι καθαρά. Τα μαλτέζικα κατσίκια, που εκτρέφονται προστατευμένα στις αυλές, είναι τα πιο καθαρά, γιατί τα ζώα είναι πιο υγιή και πιο θρεμμένα, και δεν πιάνουν παράσιτα, ούτε έχει το δέρμα τους εκδορές από αγκάθια. Τα παράσιτα που μπορεί να υπάρχουν κυρίως στα κατσίκια είναι τσιμπούρια που τα κατσίκια κολλάνε από τα πουρνάρια, και τα ζόχια ή γκιόθια: σκουλήκια που παρασιτούν στη ράχη και στα πλευρά των πιο αδύνατων ζώων. Όταν τα σκουλήκια αυτά βγουν από το δέρμα το τρυπάνε. Τα τσιτσέκια είναι ερεθισμός του δέρματος του αυχένα, που εκδηλώνεται με σπυριά που επίσης τρυπάνε το δέρμα. Τα τσιτσέκια προκαλούνται στο ζώο από τα κουδούνια που κρεμιούνται στο λαιμό του ή από τα δεσίματα.

Τα καλύτερα δέρματα βγαίνουν από τον Αύγουστο ως το Νοέμβριο. Τότε τα ζώα είναι καλοθρεμμένα και χωρίς αρρώστιες. Τα

---

[39]. Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ 16.

τσιμπούρια και τα γκιόθια εμφανίζονται κυρίως με τις βροχές του φθινοπώρου.

Εκτός από τα δέρματα, οι ταμπάκηδες έπρεπε να προμηθεύονται βελανίδια και άλλα δεψικά υλικά, βαφές, καθώς και τον περίφημο σαμά, τα περιττώματα των σκύλων, απαραίτητα και αυτά για την κατεργασία. Σαμά μάζευαν τα παιδιά, οι εργάτες, οι απόμαχοι ταμπάκηδες, αλλά και οι ίδιοι, όταν δεν είχαν βοήθεια. Άλλοτε τον αγόραζαν από αυτούς που είχαν σκυλιά, τους τσοπάνηδες και τους κυνηγούς, με την οκά ή με τον τενεκέ. Ακόμη έκαναν και «εισαγωγή» από την Αθήνα(όπως λεει ο Ηλ. Γκιμούσης, στην Άμφισσα). Η «εισαγωγή» της πρώτης αυτής ύλης από άλλα μέρη κατά τον 18^{ο} αιώνα τεκμηριώνεται και από έγγραφο που βρέθηκε στη Σέλιτσα (Εράτυρα Σιατίστης), σημαντικό κέντρο βυρσοδεψίας και γουνοποιίας. Από το ίδιο έγγραφο βλέπουμε πως η σχέση δύο μερών είναι διαρκής και φιλική, πράγμα που φανερώνει τη συμφέρουσα και ομαλή συναλλαγή. Πράγματι τα ταμπάκικα δημιουργούσαν ένα δίκτυο προμηθειών και διάθεσης εύρωστο και σημαντικό, με τις ανάλογες επικοινωνίες και σχέσεις. Στην Πελοπόννησο και την Άμφισσα προμηθεύονταν τα βελανίδια και άλλα υλικά(π.χ. βαφές) από τη Κρήτη, τη Μάνη, τον Αστακό.[40]

[40]. Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 17 – 18.

ΣΤΑΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΔΕΡΜΑΤΩΝ

ΣΤΑΔΙΟ ΠΡΩΤΟ "Η προπαρασκευή της βύρσας"

Φάση 1η: Μαλάκωμα

Το δέρμα στη φυσική του κατάσταση περιέχει 60% περίπου νερό και είναι ευαίσθητο στη σήψη. Για να διατηρηθεί έως ότου φθάσει στο βυρσοδέψη, χρησιμοποιούνται διάφοροι τρόποι. Η αφυδάτωση και το πάστωμα σε αλάτι είναι οι πιο παλιοί και γνωστοί τρόποι διατήρησης, ενώ σπάνια χρησιμοποιείται και το κάπνισμα. Για τη διατήρηση της τρίχας χρησιμοποιείται η ναφθαλίνη.

Συνήθως τα δέρματα που χρησιμοποιούνται είναι ξερά, δηλαδή ξεραμένα στον αέρα και στο αλάτι **(Φωτ. 12)**. Μερικές φορές, όμως, φθάνουν στους ταμπάκηδες τα δέρματα ωμά, δηλαδή φρέσκα με τα αίματα.[41] Παλιότερα, όταν οι ταμπάκηδες γυρνούσαν οι ίδιοι τα χωριά και προμηθεύονταν τα δέρματα, όταν δεν υπήρχαν δηλαδή δερματέμποροι, παραλάμβαναν μεγάλες ποσότητες σε ωμά. Τα δέρματα αυτά είτε τα έβαζαν αμέσως για κατεργασία είτε τα άπλωναν να ξεραθούν και μετά τα διατηρούσαν στο αλάτι, που συχνά το έτριβαν και αυτό μόνοι τους.

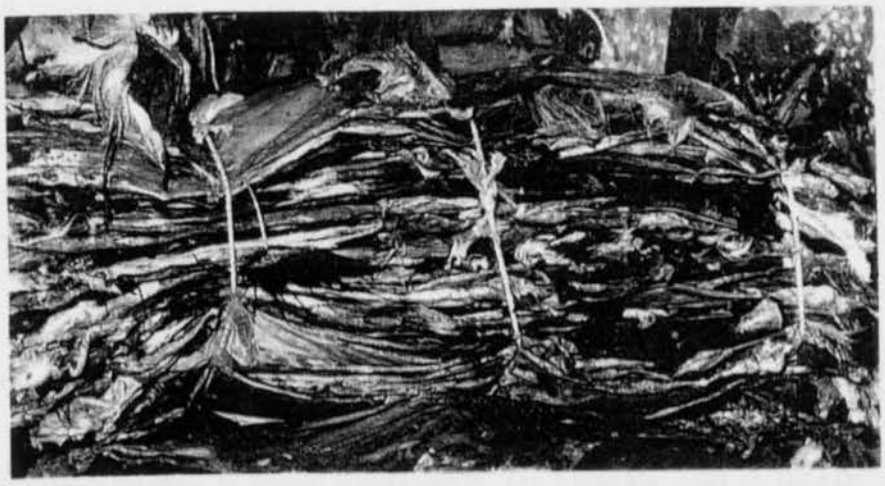
Το δέρμα πρέπει να μαλακώσει, φουσκώσει και να ενυδατωθεί καλά. Η ενυδάτωση, εκτός του ότι κάνει και πάλι το δέρμα εύκαμπτο, είναι απαραίτητη γιατί το νερό που μένει στους πόρους χρησιμεύει ως διαλύτης για τα δεψικά υλικά.

Το μαλάκωμα απαιτεί πολύ νερό αλλά όχι απαραίτητα τρεχούμενο. Συνήθως τα εργαστήρια έχουν μια δυο στέρνες που τις γεμίζει ο βυρσοδέψης με νερό και εκεί αφήνει την παρτίδα των 100-150 τομαριών να μουλιάσει. Σε ορισμένα μέρη που τα ταμπάκικα ήταν κοντά στη θάλασσα, σε ποτάμι ή λίμνη, διηγούνται οι παλιοί ταμπάκηδες πως έκλειναν με πέτρες μια γούρνα στην όχθη και άφηναν εκεί μέσα τα δέρματα πλακωμένα με πέτρες ή δεμένα με σκοινιά σε πασσάλους, για να μην παρασυρθούν. Μερικές φορές σε σύνολα εργαστηρίων, οι στέρνες ήταν κοινόχρηστες και τις χρησιμοποιούσαν οι ταμπάκηδες εκ περιτροπής.

Τα ξεραμένα δέρματα πρέπει να μείνουν δυο ή τρεις, και σπάνια μέχρι πέντε, η μέρες στη στέρνα με μια αλλαγή νερού, ώστε να μαλακώσουν, να απαλλαγούν από τα αίματα και το αλάτι. Τα ωμά και τα υγράλατα ο βυρσοδέψης τα πλένει και τα μαλακώνει για λίγες ώρες μόνο όπου μετά προχωρεί στην επόμενη φάση **(Φωτ. 13)**. Όταν ετοιμαστούν, τα βγάζει με ένα γάντζο από τη στέρνα και τα πετά στο πάτωμα όπου υπάρχει συνήθως ένα αυλάκι αποχέτευσης. Εκεί τα στραγγίζει από τα

---

[41] . Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 18.

(Φωτ. 12) Ξερά, ακατέργαστα δέρματα.

(Φωτ. 13) Το μαλάκωμα των δερμάτων στη στέρνα.

νερά πριν περάσει στην επόμενη φάση .

Φάση 2η: Σκίσιμο

Το δέρμα είναι ολόκληρο και ανάποδα, δηλαδή με την εσωτερική όψη προς τα έξω έτσι όπως έχει βγει σαν γάντι από το σφαγμένο ζώο. Ο βυρσοδέψης για να μπορέσει να το επεξεργαστεί και από τις δύο όψεις πρέπει να το σκίσει, να το ανοίξει (εκτός αν υπάρχουν ειδικοί λόγοι π.χ. κατασκευή ασκών και μουσικών οργάνων όπου αφήνουν τα δέρματα ολόκληρα, χωρίς να τα σκίσουν).[42]

Ο ταμπάκης κρεμάει τα δέρματα ένα ένα από το κεφάλι σε μια πρόκα και τα σκίζει με φαλτσέτα, από το λαιμό προς την κοιλιά **(Φωτ. 14)**. Έτσι μένει ολόκληρη η πλάτη που είναι και το πιο ανθεκτικό κομμάτι του δέρματος του ζώου. Μερικές φορές την εργασία αυτή την έκαναν δύο εργάτες: ο ένας κρατούσε το κεφάλι και ο άλλος έσκιζε το δέρμα. Τα περιττά κομμάτια των ποδιών, της ουράς και του κεφαλιού κόβονται και πετιούνται. Ορισμένοι χρησιμοποιούσαν τα δερματάκια αυτά για την εκπαίδευση των παραγιών. Επίσης κατά το σκίσιμο, ο ταμπάκης κάνει με
τη φαλτσέτα τρύπες στην άκρη των ποδιών για το κρέμασμα. Έτσι όπως ανοίγει το δέρμα φαίνονται τα καλάμια που έχει βάλει ο εκδορέας για να μείνει το δέρμα τεντωμένο, να μη μαζέψει.

Φάση 3η: Ξελέσισμα

Το δέρμα στην εσωτερική όψη, που τη λένε οι ταμπάκηδες γουδουρά, έχει τα λέσια, δηλαδή υπολείμματα σάρκας και υποδόριου ιστού **(Φωτ. 15)**. Για να μείνει καθαρό το καθεαυτό δέρμα, το χόριο, πρέπει τα λέσια να απομακρυνθούν. Η εργασία του ξελεσιάσματος γίνεται με δύο εργαλεία: το καβαλέτο και το σίδερο **(Φωτ. 16)**.

Το καβαλέτο είναι μια πλατιά (περίπου 30-40 εκ.), ελαφρώς καμπυλωμένη σανίδα, ύψους 1,20 μ., που ακουμπά με γωνία 30° σε μια κόντρα με δύο ή τρία πόδια από ξύλο και στηρίζεται μπροστά σε μια πέτρα. Το ύψος το κανονίζει ο ταμπάκης, έτσι ώστε η σανίδα να φτάνει περίπου κάτω από τους γοφούς.

Το σίδερο (ή γκιόρδα) είναι μια κυρτή σιδερένια λάμα, μήκους περίπου 60-65 εκ., πλάτους 8-10 εκ., με δύο ξύλινες λαβές στις άκρες. Όταν χρησιμοποιείται από γουδουρά, την εσωτερική όψη του δέρματος, το σίδερο είναι λίγο ακονισμένο και περνάει όρθιο, κάθετα σχεδόν στο δέρμα. Τότε λέγεται ξυσμάτ' και η διαδικασία ξύσιμο και ξελέσισμα (με άλλο τρόπο ακονίσματος το σίδερο παίρνει άλλο όνομα και χρησιμοποιείται σε διαφορετική εργασία).[43]

---

[42]. Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 19.

[43]. Όπ. 42, σελ. 20.

(Φωτ. 14) Το σκίσιμο.

(Φωτ. 15) Τα λέσια του δέρματος.

(Φωτ. 16) Το ξελέσισμα στο καβαλέτο.

Ο βυρσοδέψης απλώνει δέκα ως είκοσι δέρματα νωπά από το μαλάκωμα πάνω στο καβαλέτο, με την εσωτερική όψη προς τα πάνω, και τα ξύνει ένα ένα με το σίδερο, προσέχοντας πολύ να μην κόψει το δέρμα. Ξύνει όλη την εσωτερική επιφάνεια και μετά το μαζεύει και το πετά στη γούρνα για να πλυθεί ή το κρεμά στο σιρίτι για να το πάει στο τρεχούμενο νερό. Ο ταμπάκης που κάνει την εργασία αυτή πρέπει να είναι έμπειρος τεχνίτης, γρήγορος και επιδέξιος για να μην καταστρέψει το ευαίσθητο δέρμα. Στα οργανωμένα εργαστήρια, οι ξελεσιστές ήταν καλοπληρωμένη
ειδικότητα.

Τα λέσια γενικά πετιούνται εκτός από τα λέσια των χοιρινών που περιέχουν πολύ λίπος και χρησιμοποιούνταν παλιότερα στην κατασκευή σαπουνιών.

Φάση 4η: Πλύσιμο

Ο βυρσοδέψης πλένει τα δέρματα καλά μετά το ξελέσισμα, για να απαλλαγούν από τα υπολείμματα της προηγούμενης εργασίας και να μαλακώσουν. Για το σκοπό αυτό γεμίζει τη γούρνα με τρεχούμενο καθαρό νερό, τοποθετεί λίγα λίγα τα δέρματα και τα πατά με τα πόδια, ενώ κρατιέται από ένα ξύλο που κρέμεται από πάνω ειδικά γι' αυτό το λόγο **(Φωτ. 17)**. Ορισμένες φορές τα δέρματα πρέπει να μείνουν άλλη μια μέρα στο νερό για να μαλακώσουν καλύτερα. Η ίδια γούρνα χρησιμοποιείται για το πλύσιμο των δερμάτων και σε άλλες φάσεις της δουλειάς.

Άλλοτε πάλι τα δέρματα τα κουβαλούσαν στην πηγή ή στο ποτάμι για πλύσιμο. Τα μετέφεραν δύο άτομα στο σιρίτι ή στην καζάκα. Το σιρίτι είναι ένα μαδέρι, δύο μέτρα μακρύ, στο οποίο κρεμούν τα δέρματα και για να τα κουβαλήσουν ακουμπούν στους ώμους τις άκρες του**(Φωτ. 18)**. Η καζάκα είναι σαν φορείο από σανίδες, πάνω στο οποίο πάλι στοιβάζουν τα δέρματα. Όταν ο ταμπάκης ήταν μόνος, κουβαλούσε τα δέρματα με γαϊδούρι.

Μετά το πλύσιμο, τα δέρματα στραγγίζουν στις γαϊδάρες, μέχρι να μισοστεγνώσουν πριν από την επόμενη φάση της αποτρίχωσης.[44]

Φάση 5η: Αποτρίχωση

Μετά την απομάκρυνση του υποδόριου ιστού, το δέρμα πρέπει να απαλλαγεί από τις τρίχες που βρίσκονται στην εξωτερική όψη, το πρόσωπο. Για την αποτρίχωση με την παραδοσιακή μέθοδο οι βυρσοδέψες χρησιμοποιούσαν μόνον ασβέστη, ενώ στις αρχές του αιώνα άρχισαν να χρησιμοποιούν και σουλφούρ (θειούχο νάτριο), με αποτέλεσμα να μειωθεί πολύ ο χρόνος που χρειάζεται για να διαλυθούν

[44]. Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 21.

(Φωτ. 17) Πλύσιμο στη γούρνα.

(Φωτ. 18) Κουβάλημα των δερμάτων με το σιρίτι για πλύσιμο.

οι ρίζες των τριχών. Η αποτρίχωση με ασβέστη διαρκούσε τρεις ως πέντε ημέρες, ενώ με ασβέστη και σουλφούρ τα δέρματα ήταν έτοιμα για αποτρίχωση σε λίγες ώρες. Ο σβησμένος ασβέστης έχει την ιδιότητα να χαλαρώνει τους θυλάκους των τριχών και να φουσκώνει τις ίνες.

Ο ταμπάκης στοιβάζει τα δέρματα ανοικτά με την εσωτερική όψη προς τα πάνω και τα αλείφει με ασβέστη με τον ντεβερέ, μια φουντωτή τρίχινη βούρτσα **(Φωτ. 19)**. Στη συνέχεια τα διπλώνει με την τρίχα προς τα έξω και τα στοιβάζει το ένα πάνω στο άλλο στη σκιά. Έτσι διατηρούνται ζεστά για να μπορέσει να δράσει ο ασβέστης. Αφού έχουν μείνει τα δέρματα τρεις ως τέσσερις ημέρες «να κοιμηθούν στη σκιά», ο ασβέστης έχει δράσει και η τρίχα βγαίνει εύκολα **(Φωτ. 20)**, **(Φωτ. 21)**. Πριν αρχίσουν το μάδημα, αλείφουν τα χέρια με λάδι, για να μην τα τρωει ο ασβέστης και ματώνουν.

Παλιά μαδούσαν την τρίχα οι γυναίκες, οι μαδήστρες. Μάλιστα η αμοιβή τους ήταν η ίδια η τρίχα. Μαδούσαν όμως και οι ίδιοι οι ταμπάκηδες ή οι γυναίκες τους ή τα παιδιά τους, πουλούσαν την τρίχα, και από το κέρδος αυτό «έβγαζαν τα κόπια τους», δηλαδή ισοφάριζαν την αγορά πρώτων υλών.

Η ταμπακότριχα της κατσίκας και το ταμπακόμαλλο του προβάτου άλλοτε πουλιόνταν στους σχοινοπλόκους ή σχοινάδες, άλλοτε οι γυναίκες γέμιζαν στρώματα ή έφτιαχναν σαμαρόσκουτα, σαΐσματα, φακέλους για τα λιοτρίβια, και γενικά δεύτερης κατηγορίας υφάσματα. Επίσης τη χρησιμοποιούσαν και ως οικοδομικό υλικό, καθώς και για μονωτικό. Η τρίχα των χοιρινών χρησίμευε στην κατασκευή βουρτσών.[45]

Φάση 6η: Ασβέστωμα

Τα ασβεστερά ή αβλισταριές είναι λάκκοι σκαμμένοι στη γη, βάθους και πλάτους περίπου 1,50 μ. Στα χείλη υψώνεται ένα πέτρινο φυτίλι ύψους 10-15 εκ. Συνήθως είναι δύο τρεις μαζί, καθώς ο καθένας χωράει μια παρτίδα δερμάτων και σε ένα ταμπάκικο μπορεί να δουλεύονται ταυτόχρονα περισσότερες. Η περιοχή γύρω από τα ασβεστερά είναι συνήθως πλακοστρωμένη και συνοδεύεται από αυλάκια που την αποστραγγίζουν. Οι λάκκοι αυτοί έχουν μέσα σβησμένο ασβέστη που ανανεώνεται διαρκώς.

---

[45] . Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 22.

(Φωτ. 19) Άλειμμα του δέρματος με ασβέστη για την αποτρίχωση.

(Φωτ. 20) Δίπλωμα των δερμάτων για να «κοιμηθούν στη σκιά».

(Φωτ. 21) Μάδημα της τρίχας με τα χέρια.

Μετά την αποτρίχωση, ο βυρσοδέψης χωρίς να ξεπλύνει τα δέρματα τα βουτά στις αβλισταριές ή ασβεστερά, ανοιχτά το ένα πάνω στο άλλο. Ανάλογα με την τελική χρήση τους θα μείνουν εκεί από τρεις ως πέντε ή ως οκτώ ημέρες. Ο ασβέστης δίνει πάχος στο δέρμα, το φουσκώνει και το μαλακώνει: όσο περισσότερο μένουν, τόσο πιο μαλακά γίνονται. Κάθε πρωί ο βυρσοδέψης τα μπατάρει, τα βγάζει δηλαδή με ένα γάντζο, τα ακουμπά στα χείλη του ασβεστερού, ανακατεύει και ανανεώνει τον ασβέστη αν χρειάζεται και το βράδυ τα ξαναβουτά **(Φωτ. 22)**. Όταν έχουν ασβεστωθεί καλά τα βγάζει με τον γάντζο και τα ακουμπά στο κεφαλάρι, δηλαδή σε μια σανιδένια πλατφόρμα, για να στραγγίσουν.

Κατά την παραμονή στον ασβέστη υδρολύεται η κολλαγένη από την οποία αποτελούνται οι ίνες του χορίου που γίνονται δέρμα. Επομένως, όταν το δέρμα πρέπει να είναι βαρύ και συμπαγές (διότι π.χ. πωλείται με το βάρος), το ασβέστωμα είναι ταχύ. Όταν το δέρμα πρέπει να είναι πολύ μαλακό και ελαστικό, τότε το ασβέστωμα διαρκεί περισσότερο.

Φάση 7η: Ξύρισμα

Ο ασβέστης έχει χαλαρώσει τους πόρους και έχει ανοίξει περισσότερο τους θυλάκους των τριχών. Με το ξύρισμα οι πόροι θα απαλλαγούν πλήρως από τις ρίζες των τριχών που έχουν μείνει στο χόριο μετά το μάδημα, και έτσι ανοιχτοί και ελεύθεροι θα απορροφήσουν καλύτερα τα δεψικά υλικά.

Βαρεμάτ' είναι ένα μαχαίρι παρόμοιο με το σίδερο ξυσμάτ', μόνο πιο ακονισμένο και κοφτερό, σαν ξυράφι. Ο βυρσοδέψης απλώνει τα δέρματα στο καβαλέτο και τα ξυρίζει ένα ένα περνώντας το σίδερο πλάγια, ξυστά στην επιφάνεια του προσώπου, της εξωτερικής όψης του δέρματος, στο οποίο έχει απομείνει η ρίζα της τρίχας, η κάσα **(Φωτ. 23)** Έτσι μένει ο τουλάς, δηλαδή το δέρμα καθαρό.

Η δουλεία αυτή θέλει επιδεξιότητα και προσοχή για να μην κοπεί το δέρμα.[46]

Φάση 8η: Απασβέστωση

Η πλήρης απασβέστωση του δέρματος γίνεται πολύ προσεκτικά, πριν αρχίσει η δέψη, γιατί η ένωση των πιθανών καταλοίπων του ασβέστη με
το βελανίδι δημιουργεί ανεξίτηλα σημάδια στο δέρμα. Η διαδικασία της απασβέστωσης αρχίζει με καλό πλύσιμο μέχρι τα δέρματα να ξεβροχιάσουν, δηλαδή να πάψουν να βγάζουν πια ασβέστη, σε άφθονο τρεχούμενο νερό, ή μέσα στο εργαστήριο ή έξω, σε ποτάμι ή σε πηγή.

---

[46]. Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 23.

(Φωτ. 22) Ασβέστωμα στα ασβεστερά.

(Φωτ. 23) Ξύρισμα στο καβαλέτο.

Στο νερό έξω από το εργαστήρι τα δέρματα μεταφέρονται στο σιρίτι ή στην καζάκα, όπως προαναφέρθηκε.

Η ολοκλήρωση της απασβέστωσης γίνεται με την κατεργασία του δέρματος με τις βρόμες ή το σαμά, περιττώματα σκύλων, που έχουν την ιδιότητα να απομακρύνουν τον ασβέστη και να λιπαίνουν κατάλληλα το δέρμα. Ορισμένοι ανέφεραν πως χρησιμοποιούσαν και κουτσουλιές από κοτέτσια για τον ίδιο σκοπό.

Ο βυρσοδέψης έριχνε σαμά στο χλιαρό νερό της σαμόλιμπας και το σούρωνε καλά, γιατί είχε τρίμματα από κόκαλα που μπορούσαν να πληγώσουν αυτόν που δούλευε. Κατόπιν, τοποθετούσε τα δέρματα και τα γύριζε δύο φορές την ημέρα, μία το πρωί και μία το βράδυ, επί δύο ή τρεις ημέρες, μέχρι να βγει εντελώς ο ασβέστης. Αλλού οι σαμόλιμπες ήταν χαμηλές (Τρίπολη, Αναβρυτή, Λευκάδα κ.λ.π.) και εκεί πατούσαν τα δέρματα τα πόδια. Αλλού ήταν τοποθετημένες, όπως όλες οι λίμπες, ψηλά ώστε να δουλεύονται με τα χέρια.

Το δέρμα πρέπει να δουλευτεί καλά με το σαμά, γιατί αλλιώς γίνεται στάνιο, δηλαδή σκληρό, και σκίζεται. Επειδή όμως ο σαμάς είναι διαβρωτικός, τα δέρματα πρέπει να βγουν την κατάλληλη στιγμή, γιατί αλλιώς διαλύονται.

Μετά το σαμά, ο βυρσοδέψης πλένει και πάλι καλά τα δέρματα σε καθαρό, τρεχούμενο νερό.

Με την απασβέστωση έχει ολοκληρωθεί το στάδιο της προπαρασκευής της βύρσας, δηλαδή του ακατέργαστου δέρματος, και τώρα το καθεαυτό δέρμα είναι έτοιμο να δεχθεί τα δεψικά υλικά, τις τανίνες.[47]

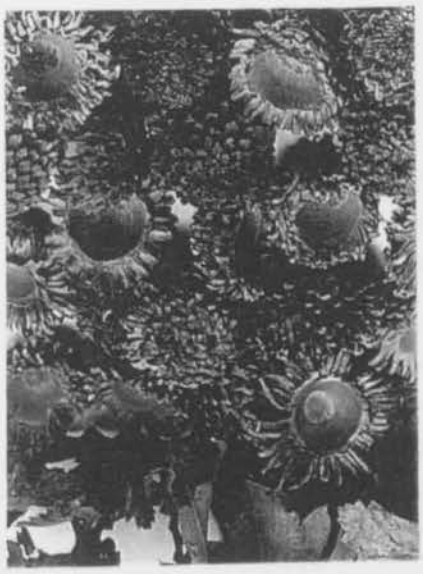
ΣΤΑΔΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ "Η δέψη"

Τα δεψικά υλικά

Το δεύτερο στάδιο είναι η δέψη (το άργασμα), που σταματά τη σήψη του δέρματος, το αδιαβροχοποιεί, και του προσδίδει αντοχή. Στη φυτική κατεργασία χρησιμοποιούνται ως δεψικά υλικά μέρη φυτών με υψηλή περιεκτικότητα σε τανίνες. Τα πιο συνηθισμένα στην Ελλάδα φυτά που χρησιμοποιούνται στη δέψη είναι το «καπάκι» από το βελανίδι **(Φωτ. 24)** αλλά και ο φλοιός του πεύκου, της καστανιάς και της ρίζας του πουρναριού, τα ξερά φύλλα του σκίνου **(Φωτ. 25)** και του φυτού «ρούδι» (ρους ο βυρσοδεψικός, σουμάκι, βυρσιά), **(Φωτ. 26)**. Κάθε φυτό δίνει το δικό του χαρακτηριστικό χρώμα. Ο φλοιός του πεύκου, ο πίτυκας ή η πιτύκη, δίνει ένα κόκκινο κεραμιδί χρώμα, παράγει όμως κάπως σκληρά δέρματα. Για την προμήθεια του

---

[47]. Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 24.

(Φωτ. 24) Τα καπάκια από τα βελανίδια.

(Φωτ. 25) Το σκίνο.

(Φωτ. 26) Το ρούδι.

χρειάζεται άδεια από το δασαρχείο. Τα φύλλα του σκίνου κάνουν τα δέρματα ξανθά, ενώ τα βελανίδια δίνουν ένα ζεστό «ταμπά» χρώμα, συνεπώς το δεψικό μίγμα παρασκευάζεται ανάλογα με τη μελλοντική χρήση των δερμάτων.

Τα υλικά αυτά, για να χρησιμοποιηθούν, πρέπει να είναι τριμμένα σε χοντρό κόκκο. Για το σκοπό αυτόν υπήρχε στα οργανωμένα ταμπάκικα ένας τουλάχιστον μύλος με ζώο με ειδικές σκληρές μυλόπετρες, για να μη φθείρονται γρήγορα από τα σκληρά μέρη των φυτών **(Φωτ. 27)**. Οι μυλωνάδες των αλευρόμυλων πάντως άλεθαν πού και πού, μετά τα γεννήματα, και βελανίδια, απέφευγαν όμως τις φλούδες του πεύκου γιατί μαύριζαν τις πέτρες.[48]

Για το άλεσμα υπήρχε και το λιθάρι, ένας πέτρινος ημικύλινδρος διαμέτρου περίπου 80 εκ. και μήκους 90-100 εκ. Στην ίσια πλευρά, υπήρχαν σκαμμένες χούφτες, για να πιάνουν τα χέρια και να τον κινούν πάνω σε μια πέτρα, συνθλίβοντας έτσι τα βελανίδια. Συχνά το λιθάρι το δούλευαν οι γυναίκες.

Φάση 1η: Πρώτο φαΐ

Το τριμμένο δεψικό υλικό διαλύεται σε ζεστό νερό μέσα στις λίμπρες, για να βγάλει την τανίνη (θερμίζεται), και μετά αφήνεται να κρυώσει, επειδή τα δέρματα καίγονται αν έρθουν σε επαφή με πολύ ζεστό νερό. Η κάθε λίμπα, ανάλογα με το μέγεθός της, χωράει τριάντα το πολύ δέρματα. Σε κάθε εργαστήριο υπάρχει η χαρακτηριστική σειρά των δέκα-δεκαπέντε λιμπών απομακρυσμένη και προσεκτικά διαχωρισμένη από τα ασβεστερά και τις εργασίες με ασβέστη. Οι πλευρές της λίμπας είναι καμπύλες, συγκλίνουν δηλαδή προς το κέντρο, για να διευκολύνεται η ανάδευση των δερμάτων.

Ο βυρσοδέψης βάζει ένα ένα τα δέρματα πλυμένα στη λίμπα, **(Φωτ. 28)**, και τα τυλίγει κυλινδρικά, κλείνοντας στο εσωτερικό το φαΐ, το μίγμα δηλαδή των δεψικών υλικών. Επί επτά ημέρες, κάθε πρωί, ο βυρσοδέψης ανασηκώνει και ξεδιπλώνει τα δέρματα ένα ένα και μετά τα ξανατυλίγει όπως στην αρχή, κλείνοντας μέσα το καινούργιο φαΐ.

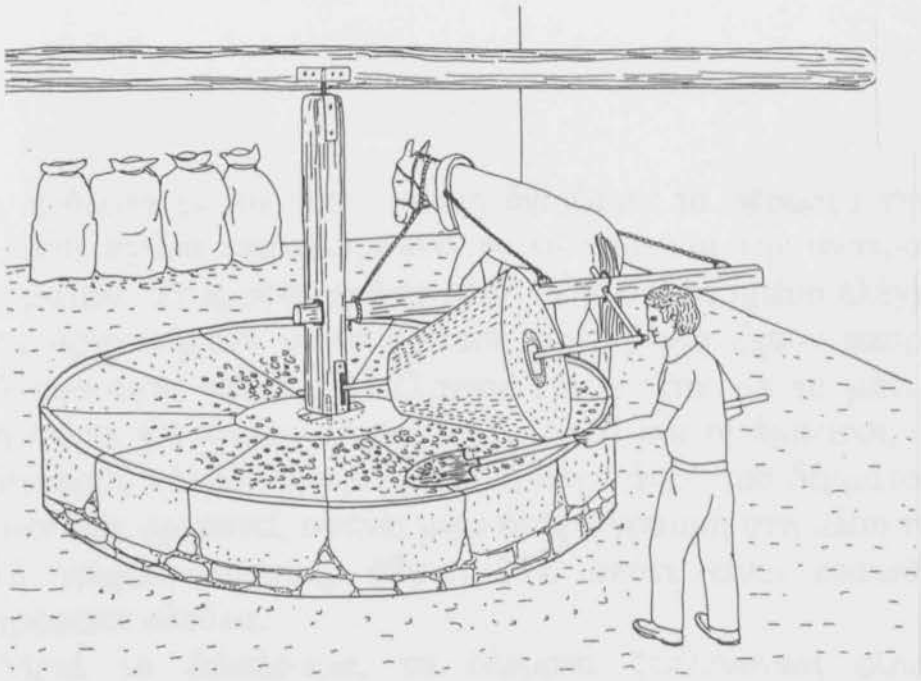
Φάση 2η: Δευτέρωμα

Την όγδοη ημέρα ο βυρσοδέψης βγάζει τα δέρματα από τη λίμπα. Τα ξεζουμίζει, δηλαδή τα πιέζει και τα ξύνει στο καβαλέτο με το σίδερο, για να βγάλουν το περίσσευμα από το πρώτο μίγμα βελανιδιού, να ισιώσουν και να τεντώσουν, και για να κόψει ορισμένα λέσια **(Φωτ. 29)**.[49]

Ύστερα τα δευτερώνει, τα ξαναβάζει δηλαδή στις λίμπες, **(Φωτ. 30)**, σε καινούργιο μίγμα, λίγο δυνατότερο ή και ίδιας δύναμης με το

[48]. Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ 25.

[49]. Όπ. 48, σελ. 26.

(Φωτ. 27) Ο μύλος για το τρίψιμο των δερμάτων.

(Φωτ. 28) Τοποθέτηση των δερμάτων στις λίμπες.

(Φωτ. 29) Ξεζούμισμα.

(Φωτ. 30) Δευτέρωμα στις λίμπες.

πρώτο, ανάλογα με το πόση τανίνη διαπότισε τα δέρματα την πρώτη φορά. Κάθε ημέρα επαναλαμβάνει το τύλιγμα και την ανατροφοδοσία των δερμάτων, όπως στην πρώτη φάση. Την όγδοη ημέρα ελέγχει αν τα δέρματα αργαστήκανε ικανοποιητικά, αν δηλαδή έχουν απορροφήσει επαρκή ποσότητα τανίνης. Ο έλεγχος που γίνεται με το μάτι, απαιτεί μεγάλη πείρα. Οι άπειροι βυρσοδέψες, αλλά και οι έμπειροι, όταν δεν είναι σίγουροι, κάνουν μια μικρή τομή στην άκρη του δέρματος. Αν το δέρμα δεν έχει αργαστεί, αφήνει μιαν άσπρη γραμμή στη μέση της τομής του, τη γραμμή αδεψίας, **(Φωτ. 31)**, οπότε είναι ευαίσθητο και καταστρέφεται εύκολα.

Μετά το δευτέρωμα, τα δέρματα ξεπλένονται ελαφρά και στραγγίζουν για μια ή δυο ημέρες στις γαϊδάρες **(Φωτ. 32)**.

Το υποπροϊόν, δηλαδή τον αδυνατισμένο πια χυλό των βελανιδιών, τον διοχέτευαν στους γεωργούς για λίπασμα και στους κεραμιτζήδες για να ταΐζουν τα καμίνια τους (στη Σάμο, αναφέρει ο κ.Καλατζής Κ., όπ., σ. 29).

Φάση 3η: Λάδωμα

Ο βυρσοδέψης λαδώνει στον πάγκο την έξω όψη των δερμάτων με ελαιόλαδο **(Φωτ. 33)**. Ύστερα τα απλώνει στη σκιά, γιατί ο ήλιος τα μαυρίζει, στις κρεμαντάλες **(Φωτ. 34)** ή στα δοκάρια του εργαστηρίου, όπου στεγνώνουν ώσπου να κερώσουν, δηλαδή να ξεραθούν εντελώς.

Στην κατάσταση αυτή, ως ημικατεργασμένα δέρματα, μπορούν να διατηρηθούν αρκετό καιρό χωρίς να πάθουν τίποτα. Η δέψη τελείωσε.

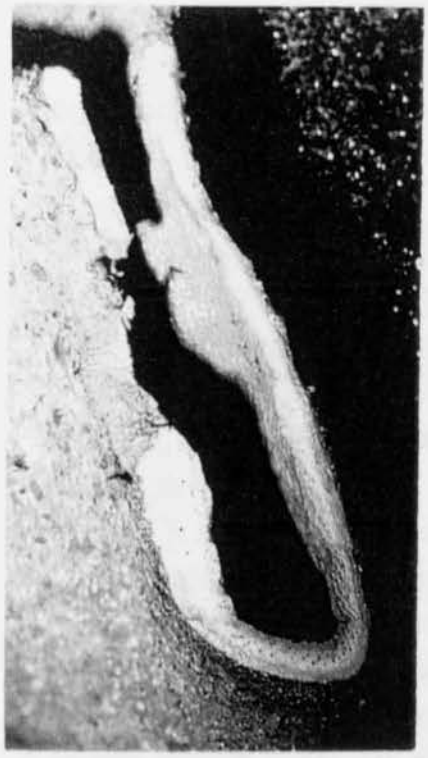
Στο τέλος της φάσης αυτής ο βυρσοδέψης ξεχωρίζει τα δέρματα σε ποιότητες. Πρώτης ποιότητας είναι τα δέρματα χωρίς ελαττώματα, δηλαδή τρύπες, σημάδια, εκδορές και λεκέδες. Η ποιότητα αυτή προορίζεται συνήθως να παραμείνει άβαφη, στο φυσικό χρώμα του δέρματος, με ανάλογη τελική χρήση. Τα δέρματα δεύτερης ποιότητας βάφονται κάποια χρώματα ανοικτά(π.χ. κόκκινα), ενώ τα τρίτης ποιότητας βάφονται συνήθως μαύρα.[50]

ΣΤΑΔΙΟ ΤΡΙΤΟ: "Η μετάδεψη"

Φάση 1η: Προετοιμασία

Στο στάδιο της μετάδεψης τα δέρματα παίρνουν την τελική τους όψη ανάλογα με τον προορισμό τους. Για τον καλλωπισμό του δέρματος υπήρξαν και υπάρχουν πολλές μέθοδοι και εργαλεία. Κάθε περιοχή είχε και κάποιο μυστικό για να μπορεί να ανταγωνίζεται τις άλλες. Συνήθως το μυστικό αφορούσε τις βαφές από φυσικά χρώματα, ενώ τα εργαλεία

[50] . Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 27.

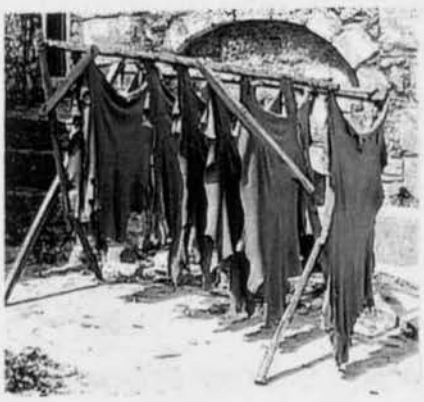
(Φωτ. 31) Η γραμμή αδεψίας.

(Φωτ. 32) Στέγνωμα στις γαϊδάρες.

(Φωτ. 33) Το λάδωμα στον πάγκο.

(Φωτ. 34) Στέγνωμα των δερμάτων.

που γυαλίζουν, τυπώνουν σχέδια, γραμμές κ.α. είναι παντού περίπου τα ίδια.

Την εποχή που πρέπει να ετοιμάσουν κάποια παραγγελία, οι ταμπάκηδες πάνε στις αποθήκες, διαλέγουν τις παρτίδες ανάλογα με την ποιότητα που θα χρησιμοποιήσουν και τις φέρνουν και πάλι στους υγρούς χώρους του εργαστηρίου. Η διαδικασία αυτή λέγεται στην 'Αμφισσα σούρσιμο. Εκεί μαλακώνουν τα δέρματα σε ελαφρύ μίγμα τανίνης, για να ξαναπάρουν την τανίνη που έχασαν κατά την αποξήρανση.

Οι περισσότερες εργασίες της μετάδεψης γίνονται στον πάγκο, ο οποίος πρέπει να είναι λείος, συνήθως μαρμάρινος και επικλινής προς τα πίσω για δύο λόγους: και για να διευκολύνεται η κίνηση και για να τρέχουν τα νερά προς τα πίσω.

Μετά το μαλάκωμα ο βυρσοδέψης σκεφίζει τα δέρματα στον πάγκο **(Φωτ. 35).** Το σκέφισμα έχει σκοπό να κατεβάσει το δέρμα στο ίδιο πάχος, αφαιρώντας από την εσωτερική του όψη (το γουδουρά) περιττό πάχος. Ο σκεφές είναι μια κοφτερή λάμα, που ακονιζόταν σε σχήμα κυρτό, έτσι ώστε η κόψη του να γυρίζει ελαφρώς και να αφαιρεί εύκολα το περιττό πάχος. Παλαιότερα δεν πολυσκεφίζανε τα λεπτά δέρματα. Σήμερα τη δουλειά αυτή την κάνει η σκεφιστική, τα δε υποπροϊόντα, τα σκεφίδια, τα τρίμματα δέρματος δηλαδή, χρησιμοποιούνται στην κατασκευή συνθετικού δέρματος.[51]

Τα δέρματα πρώτης ποιότητας, που θα μείνουν άβαφα, τα περνά ο βυρσοδέψης από τον πάγκο με την ντουναλέτα **(Φωτ. 36)**,μια στομωμένη λάμα από σίδερο. Ειδικά για τα δέρματα αυτά, η λάμα της ντουναλέτας πρέπει να είναι από μπρούτζο, που δεν οξειδώνεται όπως η σιδερένια, και επομένως, δεν αφήνει σημάδια. Κατόπιν τα στεγνώνει στον αέρα και τα ξαναπερνά με την ντουναλέτα από την εσωτερική όψη για να ισιώσουν, ενώ παράλληλα τα ξελουρίζει, δηλαδή με το κατάλληλο ψαλίδι τα ξέφτια που έχουν δημιουργηθεί στο δέρμα κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας του **(Φωτ. 37)**.

Φάση 2η: Τελειώματα

Τα δέρματα που θα βαφούν περνούν πρώτα από ένα αραιό διάλυμα καραμπογιάς, που αποτελεί τη βάση της βαφής. Αφού στεγνώσουν στις κρεμαντάλες, ακολουθεί η ίδια διαδικασία με την ντουναλέτα, όπως και στα άβαφα. Μετά το πρώτο χέρι της ντουναλέτας, ο βυρσοδέψης περνά με βούρτσα στον πάγκο το δεύτερο και τελικό χέρι της βαφής **(Φωτ. 38)**, ύστερα απλώνει και πάλι τα δέρματα για να στεγνώσουν και τέλος, τα δευτερώνει και πάλι με την ντουναλέτα.

---

[51] . Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 28.

(Φωτ. 35) Το σκέφισμα.

(Φωτ. 36) Τέντωμα με την ντουναλέτα.

(Φωτ. 37) Το ξελούρισμα.

(Φωτ. 38) Η βαφή στον πάγκο.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

Οι βαφές που χρησιμοποιούσαν παλιά προερχόταν από φυτά όπως το ριζάρι (κόκκινο), το μπακάμι (κόκκινο), το κινά (κιννάβαρι, που δίνει ένα πορτοκαλί χρώμα) και από παράσιτα (π.χ. το πρινοκόκκι, το οποίο είναι ένα παράσιτο που ζει στο πουρνάρι και τα αβγά του δίνουν ένα χαρακτηριστικό κόκκινο χρώμα). Για το μαύρο χρώμα χρησιμοποιούσαν βιτριόλι, ενώ μερικές φορές τα άλειφαν και με αίμα για να γυαλίσουν. Σήμερα χρησιμοποιούνται χημικά χρώματα ανιλίνης (δερματομπογιές). Για τα δέρματα με ελαττώματα χρησιμοποιούνται επικαλυπτικά χρώματα ανιλίνης.[52]

Είτε βαμμένα είτε άβαφα, τα δέρματα μπορούν να καλλωπιστούν και με άλλους τρόπους. Στο τεζάχι ο βυρσοδέψης τα γυαλίζει και τα διακοσμεί, πιέζοντάς τα με το πασαγάκι, ένα ξύλινο ραβδί τυλιγμένο με σπάγκο που τυπώνει ραβδώσεις στην έξω όψη. Το συρντάνι είναι μια πέτρα κρεμασμένη στην άκρη του δέρματος, που χρησίμευε για βαρίδι, για να προχωρεί το δέρμα πάνω στο τεζάχι. Άλλοτε, χρησιμοποιούσαν ένα σιδερένιο χτένι για να δημιουργούν ραβδώσεις για τα τσαρούχια.

Αμέσως μετά ο βυρσοδέψης περνά ένα ειδικό εργαλείο, το φελλό, από την πίσω όψη του διπλωμένου δέρματος και μάλιστα τον πιέζει ακριβώς στην τσάκιση του διπλώματος **(Φωτ. 39)**. Ο φελλός δίνει στο δέρμα την υφή του κόκκου (σπυριού).

Τέλος, το γυάλισμα στη μάκενα ήταν μία ακόμη διαδικασία φινιρίσματος. Η μάκενα αποτελείται από το μπράτσο, που είναι σπαστό και κινείται εμπρός και πίσω, και το τεζάχι, μια σανίδα σκεπασμένη με λωρίδα από πετσί, καλά στερεωμένη σε τρίποδες. Επάνω στο τεζάχι τοποθετείται το δέρμα, με την εξωτερική όψη προς τα επάνω. Το μπράτσο έχει μια κεφαλή από γυάλινο κύλινδρο, η οποία γυαλίζει το δέρμα, καθώς το πιέζει με δύναμη πάνω στο τεζάχι. Το γυάλισμα γίνεται τοποθετείται το δέρμα, με την εξωτερική όψη προς τα επάνω. Το σε δύο χρόνους. Πρώτα, ο βυρσοδέψης τοποθετεί πάνω στο δέρμα, που κρατά σταθερό στο τεζάχι, το μπράτσο με το γυάλινο κύλινδρο και ο εργάτης απέναντι το τραβά με σκοινί μπροστά. Κατόπιν, ο βυρσοδέψης σπάει το μπράτσο, δηλαδή το σηκώνει από το τεζάχι, το πάει πίσω και το ξανατοποθετεί πάνω στο δέρμα, για να επαναληφθεί η πρώτη κίνηση.[53]

Η μάκενα (ή γυαλιστική) ήταν στην αρχή χειροκίνητη, χρειάζονταν μάλιστα μερικές φορές δύο άτομα για να τραβούν με σκοινιά το μπράτσο με τον κύλινδρο **(Φωτ. 40)**. Αργότερα έγινε ιμαντοκίνητη και σήμερα είναι ηλεκτροκίνητη.

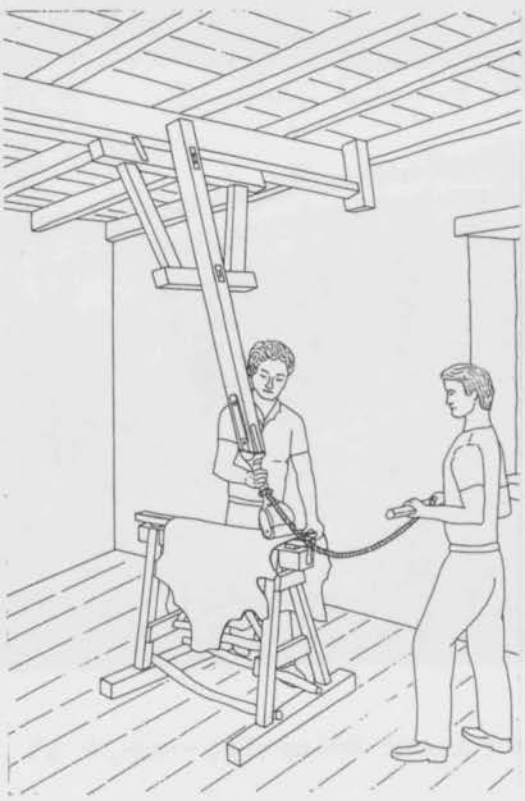
---

[52] . Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 29.

[53] . Όπ. 52, σελ.30.

(Φωτ. 39) Το πέρασμα με το φελλό.

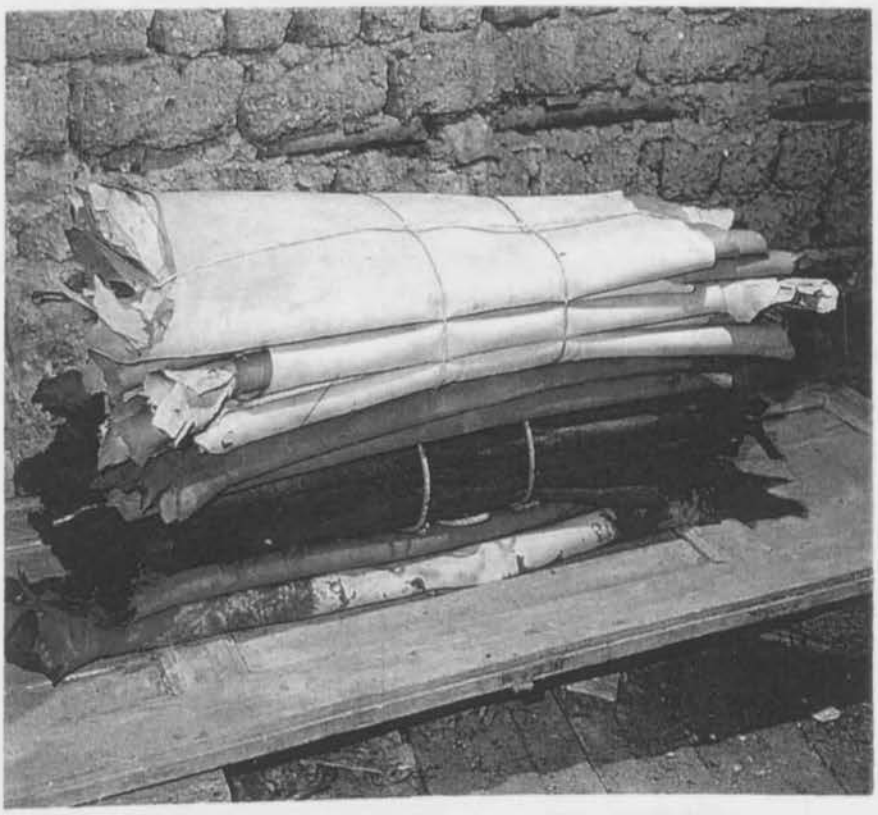

(Φωτ. 40) Η μάκενα.

Η ΔΙΑΘΕΣΗ ΤΩΝ ΔΕΡΜΑΤΩΝ

Στο τέλος της μετάδεψης τα δέρματα μετριούνται με την επιφάνεια. Παλιότερα οι ταμπάκηδες τα πουλούσαν με την οκά, αργότερα τα πουλούσαν με το πόδι (μονάδα μέτρησης επιφάνειας), **(Φωτ. 41)**. Σήμερα τα πουλάνε με το μέτρο, αφού τα μετρήσουν στη μετριστική.

Στο παρελθόν κάθε εργαστήριο ήταν και μαγαζί στο οποίο έρχονταν από τις γύρω περιοχές οι επαγγελματίες για να προμηθευτούν δέρματα. Τα καλά όμως εργαστήρια, που παρήγαν καλής ποιότητας κομμάτια, τα πουλούσαν κυρίως στην Αθήνα και στις μεγάλες κωμοπόλεις.[54]

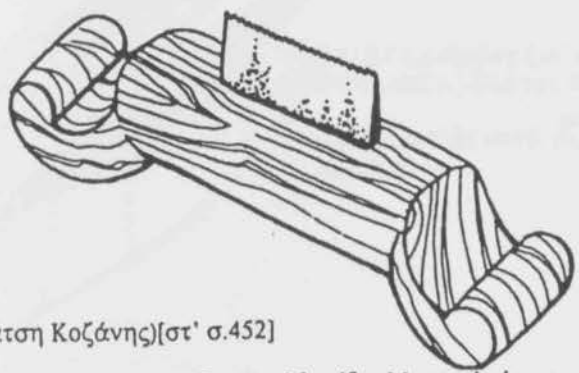

(Φωτ. 41) Τα δέρματα μετρημένα, έτοιμα για πούλημα.

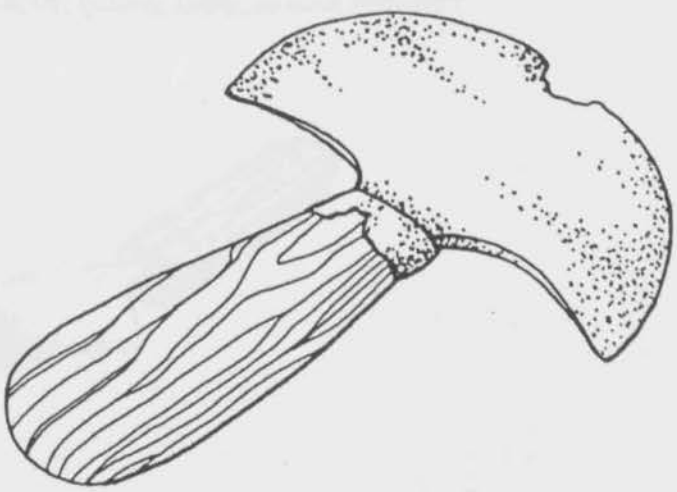
[54] . Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 31.

ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΤΟΥ ΜΠΑΓΚΟΥ

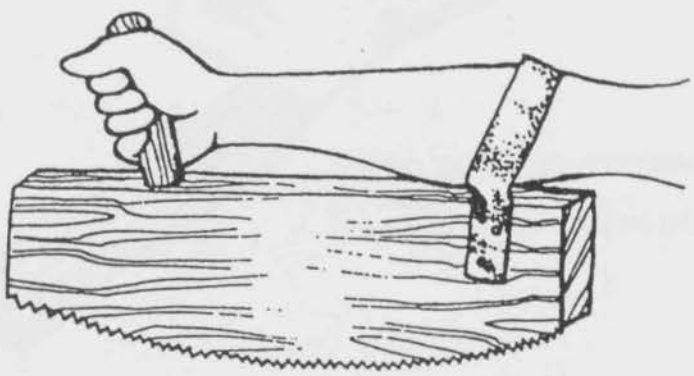
Είναι εργαλεία που τα χρησιμοποιούν στους μπάγκους, που είναι μαρμάρινοι πάγκοι όπου απλώνουν τα δέρματα.

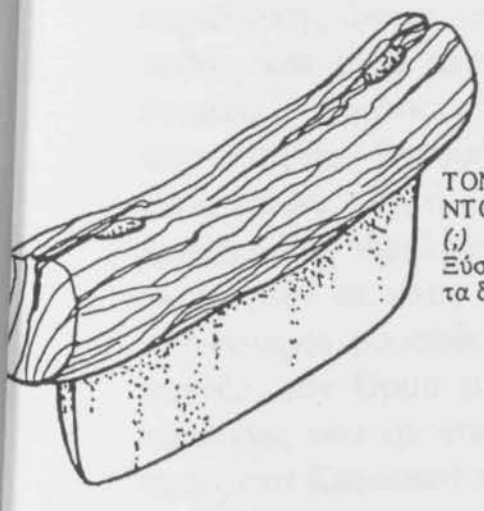
ΧΤΕΝΙ(•Βλάτση Κοζάνης)[στ' σ.452]
(Αθήνα;)
Εργαλείο σε ξύλινη βάση με οδοντωτή λεπίδα. Με αυτό ρίγωναν τα δέρματα για τα τσαρούχια.

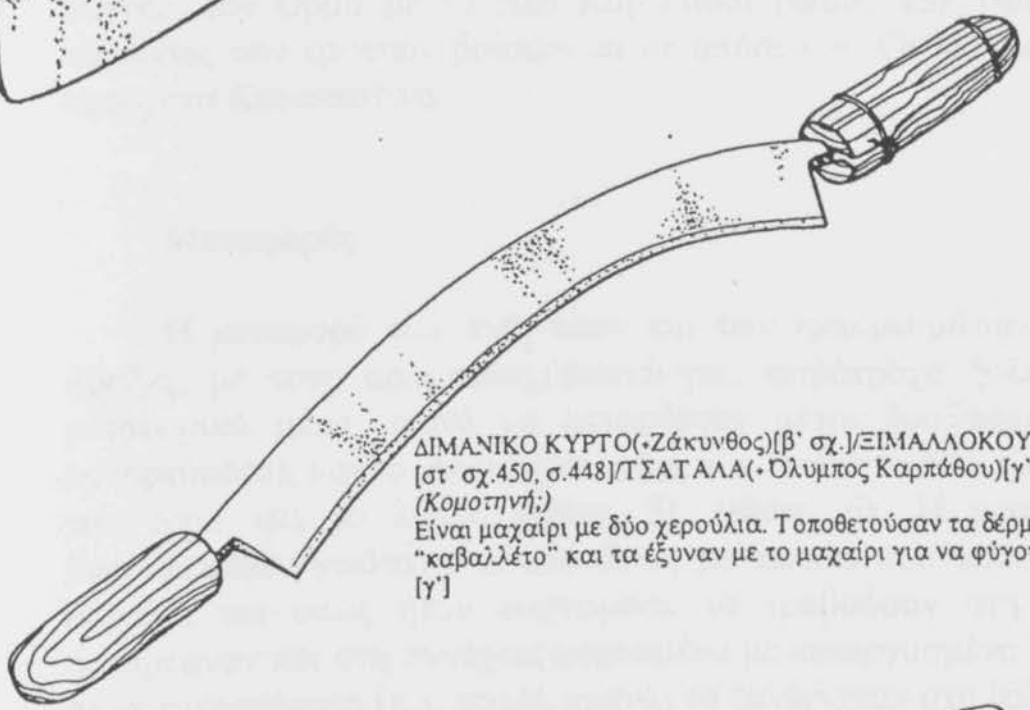
ΣΑΡΑΤΣΙ(•Βέροια)/ΚΟΠΙΔΙ ή ΞΥΣΤΡΑ(•Ηπειρος)[ιδ' φ.76, σ.29]/ΚΟΠΙΔ.
(•Πλάτανος Ναυπακτίας)[ιστ' σχ.ΙΔ', σ.106]
(Βέροια;)
Κυκλικό μαχαίρι δερμάτων. Με αυτό οι τσαρουχάδες έκοβαν τα "ψίδια", δηλαδή τα κομμάτια του δέρματος.

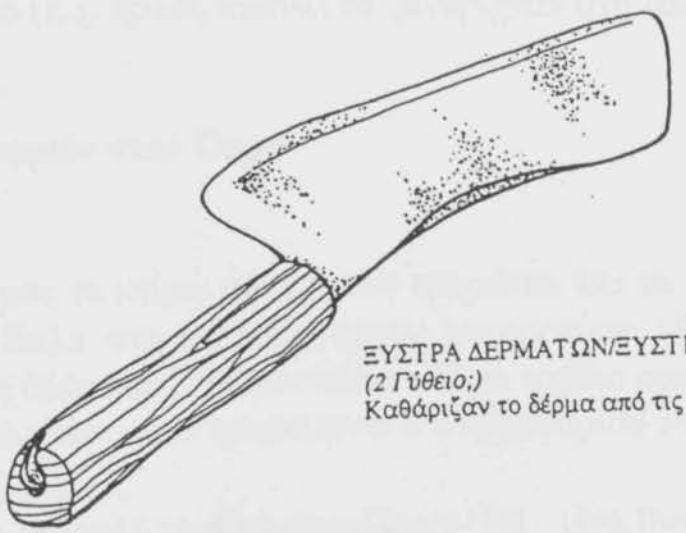
ΞΥΣΤΡΑ
(Δ.Μακεδονία;)
Μοιάζει με μεγάλη πλάνη, που αντί για μαχαίρι έχει ξύλινα δόντια.

ΤΟΝΑΛΕΤΑ;(•Θράκη)[ια' σ.186]/ΛΙΣΑ;(•Ζάκυνθος)[β' σχ.]/ΣΤΕΙΡΑ ή ΝΤΟΥΝΑΛΕΤΑ(•Βλάτση Κοζάνης)[στ' σχ.452, σ.448]
(;)
Ξύστρα με λεπίδα κατά μ[illegible]ος της ξύλινης λαβής, με αυτή έστρωναν τα δέρματα.

ΔΙΜΑΝΙΚΟ ΚΥΡΤΟ(•Ζάκυνθος)[β' σχ.]/ΞΙΜΑΛΛΟΚΟΥΡΔΑ(•Βλάτση Κοζάνης [στ' σχ.450, σ.448]/ΤΣΑΤΑΛΑ(•Όλυμπος Καρπάθου)[γ' σχ.43, σ.41]
(Κομοτηνή;)
Είναι μαχαίρι με δύο χερούλια. Τοποθετούσαν τα δέρματα πάνω σε ένα "καβαλλέτο" και τα έξυναν με το μαχαίρι για να φύγουν οι τρίχες.
[γ']

ΞΥΣΤΡΑ ΔΕΡΜΑΤΩΝ/ΞΥΣΤΗΡΑ
(2 Γύθειο;)
Καθάριζαν το δέρμα από τις τρίχες.

ΤΑ ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΑ ΣΤΗ ΣΑΜΟ

Ιστορικά τα βυρσοδεψεία αναπτύχθηκαν κατά μήκος της παραλιακής ζώνης. Στο ευρύτερο αυτό τμήμα της πόλης προϋπήρχαν μαγαζιά που είχαν είδη αναπτύξει εμπορικές δραστηριότητες με άλλους τρόπους.[55] Τα βυρσοδεψεία ειδικότερα αναπτύχθηκαν κατά το μήκος της παραλιακής ζώνης ανάμεσα στα δύο ρεύματα της πόλης, **(Φωτ. 42)**, καθώς και στην περιοχή που γειτνιάζει με την ανατολική όχθη του δυτικού ρεύματος. **(Σχέδιο 1)**. Στην ίδια περιοχή βρίσκονται και οι κατοικίες των βυρσοδεψών, **(Φωτ. 43)**, σε άμεση σχέση με τα μαγαζιά τους, **(Φωτ. 44)**, ή ενσωματώνονται στο ίδιο κτίριο με αυτά (Μανουήλ Καρακούδα, Υψηλάντη), καθώς η προσωπική παρουσία και εργασία των ιδιοκτητών σε όλες τις φάσεις της κατεργασίας ήταν απαραίτητη. Οι ισχυρότεροι βυρσοδέψες, κτίζουν τα αρχοντικά τους στο δρόμο που συνδέει τον Όρμο με το Νέο Καρλόβασι **(Φωτ. 45)**, **(Φωτ. 46)**. Οι κατοικίες των εργατών βρίσκονται σε απόσταση. Οι περισσότερες από αυτές στα Καναπτσέικα.

Μεταφορές

Η μεταφορά των ανθρώπων και των εμπορευμάτων γινόταν με άμαξες, με τους αραμπάδες,(ιπποκίνητα, τετράτροχα ξύλινα επιμήκη μεταφορικά μέσα, ικανά να μεταφέρουν μέχρι δυο περίπου τόνους εμπορεύματα), και το ιπποκίνητο τραμ, που ένωνε το Νέο Καρλόβασι με τον όρμο και το λιμάνι **(Φωτ. 5)**, **(Φωτ. 6)**. Η προμήθεια των βυρσοδεψείων γινόταν και απευθείας με καΐκια που προσέγγιζαν την παραλία και όπως ήταν φορτωμένα, τα τραβούσαν στη στεριά. Τα ξεφόρτωναν και στη συνέχεια φορτωμένα με κατεργασμένα δέρματα και άλλα εμπορεύματα (π.χ. κρασί, καπνά) τα ξανάριχναν στη θάλασσα. [56]

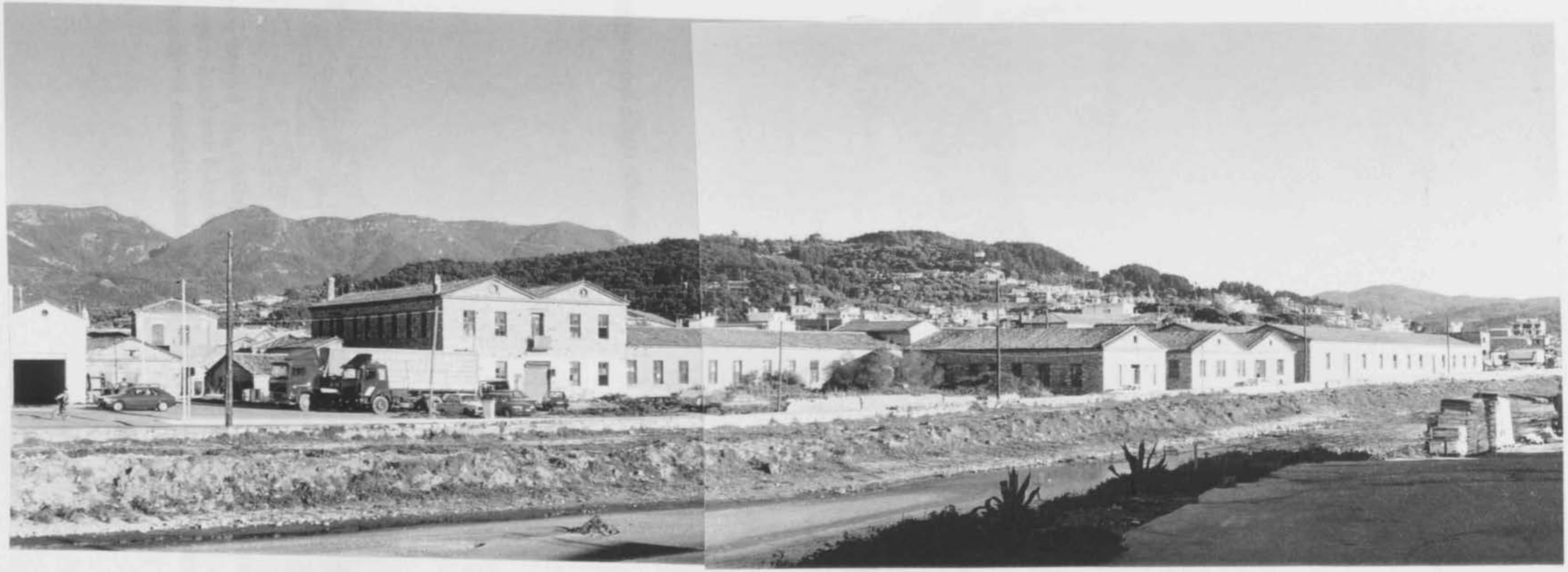
Τα βυρσοδεψεία στον Όρμο

Στις μέρες μας τα κτίρια αυτά έχουν ερημώσει και τα μαγαζιά που άλλοτε υπήρχαν δίπλα στη θάλασσα έχουν καταρρεύσει **(Φωτ. 47)**. Η ύπαρξή τους και η θέση τους πιστοποιείται από το σχέδιο ρυμοτομίας του Όρμου Νέου Καρλοβάσου, με ημερομηνία 8 Φεβρουαρίου 1900, που

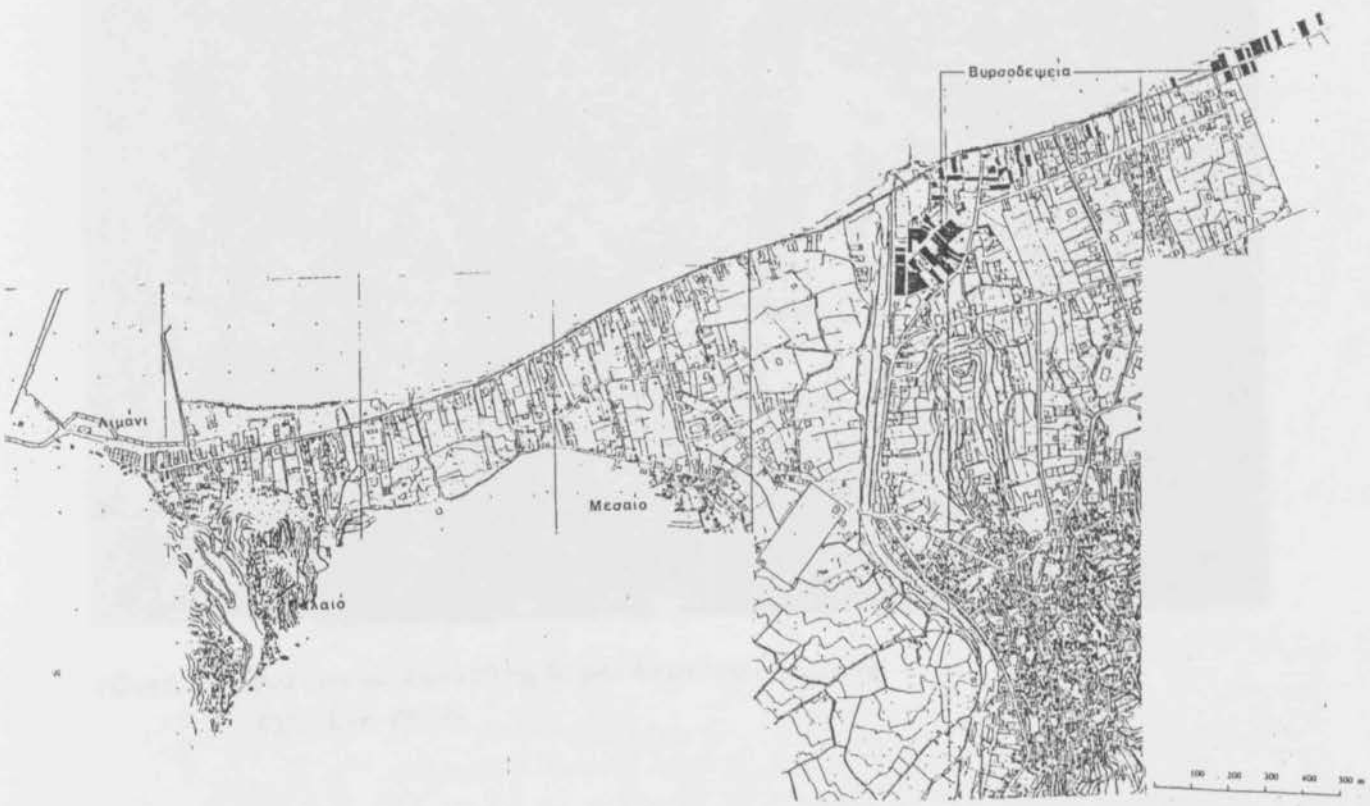
---

[55] Αλέξης Σεβαστάκης, Ιστορικά Νέου Καρλοβάσου Σάμου 1768 – 1840, Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου, «Νικόλαος Δημητρίου».

[56] Δημήτρης Κροκίδης, «Η Παραδοσιακή Βιομηχανία Της Βυρσοδεψίας Στα Καρλοβάσια Σάμου», σελ. 44.

(Φωτ. 42) Βυρσοδεψεία κατά μήκος του ρεύματος της πόλης Καρλοβάσου.

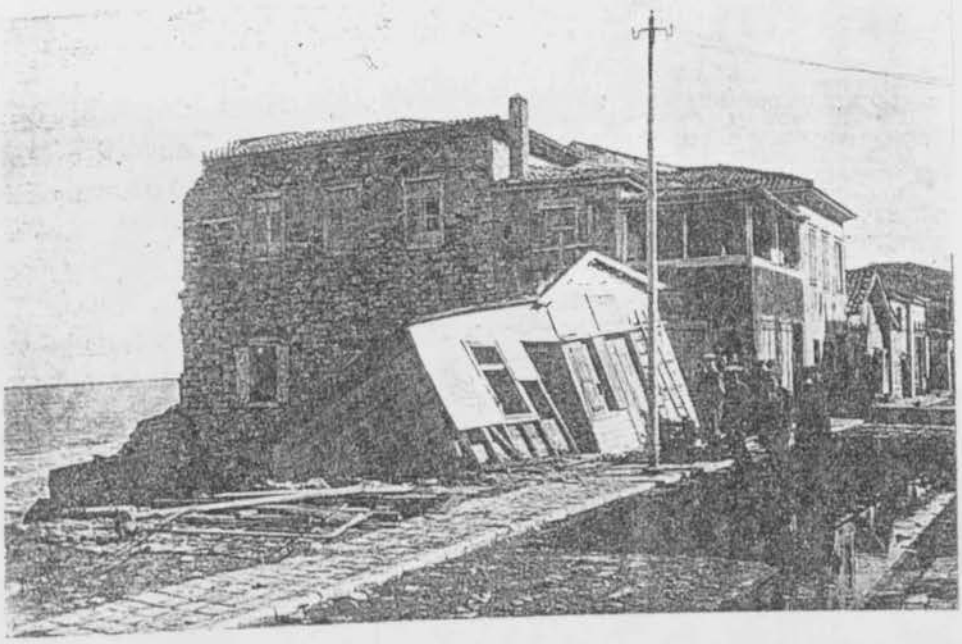
Σχέδιο 1) Τοπογραφικό Καρλοβασίων.

Φωτ. 43) Γενική άποψη της περιοχής των βυρσοδεψείων που βρίσκεται στα ανατολικά του Καρλοβασίτικου ρέματος. Ανάμεσα στα βυρσοδεψεία διακρίνονται και οι κατοικίες των βυρσοδεψών.

(Φωτ. 44) Κατοικία ιδιοκτήτη βυρσοδεψείου σε άμεση σχέση με αυτό.

(Φωτ. 47) Άποψη των βυρσοδεψείων στη βόρεια πλευρά της παραλιακής οδού. Σε πρώτο πλάνο διακρίνεται το βυρσοδεψείο σε επαφή με την κατοικία (Πιθανόν βυρσοδεψείο Παπαεμμανουήλ). Σήμερα τα κτίρια έχουν καταστραφεί(Η φωτογραφία ανήκει στην συλλογή του κ. Τηλαύγη Δημητρίου).

(Φωτ. 45), (Φωτ. 46) Κατοικίες βυρσοδεψών στον δρόμο που συνδέει τον Όρμο με το Νέο Καρλόβασι.

όμως δεν εφαρμόσθηκε, για να καταργηθεί τελικώς το 1934 **(Σχέδιο 1)**.[57] Στη θέση αυτή υπήρχαν πλήθος, όπως βυρσοδεψεία (Χατζηιωάνου, Αποστόλη Παριανού, Δούκα, Παράσχου Κατεβαίνη κ.α.), αποθήκες (Παπαγιαννόπουλου, Παπακυραλή) **(Φωτ. 48)**, καφενεία (Μανταφούνη, Νικήτα Σαρρή), **(Φωτ. 49)**, το παντοπωλείο του Ρούκουνα, το κατάστημα με αποικιακά είδη και υφάσματα του Βαρελά, η Τράπεζα Σάμος του Μουρμούρη, το κουρείο, φούρνος, η λιμενική επιτροπή, το τελωνείο **(Φωτ. 50)** και πλήθος άλλων. Πληροφορίες για το κλίμα και την ατμόσφαιρα της εποχής αυτής μας δίνονται από το διήγημα "Το Ταμπάκικο" του Κώστα Καλατζή.

Η Εκμηχάνιση των Βυρσοδεψείων

Στα βυρσοδεψεία της πρώτης γενεάς η κατεργασία ήταν χειρονακτική, χωρίς μηχανική ισχύ. Της δεύτερης γενεάς χαρακτηρίζονται από την εκμηχάνιση της παραγωγής. Η εισαγωγή της πρώτης βυρσοδεψικής μηχανής γίνεται, γύρω στα 1890, από κάποιο Καρλοβασίτη έμπορο ονόματι Ιωαννίδη, ο οποίος εγκαθιστά στο βυρσοδεψείο του Δημήτρη Υψηλάντη τα κάτωθι : «μια ατμομηχανή 12 ίππων μεθ' ενός τρίπτου συστήματος Kobbet, έναν κόπτη πύτιος (πευκοφλοιού), αναβατήρα και κύλινδρο δερμάτων, συστήματος Kobbet». Έτσι καλύπτονται οι ανάγκες του ίδιου του βυρσοδεψείου και γίνεται εκμετάλλευση των μηχανών από τρίτους. Τέλος, τα σύγχρονα βυρσοδεψεία χαρακτηρίζονται από γενικευμένη χρήση μηχανών νέου τύπου, καθώς και την πλήρη ηλεκτροκίνηση **(Φωτ. 51)**, **(Φωτ. 52)**. [58]

Τα Κτίρια

Κτίρια των πρώτων χρόνων της βυρσοδεψίας δεν έχουν διασωθεί και λίγα πράγματα είναι γνωστά για το πώς ήταν αυτά. Θα πρέπει να ήταν κατασκευές, ανάλογες των κτισμάτων (μαγαζιών) που ήδη προϋπήρχαν στη Ρίβα, ενώ κατεργασία δερμάτων γινόταν κι σε σπίτια, σε αυλές και πρόχειρα παραπήγματα. Από τα κτίρια που σήμερα σώζονται, σαν ταμπάκικα μπορούν να χαρακτηριστούν γύρω στα 45. Πολλές όμως επιχειρήσεις στεγάζονται σε πλέον του ενός κτιρίου.

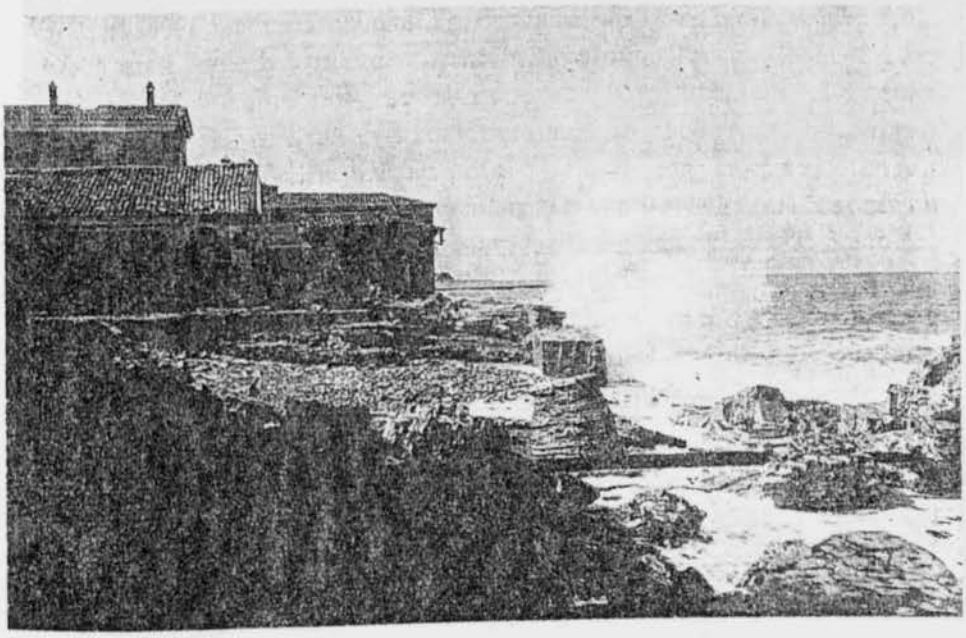
---

[57] .Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 328 (29 Σεπτεμβρίου 1934), 2073.

[58] .Δημήτρης Κροκίδης, «Η Παραδοσιακή Βιομηχανία Της Βυρσοδεψίας Στα Καρλοβάσια Σάμου», σελ. 46.

(Φωτ. 48) Αποθήκες στο λιμάνι Καρλοβάσου.

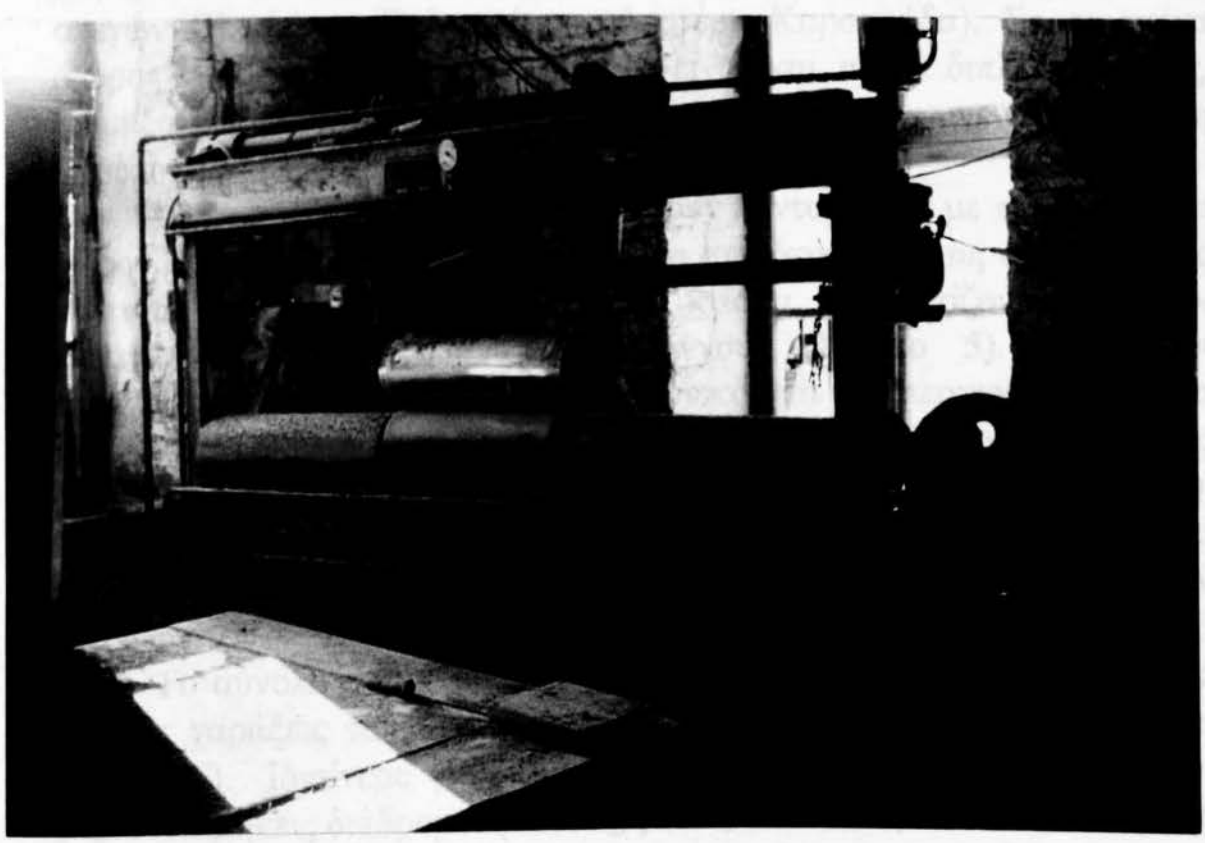
(Φωτ. 49) Άποψη κτιρίων στη βόρεια πλευρά της παραλιακής οδού. Το κτίριο με την Στοά είναι το καφενείο του Μανταφούνη. (Η φωτογραφία ανήκει στην συλλογή του κ. Τηλαύγη Δημητρίου).

(Φωτ. 50) Το Τελωνείο, ενταγμένο και αυτό στην ευρήτερη περιοχή των βυρσοδεψείων.

(Φωτ. 51), (Φωτ. 52) Ηλεκροκίνητες μηχανές νέου τύπου.

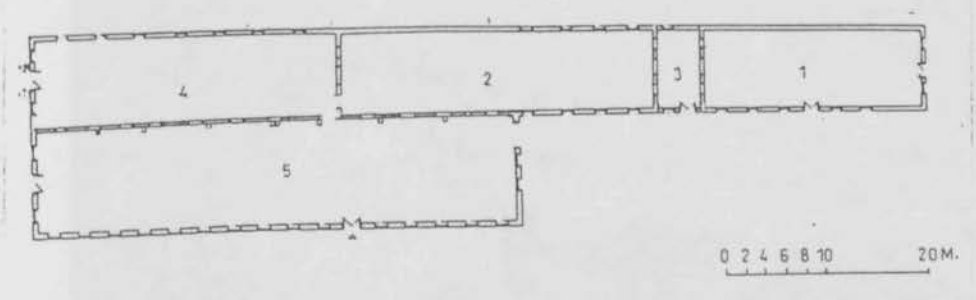
Τα παλαιότερα κτίρια που σώζονται, χρονολογούνται από το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα **(Φωτ. 53)**. Πρόκειται για μονώροφα, ορθογώνια σε κάτοψη, το πλάτος των οποίων δεν ξεπερνά τα 8 μέτρα και το μήκος τους φτάνει τα 25. Καθώς η βυρσοδεψία αναπτυσσόταν, οι βυρσοδέψες προχωρούσαν στην επέκταση των μαγαζιών τους (βυρσοδεψείων) με διαδοχικές προσθήκες. Αυτές γίνονταν συνήθως κατά το μήκος, διαμορφώνοντας τελικώς τα κτίρια που το μήκος τους έφτανε και τα 90 μέτρα (Δημήτρη Ταλαμπέκου) **(Σχέδιο 2)**, **(Φωτ. 54)**, **(Φωτ. 55)**. Το ίδιο μήκος προκύπτει σαν αποτέλεσμα των επεκτάσεων δυο διαφορετικών επιχειρήσεων που συναντιούνται στο όριο του οικοπέδου (Τσουκαλαδάκη-Ιορδάνη Λιμπέρη, Μανουήλ Καρακούδα, Ιωάννη Μανιτσούδη) **(Σχέδιο 3)**,**(Φωτ. 56)**, **(Φωτ. 57)**, **(Φωτ. 58)**. Αλλού οι επεκτάσεις γίνονται παράλληλα κατά το πλάτος του κτιρίου, διαμορφώνονται όψεις που φτάνουν τα 33 μέτρα (Μανιτσούδη- Βλιάμη) **(Σχέδιο 4)**, **(Φωτ. 59)**. Τα παλαιότερα διώροφα κτίρια που σώζονται, χρονολογούνται από το τέλος του 19ου αιώνα. Από τα παλαιότερα διώροφα βυρσοδεψεία είναι το ιστορικό βυρσοδεψείο του Ιωάννη Κομνηνού που έχει αποτυπωθεί και στο σχέδιο ρυμοτομίας του 1900, **(Φωτ. 60)**. Τα μεγαλύτερα βυρσοδεψεία κτίζονται τον 20ό αιώνα. Αυτά είναι διώροφα και διπλά σε πλάτος, **(Φωτ. 61)**. Σε ορισμένα έχουν ενσωματωθεί τμήματα παλαιότερων κτισμάτων (Δημητρίου Βεργή) **(Φωτ. 62)**. Τα περισσότερα έχουν κτιστεί τμηματικά σε σχέση με την ανάπτυξη της επιχείρησης. Διπλά σε πλάτος κτίρια κατασκευάζονται και μονώροφα, **(Φωτ. 63)**, διαμορφώνοντας εσωτερικά ενιαίους χώρους, που χωρίζονται από μια σειρά πεσσών που στηρίζει κεντρικά τα ζευκτά των στεγών (Θεολόγου Ταλαμπέκου, Λευτέρη Καρακούδα). Σε ορισμένα διώροφα κτίρια οι κεντρικοί πεσσοί είναι και αυτοί διπλοί σε ύψος, στηρίζοντας κεντρικά το πάτωμα του ορόφου και εν συνεχεία τη στέγη (Χιώτη).

Οι επεκτάσεις των κτισμάτων έχουν πάντα σχέση με τον διαθέσιμο χώρο. Έτσι σε περιπτώσεις που υπάρχει στενότητα χώρου, οι επεκτάσεις γίνονται κάθετα στο ήδη υπάρχον κτίσμα, σχηματίζοντας «γάμα» (Ιωάννη Κομνηνού, Παναγιώτη Γάγγου) **(Σχέδιο 5)**. Αλλού οι επεκτάσεις δεν ακολουθούσαν την κανονικότητα που περιγράψαμε και το τελικό κτίριο ήταν αποτέλεσμα επεκτάσεων και ενσωματώσεων προς διάφορες κατευθύνσεις (Ελευθερίου Καρακούδα) **(Σχέδιο 6)**, **(Φωτ. 64)**. Σύνηθες ήταν μια επιχείρηση να ενοικιάζει γειτονικό κτίσμα ή και ολόκληρο βυρσοδεψείο με τον εξοπλισμό του για την κάλυψη των αναγκών του.

Το σύνολο των κτισμάτων χαρακτηρίζεται ως εντυπωσιακό, τόσο από τις χαράξεις του όσο και από τη διάταξη των όγκων. **(Φωτ. 65)**, **(Φωτ. 66)**. Ιδιαίτερο γνώρισμα του κτισμένου περιβάλλοντος είναι οι στενοί επιμήκεις διάδρομοι (σούδες) μεταξύ των κτισμάτων, πλάτους από

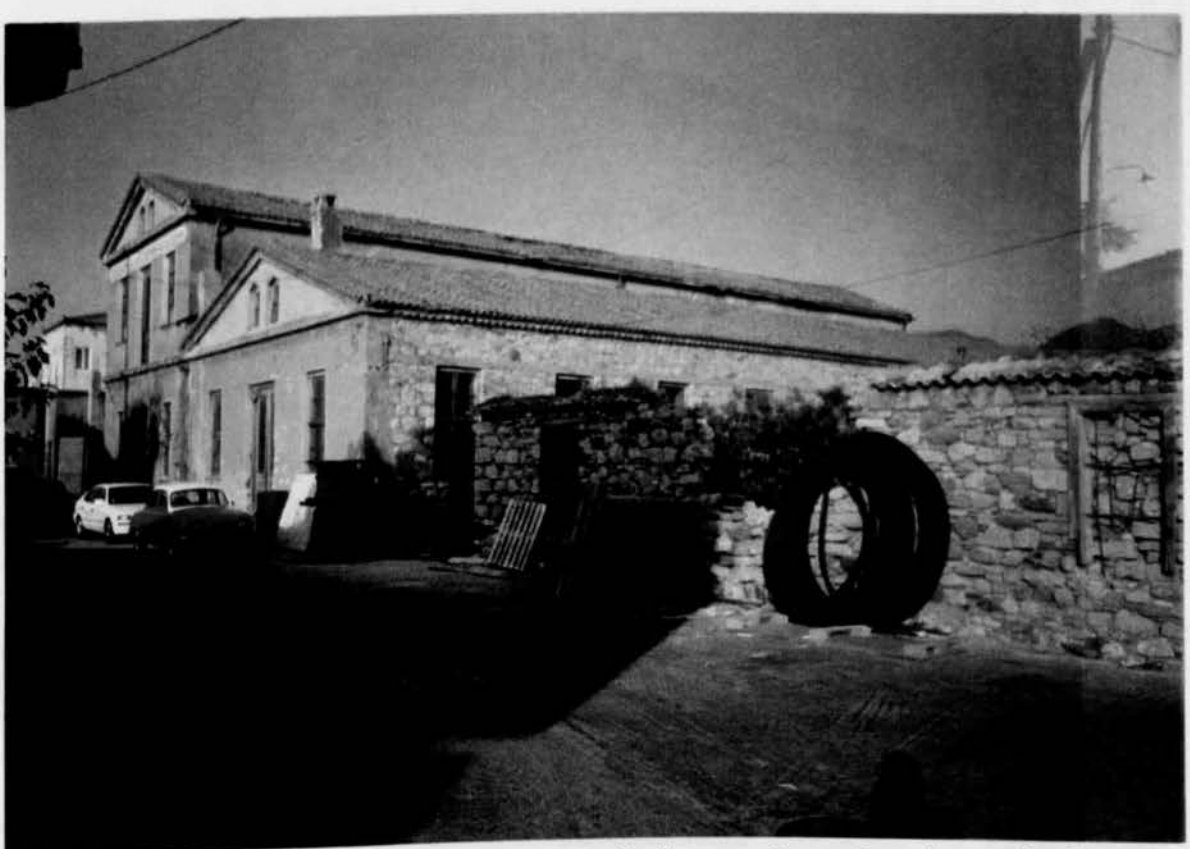
(Φωτ. 53) Ένα από τα παλαιότερα βυρσοδεψεία, στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, που σώζεται μέχρι σήμερα (Αγαπητού).

(Σχέδιο 2) Κάτοψη Βυρσοδεψείου Δ. Ταλαμπέκου. Οικοδομικές φάσεις.

(Φωτ. 54) Όψη κτιρίου απλή συμμετρική χωρίς ιδιαίτερες καλλιτεχνικές προθέσεις. Εμφανής η προσθήκη.

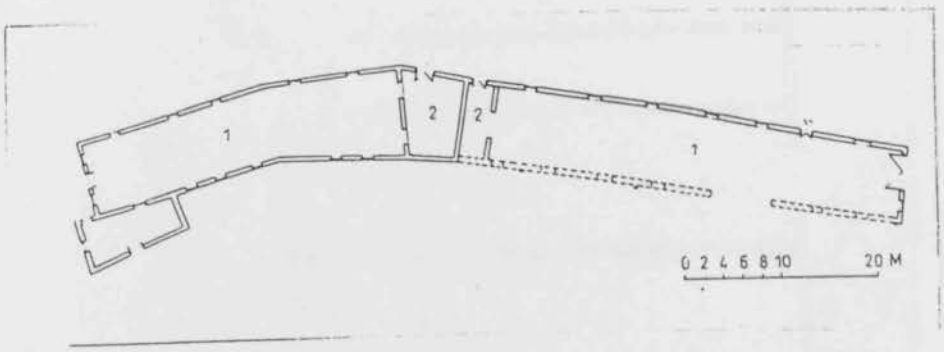

(Φωτ. 55) Επέκταση βυρσοδεψείου με διαδοχικές προσθήκε συνήθως κατά το μήκος, που έφτανε συνολικά και τα 90 μέτρα (Δ. Ταλαμπέκος).

(Φωτ. 56), (Φωτ. 57) Το ίδιο μήκος, (90 μέτρα), προέκυψε από την επέκταση με διαδοχικές προσθήκες (Δ. Καρακούδας).

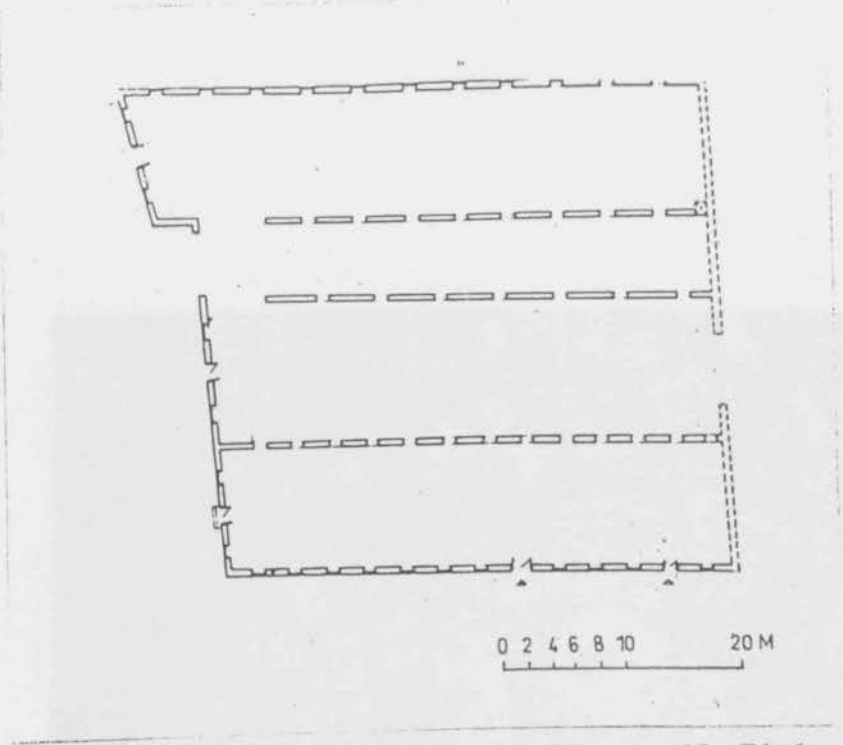

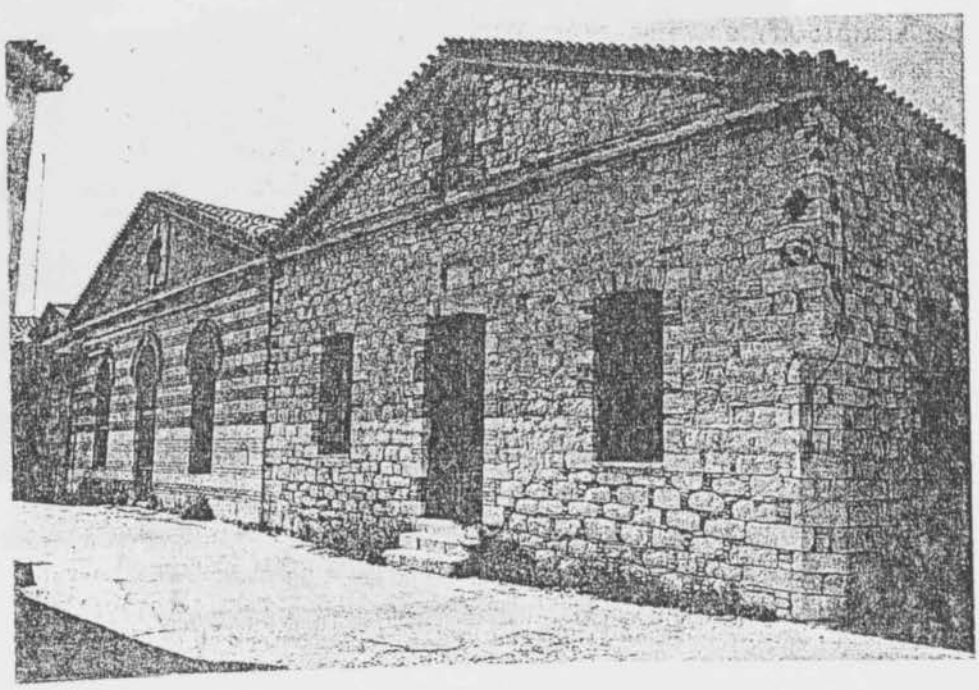
(Σχέδιο 3) Βυρσοδεψεία Τσουκαλαδάκη και Ιορδάνη Λημπέρη.

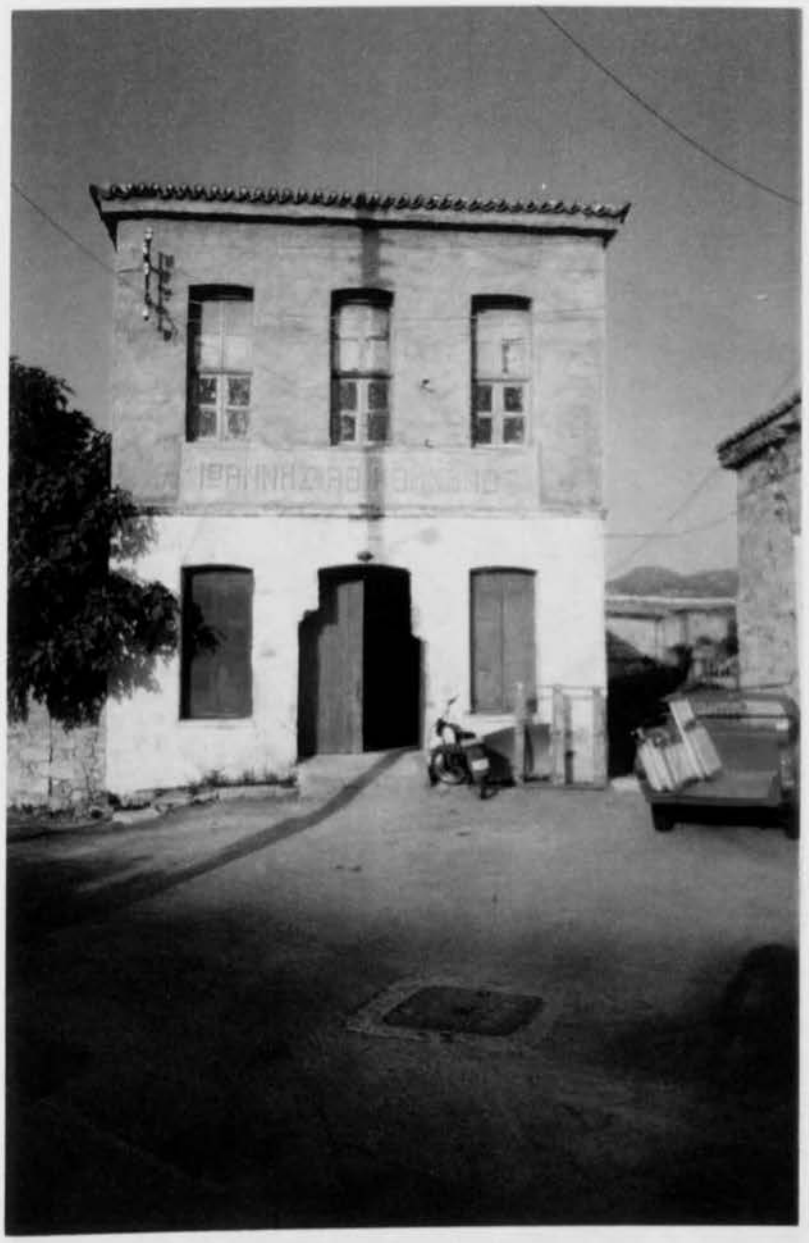
(Φωτ. 58) Μεγάλο μήκος προέκυψε από την επέκταση δύο διαφορετικών επιχειρήσεων, που συναντιούνται στο όριο του οικοπέδου (Μανιτσούδης).

(Σχέδιο 4) Κάτοψη Βυρσοδεψείου Μανιτσούδη Βλιάμη.

(Φωτ. 59) Επέκταση παράλληλα κατά το πλάτος του κτιρίο, διαμορφώνοντας όψη που φτάνει τα 33 μέτρα (Βυρσοδεψεία Βλιάμη – Μανιτσούδη πρόσοψη).

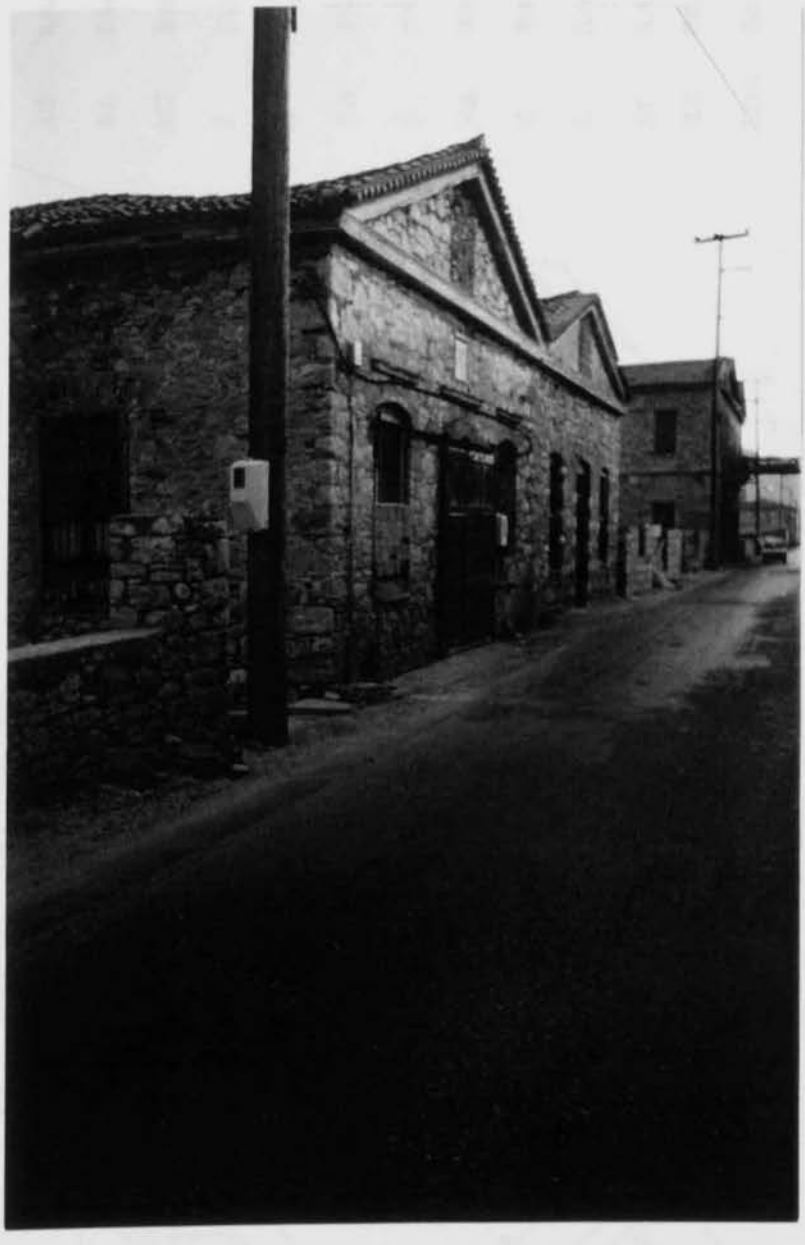
(Φωτ. 60) Ένα από τα παλαιότερα διόροφα βυρσοδεψεία είναι του Ιωάννη Κομνηνού, που έχει αποτυπωθεί και στο σχέδιο ρυμοτομίας του1900.

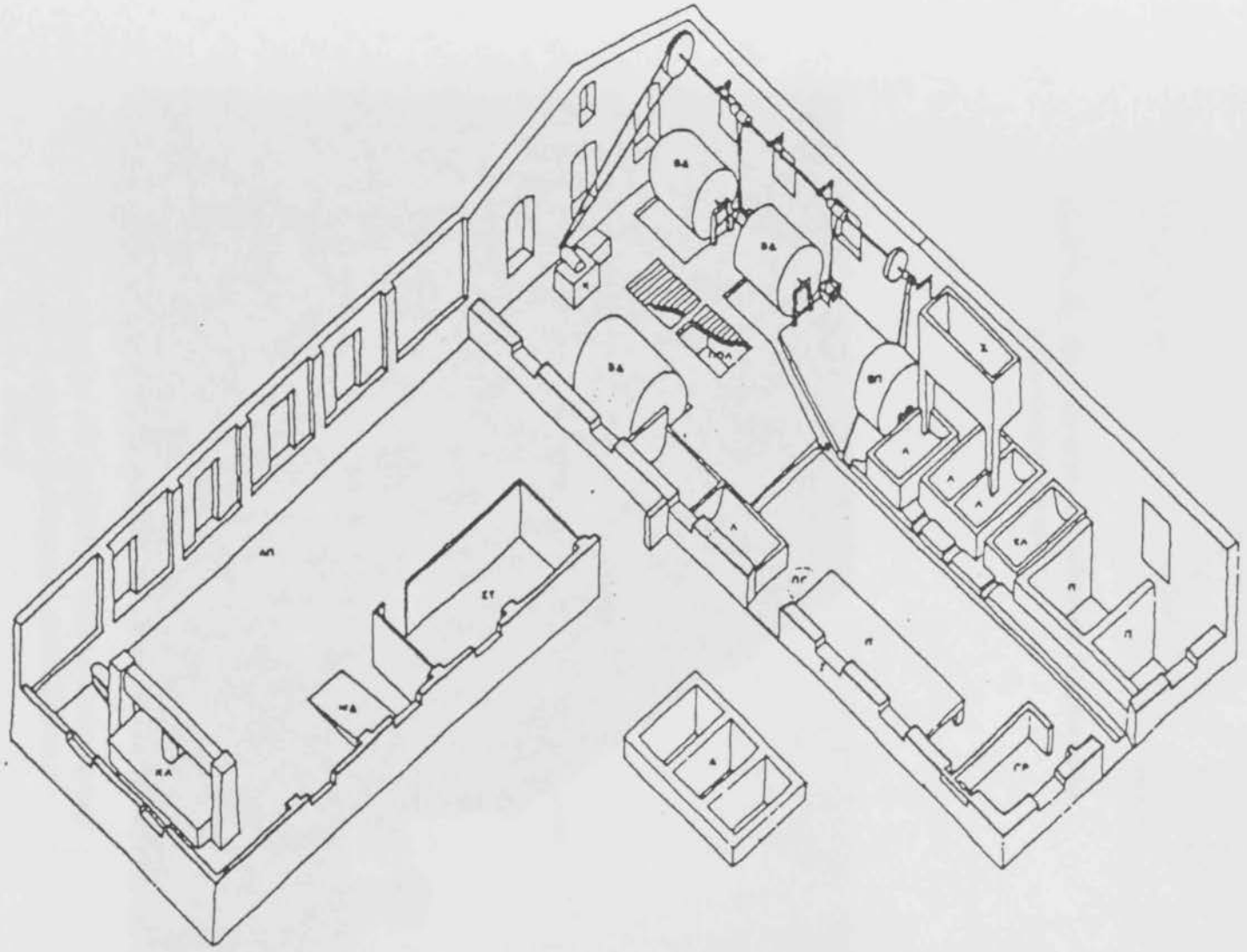
(Φωτ. 61) Διόροφο και διπλό σε πλάτος βυρσοδεψείο κτισμένο τον 20ο αιώνα (Απ. Καραγιάννης).

(Φωτ. 62) Βυρσοδεψείο με ενσωμάτωση τμήματος παλαιότερου κτίσματος (Δημ. Βεργής).

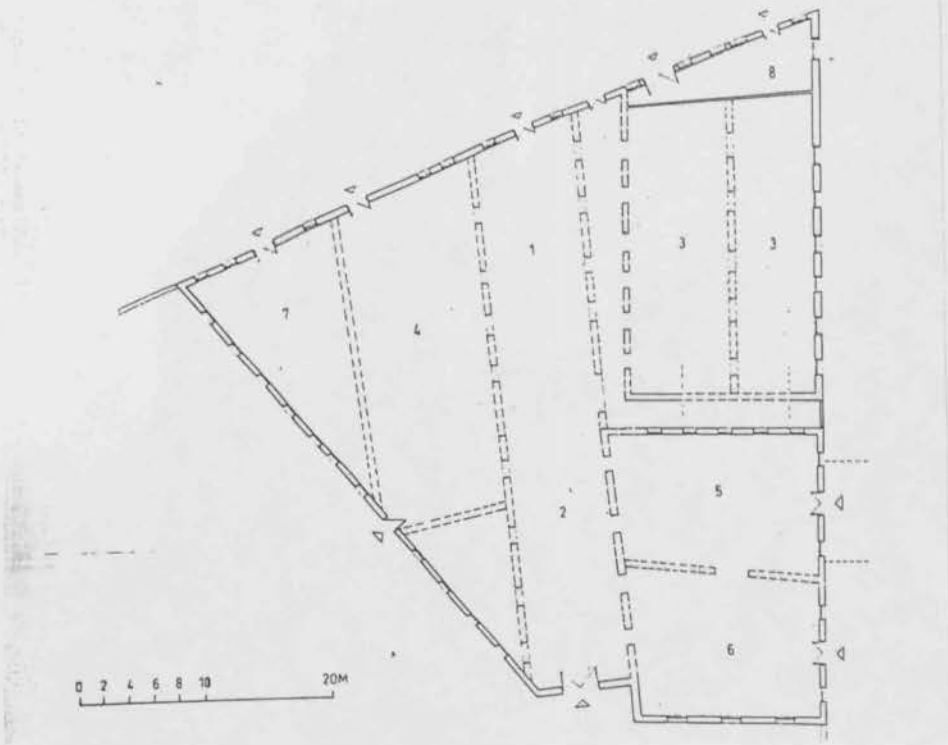

(Φωτ. 63) Μονοόροφο διπλό σε πλάτος βυρσοδεψείο, διαμορφωμένο εσωτερικά με ενιαίους χώρους (Πτυπανάρης).

Α	Ασβεστερά
ΑΒ	Αυλάκι απορροής
ΑΠ	Αποθήκευση
ΒΔ	Βαρέλα Δέψεως
ΒΠ	Βαρέλα Πλύσεως
Γ	Γραφείο
Κ	Κινητήρας
ΚΛ	Κύλινδρος
Λ	Λίμπες
ΜΔ	Μηχανή Δεσίματος
Ξ	Ξελεσάστρα
Π	Ποντόνι
ΠΓ	Πηγάδι
ΠΚ	Πάγκος Κατεργασίας
ΠΟΛ	Πολίμι
Σ	Στέρνα
ΣΤ	Στεγνωτήριο
ΧΛ	Χαρτζόλιμπα

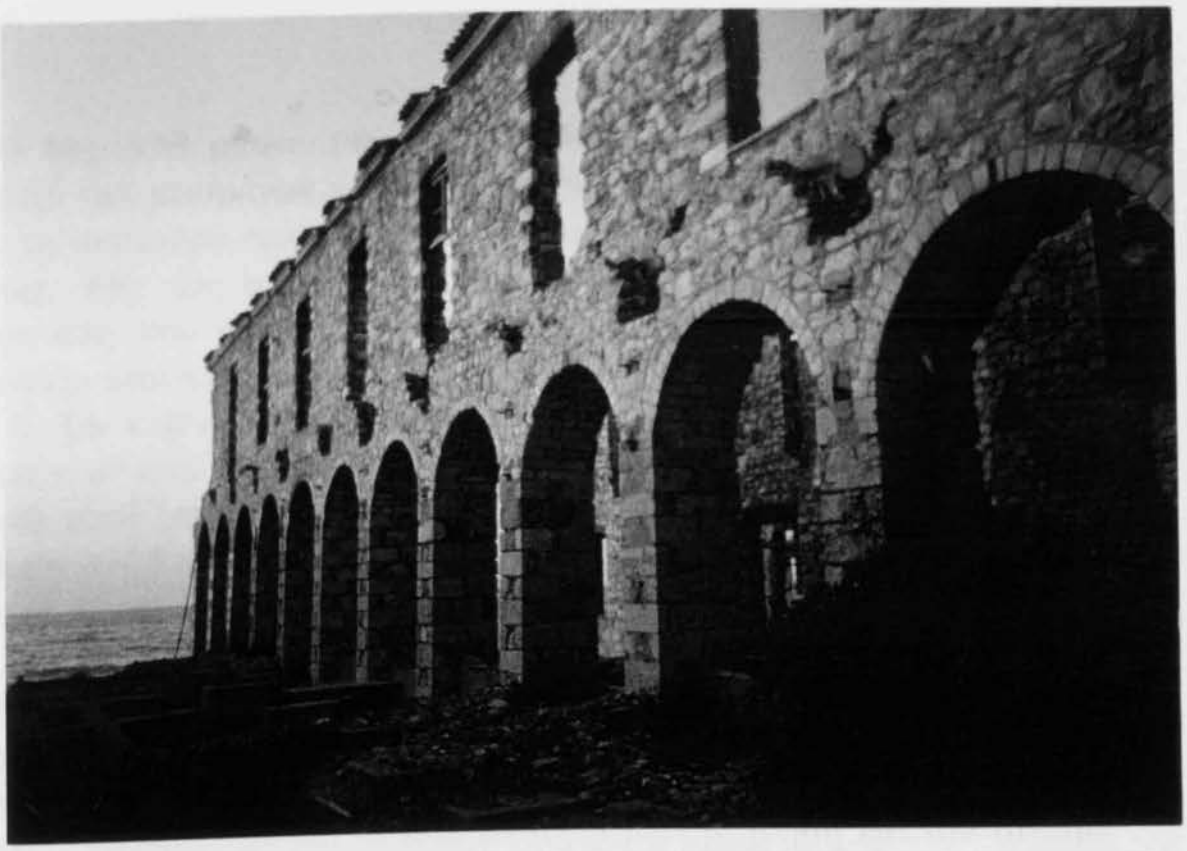
(Σχέδιο 5) Αξονομετρικό του βυρσοδεψείου Σ. Γάγγου στο Καρλόβασι (σχέδιο Δημ. Κροκίδη).

(Σχέδιο 6) Βυρσοδεψείο Ελευθερίου Καρακούδα. Οικοδομικές φάσεις.

(Φωτ. 64) Βυρσοδεψείο που προέκυψε από επεκτάσεις και ενσωματώσεις προς διάφορες κατευθύνσεις (Ελ. Καρακούδας).

(Φωτ. 65), (Φωτ. 66) **Εντυπωσιακό το σύνολο των κτισμάτων τόσο από τις χαράξεις όσο και από την διάταξη των όγκων τους.**

1.00 έως 3.50 μέτρα, **(Φωτ. 67)**, **(Φωτ. 68)**. Οι φαρδύτερες σούδες μεταξύ των κτισμάτων γίνονταν ώστε να είναι δυνατή η είσοδος άμαξας για τη μεταφορά εμπορευμάτων και πρώτων υλών από πλάγιες πόρτες **(Φωτ. 69)**. Οι στενότερες σούδες προέκυπταν από την ελάχιστη απόσταση που αφήνουν μεταξύ των κτιρίων για να είναι δυνατή η διάνοιξη ανοιγμάτων.

Τα κτίρια αυτά είναι απλά και τα χαρακτηριστικά τους δεν ξεφεύγουν από αυτά των βιομηχανικών κτιρίων της Εποχής, που είναι κοινά τόσο στον ελλαδικό όσο και στον ευρωπαϊκό χώρο. Η έμφαση δίνεται στη λειτουργικότητα, τη χρησιμότητα και την οικονομία, ενώ η μορφή ξεφεύγει από τις κυρίαρχες αισθητικές αντιλήψεις της εποχής.

Οι όψεις των κτιρίων είναι απλές συμμετρικές χωρίς ιδιαίτερες καλλιτεχνικές προθέσεις, **(Φωτ. 54)**, **(Φωτ. 59)**. Γενικευμένη είναι η χρήση του αετώματος που παραπέμπει σε κάποια κλασικιστικά πρότυπα, **(Φωτ. 70)**, **(Φωτ. 71)**, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις η μορφή τους χαρακτηρίζεται από μία εκφραστικότητα με την χρήση και τον τονισμό εκλεκτικών μορφολογικών στοιχείων, **(Φωτ. 72)**, **(Φωτ. 73)**, **(Φωτ. 74)**, που εισάγονται από μία επαρχιακή ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική παράδοση (Βλιάμου, Χουβαρδάνια κ.α.)[59]

Η μορφή των παλαιότερων βυρσοδεψείων και ιδιαίτερα η στέγαση γινόταν με τετράρριχτη στέγη που φαίνεται να έχει σχέση με την οικοδομική παράδοση του νησιού όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά το 19^{ο} αιώνα [60](Κομνηνού, Υψηλάντη). Τα περισσότερα όμως στεγάζονται με δίρριχτες στέγες, που στο αέτωμά τους ανοίγεται κυκλικός ή ορθογώνιος φεγγίτης. **(Φωτ. 70)**, **(Φωτ. 75)**. Σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις (Ελευθερίου Καρακούδα, Αλεξάνδρου) ο τοίχος της κύριας όψης υπερυψώνεται έως το ύψος υπερυψώνεται έως το ύψος του κορφιά της, κρύβοντας τα μέτωπά τους.

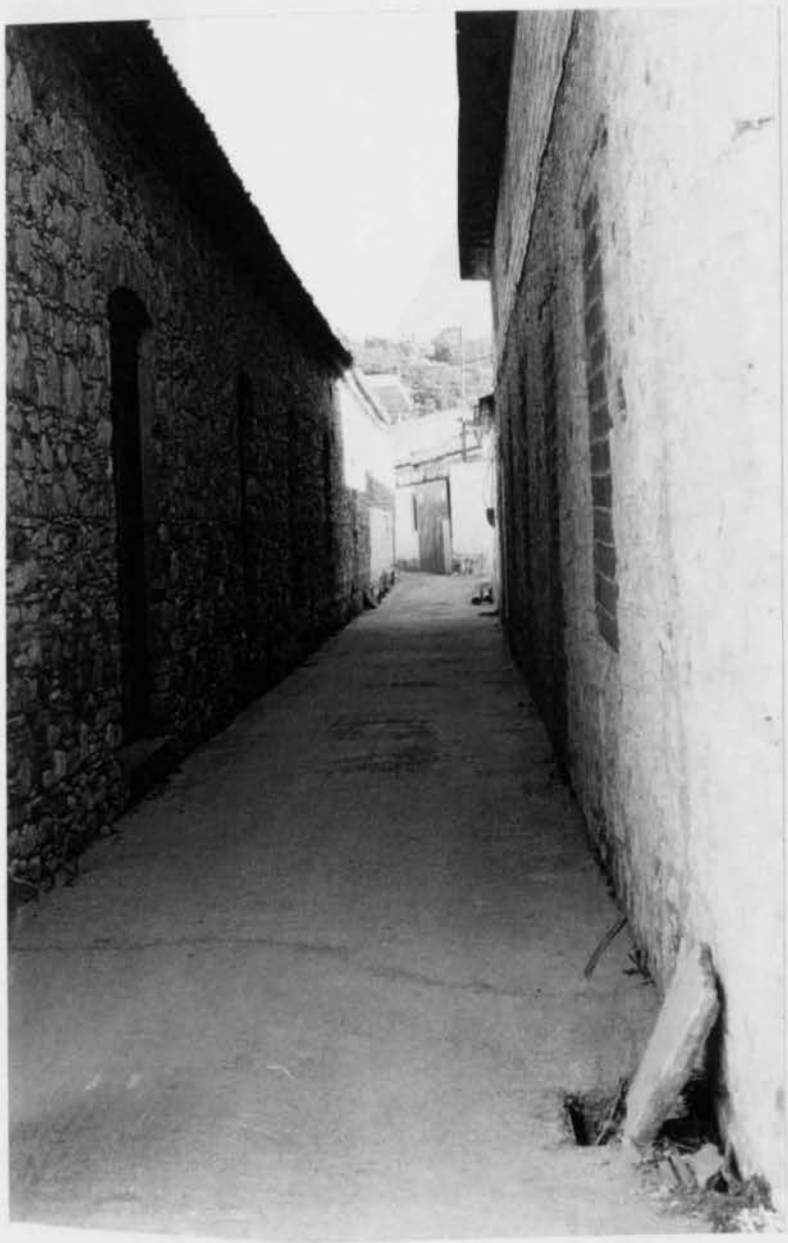
Τα παράθυρα έχουν τις ίδιες περίπου διαστάσεις σε όλα τα ταμπάκικα (1.10 × 2.10), **(Φωτ. 76)**, ενώ οι πόρτες, το πλάτος των οποίων δεν ξεπερνά τα 2.00 μέτρα, **(Φωτ. 77)**, έχουν σήμερα διευρυνθεί στα περισσότερα κτίρια, να είναι δυνατή η είσοδος οχημάτων. **(Φωτ. 78)**. Τα πρέκια των ανοιγμάτων διαμορφώνονται από ένα χαμηλωμένο τόξο **(Φωτ. 79)**, και μόνο στις νεότερες κατασκευές αυτό έχει αντικατασταθεί από μπετονένιο σενάζ. [61]

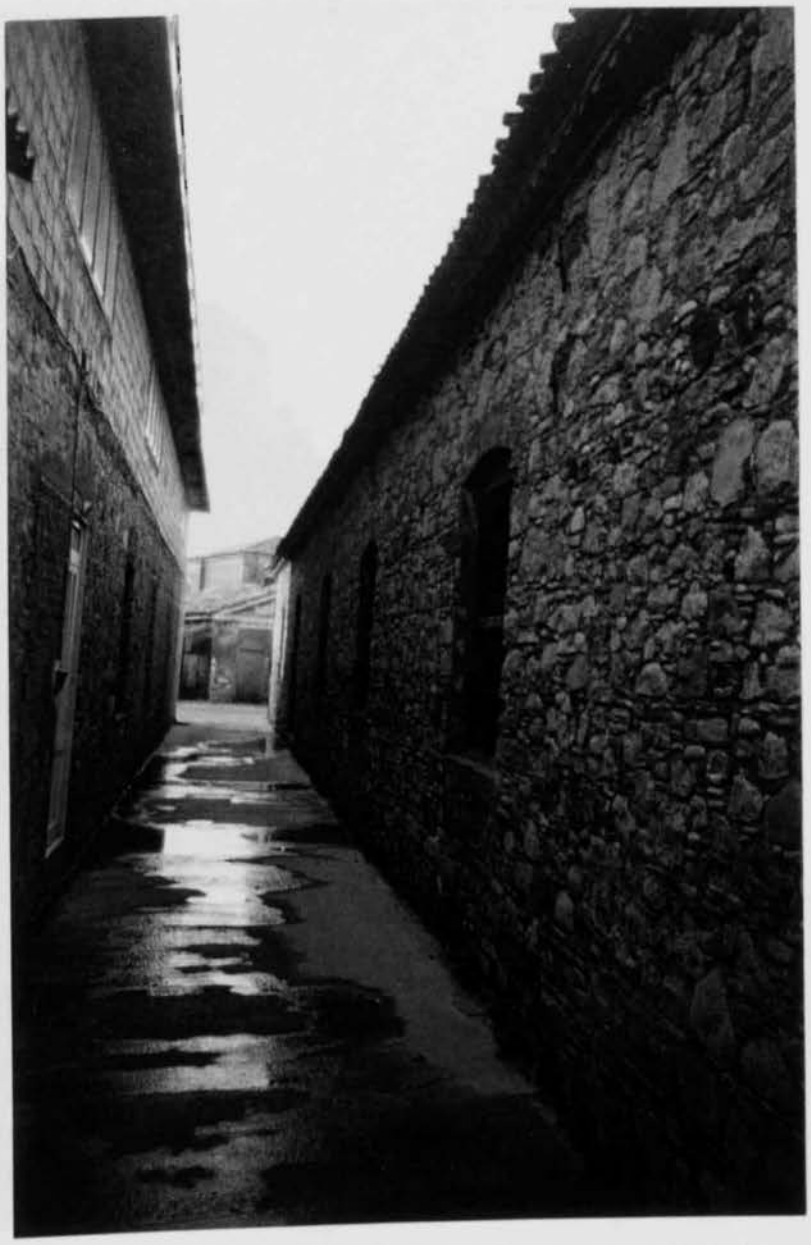
[59] .Δημήτρης Κροκίδης, «Η Παραδοσιακή Βιομηχανία Της Βυρσοδεψίας Στα Καρλοβάσια ,Σάμου», σελ. 54.

[60] .Κωνσταντίνος Παπαιωάννου, «Σάμος», Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Τ. 1.

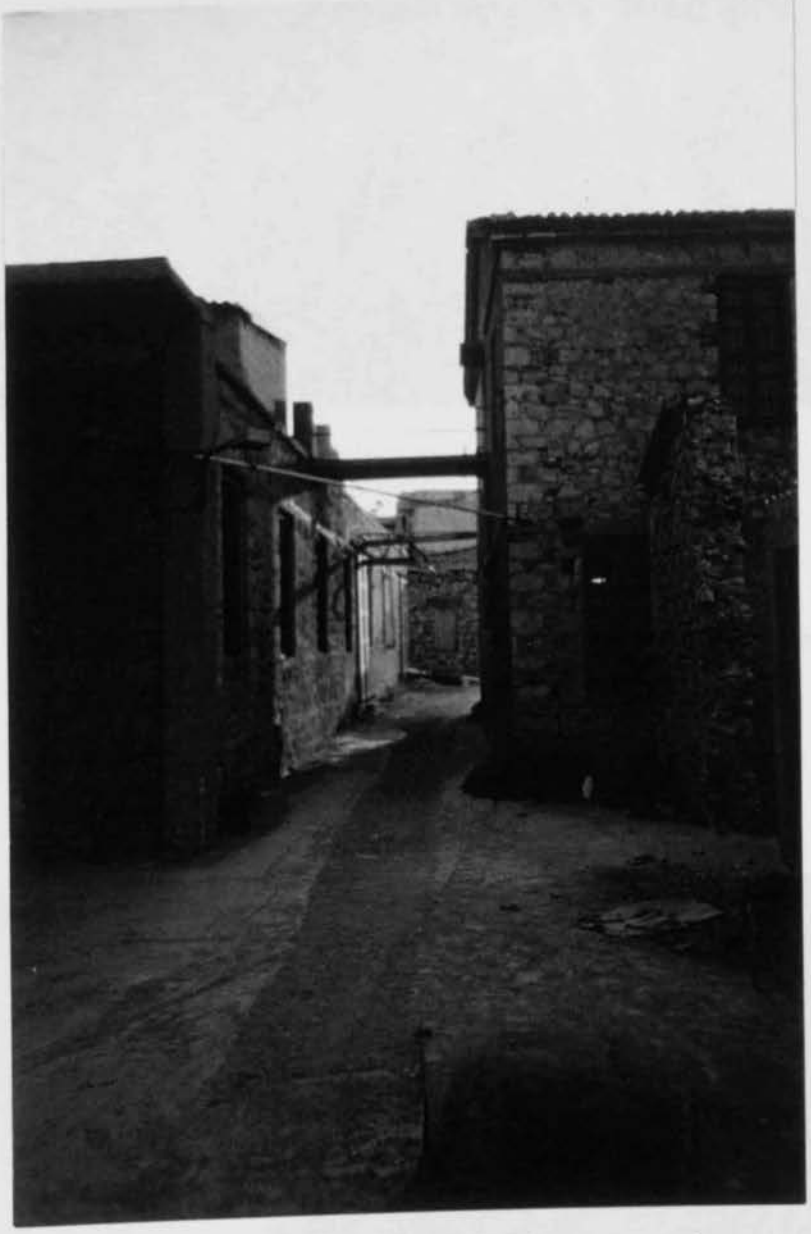
[61] . Όπ. 59, σελ. 58.

(Φωτ. 67) Στενός επιμήκης διάδρομος (σούδα) μεταξύ των βυρσοδεψείων πλάτους 1 – 3.5 μέτρων.

(Φωτ. 68) Στενός επιμήκης διάδρομος (σούδα).

(Φωτ. 69) Φαρδύτερη σούδα μεταξύ των κτισμάτων για να είναι δυνατή η είσοδος άμαξας από πλάγιες πόρτες.

(Φωτ. 70), (Φωτ. 71) Η χρήση αετώματος παραπέμπει σε κάποια κλασσικιστικά πρότυπα.

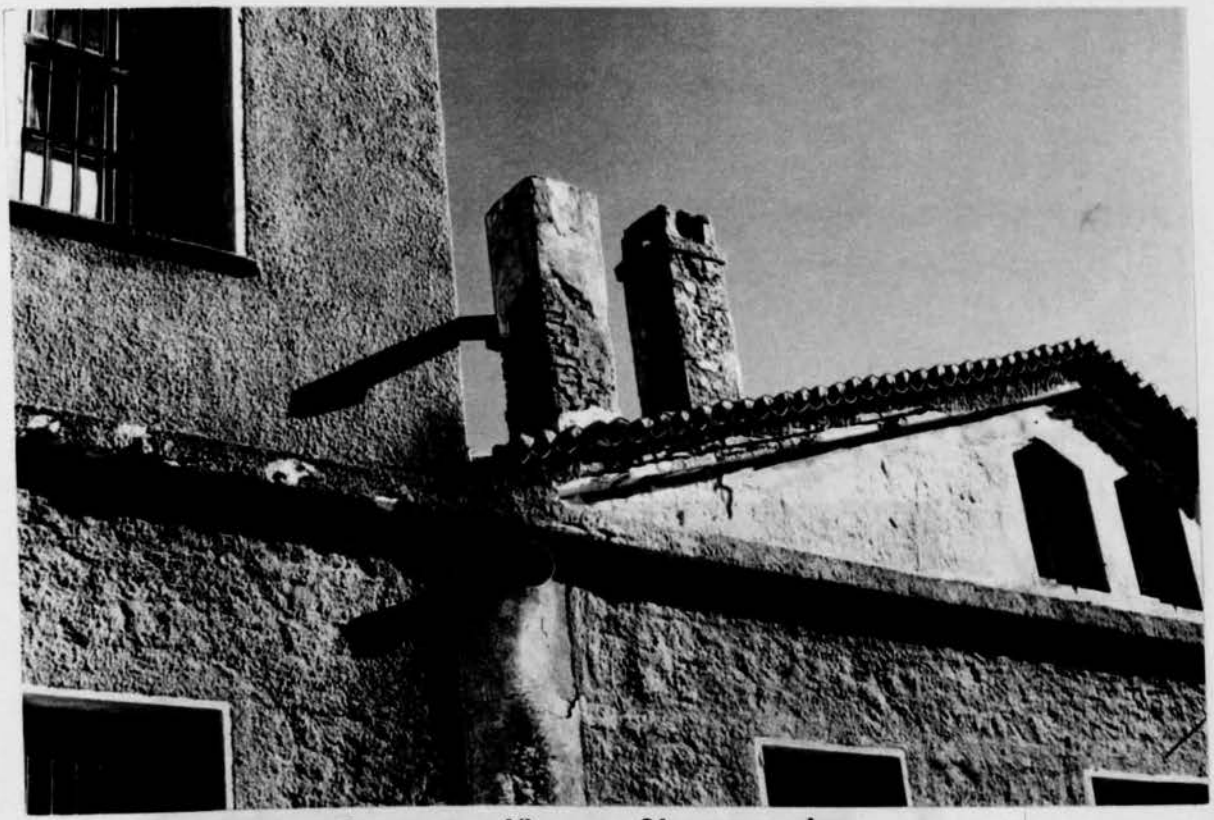

(Φωτ. 72) Εμφανής η ύπαρξη του κυκλικού φεγγίτη στο αέτωμα του βυρσοδεψείου.

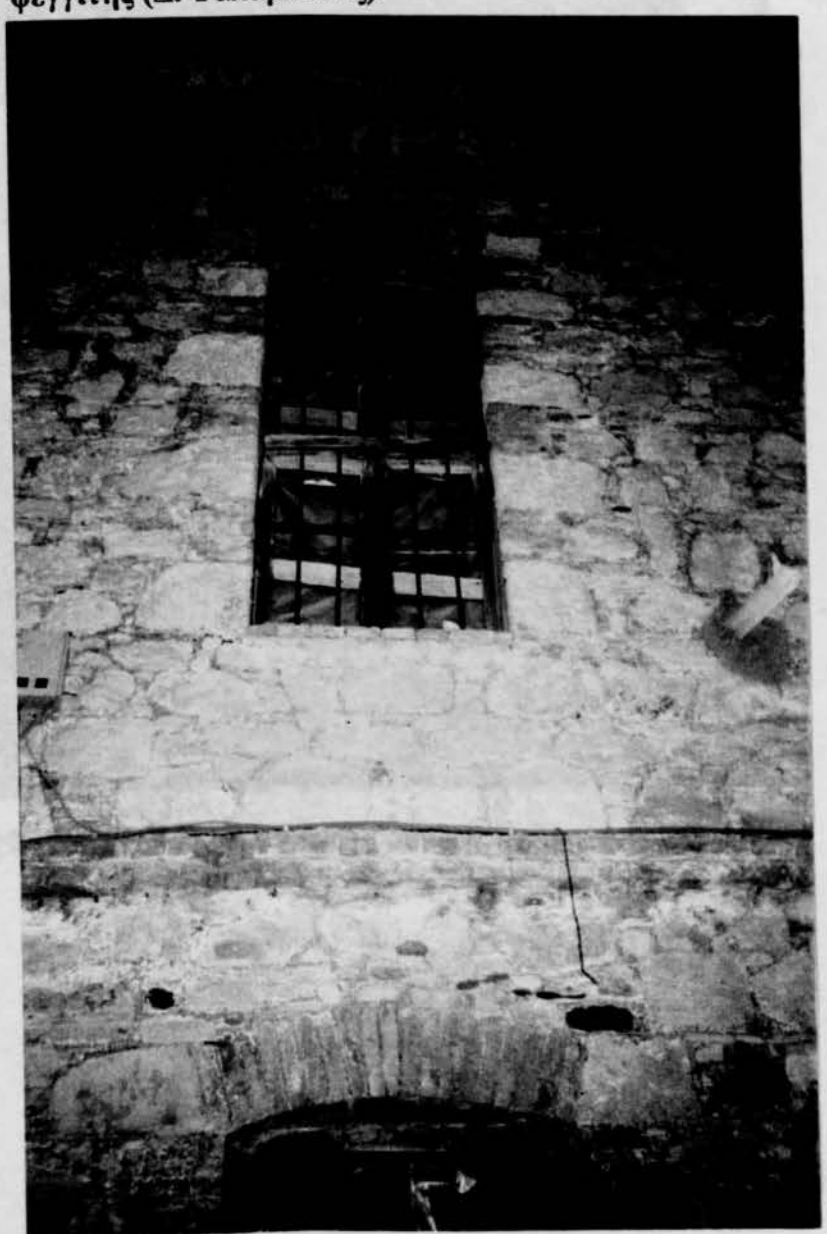

(Φωτ. 73), (Φωτ. 74) Όψη βυρσοδεψείου με καλλιτεχνικές προθέσεις.

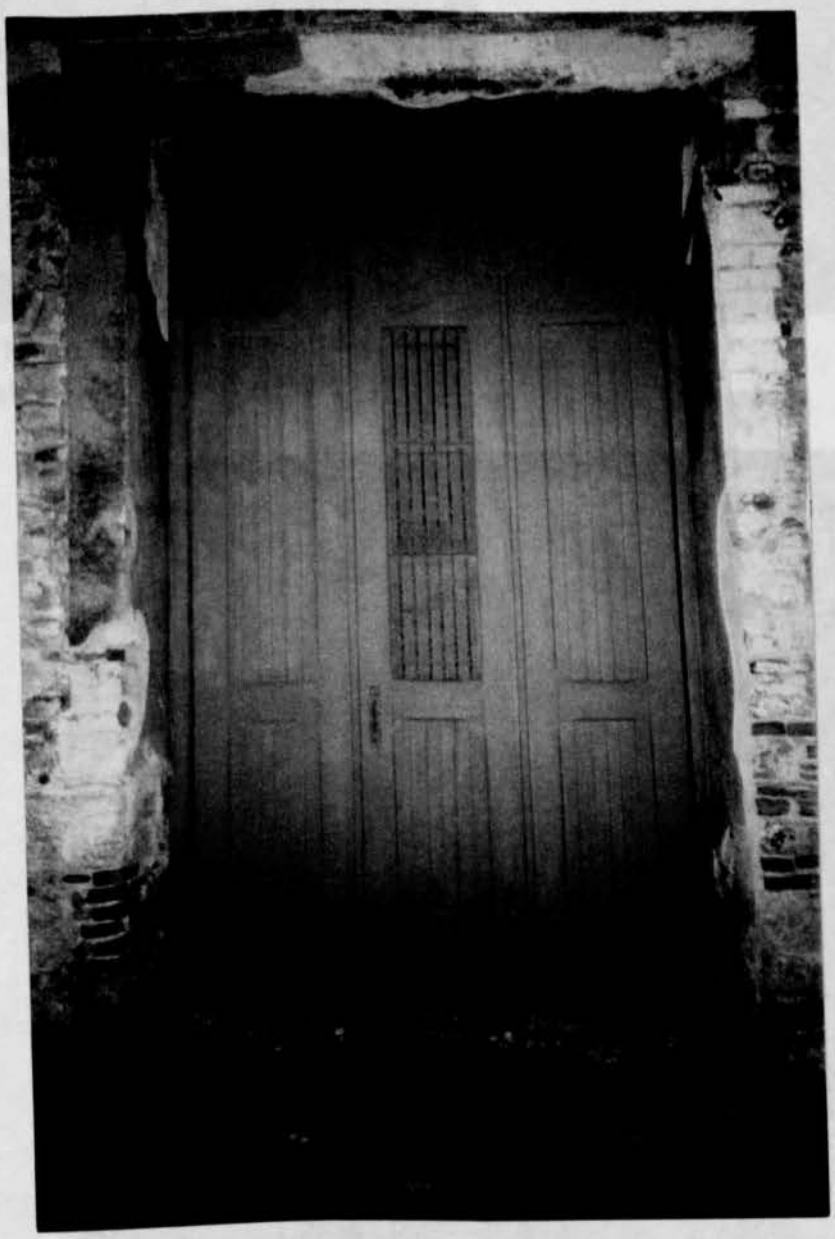

(Φωτ. 75) Βυρσοδεψείο που στεγάζεται με δίρριχτη στέγη και στο αέτωμά του ανήγεται ορθογώνιος φεγγίτης (Δ. Ταλαμπέκος).

(Φωτ. 76) Χαρακτηριστικό παράθυρο βυρσοδεψείου διαστάσεων 1.10 Χ 2.10.

(Φωτ. 77) Ξύλινη πόρτα βυροδεψείου που το πλάτος της δεν ξεπερνά τα 2.00 μέτρα.

(Φωτ. 78) Πόρτα που έχει διευρυνθεί για να είναι δυνατή η είσοδος οχημάτων.

(Φωτ. 79) Πρέκι ανοίγματος διαμορφωμένο με χαμηλωμένο τόξο.

Υλικά Κατασκευής

Κύριο υλικό κατασκευής είναι η πέτρα την οποία προμηθεύονται από δυο λατομείο. **(Φωτ. 80)**. Το ένα βρίσκεται κοντά στο λιμάνι, από όπου εξορυγνύεται μια γκριζόμαυρη πέτρα και το άλλο κοντά στο λοβοκομείο (λεπροκομείο), από το οποίο εξορυγνύεται μια γκριζοκόκκινη πέτρα (της Παναΐτσας). Το πελέκημα των λίθων γινόταν επιτόπου από ντόπια συνεργεία που αναλάμβαναν και το κτίσιμο του κτιρίου. Τα τελευταία ταμπάκικα κτίσθηκαν πρίν το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα ονόματα των μαστόρων που μας είναι γνωστό ότι πήραν μέρος στα τελευταία συνεργεία που δούλευψαν είναι : Μηνάς Περρής, Αδερφοί Γαργαλιάνοι, Γαλάνης και κάποιος Μαστρο – Μανώλης από το Μεσαίο Καρλόβασι, όπου ήταν εμπειροτέχνες. Με ιδιαίτερη επιμέλεια γινόταν το πελέκημα των καντουνιών, δηλαδή των γωνιόλιθων. **(Φωτ. 81).** Τη χρήση του μπετόν τη συναντάμε σε κτίρια που κτίσθηκαν μετά το πρώτο τέταρτο του 20ού αιώνα. Τούβλα χρησιμοποιούσαν στην κατασκευή γείσων και των χαμηλότερων τόξων, πάνω από τα ανοίγματα, **(Φωτ. 82)**, περιορισμένη είναι και η χρήση μικρών τσιμεντόλιθων. Ο φέρων οργανισμός των στεγών είναι ξύλινος, **(Φωτ. 83),** ενώ συχνά οι ελκυστήρες των ζευκτών γίνονται μεταλλικοί διπλού ταυ (ρέλες), **(Φωτ. 84)**. Μεταλλικά γίνονται επίσης σε αρκετές περιπτώσεις και τα πρωτεύοντα δοκάρια του πατώματος. **(Φωτ. 85), (Φωτ. 86).** Τα δάπεδα παλαιότερα ήταν στρωμένα με βότσαλο που εύκολα προμηθεύονταν από τη θάλασσα, **(Φωτ. 87)**, όμως με την εισαγωγή του τσιμέντου τα περισσότερα καλύφθηκαν με τσιμεντοκονίαμα, ενώ τα νεότερα κατασκευάσθηκαν εξαρχής με αυτόν τον τρόπο.

Λειτουργία και Κτιριολογική Οργάνωση

Η Καρλοβασίτικη βυρσοδεψία δραστηριοποιήθηκε κυρίως στη κατεργασία σολοδερμάτων.

Οι φάσεις κατεργασίας που στεγάζονταν στα βυρσοδεψεία ήταν η προκαταρκτική, η δέψη και η τελειοποίηση. Καθεμία εργασία είχε τον δικό της χώρο μέσα στο βυρσοδεψείο. Το εύρος του καταμερισμού των εργασιών καθώς και ο βαθμός εκμηχάνισης είχαν σχέση με το μέγεθος του Ταμπάκικου. Στα μικρά βυρσοδεψεία η παραγωγική διαδικασία οργανωνόταν σε ένα χώρο που βρισκόταν τα κύρια στοιχεία του απαραίτητου για τη δέψη εξοπλισμού.

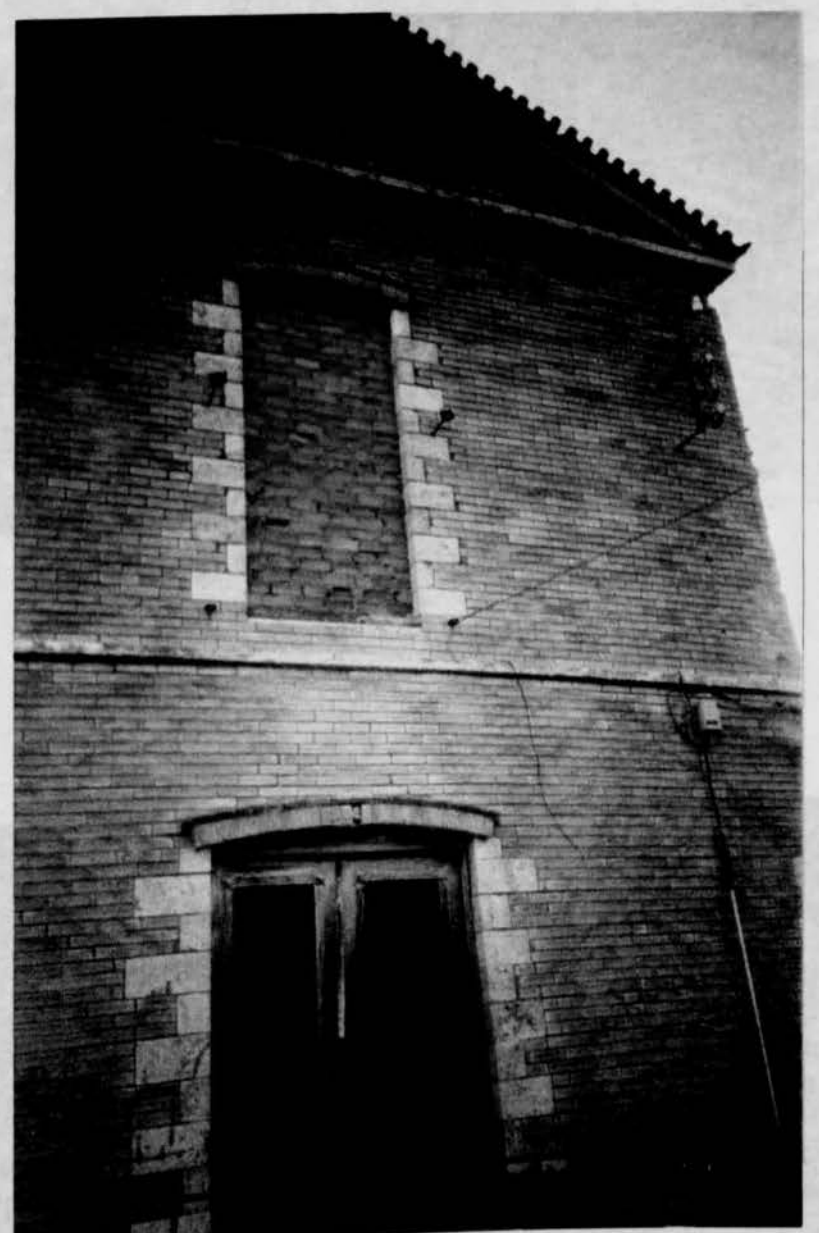
Στους χρόνους της χειρωνακτικής εργασίας η πρώτη φάση κατεργασίας ξεκινούσε από τη θάλασσα, όπου εκεί γινόταν το μαλάκωμα και η πλύση των ακατέργαστων δερμάτων (ξενέρισμα). Στη συνέχεια γινόταν η αποκρεάτωση των δερμάτων (ξελέσιασμα) που απλώνονταν

(Φωτ. 80) Κύριο υλικό κατασκευής των βυρσοδεψείων ήταν η πέτρα.

(Φωτ. 81) Με ιδιαίτερη επιμέλεια γινόνταν το πελέκημα των καντουνιών (γωνιόλιθων).

(Φωτ. 82) Χρήση τούβλων για την κατασκευή χαμηλωμένων τόξων, πάνω από τα ανοίγματα.

(Φωτ. 83) Ξύλινος φέρων οργανισμός στέγης.

(Φωτ. 84) Μεταλλικοί διλού Τ ελκυστήρες.

(Φωτ. 85), (Φωτ. 86) Μεταλλικά προτεύοντα δοκάρια πατώματος και οροφής.

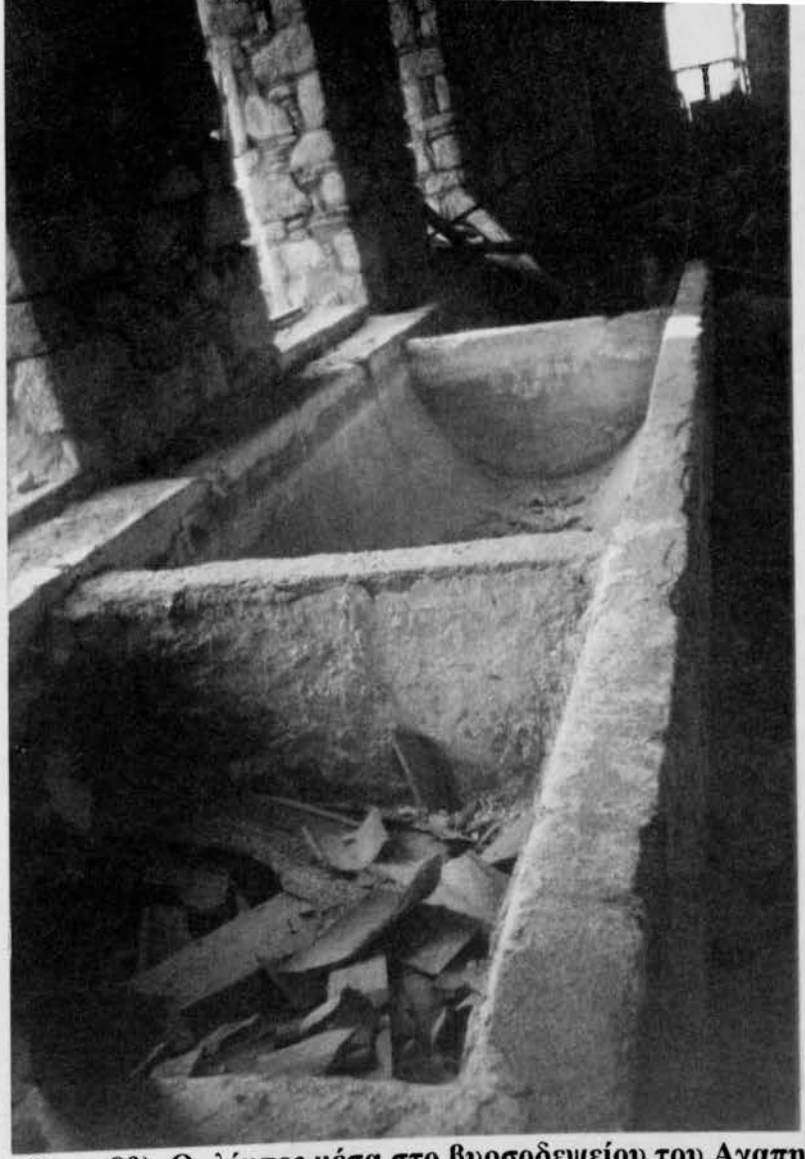
(Φωτ. 87) Δάπεδο στρωμένο με βότσαλο, προμηθευμένο από την θάλασσα.

πάνω στο καβαλέτο, ένα ξύλινο σύνεργο από κορμό πλατάνου, μήκους ενός μέτρου, με κυρτή τη μια πλευρά του. Τα ασβεστερά (τρεις λάκκοι με διάλυμα σβησμένου ασβέστη) που στη συνέχεια τοποθετούσαν τα δέρματα, βρίσκονταν έξω από το βυρσοδεψείο, (Μανουήλ Καρακούδα, Παναγιώτη Γάγγου) **(Σχέδιο 5)**, **(Φωτ. 88)**, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις ήταν εντός του κτιρίου (Γεωργίου Νικολάου, Αποστόλου Καραγιάννη, Αγαπητού). Στα Ταμπάκικα που ήταν πάνω στην παραλία κατασκευάζανε τα ασβεστερά στο βάθος του κτιρίου, κοντά στη θάλασσα, (Γεωργίου Νικολάου, Αποστόλου Καραγιάννη). Μετά το σήκωμα των δερμάτων από τα ασβεστερά και την εκ νέου απόξεση των δερμάτων, τα τοποθετούσαν σε μία λίμπα με νερό (κτιστή δεξαμενή με κυρτό κατά το μήκος της πυθμένα), με σκοπό την αποβολή του ασβέστη, **(Φωτ. 89)**. Κοντά στη λίμπα αυτή βρισκόταν τέσσερις δεξαμενές που στη συνέχεια τοποθετούσαν τα δέρματα, διαδοχικά σε καθεμία, ανάλογα με την περιεκτικότητα του διαλύματος παλαιού χαρτζ (μουσκεμένου πευκοφλοιού), όπου γινόταν η πρόδεψη.

Ξεχωριστή θέση είχαν στο μαγαζί τα ποντόνια, δηλαδή δεξαμενές κτισμένες μέσα στο έδαφος, διαστάσεων 3.00 * 3.00 μέτρα και βάθους 2.50, **(Φωτ. 90)**. Εκεί γινόταν η κυρίως δέψη, πάστωναν τα δέρματα με τις δεψικές ύλες. Τα ποντόνια ήταν κτισμένα στη σειρά και κοντά σε αυτά, σε κατάλληλη θέση, ήταν η χαρτζόλιμπα, λίμπα όπου γινόταν η παρασκευή της δεψικής ύλης του χαρτζ. Το κτίσιμο του ποντονιού μέσα στο έδαφος γινόταν αφ' ενός για να μπορεί ο εργάτης εύκολα να σηκώνει τα δέρματα από αυτό και αφ' ετέρου για να εξασφαλιστεί μία κατά το δυνατό σταθερή θερμοκρασία καθ' όλη τη διάρκεια της δέψης, αφού τα δέρματα παρέμεναν μέσα στο ποντόνι γύρω στους 10 με 12 μήνες. Στη συνέχεια, αφού ξέπλεναν τα δέρματα πρόχειρα σε μία λίμπα και τα κρέμαγαν για να στεγνώσουν, **(Φωτ. 91)**, ξεκινούσε η τελειοποίηση των δερμάτων, σε μια επαναλαμβανόμενη κατεργασία, που γινόταν πάνω στον πάγκο και είχε σαν σκοπό να δώσει επίπεδη και λεία εμφάνιση στο δέρμα. Ο πάγκος ήταν ξύλινος, γερής κατασκευής και ύψους 70 εκ. Η επάνω επιφάνεια, στρωμένη με φύλλα τσίγκου, ήταν ελαφρώς κεκλιμένη προς τη μεριά του τοίχου, όπου καθ' όλο το μήκος του υπήρχε λούκι που απομάκρυνε τα νερά που χρησιμοποιούνταν κατά την τελειοποίηση, έξω από το κτίριο **(Φωτ. 92)**. Όταν ολοκληρωνόταν η κατεργασία, τα δέρματα τα κρεμούσαν στις κρεμάλες, δηλαδή σε δύο κυπαρισσένια δοκάρια ορθογωνικής διατομής 10 εκ. περίπου, στερεωμένα στους ελκυστήρες της στέγης **(Φωτ. 92)**, ή στα πάτερα του πατώματος. Σε αυτά ήταν καρφωμένα σε όλο το μήκος, ανά 10 εκ., μεταλλικοί γάντζοι, **(Φωτ. 93)**, από όπου κρεμούσαν κλαδί μήκους ενός μέτρου (κρεμαλόβεργα), **(Φωτ. 94)**, στο οποίο ήταν περασμένο το προς στέγνωμα δέρμα. Στη

(Φωτ. 88) Έξω από το βυρσοδεψείο Γ. Πτυπανάρη, σε πολύ κοντινή απόσταση από την θάλασσα, τα ασβεστερα. Παράλληλα διακρίνονται και τα αυλάκια.

(Φωτ. 89) Οι λίμπες μέσα στο βυρσοδεψείου του Αγαπητου. (Κτιστές δεξαμενές με κυρτό κατά το μήκος τους πυθμένα, με σκοπό την αποβολή του ασβέστη).

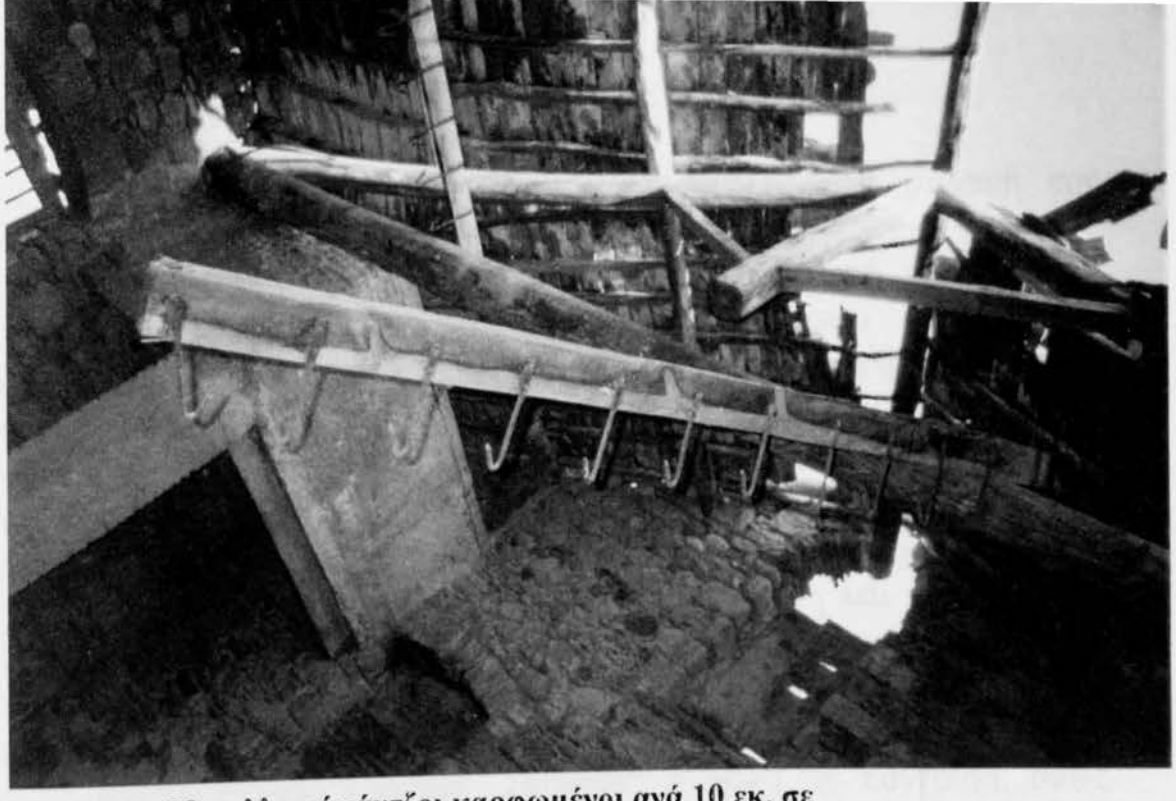
(Φωτ. 90) Ποντόνια στη σειρά. (Δεξαμενές κτισμένες μέσα στο έδαφος, διαστάσεων 3.00 Χ 3.00 και βάθους 2.50 μέτρων).

(Φωτ. 92) Διακρίνονται ξύλινοι πάγκοι τελειοποίησης καθώς επίσης και οι κρεμάλες που χρησιμοποιούνταν για την ολοκλήρωση της κατεργασίας.

(Φωτ. 91) Βυρσοδεψείο Ανδριανοπούλου. Στέγνωμα δερμάτων. Τα παράθυρα σκεπάζονται ώστε να περιοριστεί ο φωτισμός και η τυχόν αλλοίωση του χρώματος των προς στέγνωση δερμάτων.

(Φωτ. 93) Μεταλλικοί γάντζοι καρφωμένοι ανά 10 εκ. σε όλο το μήκος ξύλινου δοκαριού ορθογωνικής διατομής 10 εκ.

(Φωτ. 94) Κλάδια μήκους 1.00 μέτρου, (κρεμαλόβεργες), οι οποίες χρησίμευαν στο στέγνωμα των δερμάτων.

συνέχεια, τα δέρματα συσκευάζονταν σε μπάλες στη μηχανή του δεσίματος.[62]

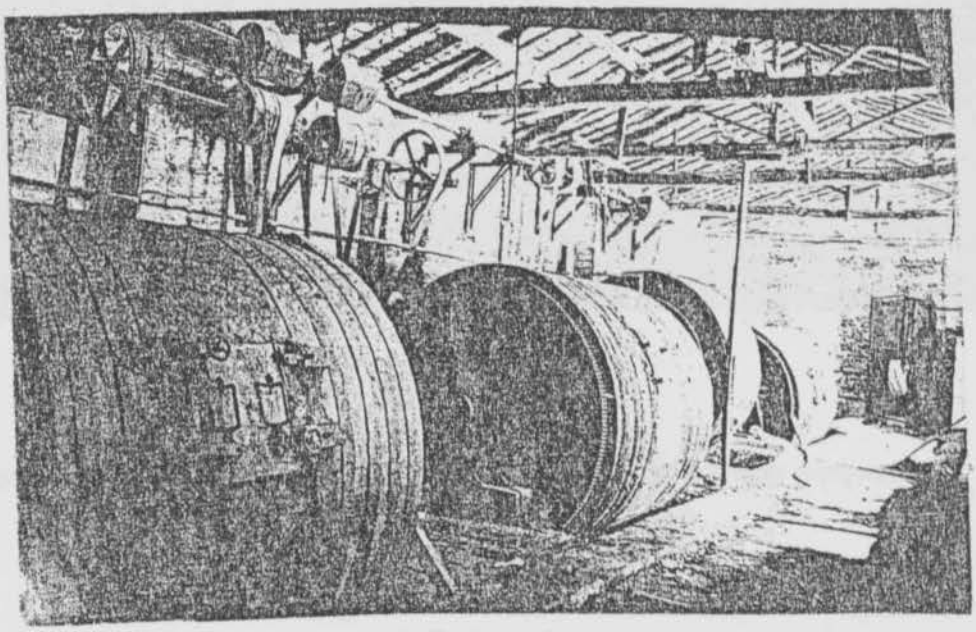
Η εκμηχάνιση των βυρσοδεψείων και η εισαγωγή της βαρέλας κατεργασίας, εκτός από τη συντόμευση του χρόνου κατεργασίας, επέφερε σταδιακά αλλαγές στην οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας **(Φωτ. 95)**. Το ξενέρισμα γινόταν εναλλάξ στη βαρέλα ξενερίσματος, διαστάσεων 2.00 * 1.25 μέτρα, και σε λίμπες που βρίσκονταν κοντά σε αυτή. Τα ασβεστερά καταργήθηκαν και αυτά, και η ασβέστωση γινόταν στην παραπάνω βαρέλα. Η διαδικασία του ξελεσιάσματος γινόταν τώρα μετά την αποσαρκωτική μηχανή μετά την ασβέστωση και τη διόγκωση του δέρματος. Στη συνέχεια, αφού ξέπλεναν τα δέρματα, τα κάνανε σώμια, δηλαδή δούλευαν τα δέρματα μέσα στη βαρέλα για μία ώρα, σε αραιό διάλυμα χαρτζ αντικαθιστώντας τις τέσσερις δεξαμενές πρόδεψης που προαναφέρθηκαν. Κατόπιν ξεκινούσε η δέψη σε ποντόνια, όπως παλαιά, και στους τρεις με έξι μήνες σήκωσαν το ποντόνι, αφαιρούσαν με μαχαίρι τα ξερά χάρτζα και αφού τα ξέπλεναν, τα τοποθετούσαν στις βαρέλες κατεργασίας για δέκα έως δώδεκα μέρες (δρύινες βαρέλες, περιστρεφόμενες κατά τον άξονά τους, κινούμενες με μηχανική ισχύ. Μέσα σε αυτές τοποθετούσαν τα δέρματα με τις δεψικές ύλες (νερά), για να επιτευχθεί γρηγορότερα η απορρόφηση της ταννίνης).

Οι βαρέλες τοποθετούνταν στη σειρά ή αντικριστά σε τέτοια θέση ώστε να είναι δυνατή η μετάδοση της κίνησης από τον κινητήρα, μέσο λουριών και αξόνων. Τις βάζανε δε ημιβυθισμένες πάνω από τα πολίμια (δεξαμενές κτισμένες μέσα στο έδαφος) .

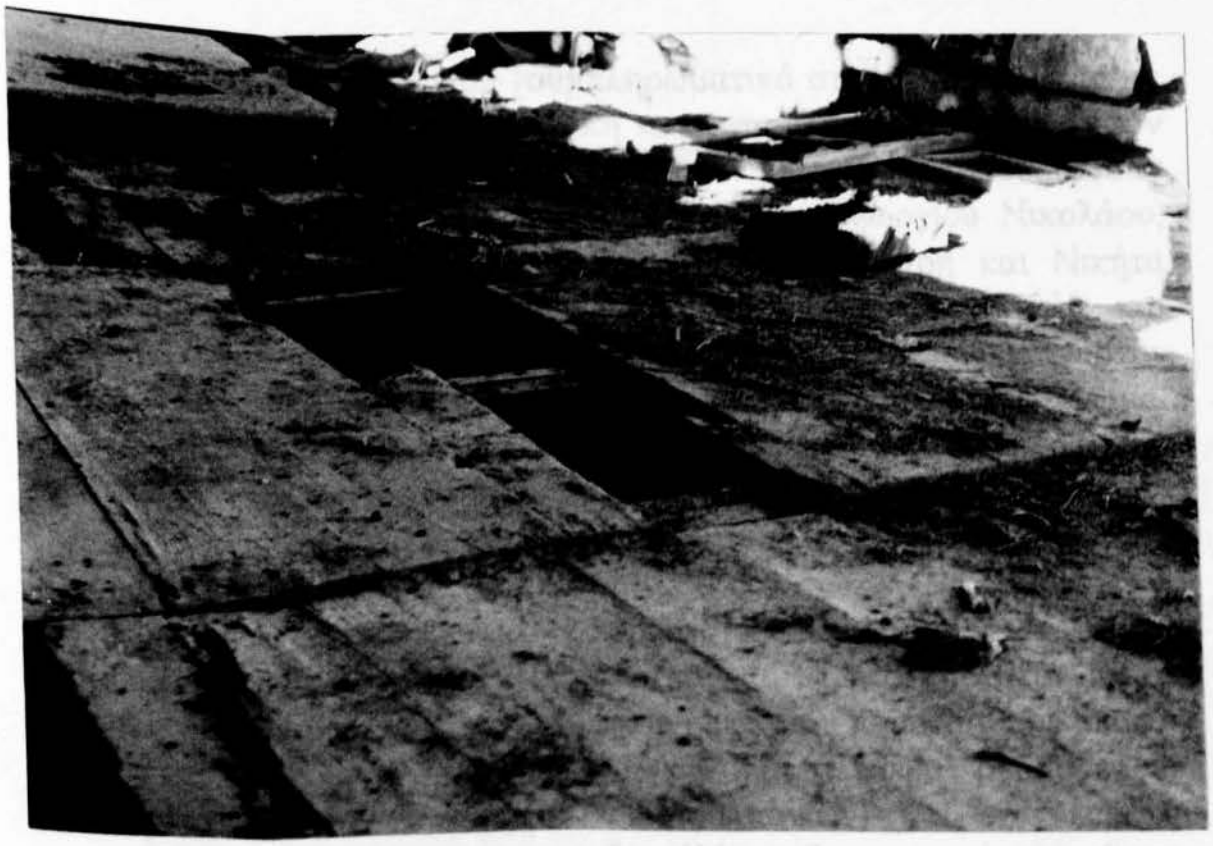
Σε άλλες περιπτώσεις οι βαρέλες τοποθετούνταν ολόκληρες πάνω από την επιφάνεια του εδάφους, τα δε πολίμια κατασκευάζονταν σε χώρο μπροστά από τις βαρέλες. Τα πολίμια αυτά σκεπάζονταν με ξύλα, **(Φωτ. 96), (Φωτ. 97),** όπου άφηναν τα δέρματα να στραγγίσουν για ένα βράδυ, μετά την ολοκλήρωση της κατεργασίας μέσα στη βαρέλα. Τα νερά τα χρησιμοποιούσαν στην επόμενη παρτίδα δερμάτων και τα αντικαθιστούσαν σε τακτά χρονικά διαστήματα (συνήθως κάθε τρεις με τέσσερις μήνες). Στη συνέχεια, αφού τα ξέπλεναν, τα κρεμούσαν για να στεγνώσουν, τα λαδώνανε στη βαρέλα του λαδώματος με χρυσέλαιο και λευκαντικά. Για αυτή τη δουλειά μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν και τη βαρέλα πλύσεως. Μετά την ολοκλήρωση της δέψης τα δέρματα πηγαίνανε για την τελειοποίηση. Με την εκμηχάνιση των βυρσοδεψείων η τελειοποίηση γινόταν από μηχανές, το ραπίντ (που απαιτούσε πέντε εργάτες), και γούβα (νεότερο μηχάνημα, πιο αποδοτικό του ραπίντ). Σε αυτά γινόταν το στρώσιμο (το σπάσιμο των «νεύρων» του δέρματος), που ήταν η πρώτη κατεργασία, ενώ το δευτέρωμα (το δεύτερο στρώσιμο

---

[62] . Δημήτρης Κροκίδης, «Η Παραδοσιακή Βιομηχανία Της Βυρσοδεψίας Στα Καρλοβάσια Σάμου», σελ. 60.

(Φωτ. 95) Βυρσοδεψείου Δ. Ταλαμπέκου.
Βαρέλες κατεργασίας σε σείρα.

(Φωτ. 96), (Φωτ. 97) Πολίμια σκεπασμένα με ξύλα, που άφηναν τα δέρματα να στραγγίζουν.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

των δερμάτων) και το τρίτωμα (συμπληρωματικό στρώσιμο του πετσιού που γινόταν κυρίως στη χειρωνακτική κατεργασία) γίνονταν πάνω στον πάγκο όπως παλαιά. (**Φωτ. 98**). Έτσι τα μηχανήματα αυτά τοποθετούσαν σε άμεση σχέση με τους πάγκους κατεργασίας (Γεωργίου Νικολάου, Μανουήλ Καρακούδα, Αποστόλη Καραγιάννη, Δημήτρη και Νικήτα Ανδριανοπούλου). Στη συνέχεια τα περνούσαν με οστεόκολλα και καζεΐνη και αφού στέγνωναν, την επόμενη μέρα τα περνούσαν στον κύλινδρο (το τελευταίο μηχάνημα από το οποίο περνούσε το σολόδερμα, για να επιτευχθεί αύξηση της συνεκτικότητας του και να αποκτήσει γυαλιστερή επιφάνεια), (**Φωτ. 99**). Τα μικρά βυρσοδεψεία που δεν διέθεταν τέτοιο μηχάνημα, ενοικίαζαν με την ώρα τον κύλινδρο άλλου βυρσοδεψείου.[63]

Στα μεγάλα βυρσοδεψεία, οι περισσότερες διαδικασίες γινόταν με μηχανικά μέσα από τις αρχές του 20ού αιώνα. Πρωτοπόρο στον τομέα αυτό ήταν το βυρσοδεψείο του Γεωργίου Νικολάου που κτίσθηκε από το 1912 έως 1914. Προπολεμικά ήταν το μεγαλύτερο βυρσοδεψείο (αναφέρεται ως το μεγαλύτερο των Βαλκανίων) και είχε ευρέως εκμηχανιστεί, περιλαμβάνοντας και δύο άλλα τμήματα, εκτός αυτού της κατεργασίας σολοδερμάτων. Το ένα ήταν για την κατεργασία επανωδερμάτων (βακέτες, αδιάβροχα ποικίλων χρωμάτων, σεβρά, καστόρια, κροκοδιλέ, αμιαντόασπρα) και το άλλο ήταν για την κατεργασία ιμάντων (λουριών).

Η μηχανική ισχύς εξασφαλιζόταν από ατμομηχανές και αργότερα από ντίζελ και ηλεκτροκίνητες μηχανές. (**Φωτ. 100**). Γύρω στα 1930 εισήχθησαν από ορισμένα μεγάλα εργοστάσια τα κουνητά που κατήργησαν πλήρως την κατεργασία στα ποντόνια, (τα κουνητά ήταν εννέα συνήθως δεξαμενές με δεψικά υγρά, που κοντά στο χείλος τους ήταν τοποθετημένο οριζόντιο ξύλινο πλαίσιο, ελαφρά αμφιταλαντευόμενο. Το πλαίσιο έφερε ορειχάλκινα καρφιά, από τα οποία δένονταν σχοινιά που ήταν περασμένα σε αυτά τα δέρματα. (**Φωτ. 101**), Οι δεξαμενές, στις οποίες προωθούνταν διαδοχικώς τα δέρματα, είχαν υγρά με αυξανόμενη την περιεκτικότητά τους σε τανίνη). Επίσης το παλαιό χρονοβόρο στέγνωμα των δερμάτων επιταχύνεται με τη χρήση πρέσας και εν συνεχεία θερμαινόμενου στεγνωτηρίου.[64]

Η προμήθεια του νερού, που ήταν απαραίτητο για την κατεργασία, γινόταν από πηγάδια, που είτε βρισκόταν έξω από το κτίριο ή ήταν εντός αυτού. Η άντληση του νερού γινόταν αρχικά με τα ντουζένια (κουβάδες με μακρύ σχοινί), τα οποία στη συνέχεια αντικαταστάθηκαν από τις χειραντλίες, (**Φωτ. 102**), (**Φωτ. 103**), ενώ συνήθης ήταν η κατασκευή στερνών μέσα στο κτίριο για τη φύλαξη του νερού.

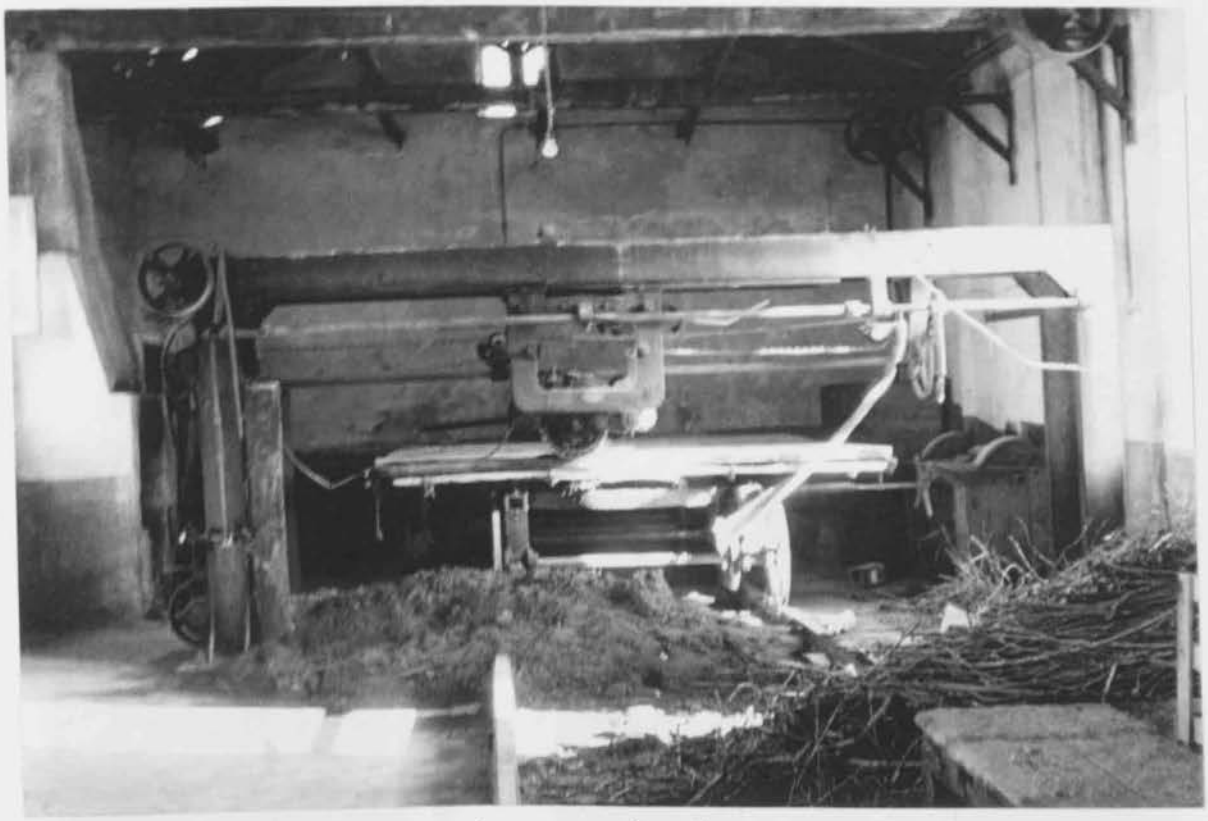
---

[63] . Δημήτρης Κροκίδης, «Η Παραδοσιακή Βιομηχανία Της Βυρσοδεψίας Στα Καρλοβάσια Σάμου», σελ. 62.

[64] . Όπ. 63, σελ. 64.

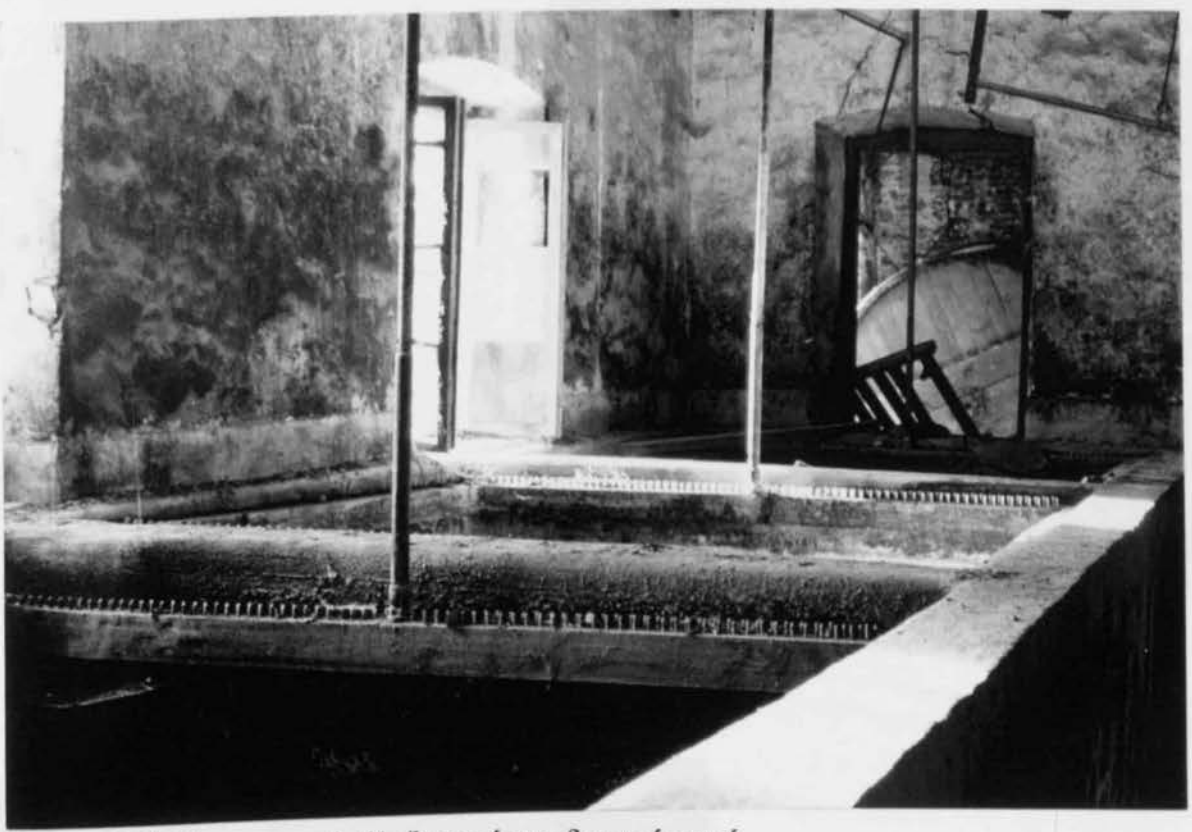
(Φωτ. 98) Βυρσοδεψείου Δ. Ταλαμπέκου. Πάγκος κατεργασίας στον όροφο του βυρσοδεψείου.

(Φωτ. 99) Κύλινδρος τελειοποίησης των δερμάτων.

(Φωτ. 100) Ηλεκτροκίνητο βυρσοδεψείο Θεολόγου Δ. Ταλαμπέκου.

(Φωτ. 101) Τα κουνητά. (Δεξαμενές με δεψικά υγρά, που στο χείλος του έφεραν ορειχάλκινα καρφιά).

Φωτ. 102), (Φωτ. 103) Χειραντλίες που χρησιμοποιούνταν για την άντληση του νερού μέσα στα βυρσοδεψεία.

Η απομάκρυνση των «νερών» που είχαν χρησιμοποιηθεί στις διάφορες φάσεις της κατεργασίας γινόταν από κτιστό αυλάκι μέσα στο έδαφος βάθους 40 εκ. περίπου, που εκτεινόταν σε όλο το μήκος του ταμπάκικου και κατέληγε στη θάλασσα ή σε άλλο κεντρικότερο αγωγό, **(Φωτ. 104)**.

Η αποθήκευση των πρώτων υλών και των ακατέργαστων δερμάτων γινόταν σε μία γωνία μέσα στο ταμπάκικο ή σε ξύλινο πατάρι, (Ανδριανόπουλου, Αγαπητού), πάνω από την είσοδο **(Φωτ. 105)**. Σε μεγάλα όμως βυρσοδεψεία υπήρχε ιδιαίτερος χώρος για το σκοπό αυτό (Γεωργίου Νικολάου, Μανουήλ Καρακούδα).[65]

Η ύπαρξη δευτέρου ορόφου έχει άμεση σχέση με την εσωτερική λειτουργία της επιχείρησης. Στον κάτω όροφο γινόταν η προκαταρκτική κατεργασία και η δέψη, ενώ στον επάνω όροφο γινόταν η τελειοποίηση. Οι δύο όροφοι επικοινωνούσαν εσωτερικά με ξύλινη σκάλα, **(Φωτ. 106)**, ενώ για την μεταφορά των δερμάτων, που γινόταν εσωτερικά μέσο καταπακτής (Καραγιάννη, Κομνηνού) ή εξωτερικά από δύο πόρτες, μία σε κάθε όροφο, που βρίσκονταν η μία πάνω από την άλλη, **(Φωτ. 107)**, με την βοήθεια ενός μεταλλικού προβόλου, (διπλού Τ), **(Φωτ. 108)**, **(Φωτ. 109)**, (Χιώτη, Νικολάου). Η κύρια πρόσβαση γινόταν από τη στενή πλευρά των κτιρίων, από τη μεριά του δρόμου. Δίπλα στην είσοδο ήταν το γραφείο (Μανουήλ Καρακούδα, Αποστόλου Καραγιάννη, Γεωργίου Νικολάου, Παναγιώτη Γάγγου, Αγαπητού, Ανδριανόπουλου) **(Φωτ. 110)**. Στα πολύ μικρά βυρσοδεψεία δεν υπάρχει ο χώρος αυτός αλλά κατασκευάζεται εκ των υστέρων στη θέση αυτή, όταν το κτίριο επεκταθεί (Γάγγου), **(Σχέδιο 5)**. Σε μία τουλάχιστον περίπτωση υπάρχει γραφείο που βρίσκεται εκτός του βυρσοδεψείου (Ιωάννη Κομνηνού). Προσβάσεις υπήρχαν και σε άλλα σημεία των βυρσοδεψείων, σε τέτοιες θέσεις ώστε να διευκολύνεται η μεταφορά των δερμάτων από τα ασβεστερά και η προμήθεια των πρώτων υλών.

Στα βυρσοδεψεία που αναπτυσσόταν σε περισσότερα από ένα κτίσματα, η επικοινωνία εξασφαλιζόταν με γέφυρα στον δεύτερο όροφο, **(Φωτ. 111)**, (Αποστόλη Καραγιάννη, Γεωργίου Νικολάου, Μανουήλ Καρακούδα). Σε μερικά κτίρια οι προσβάσεις από το ένα κτίριο στο άλλο ήταν στεγασμένες (Μανουήλ Καρακούδα, Γεωργίου Νικολάου) **(Φωτ. 112)**.

Τέλος χαρακτηριστικό στοιχείο είναι οι επιγραφές στις προσόψεις των κτιρίων που γινόνταν κυρίως στα εργοστάσια με μεγάλη οικονομική δύναμη, και όχι στα μικρότερα. Οι επιγραφές αυτές τοποθετημένες σε ένα πλαίσιο από επίχρισμα διαχωρίζονταν από την πέτρα του κτιρίου, το δε μήκος τους φτάνει τα 7 μέτρα, **(Φωτ. 113)**, **(Φωτ. 114)**.

---

[65] . Δημήτρης Κροκίδης, «Η Παραδοσιακή Βιομηχανία Της Βυρσοδεψίας Στα Καρλοβάσια Σάμου», σελ. 65.

(Φωτ. 104) Κτιστό αυλάκι μέσα στο έδαφος, (βάθος 40 εκ.), που εκτεινόνταν σε όλο το μήκος του βυρσοδεψείου και κατέλειγε στη θάλασσα ή σε άλλο κεντρικό αγωγό. Φανερή επίσης η εγκατάλειψη εσωτερικά του κτιρίου.

(Φωτ. 105) Ξύλινο πατάρι πάνω από την είσοδο, για την αποθήκευση πρώτων υλών και ακατέργαστων δερμάτων.

(Φωτ. 106) Εσωτερική ξύλινη σκάλα για την επικοινωνία των δύο ορόφων στο βυρσοδεψείο Κομνηνού.

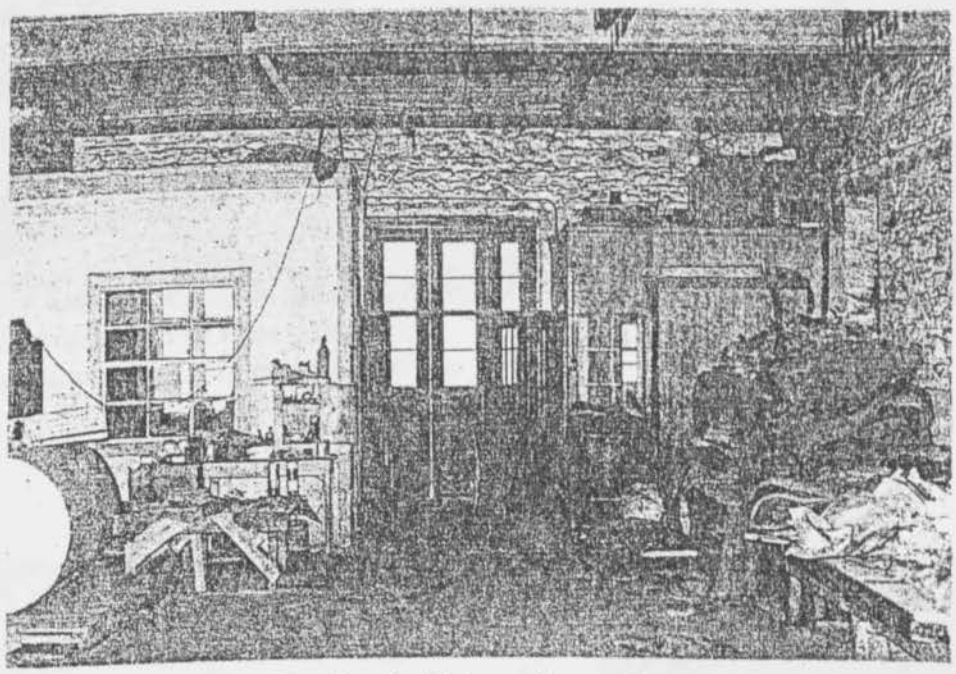

(Φωτ. 107) Η μεταφορά των δερμάτων γινόταν εξωτερικά από δύο πόρτες, που βρισκόταν η μία πάνω στην άλλη.

(Φωτ. 108), (Φωτ. 109) Μεταλλικοί πρόβολοι διπλού Τ, που χρησίμευαν για την μεταφορά των δερμάτων.

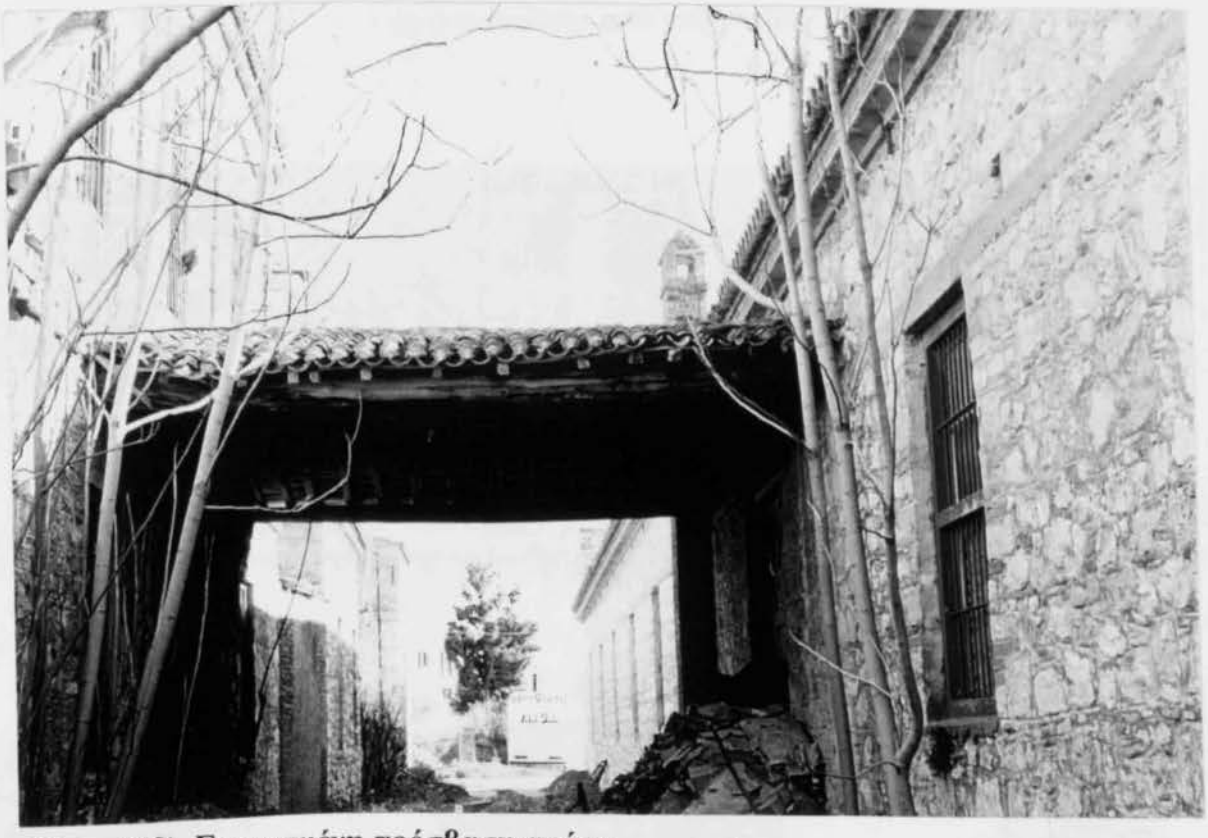

(Φωτ. 110) Βυρσοδεψείου Δ. Ταλαμπέκου. Γραφεία εκατέρωθεν της κύριας είσόδου.

(Φωτ. 111) Γέφυρα για την εξασφάλιση της επικοινωνίας των βυρσοδεψείων.

(Φωτ. 112) Στεγασμένη πρόσβαση από το ένα κτίριο στο άλλο.

(Φωτ. 113), (Φωτ114) Επιγραφές στις προσόψεις των βυρσοδεψείων, με μεγάλη οικονομική δύναμη, τοποθετημένες σε ένα πλαίσιο από επίχρισμα.

Επίλογος

Είναι σαφές ότι η βυρσοδεψία αποτέλεσε τη σημαντικότερη οικονομική δραστηριότητα του Καρλοβασίου. Ξεκίνησε και αναπτύχθηκε στα πλαίσια της Ηγεμονίας. Γέννημα της είναι ένας κτιριακός πλούτος που εντάχθηκε στον πολεοδομικό ιστό της πόλης που βτην χαρακτηρίζει και της προσδίδει ταυτότητα. Σήμερα ο πλούτος αυτός παρέχει μοναδική ευκαιρία ανασυγκρότησης, ανάπτυξης και εξυγίανσης της πόλης του Καρλοβασίου, με άξονα την ιστορική της ταυτότητας. Δυστυχώς ένα μεγάλο μέρος από τα κτίρια αυτά των παλαιών βυρσοδεψείων έχει χαθεί μεγαλύτερες όμως καταστροφές έχουν γίνει μέσα στα κτίρια, **(Φωτ. 104)**. Ο εξοπλισμός τους έχει αφαιρεθεί και το εσωτερικό τους έχει ισοπεδωθεί, αποστερώντας τα κτίρια από ένα εξίσου σημαντικό κομμάτι τους. Πολύ λίγα κτίρια κρατούν την αυθεντικότητά τους στο συνολό τους.[66]

Η ανάγκη για επιστημονικά τεκμηριωμένη συντήρηση και προβολή τους είναι ιδιαίτερα επιτακτική τόσο για τη διεξοδικότερη μελέτη και καταγραφή των βυρσοδεψείων όσο για τη σωστή προστασία, έτσι ώστε η πόλη του Καρλοβάσου να μην απολέσει οριστικά τον ιστορικό της χαρακτήρα και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία, ακολουθώντας τη μοίρα των υπολοίπων ελληνικών πόλεων που μέσα στις τρεις τελευταίες δεκαετίες εξελίχθηκαν σε άμορφα και ομοιόμορφα συνονθυλεύματα απρόσωπων κατασκευών από οπλισμένο σκυρόδεμα.[67]

---

[66] . Δημήτρης Κροκίδης, «Η Παραδοσιακή Βιομηχανία Της Βυρσοδεψίας Στα Καρλοβάσια Σάμου», σελ. 66.

[67] Όπ. 59 σελ. 67.

Η ΒΥΡΣΟΔΕΨΙΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η βυρσοδεψία κατά την αρχαιότητα

Η βυρσοδεψία κατά την αρχαιότητα ήταν μία από τις σημαντικές και προσοδοφόρες βιοτεχνικές δραστηριότητες. Οι όροι βυρσοδεψική (και τα παράγωγα: βυρσοδέψης, βυρσοδεψείον, βυρσοδέψιον) και σκυτοδεψείν σήμαιναν την τεχνική επεξεργασία (δέψειν) του δέρματος (βύρσα, σκύτος).

Η χρήση των ακατέργαστων δερμάτων για ένδυση και υπόδηση αρχίζει όταν ο πρωτόγονος άνθρωπος αισθάνθηκε την ανάγκη, για κλιματολογικούς κυρίως λόγους, να καλύψει το σώμα του. Χαρακτηριστική είναι η σχετική αναφορά του περιηγητή του 2ου μ.Χ. αιώνα Παυσανία για τους Οζολούς Λοκρούς (που κατοικούσαν στην περιοχή μεταξύ Άμφισσας και Ναυπάκτου): «Επειδή δεν ήξεραν ακόμα να υφαίνουν ενδύματα, χρησιμοποιούσαν για να προφυλάγονται από το κρύο ακατέργαστα δέρματα ζώων, έχοντας γυρισμένο προς τα έξω το μαλλιαρό μέρος των δερμάτων, για να είναι ευπρεπέστερη η εμφάνισή τους. Αναπόφευκτα όμως γίνονταν δυσώδης, όπως ήταν τα δέρματα» (Μετ. Ν.Δ. Παπαχατζή).

Η παλαιότερες γραπτές μαρτυρίες για την κατασκευή προϊόντων από δέρμα απαντώνται σε έργα του Ομήρου και του Ησιόδου. Στην Ιλιάδα ο Όμηρος παρουσιάζει τον Αίαντα τον Λοκρό να κρατάει ασπίδα φτιαγμένη από επτά επάλληλα δέρματα βοδιών και ένα φύλλο χαλκού, έργο του φημισμένου βυρσοδέψη Τυχίου.

Την ίδια τεχνική φαίνεται, πάλι στην Ιλιάδα, να χρησιμοποιεί και ο Ήφαιστος για την κατασκευή της περίφημης ασπίδας του Αχιλλέα.

Στην Οδύσσεια, όταν ο πολυμήχανος Οδυσσέας επιστρέφει στην πατρίδα του, βρίσκει τον πιστό βοσκό του Εύμαιο να κατασκευάζει πέδιλα. Ο Ησίοδος συμβουλεύει για την αντιμετώπιση του χειμώνα την κατασκευή πέδιλων από δέρμα βοδιού και κάπας από δέρματα εριφίων.

Μέθοδοι κατεργασίας δερμάτων και εργαστήρια στην αρχαιότητα

Οι πρώτες αποσπασματικά σωζόμενες μαρτυρίες για τις μεθόδους κατεργασίας των δερμάτων επιτρέπουν να εικάσουμε ότι αυτές ήταν παρόμοιες με τις παραδοσιακές μεθόδους που εφαρμόζονταν μέχρι πρόσφατα. Η αναφορά στον Πλούτο του Αριστοφάνη ότι κάποιος πλένει δορές προβάτων παραπέμπει στο πλύσιμο των δορών των ζώων. Από τον Αριστοφάνη επίσης πληροφορούμαστε ότι τα δέρματα τοποθετούνταν

πάνω σε πάγκους για τον καθαρισμό τους από τις τρίχες και τα υπολείμματα της σάρκας.[68]

Κατά τη διαδικασία της δέψης εφαρμόζονταν τρεις μέθοδοι, αντίστοιχες των παραδοσιακών. Η πρώτη αφορούσε τη στύψη σε διάλυμα με αλάτι, με την οποία επιτυγχανόταν η συντήρηση και το τέντωμα των δερμάτων, και η δεύτερη τη χρήση λαδιού ώστε τα δέρματα όταν μαλακώσουν να σχίζονται πιο δύσκολα και να αποκτούν μεγαλύτερη αντοχή (Λουκιανός, Ανάχαρσις ή Περί Γυμνασίων). Τέλος για το βάψιμο των δερμάτων χρησιμοποιούνταν φυτικές ουσίες από τους φλοιούς των δένδρων, όπως του πεύκου, της σκλήθρας, της ροδιάς και της βελανιδιάς, καθώς και ρίζες και φύλλα άλλων φυτών, όπως της άγριας αμπέλου, ανάλογο δε με το χρώμα των ουσιών του κάθε δένδρου ή φυτού ήταν και το χρωματικό αποτέλεσμα στα δέρματα. Εξαιρετικά διαδεδομένη ήταν και η χρήση του φυτού ρους (Rhus Coriaria), με τα φύλλα του οποίου έβαφαν οι βυρσοδέψες τα δέρματα.

Η αποκάλυψη στην Πομπηία των οικοδομικών λειψάνων ενός βυρσοδεψείου τεκμηριώνει ότι οι χώροι λειτουργίας των βυρσοδεψείων κατά την αρχαιότητα ήταν παρόμοιοι με εκείνους των σύγχρονων βιοτεχνικών εγκαταστάσεων. Οι κυκλικοί και επιμήκεις λάκκοι που αποκαλύφθηκαν στο βυρσοδεψείο της Πομπηίας πρέπει να χρησιμοποιούνταν για την εμβάπτιση των δορών στις δεψικές ύλες, που διατηρούνταν σε πήλινα αγγεία και μέσω πήλινων σωλήνων διοχετεύονταν στους λάκκους. Στον ίδιο χώρο βρέθηκαν μαχαίρια με καμπυλόγραμμες και ευθύγραμμες λεπίδες, που χρησιμοποιούνταν για τον καθαρισμό του δέρματος από τα υπολείμματα τριχών, κρέατος και λίπους και για την κοπή του δέρματος.[69]

Η κατεργασία των δερμάτων προκαλούσε τέτοια δυσοσμία, ώστε στην Αθήνα τα βυρσοδεψεία έπρεπε να βρίσκονται έξω από την πόλη. Σύμφωνα μάλιστα με ιερό νόμο του 440-430 π.Χ., απαγορευόταν στους βυρσοδέψες να κατεργάζονται δέρματα και να χύνουν τα λύματα της κατεργασίας τους στον Ιλισό, στην περιοχή επάνω από το τέμενος του Ηρακλή.

Μεγάλη περιφρόνηση, σχεδόν απέχθεια, έτρεφαν οι αθηναίοι πολίτες για τους βυρσοδέψες, αλλά και για τους υποδηματοποιούς (σκυτείς). Χαρακτηριστικός είναι ο περιφρονητικός χαρακτηρισμός βυρσοπώλης που χρησιμοποιούσε ο Αριστοφάνης κατά του πολιτικού και στρατηγού Κλέωνα ιδιοκτήτη βυρσοδεψείου, για να καυτηριάσει την ανάληψη εξουσιών από τους πλέον ακατάλληλους, κατ' αυτόν, πολίτες.

---

[68] . Αθηνά Χατζηδημητρίου, Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 34.

[69] Αθηνά Χατζηδημητρίου, Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 35.

Κύρια πηγή προμήθειας των δερμάτων στην Αττική ήταν η κτηνοτροφία. Ας σημειωθεί ότι το κράτος, για να καλύψει τις δαπάνες των τελούμενων θυσιών, πουλούσε τα δέρματα των θυσιαζόμενων ζώων στα βυρσοδεψεία και προσποριζόταν ένα ειδικό δημοσιονομικό έσοδο, το δερματικόν.

Χρήσεις του δέρματος και υποδηματοποιία στην αρχαιότητα

Το δέρμα στην αρχαιότητα χρησιμοποιούταν για την επένδυση κρανών, ασπίδων και θωράκων καθώς και για την κατασκευή ηνίων, μαστιγίων, καθισμάτων, πίλων, ενδυμάτων, υποδημάτων και άλλων ειδών πρώτης ανάγκης.

Ο τομέας της υποδηματοποιίας απαιτούσε εξειδικευμένες γνώσεις και ιδιαίτερη επεξεργασία του δέρματος. Στην αττική αγγειογραφία σώζονται ελάχιστες παραστάσεις κατασκευής υποδημάτων, οι οποίες προσφέρουν πληροφορίες για την οργάνωση και την εργασία στα εργαστήρια υποδηματοποιίας. Για την κατασκευή υποδημάτων χρησιμοποιούταν ένα κομμάτι δέρματος που έκοβε ο τεχνίτης με το κατάλληλο εργαλείο στο μέγεθος του πέλματος του πελάτη. Για να πάρει ο τεχνίτης τις διαστάσεις του πέλματος, ο πελάτης ανέβαινε σε ένα τραπέζι, απαραίτητο εξάρτημα κάθε εργαστηρίου, και τοποθετούσε το πόδι του σε μία ξύλινη πλάκα, τον πίνακα, πάνω στον οποίο ήταν απλωμένο το δέρμα.

Οι παραστάσεις, σε συνδυασμό με τις γραπτές πηγές, πληροφορούν ότι τα σημαντικότερα είδη σκυτοτομικών εργαλείων ήταν διαφόρων σχημάτων κοπείς για το κόψιμο των δερμάτων, σουβλιά για τη διάνοιξη οπών στο δέρμα, λαβίδες για το τράβηγμα των καρφιών και καλαπόδια.

Τα υποδηματοποιεία, επισκέπτονταν πελάτες, γυναίκες και άνδρες, για να επιλέξουν το δέρμα και τον τύπο του υποδήματος που επιθυμούσαν να παραγγείλουν. Η αναφορά όμως του Αριστοφάνη στη Λυσιστράτη επιβεβαιώνει και την αντίθετη πρακτική, της επίσκεψης δηλαδή υποδηματοποιών στο σπίτι του πελάτη για την επισκευή υποδημάτων.

Η αξιοποίηση του δέρματος για την κατασκευή διαφόρων ειδών υποδημάτων είχε ως αποτέλεσμα την εξειδίκευση και τον καταμερισμό των εργασιών στον τομέα αυτό. Όπως προκύπτει μάλιστα από τη μαρτυρία του Ξενοφώντος υπήρχαν τεχνίτες εξειδικευμένοι στην κατασκευή ανδρικών και γυναικείων υποδημάτων. Ο Πολυδεύκης αναφέρει εξήντα περίπου ονομασίες υποδημάτων: αρβύλες, εμβάδες, ενδρομίδες, κρηπίδες, κόθορνοι κ.ά.

Ο εντοπισμός στην αθηναϊκή Αγορά των οικοδομικών λειψάνων ενός υποδηματοποιείου επιβεβαιώνει την ύπαρξη εξειδικευμένων εργαστηρίων υποδηματοποιίας: μικρά σιδερένια καρφιά, που

χρησιμοποιούνταν στις σόλες χοντρών στρατιωτικών υποδημάτων και οστέινοι δακτύλιοι για την επένδυση των οπών στερέωσης των κορδονιών μαρτυρούν τη λειτουργία εργαστηρίου κατασκευής κρηπίδων, μιας ειδικής κατηγορίας στρατιωτικών υποδημάτων. [70]Η εύρεση στον ίδιο χώρο μελαμβαφούς κύλικας που φέρει την εγχάρακτη επιγραφή Σίμωνος έχει οδηγήσει την έρευνα στο συμπέρασμα ότι πιθανότατα πρόκειται για την κατοικία του γνωστού από τη γραπτή παράδοση υποδηματοποιού Σίμωνα, που έζησε στο τρίτο τέταρτο του 5ου π.Χ. αιώνα, και του οποίου το εργαστήριο επισκεπτόταν συχνά ο Σωκράτης.

Όπως επιβεβαιώνεται από τις αρχαίες πηγές, τα σκυτοτομικά εργαστήρια στεγάζονταν σε σκιερό χώρο με ελάχιστο φως. Ο Αριστοφάνης στις Εκκλησιάζουσες, θέλοντας να περιγράψει την ωχρότητα του δέρματος των μεταμφιεσμένων γυναικών, τις χαρακτηρίζει ως σκυτοτόμους και ως σκυτοτομικόν πλήθος.[71]

Βυζαντινών δερμάτινος βίος και πολιτισμός

Κατά τους βυζαντινούς χρόνους η κατεργασία του δέρματος, τα επαγγέλματα και οι συντεχνίες που αυτή συνεπάγεται, η παραγωγή δερμάτινων προϊόντων, η εμπορία και η ευρύτατη χρήση τους, αποκτούν μεγάλη σπουδαιότητα. Για τη βυρσοδεψία και το εμπόριο των δερμάτων, κατά τα υστερορωμαϊκά και πρωτοβυζαντινά χρόνια, παρά τη διαδεδομένη χρήση τους στο στρατό και τον καθημερινό βίο, ελάχιστες μαρτυρίες διαθέτουμε, μαρτυριούνται ωστόσο βυρσεία σε μοναστικά κέντρα της Αιγύπτου. Οι αναφερόμενοι corarli, βυρσείς, βυρσοποιοί, θεωρείται ότι ασχολούνταν όχι μόνο με την κατεργασία, αλλά και με την κατασκευή δερμάτινων ειδών, οι δε σκυτοδέψαι (σκυτεργάται, σκυτουργοί, σκυτοτόμοι), λωροτόμοι και με την κατασκευή διαφόρων υποδημάτων (καλίγια, καμπάγια) και στρατιωτικών εξαρτύσεων. Η σπουδαιότητα των ειδικώς κατεργασμένων δερμάτων δηλώνεται σε συμφωνία του 409 με τους Βησιγότθους, όταν μαζί με το χρυσό και τον άργυρο δίδονται και 3000 κοκκοβαφή δέρματα.

Οι κυρίως κτηνοτροφικές περιοχές της βόρειας Βαλκανικής και της Μικράς Ασίας προμήθευαν τους Βυζαντινούς με κτήνη και δέρματα. Οι Βυζαντινοί προμηθευόταν επίσης γούνες και δέρματα από τους βόρειους γείτονές τους στον Εύξεινο Πόντο. Η Χερσώνα αποτελούσε κέντρο ανταλλαγής και εμπορίας δερμάτινων ειδών, καθώς προμήθευε τους γειτονικούς της λαούς με τα βυζαντινά κόκκινα παρθικά δερμάτια (δερμάτια αληθινά Παρθικά) και πουλούσε βυρσάρια ως πρώτη ύλη

---

[70] . Αθηνά Χατζηδημητρίου, Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 36.

[71] . Όπ. 70, σελ.37.

στους Βυζαντινούς. Σημαντικός υπήρξε πάντα ο ρόλος της Παφλαγονίας και της κεντρικής Μικράς Ασίας στην προμήθεια ζώων και δερμάτων, τα δε επίθετα βυρσοδεψοπαφλάγων [72] (ήδη στον Αριστοφάνη βυρσοπαφλαγών) και χοιροπαφλαγών δηλώνουν τη διαχρονική υποτιμητική αντιμετώπιση των επαγγελμάτων αυτών λόγω ακριβώς των οσμών και των υλικών κατεργασίας (π.χ. καυστικά κόπρανα σκύλων κ.α.).

Για τη μεσοβυζαντινή περίοδο διαθέτουμε πληροφορίες για το εμπόριο των δερμάτων, τον καταμερισμό εργασίας στη συντεχνία των λωροτόμων, τη χρήση των δερμάτων στο στρατό, την οικοσκευή, την ένδυση και την υπόδηση. Για παράδειγμα, τα ασκοδαύλα (δοχείο από δέρμα για μεταφορά υγρών), ασκοπουγγίτσι (δερμάτινο σακκούλι), ασκοτύμπανον, ασκοφύσιν (φυσητήρας σιδηρουργού), δερματίκιον (δερμάτινος χιτών), δερματικομαφόρτιον (δερμάτινος επενδύτης), δερμοκουκούλιον ή δερμοκούκουλον και πολλά άλλα, δηλώνουν κατασκευές με βάση το δέρμα ή το ασκί. Βόεια και άλλα βυρσάρια χρησιμοποιούνταν σε μεγάλη κλίμακα για την κατασκευή σκουταρίων, καπιστρίων και υποδημάτων των στρατιωτών και γενικότερα στον εξοπλισμό του βυζαντινού στρατού και των χελανδίων κατά τις ναυτικές εκστρατείες. Προβλέπονταν μάλιστα κατά τη διάρκεια της εκστρατείας τσαγγάριοι και η μεταφορά κινστέρνης δερματίνης από αδημίου, δηλαδή στέρνα ή δεξαμενή από πορφυρό δέρμα που χρησίμευε ως λουτρό του αυτοκράτορα. Η αγοράς βυρσαρίων, δηλαδή σχετικώς ακατέργαστων δερμάτων, βασικό είδος του εμπορίου των Χερσωνιτών μαζί με το κερί, αποτελούσε μέσον εκβιασμού και επιβολής των βυζαντινών συμφερόντων. Επίσης, τα ειδικής επεξεργασίας κόκκινα δέρματα των Βυζαντινών ήταν περιζήτητα στους βαρβάρους και χρησίμευαν κατά καιρούς στις διπλωματικές επαφές και τις εμπορικές συμφωνίες των Βυζαντινών με αυτούς.

Οι βυζαντινές συντεχνίες και τα επαγγέλματα που ασχολούνται με το δέρμα μόνο με αυτά της επεξεργασίας μετάξης μπορούν να συγκριθούν και παρουσιάζουν μια πολυπλοκότητα που μαρτυρεί ακριβώς τη σπουδαιότητά τους. Η συντεχνία των βυρσοποιών, βυρσοδεψών και μαλακαταρίων κατεργαζόταν τα δέρματα: οι μεν πρώτοι ασχολούνταν πιθανότατα με την αρχική κατεργασία εν υγροίς των δερμάτων, οι δε δεύτεροι, όπως δηλώνει και το όνομά τους, με το να καταστήσουν μαλακά (μαλακουργοί ,δερματομαλάκται) τα ήδη μερικώς κατεργασμένα δέρματα που προορίζονταν για την κατασκευή υποδημάτων. Στη συντεχνία των λωροτόμων ανήκαν οι χειροτέχνες που κατασκεύαζαν τα δερμάτινα εξαρτήματα ιπποσκευής και οχημάτων και υπάγονταν είτε στις

---

[72]. Ηλίας Αναγνωστάκης, Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 37.

βασιλικές υπηρεσίες στην αρμοδιότητα του πρωτοστράτορα (σταυλάρχη), είτε στις υπηρεσίες του δημοσίου υπό την εποπτεία του Επάρχου. Πιθανώς στη συντεχνία αυτή να ανήκαν και οι κατασκευαστές υποδημάτων καθώς οι τσαγγάριοι δεν μνημονεύονται ως συντεχνία. Ο τζαγγάρης (σκυτεύς, σκυτοτόμος, υποδηματορραφος, τζαγγάριος), ειδικά όταν η παρουσία του αναφέρεται στο στρατό και στα μοναστήρια, πρέπει να κάλυπτε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων σχετικών με το δέρμα, εκτός από την κατασκευή υποδημάτων.[73] Τέλος, προβλέπονταν απαγορεύσεις και ποινές για την εμπορία βυρσών πλέον του προσήκοντος ή για την υπέρβαση και τη σύγχυση των αρμοδιοτήτων μεταξύ των συντεχνιών.

Στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους το εμπόριο και η κατεργασία δέρματος συνέχισε να αποτελεί βασικό στοιχείο της οικονομικής ζωής της αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα της Κωνσταντινούπολης, αλλά οι συντεχνίες δεν έχουν πλέον απολύτως καμία σχέση με αυτές του 10ου αιώνα. Στον 11ο αιώνα, οι ασχολούμενοι με το εμπόριο τζαγγίων (σκυτοτομική) αποτελούσαν σωματείο και οι τζαγγάριοι ήταν πάντα ένα από τα σημαντικότερα και συχνά αναφερόμενα επαγγέλματα, παρά τη σκωπτική και συχνά υποτιμητική χρήση του όρου στα διάφορα κείμενα. Επίσης υπάρχουν πλήθος πληροφορίες για γουναρείς, δερματογουνάρηδες, γναφείς, δερματοραπτάρηδες, σελάδες και για προϊόντα όπως κόρδες, ζωνάρια, φελλάρια, λουρία, δερμάτια, παπούτσια. Δέρμα παχύν θεωρείται του τράγου, ενώ το βόειο διακρίνεται σε ωμόν και γναπτόν πετσίν, γναμμένο με στύψη, στάκτη και ασβέστη. Σημαντικό παραμένει πάντα το εξαγωγικό εμπόριο γούνας και δερμάτων, με την επεξεργασία των οποίων ασχολούνται και οι εγκατεστημένοι στη Βλάγκα της Κωνσταντινούπολης Εβραίοι. Οι ιταλικές πόλεις Γένουα και Βενετία συμμετέχουν πλέον ενεργά στο εμπόριο δερμάτων από και προς την Κωνσταντινούπολη, τη Ραγούσα, την Κρήτη, τον Εύξεινο Πόντο (Τάνα, Καφφά) και τις αγορές της Δύσης. Στα τέλη του 14ου αιώνα, όταν τα δέρματα της Ισπανίας και της Βορείου Αφρικής κατακλύζουν την αγορά, τα προϊόντα δέρματος από τις περιοχές της Ρωμανίας (δηλαδή της βυζαντινής αυτοκρατορίας) τα οποία για αιώνες κάλυπταν τις ανάγκες των πληθυσμών από τα Ουράλια ως τον Ατλαντικό, παύουν πλέον να αποτελούν μια από τις βάσεις του ρωμανιώτικου εμπορίου.

Μια ειδική χρήση των δερμάτων, γνωστή ήδη από την αρχαιότητα, η οποία μαρτυρείται ακόμη και μετά την υιοθέτηση του χαρτιού από τους Βυζαντινούς, αποτελούν οι περγαμηνές. Δέρματα από πρόβατα, ερίφια ή και πιθήκους χρησιμοποιούνταν, ύστερα από ειδική επεξεργασία, για την κατασκευή περγαμηνών, η οποία εμφανίζεται αυξημένη μετά την

[73] Ηλία Αναγνωστάκη, Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 38.

κατάκτηση της Αιγύπτου από τους Άραβες τον 7ο αιώνα και τη διακοπή της εισαγωγής παπύρων. Η περγαμηνή (μεμβράνα, σωμάτιον, διφθέρα, δέρμα, χάρτης) ήταν είδος ακριβό και σπάνιο, καθώς από το δέρμα ενός ζώου μπορούσαν να κατασκευαστούν μόλις τέσσερα φύλλα και η απόκτησή της ήταν εποχική, κυρίως την άνοιξη κατά τη σφαγή των αμνών. Η ύπαρξη βυρσείων, σκυτέων και δερματοποιούντων σε μεγάλα μοναστικά κέντρα, εκτός από την κάλυψη των πρακτικών αναγκών των μοναχών (πεδιλοποιοί, υποδηματορράφοι για την υπόδηση και σκυτοδευσοποιούντες για την κατασκευή άλλων χρηστικών αντικειμένων) εξυπηρετούσε πιθανότατα και τους αντιγραφείς (καλλιγράφους) στην τελική επεξεργασία των μεβρανών. Επίσης, οι χαρτοποιοί που αναφέρονται στην Πελοπόννησο του 10ου αιώνα θεωρείται πλέον βέβαιο ότι κατασκεύαζαν περγαμηνές. Η Πελοπόννησος των μεσοβυζαντινών χρόνων διέθετε στην Πάτρα, την Κόρινθο και τη Σπάρτη εργαστήρια βαφέων και βυρσοδεψών στα οποία εργάζονταν και οι Εβραίοι που κατοικούσαν στις περιοχές αυτές.[74]

Η βυρσοδεψία στην Τουρκοκρατία

Σε πολλές πόλεις η ονομασία τοποθεσίας «Ταμπάκικα», που επιβιώνει ως σήμερα, τεκμηριώνει τη λειτουργία βυρσοδεψείων κατά την Τουρκοκρατία. Οι θέσεις με την επωνυμία «Ταμπάκικα» βρίσκονταν κατά κανόνα δίπλα σε νερό, γιατί η βυρσοδεψία απαιτεί τη χρήση μεγάλων ποσοτήτων νερού. [75]Τα βυρσοδεψεία στη Θεσσαλονίκη, που στην πλειονότητά τους ανήκαν σε Τούρκους, ήταν κοντά στην ακτή, μπροστά στο τοίχος, σημειώνει ο Εβλιγιά Τσελεμπή και ο Cousinéry αναφέρει ότι βρίσκονταν στην περιοχή του αρχαίου λιμανιού και ότι ο γύρω χώρος ήταν ακατοίκητος σε μεγάλη ακτίνα, γιατί ήταν ανθυγιεινός και μολυσμένος. Τα ταμπάκικα των Ιωαννίνων ήταν χτισμένα στην ανατολική πλευρά της λίμνης, στη Σκάλα, ενώ πιο παλιά, κατά άλλες υποθέσεις, ήταν εγκαταστημένα προς τη μεριά του παραλίμνιου μοναστηριού της Παναγίας της Ντουραχάνης. Στη Ζάκυνθο, σύμφωνα με πληροφορίες του Λ. Ζώη, οι προβλεπτές του νησιού απομάκρυναν προς τη μεριά της θάλασσας τους βυρσοδέψες, που για οικονομικούς λόγους ήθελαν να έχουν τα βυρσοδεψεία τους μέσα στην πόλη.

Από δημοσιευμένες νομοθετικές διατάξεις της Υψηλής Πύλης, με τις οποίες καθορίζονταν τα ποσά φόρων για τα ποικίλης ποιότητας δέρματα, τομάρια και προβιές που έρχονταν προς πώληση στα κέντρα, προκύπτει ότι βυρσοδεψεία στον ελλαδικό χώρο υπήρχαν στα Σέρβια, την Καστοριά, τη Βέροια, το Σιδηρόκαστρο, τις Σέρρες, την Ξάνθη, την

[74] .Όπ. 73, σελ. 39.

[75] .Ευαγγελία Μπαλτά , Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψεία Στην Ελλάδα», σελ. 39

Κομοτηνή, τα Τρίκαλα, τη Λάρισα, τη Ναύπακτο, σε πόλεις της Πελοποννήσου (Πάτρα και Καλαμάτα) και στα νησιά (Κρήτη, Μυτιλήνη, Χίο, Ίμβρο, κ.α.). Κέντρα τόσο παραγωγής όσο και συγκέντρωσης δερμάτων και τομαριών ήταν τα Γιάννινα, η Λάρισα και η Θεσσαλονίκη. Στις δύο πρώτες πόλεις παράγονταν τα περίφημα κορδοβάνια, που έφταναν στη Δύση με πλοία μέσω Θεσσαλονίκης ή με καραβάνια μέσω Ραγούζας. Στη Θεσσαλονίκη παράγονταν τα λώκια, τα βαμμένα κόκκινα δέρματα αιγών. Στο λιμάνι της συγκεντρώνονταν τα δέρματα βουβαλιών και βοοειδών της Σόφιας, της Βάρνας και των παραδουνάβιων περιοχών, από όπου μεγάλες ποσότητες εξάγονταν ανεπεξέργαστες στην Ευρώπη από βενετσιάνους, Γάλλους, και Ραγουζαίους εμπόρους. Τα υπόλοιπα, των οποίων η επεξεργασία γινόταν επί τόπου, προορίζονταν για το εσωτερικό εμπόριο.

Στο πρώτο μισό του 17ου αιώνα η Μασσαλία ήταν η αγορά δέρματος της Ευρώπης όπου κατέφθαναν ποσότητες από τα λιμάνια της Σμύρνης, της Κωνσταντινούπολης, της Αλεξανδρέττας και της Αλεξάνδρειας, αλλά και από τη Σαρδηνία, την Αγγλία και τη Ρωσία. Η δυτική και η κεντρική Μικρά Ασία καθώς και τα Βαλκάνια κάλυπταν τις ανάγκες της ευρωπαϊκής αγοράς ως τις αρχές του 19ου αιώνα. Φημισμένα κέντρα παραγωγής δέρματος στη Μικρά Ασία ήταν η Καισάρεια, η Μαγνησία(Μανίσσα, από όπου πήραν και το όνομά τους μιας συγκεκριμένης ποιότητας δέρματα) και η Προύσα. Εξαγωγικοί κόμβοι της παραγωγής αυτής ήταν η Τραπεζούντα, η Σινώπη, η Σαμψούντα και η Σμύρνη.

Οι βυρσοδέψες, στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, χρησιμοποιούσαν για την επεξεργασία των δερμάτων ασβέστη και κόπρανα σκύλων, και για τη δέψη μεταχειρίζονταν βαλανίδια, φλούδες ή ρίζες πουρναριού καθώς και σκινόφυλλα που περιείχαν τανίνη. Τόποι παραγωγής βαλανιδιού, που υπέκειτο σε υψηλή φορολογία και για την εξαγωγή του οποίου υπήρχαν αυστηρότατες απαγορεύσεις, ήταν τα παράλια της Μικράς Ασίας, τα γειτονικά νησιά, όπως η Μυτιλήνη, κυρίως όμως ο Μοριάς. Αργότερα, η χρήση βαλανιδιού ή πουρναριού αντικαταστάθηκε από την ποτάσα. [76]Για βαφές χρησιμοποιούσαν το πρινοκόκκι και το μπακάμι. Ο ανώνυμος του υπομνήματος του 1796 περιγράφει εναργέστατα τον τρόπο κατεργασίας των κίτρινων δερμάτων που παράγονταν στα δέκα βυρσοδεψεία των Σαλώνων· η παραγωγή των βυρσοδεψείων αυτών έφτανε τα 40.000 κομμάτια ετησίως.

Σύμφωνα με το «έθιμο», όπως σημειώνεται σε οθωμανικές πηγές, σε πόλεις με βυρσοδεψεία όλα τα τομάρια της περιοχής ήταν στη διάθεση των ταμπάκηδων. Για να εξασφαλιστούν ποσότητες ακέραιων κατά το δυνατόν τομαριών, αγορανομικοί κανονισμοί στα τέλη του 15ου

[76]. Ευαγγελία Μπαλτά , Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψεία Στην Ελλάδα», σελ. 40.

και τις αρχές του 16ου αιώνα αναφέρονταν με λεπτομέρειες στον τρόπο με τον οποίο οι σφαγείς έπρεπε να καθαρίζουν τα τομάρια πριν τα παραδώσουν στους βυρσοδέψες. Ιεροδικαστικές πράξεις προειδοποιούσαν τους σφαγείς ότι απαγορεύεται να πωλούν σε μη ντόπιους τομάρια κατάλληλα για βυρσοδεψία, πριν εξασφαλίσουν οι ντόπιοι ταμπάκηδες την απαραίτητη ποσότητα. Αλλά και οι ταμπάκηδες μόνο σε τεχνίτες της πόλης τους είχαν το δικαίωμα να πουλήσουν τα κατεργασμένα δέρματα. Αυτοί πάλι μπορούσαν να διαθέσουν το περίσσευμα της παραγωγής τους σε εμπόρους, μόνο όταν υπήρχε επάρκεια δερμάτων στους υποδηματοποιούς, σαγματοποιούς και άλλους κατασκευαστές δερμάτινων ειδών της πόλης. Σουλτανικά φιρμάνια απαγόρευαν στους εμπόρους να προσφέρουν μεγαλύτερες τιμές ή να προπληρώνουν.

Υπήρχαν επίσης περιορισμοί σε ό,τι αφορά την εξαγωγή ορισμένων τύπων δέρματος, απαραίτητων για στρατιωτικούς εξοπλισμούς, δηλαδή για την κατασκευή σελών, στολών, υποδημάτων κ.λ.π. Τα πρώτης ποιότητας κατσικίσια δέρματα, τα λεγόμενα σαχτιάνια απαγορευόταν να βγουν έξω από τα όρια της οθωμανικής αυτοκρατορίας· προορίζονταν κυρίως για τις ανάγκες του Παλατιού. Λιγότεροι περιορισμοί υπήρχαν για τα κοινά δέρματα, αγελαδινά και βουβαλίσια, που προορίζονταν για είδη καθημερινής χρήσης. Κύριος λόγος των περιορισμών και των απαγορεύσεων που επέβαλε η Υψηλή Πύλη στο εξαγωγικό εμπόριο των δερμάτων ήταν η κάλυψη των αναγκών της ντόπιας αγοράς και βεβαίως η κάλυψη των αναγκών του Παλατιού και του στρατού, καθώς και των κατοίκων της πρωτεύουσας. Το δέρμα στην οθωμανική αυτοκρατορία, όπως εξάλλου τα σιτηρά, τα άλογα και οι πολεμικές ύλες, υφίστατο αυστηρότατο έλεγχο ως προς τη διάθεση του έξω από τα όρια της Αυτοκρατορίας.

Στο χώρο των συντεχνιών οι ταμπάκοι ήταν ισχυροί, με πολλά προνόμια. Τα εσνάφια τούρκων ταμπάκων διατηρούσαν στενές σχέσεις με το δερβίσικο τάγμα των Μπεκτασήδων. Ιδρυτής της συντεχνίας τους θεωρείται ο Ahi Evran, που έζησε στις αρχές του 14ου αιώνα. Σε μικρογραφίες χειρογράφων οι Μπεκτασήδες απεικονίζονται να σκεπάζουν πάντοτε το σώμα τους με προβιές και δέρματα. Σε πολλές πόλεις του ελλαδικού χώρου, εσνάφια μουσουλμάνων ταμπάκηδων έκτισαν τζαμιά και τεκέδες, όπως στις Σέρρες και στη Θεσσαλονίκη. Τα χριστιανικά εσνάφια, για παράδειγμα στην Κοζάνη και σε πολλά μέρη της Θράκης, θεωρούσαν προστάτη τους τον Άγιο Αθανάσιο, γιατί σύμφωνα με την παράδοση ο άγιος ήταν ο πρώτος βυρσοδέψης που ευλόγησε ο Χριστός. Αλλού, όπως οι βυρσοδέψες της Φιλιππούπολης, τιμούσαν την Παναγία.[77]

[77] . Ευαγγελία Μπαλτά , Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψεία Στην Ελλάδα», σελ. 41.

Οι χρήσεις του δέρματος στην παραδοσιακή ελληνική ενδυμασία

Στην ελληνική ένδυση (19ος –20ος αι.) το δέρμα χρησιμοποιήθηκε στα υποδήματα και τις ζώνες.

Τα υποδήματα στους αγροτικούς και ποιμενικούς πληθυσμούς ήταν ίδια για τους άντρες και τις γυναίκες.[78] Συχνά κατασκευάζονταν από τους ίδιους τους χωρικούς με χοιρόδερμα ή βοϊδόδερμα και για να στερεώνονται στα πόδια είχαν ολόγυρα περαστά λουριά που τυλίγονταν γύρω από τον αστράγαλο και τη γάμπα. Τα υποδήματα αυτά ήταν γνωστά ως τσαρούχια, πίγγες, πίντσι, ή ως τσερβούλια. Τα λουριά τους ονομάζονταν τσαρχόσκοινα και μόνο στη Λήμνο λέγονταν λαγάρες. Τα τσαρούχια στην πιο εξελιγμένη τους μορφή είχαν μεγάλες φούντες και σόλες γεμάτες πρόκες και λέγονταν μαστορικά ή προκαδούρες. Τα αγόραζε κανείς στις πόλεις από τα τσαρουχάδικα. Φημισμένα κέντρα παραγωγής τους ήταν τα Γιάννενα, η Θεσσαλονίκη, η Βέροια, η Λάρισα κ.α. Τα καλά γιορτινά τσαρούχια τα κατασκεύαζαν από κόκκινο, ειδικά κατεργασμένο, δέρμα, το τελατίνι. Ανδρικά υποδήματα ήταν οι κουντούρες. Έμοιαζαν με γόβα και μπορούσαν να φορεθούν πατημένα πίσω σαν παντόφλες.

Τα βιδέλα ήταν μαύρα αγοραστά εορταστικά παπούτσια των γυναικών, σε σχήμα ανάλογο με το τι κατασκευάζονταν σε κάθε εποχή. Στην Πελοπόννησο λέγονταν κι αυτά προκαδούρες όταν είχαν σόλες γεμάτες καρφιά. Τα νυφιάτικα βιδέλα όμως μπορούσαν να είναι κόκκινα όπως στο Κεφαλόβρυσο της Αργολίδας ή δίχρωμα με κόκκινο δέρμα και μαύρο λουστρίνι όπως στην Ορεινή Σερρών. Στις αρχές του 20ου αιώνα στη Στερεά Ελλάδα, τον Μοριά και την Εύβοια, οι νυφάδες συνήθιζαν τα λευκά παπούτσια, όποια μπορούσαν να αγοράσουν στα υποδηματοπωλεία ακόμα κι αν αυτά ήταν πέδιλα. Τέλος, στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα οι γυναίκες συνήθιζαν να φορούν μποτίνια, δηλαδή τα δυτικού τύπου μποτάκια, που κούμπωναν στο πλάι με πολλά μικρά κουμπιά.

Τα κακλίκια, τα κιπούτσια, οι κουντούρες(Σαλαμίνα, Ζαλούφι, Σκύρος, κ.α.) ήταν είδη γυναικείας παντόφλας με κεντημένο ύφασμα πάνω σε δέρμα, που κατασκευάζονταν από ειδικό τεχνίτη. Στη Σκύρο ήταν γνωστά και ως γκντόρες. Συρτά ονόμαζαν τις δερμάτινες απλές παντόφλες οι γυναίκες της Ανατολικής Ρωμυλίας. Τα μέστια ήταν υποδήματα από πολύ λεπτό δέρμα που τα συνήθιζαν οι Έλληνες της Μικράς Ασίας.

---

[78]. Ιωάννα Παπαντωνίου , Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψεία Στην Ελλάδα», σελ.41.

Τα παπούτσια, επειδή ήταν ακριβά αλλά και δυσεύρετα, αποτελούσαν δώρα του γάμου. Γνωστή άλλωστε είναι η εικόνα της αγρότισσας που περπατά δίπλα στο γαϊδουράκι που καβαλικεύει ο άντρας της, ξυπόλυτη, με τα παπούτσια κρεμασμένα από τα κορδόνια στον ώμο για να μην τα καταστρέψει.

Στα Δωδεκάνησα, την Κρήτη και την Κύπρο οι άντρες φορούσαν και μπότες (ποδινές, τσαγκαροποδίνες, στιβάλια) που, πιθανόν, στο ξεκίνημά τους να αποτελούνταν από δύο διαφορετικά τμήματα, όπως στη Λήμνο, δηλαδή από προχειροφτιαγμένα τσαρούχια που δένουν με λουριά στον αστράγαλο πάνω σε δερμάτινες περικνημίδες, τα ποδήματα. Στα Δωδεκάνησα φορούσαν και οι γυναίκες μπότες, κυρίως στη δουλειά, για να προφυλάσσονται, όπως έλεγαν, από τα φίδια (Ρόδος, Κάρπαθος, κ.α.).

Σημαντικό δερμάτινο εξάρτημα σε πολλές αντρικές φορεσιές ήταν το σιλάχι, σελάχι ή σιλαλίκι, είδος ζώνης-θήκης με ιδιόμορφο σχήμα. Ήταν κατασκευασμένο από πολλά στρώματα δέρματος -πολλές φορές περιέκλειε μικρές θήκες για ειδικές χρήσεις- και δενόταν στη μέση με μια λουρίδα που θηλύκωνε με μια πούκλα (αγκράφα). Όλο μαζί φοριόταν χαμηλά και προς τα αριστερά. Στη θήκη αυτή μπήγονταν κυριολεκτικά τα όπλα, μαχαίρια και πιστόλες. Σε αυτό έμπαιναν ακόμα είδη καθημερινής χρήσης, και από αυτό αρχικά κρέμονταν και άλλα εξαρτήματα της οπλικής σκευής όπως το μεδουλάρι, η μπαρουτοθήκη ή και άλλα σκεύη όπως το τάσι για το νερό και το πουγγί με τους παράδες.

Δερμάτινες ζώνες συναντάμε σπάνια σε γυναικείες και αντρικές φορεσιές. Στολίζονταν με διακοσμητικά καρφιά ή καψούλια, γαζιά και δερμάτινα ράμματα σε άλλο χρώμα. Με δέρμα επίσης επενδύονταν πολύτιμες ζώνες ή τμήματά τους και δερμάτινη ζώνη συγκρατούσε τους αργυρούς μεταλλικούς σπονδύλους άλλων.[79]

Η βυρσοδεψική βιομηχανία στην Ελλάδα, 1830-1940

Η βυρσοδεψία, γνωστή και διαδεδομένη στην Ελλάδα, είχε τις προϋποθέσεις για να περάσει στις διαδικασία της εκβιομηχάνισης. Η πορεία αυτή όμως υπήρξε αργή: ως το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η βυρσοδεψική βιομηχανία ήταν ένας συνδυασμός χειρονακτικών, πρωτοβιομηχανικών και αμιγώς βιομηχανικών διαδικασιών παραγωγής. Παρέμεινε ένας κλάδος έντασης εργασίας, με δυνατότητες προσαρμογής στις αυξομειώσεις της ζήτησης και της διαθεσιμότητας εργατικού δυναμικού, ένας κλάδος που απαιτούσε ειδική τεχνογνωσία και την ιδιαίτερη φροντίδα του εργοδότη και συνεπώς ταίριαζε με την προσωπική-οικογενειακή επιχείρηση, κυρίαρχη στον ελληνικό βιομηχανικό τομέα ως πρόσφατα.

[79] Ιωάννα Παπαντωνίου , Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψεία Στην Ελλάδα», σελ.42.

Το άλμα από το παραδοσιακό ταμπάκικο στο βυρσοδεψικό εργοστάσιο στο ελληνικό 19ο αιώνα έγινε δυνατό με την κατάκτηση εξωτερικών αγορών και την εισαγωγή νέου τύπου δερμάτων, διαφορετικών σε μέγεθος και σε απαιτήσεις από τα δέρματα των μικρών ζώων που κατά κύριο λόγο κατεργάζονταν τα ταμπάκικα. Οι συνθήκες αυτές δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά στην Ερμούπολη, το σημαντικότερο λιμάνι εξαγωγικού εμπορίου στην Ελλάδα ως τα 1860 περίπου, όπου είχαν εγκατασταθεί ως πρόσφυγες πολλοί τεχνίτες-βυρσοδέψες από τη Χίο και την Κρήτη. Αξιοποιώντας τα δίκτυα και τις πιστωτικές δυνατότητες του μεγαλεμπορίου της πόλης τους, οι ερμουπολίτες βυρσοδέψες άρχισαν να κατεργάζονται τα μεγάλα δέρματα βοοειδών της Νότιας Αμερικής και να παράγουν σολοδέρματα καλής ποιότητας που σύντομα κατέκτησαν τις αγορές της Ανατολικής Μεσογείου και των Βαλκανίων. Στα 1856-1857 οι μεγαλύτερες βυρσοδεψικές επιχειρήσεις της Ερμούπολης έφεραν στην πόλη τις πρώτες ατμομηχανές, που αρχικά χρησιμοποιήθηκαν για την άλεση των δεψικών υλών, αντικαθιστώντας τους ανεμόμυλους και τους ιπποκίνητους μύλους της προηγούμενης φάσης. Στα 1860-1870 λειτουργούσαν στην Ερμούπολη 10-12 βυρσοδεψία· τα έξι μεγαλύτερα απασχολούσαν συστηματικά από 50 έως 200 εργάτες.

Στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, η αναδιάταξη του θαλάσσιου (ατμοπλοϊκού) δικτύου επικοινωνιών στο Αιγαίο άνοιξε σε άλλα λιμάνια τους ορίζοντες του εμπορίου, ενώ οι πολιτικές κρίσεις και η ανάπλαση του πολιτικού χάρτη στα Βαλκάνια έκλεισαν πρακτικά τις εξωτερικές αγορές για τα συριανά δέρματα. Οι ελληνικές εξαγωγές κατεργασμένων δερμάτων μειώθηκαν από 654.000 οκάδες το 1862 σε 70.000 οκάδες το 1892. Η συρρίκνωση της (εξαγωγικής) συριανής βυρσοδεψίας σε συνδυασμό με τη σταδιακή διεύρυνση της εσωτερικής, τώρα, αγοράς (κατά τη γεωγραφική έννοια, με την επέκταση των συνόρων, και κατά την οικονομική, με την ανάπτυξη του αστικού τομέα) είχαν ως αποτέλεσμα τη διασπορά των βυρσοδεψείων τις επόμενες δεκαετίες.

Ήταν η εποχή που άρχισαν να διαδίδονται νέες μέθοδοι δέψης και κατεργασίας των δερμάτων. Τα εκχυλίσματα δεψικών υλών που τοποθετούνταν μαζί με τα δέρματα σε μηχανικά περιστρεφόμενες βαρέλες αντικαθιστούσαν σταδιακά τις παραδοσιακές λίμπες και τις φυτικές δεψικές ύλες, επιταχύνοντας τη δέψη. Στην κατεργασία, τα πρώτα μηχανήματα ήταν κυρίως μηχανικά σφυριά για το χτύπημα, κύλινδροι για το τέντωμα και μια σειρά από άλλα, μικρότερα μηχανήματα για τον καθαρισμό, το γυάλισμα κ.λπ.

Από το τέλος του 19ου αιώνα, νέα βυρσοδεψικά εργοστάσια εγκαταστάθηκαν σε αρκετές πόλεις-λιμάνια και ορισμένα από τα παλαιότερα, στις παραδοσιακές κοιτίδες τους, άρχισαν να

εκμηχανίζονται.[80] Το 1880 ιδρύθηκε το πρώτο βυρσοδεψικό εργοστάσιο στο Φάληρο (του οίκου Θεολόγη, έπειτα Κωνσταντινώφ και Κοντόζη), και το 1890 το βυρσοδεψείο του Θ. Μιχαλινού (έπειτα Μαυράκη) στη Δραπετσώνα. Την ίδια εποχή άρχισε να εκσυγχρονίζεται και η βυρσοδεψία της Θεσσαλονίκης, που διέθετε τέσσερα εργοστάσια στα 1912· το σημαντικότερο από αυτά, των αδελφών Νούσια, ιδρύθηκε το μεγαλύτερο βυρσοδεψείο της πόλης, των αδελφών Γεωργίου. Την κίνηση παρακολουθούσαν ο Βόλος, η Πάτρα, η Κέρκυρα, η Χίος, η Μυτιλήνη και η Σάμος. Στα τρία αυτά, ναυτικά και εμπορικά νησιά εγκαταστάθηκαν και αρκετοί από τους τεχνίτες-βυρσοδέψες που είχαν εγκαταλείψει την Ερμούπολη την εποχή της κρίσης. Τα νησιά ήταν σε άμεση επικοινωνία με αστικά κέντρα όπως η Σμύρνη και έγιναν –κυρίως η Σάμος- σημαντικά κέντρα βυρσοδεψίας. Η εντυπωσιακή συγκέντρωση που παρατηρείται στο Καρλόβασι της Σάμου ευνοήθηκε, μεταξύ άλλων, και από τον μεγάλο αριθμό πεύκων στο νησί αλλά και στην απέναντι ακτή.

Τα σημαντικότερα όμως βυρσοδεψεία συγκεντρώθηκαν, όπως ήταν φυσικό, στη μεγαλύτερη αγορά κατανάλωσης της εποχής, στην περιοχή της Αθήνας και του Πειραιά. Στη συνοικία του Ρουφ, κοντά στα Νέα Σφαγεία, δημιουργήθηκε από το τέλος του 19ου αιώνα μια εκτεταμένη ζώνη βυρσοδεψείων, όπου μετακινήθηκαν και αρκετοί από τους παλαιούς μικροβιοτέχνες των οδών Αδριανού και Ηφαίστου (Ρουσσάκης, Λουκαΐτης, Γκίζας και Δέδες κ.α.). Στον Πειραιά, τα βυρσοδεψεία εγκαταστάθηκαν στη Δραπετσώνα και στα Καμίνια (οδός Θηβών).

Ο συνολικός αριθμός των βυρσοδεψείων της χώρας που μας παραδίδουν οι επίσημες απογραφές της βιομηχανίας του Μεσοπολέμου (1920-1940) κυμαίνεται από 500 ως 600. Η συντριπτική τους πλειονότητα (80-85%) ήταν μικρές μονάδες που απασχολούσαν ένα έως πέντε άτομα. Αλλά οι συνολικοί αυτοί αριθμοί συγκαλύπτουν εντελώς διαφορετικές πραγματικότητες. Το πλήθος των παραδοσιακών ταμπάκικων της Μακρυνίτσας, της Άμφισσας, αλλά και των Χανίων και των Ιωαννίνων, που συμπεριλαμβάνονται στους παραπάνω αριθμούς, ανήκουν σε άλλη εποχή. Η Ελλάδα των δύο ταχυτήτων ήταν πλέον μια πραγματικότητα τον Μεσοπόλεμο και καμία αποτίμηση της εξέλιξης της βιομηχανίας της δεν μπορεί να γίνει αν δεν ληφθεί υπόψη η πραγματικότητα αυτή.

Το δυναμικό της βιομηχανικής βυρσοδεψίας στα 1920, με βάση πιο προσεκτικές και κατά τόπους προσεγγίσεις, μπορεί να υπολογιστεί σε 80-90 περίπου εργοστάσια, μικρά και μεγάλα, από τα οποία τουλάχιστον τα 60 ήταν εκμηχανισμένα. Τα μηχανικά εργοστάσια είχαν πιθανότατα

[80] . Ευαγγελία Μπαλτά , Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψεία Στην Ελλάδα», σελ.43.

ξεπεράσει τα 100 στις παραμονές του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, και υπολογίζονταν σε 150 στα 1954. Στα παλαιότερα, οι ατμομηχανές αντικαταστάθηκαν από πετρελαιομηχανές και γκαζομηχανές στον Μεσοπόλεμο. Από τα 45 βυρσοδεψεία της Σάμου (1930), που κάλυπταν το 25% της εγχώριας παραγωγής, τα 14 διέθεταν μηχανές. Στη Χίο, 5 από τα 12 βυρσοδεψεία ήταν εκμηχανισμένα (το ένα με ηλεκτροκίνηση). Στο Πέραμα της Λέσβου ιδρύθηκε το 1904 ένα από τα μεγαλύτερα βυρσοδεψεία της Ελλάδας, του Ε. Σουρλάγκα, που παρασκεύαζε και δεψικά εκχυλίσματα για τα άλλα βυρσοδεψεία. Τα περισσότερα από τα βυρσοδεψεία της Ερμούπολης, όσα επέζησαν της κρίσης του τέλους του 19ου αιώνα, είχαν επίσης εκμηχανιστεί, κάτι που εξηγεί τον δραστικό περιορισμό της απασχόλησης. Το ίδιο φυσικά ισχύει και για την πλειονότητα των 35 βυρσοδεψείων της Αθήνας και του Πειραιά. Στις επιχειρήσεις του κλάδου συγκαταλέγονταν επίσης, στα 1930, 10 ανώνυμες εταιρείες με κεφάλαια που κυμαίνονταν από 1,5 ως 12 εκατομμύρια δραχμές.

Ωστόσο, την εποχή ακριβώς που τα ελληνικά βυρσοδεψεία υιοθετούσαν τα εκχυλίσματα και τους μηχανικούς κυλίνδρους, μια δεύτερη, και σημαντικότερη, τεχνολογική εξέλιξη λάμβανε χώρα στον τομέα, η δέψη με το χρώμιο, που συντόμευσε δραστικά το χρόνο της δέψης, από μερικούς μήνες σε 3-4 ημέρες.[81] Γνωστή από τα μέσα του 19ου αιώνα, άρχισε να εφαρμόζεται στην αμερικανική βιομηχανία από τη δεκαετία του 1880 και να διαδίδεται σε όλο τον κόσμο, στη βελτιωμένη εκδοχή της (one-bath chrome tanning), από τις αρχές του 20ού αιώνα. Όμως η νέα μέθοδος, για πολλές δεκαετίες ακόμη, εύρισκε την καλύτερη εφαρμογή της στη δέψη των επανωδερμάτων, και δεν εθεωρείτο επαρκής για τα σολοδέρματα. Τα ελληνικά βυρσοδεψεία, για διάφορους λόγους που δεν είναι δυνατό να αναλυθούν εδώ (η κληρονομιά της Ερμούπολης, η διαθέσιμη τεχνογνωσία, οι συσχετισμοί των συντελεστών της παραγωγής και τα κεκτημένα μερίδια αγοράς είναι μερικοί από αυτούς) παρέμειναν, στη μεγάλη τους πλειονότητα, εξειδικευμένα στην παραγωγή σολοδερμάτων σε όλο τον Μεσοπόλεμο (85% του συνολικού όγκου της παραγωγής δερμάτων). Και επειδή ούτε τα εκχυλίσματα επιτύγχαναν ακόμη την ανθεκτικότητα των δερμάτων της παραδοσιακής κατεργασίας, τα περισσότερα ελληνικά βυρσοδεψεία εφάρμοζαν μικτές μεθόδους δέψης με εκχυλίσματα στις βαρέλες και με φυτικές δεψικές ύλες στις λίμπες. Η δέψη με χρώμιο πρωτοεφαρμόστηκε, γύρω στα 1910, από το βυρσοδεψείο των αδελφών Στάμου στο Λιοπέσι και ως το τέλος του Μεσοπολέμου διαδόθηκε σε περιορισμένο αριθμό εργοστασίων της πρωτεύουσας, της Θεσσαλονίκης, του Βόλου και της Πάτρας, που έφτιαχναν επανωδέρματα, σεβρό, αδιάβροχα, λουστρίνια κ.λπ.

[81] . Χριστίνα Αγριαντώνη, Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψεία Στην Ελλάδα», σελ. 44.

Για τους λόγους αυτούς τα περισσότερα εργοστάσια παρέμειναν μερικώς εκμηχανισμένα και μικρά σε μέγεθος. Παρά την αύξηση του αριθμού τους, ο όγκος της παραγωγής δεν αυξήθηκε αισθητά τον Μεσοπόλεμο. Με την εξαίρεση δύο ανοδικών φάσεων (στα 1924-1927 και στα 1933-1938), κατά τις οποίες ιδρύονταν και νέα εργοστάσια, η παραγωγή κυμαινόταν σταθερά στους 8.000-10.000 τόνους, κι έπεφτε στους 6.000 τόνους στις χρονιές της ύφεσης. Οι πτωχεύσεις ήταν συνηθισμένες, όπως μαρτυρούν οι συχνές αλλαγές των επωνυμιών. Ένας από τους σημαντικότερους λόγους, εκτός από την υποτονικότητα της εσωτερικής αγοράς στο μεγαλύτερο διάστημα του Μεσοπολέμου, ήταν η διάδοση της χρήσης ενός νέου υλικού, του καουτσούκ, στην κατασκευή της σόλας των παπουτσιών και των ιμάντων των μηχανών, το οποίο εκτόπιζε σιγά σιγά τα σολοδέρματα.

Από το τέλος του Μεσοπολέμου, η βυρσοδεψεία με τις δεξαμενές, τα εκχυλίσματα και τις ιμαντοκίνητες βαρέλες και μηχανές άρχισε να σβήνει. Ως τη δεκαετία του 1960, είχε πρακτικά εξαφανιστεί από την Ερμούπολη και τη Σάμο, και είχε αποδεκατιστεί στις περισσότερες επαρχιακές πόλεις, ενώ η κατάρρευση του αγροτικού χώρου συμπαρέσυρε τα παραδοσιακά ταμπάκικα. Το μέλλον ανήκε στα εργοστάσια της δέψης με χρώμιο και στα επανωδέρματα. Λιγοστά σε αριθμό μετά τον πόλεμο, ήταν ωστόσο άρτια εξοπλισμένα και είχαν αφομοιώσει με επάρκεια τη νέα τεχνογνωσία. Από αυτά προέκυψε η σύγχρονη βυρσοδεψική βιομηχανία, όπως την ξέρουμε σήμερα. Το τίμημα ήταν η ακόμη εντονότερη συγκέντρωσή της στο συγκρότημα της πρωτεύουσας. Η βυρσοδεψία που κατέρρευσε μετά τον πόλεμο ήταν ένας ολόκληρος κόσμος με αρκετά ιδιόμορφα χαρακτηριστικά. Ένα από αυτά ήταν ότι, σε κάθε πόλη, τα βυρσοδεψεία βρίσκονταν κοντά, το ένα δίπλα στο άλλο, διαμορφώνοντας ιδιαίτερες ζώνες. Η ιδιαίτερα οχληρή και ρυπαίνουσα παραγωγή, τους απαγόρευε τη διασπορά σε περισσότερα σημεία και επέβαλλε την εγκατάσταση των βυρσοδεψείων έξω από τις πόλεις. Η εγγύτητα αυτή διαμόρφωσε με τον καιρό συνήθειες συνεργασίας και ανταλλαγής που επιβίωσαν και στη βιομηχανική εποχή. Τα μεγάλα μηχανικά βυρσοδεψεία, εκτός από τη δική τους παραγωγή, εκτελούσαν με τις μηχανές τους ορισμένες εργασίες (π.χ. το κυλίνδρωμα) για λογαριασμό των μικροβιοτεχνικών βυρσοδεψείων της γειτονιάς τους.[82] Στην Ερμούπολη συνέβαινε συχνά τα μικρά βυρσοδεψεία, σε περιόδους έκτακτου φόρτου εργασιών, να χρησιμοποιούν τις λίμπες και τις αποθήκες του διπλανού εργοστασίου. Ανάλογη ιδιομορφία χαρακτηρίζει τον κόσμο της βυρσοδεψίας. Η τέχνη του βυρσοδέψη (κατ' εξοχήν ανδρικού επαγγέλματος), που αντιστάθηκε για αρκετό διάστημα στην εκμηχάνιση, απαιτούσε υψηλή ειδίκευση· ταυτόχρονα οι

[82]. Χριστίνα Αγριαντώνη , Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψεία Στην Ελλάδα», σελ. 45.

βυρσοδέψες βίωναν τη μόνιμη απειλή της απαξίωσης της τέχνης τους από τη διάδοση των μηχανών, όπως και οι τεχνίτες του συγγενικού κλάδου της υποδηματοποιίας. Γι' αυτό βρέθηκαν συχνά στην πρωτοπορία των εργατικών αγώνων: είναι γνωστό ότι σε αυτούς οφείλεται η πρώτη απεργία που έγινε στην Ερμούπολη το 1879, ότι τα σωματεία των βυρσοδεψεργατών ήταν από τα παλαιότερα, και ότι η συνομοσπονδία τους ήταν από τις πρώτες που ιδρύθηκαν, στα 1920.[83]

[83]. Χριστίνα Αγριαντώνη, Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψεία Στην Ελλάδα», σελ. 46.

ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ

Σήμερα στο Καρλόβασι, τα περισσότερα βιομηχανικά κτίρια που κατασκευάστηκαν εκείνη την εποχή έχουν ερημωθεί, ακόμα όμως λειτουργούν περίπου δέκα εκσυγχρονισμένες μονάδες κατεργασίας του δέρματος.[84] Δυστυχώς ένα μεγάλο τμήμα των κτιρίων που ήταν κτισμένο πάνω στην παραλία έχει σήμερα καταστραφεί. Η ανοικτή θάλασσα και ο βοριάς διεύρωσαν την παραλία και τα περισσότερα κτίρια κατέρρευσαν **(Φωτ. 115)**, **(Φωτ. 116)**. Τα υπόλοιπα, που βρίσκονται στην πάνω πλευρά του δρόμου και κατά μήκος του δυτικού ρέματος, σώζονται αλλά και σε αυτά η εγκατάλειψη είναι φανερή, **(Φωτ. 117)**, **(Φωτ. 118)**. Ο κίνδυνος για να χαθεί αυτός ο κτιριακός πλούτος είναι υπαρκτός. Οι νέες χρήσεις ελάχιστα βοηθούν σε μια σωστή επαναχρησιμοποίηση, **(Φωτ. 119)**, **(Φωτ. 120)**, **(Φωτ. 121)**, συντήρηση των κτιρίων, το ιδιοκτησιακό καθεστώς είναι πολύπλοκο, οι ιδιοκτήτες πολλοί και η αδιαφορία μεγάλη. Ωστόσο το ίδιο αρνητική είναι και η στάση του κόσμου απέναντι στα κτίρια αυτά. Ενώ είναι περήφανοι για την δόξα και τον πλούτο του παρελθόντος, σήμερα τα αντιμετωπίζουν ως μια βαριά κληρονομιά που εμποδίζει την γρήγορη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, η οποία έχει περιωριστή γύρω από το λιμάνι. Η στάση αυτή είναι σε μεγάλο βαθμό δικαιολογημένη, αφού τα κτίρια αυτά φιλοξενούν και σήμερα διάφορες χρήσεις και επιπλέον δεν έχει προταθεί συστηματικά ένα σύνολο νέων χρήσεων για τα παλαιά κελύφη.[85]

Με αυτή την οπτική προτάθηκε η ίδρυση και εγκατάσταση σχολής θετικών επιστημών στη Σάμο στο χώρο των παλαιών βυρσοδεψείων.[86]

Ο χώρος που επιλέχτηκε για την εγκατάσταση ήταν, σύμφωνα με την πρόταση αυτή, η ενότητα των βυρσοδεψείων που βρισκόταν κατά μήκος του δυτικού ρέματος.

Το συγκεκριμένο συγκρότημα επιλέχτηκε διότι :

Α) Βρίσκεται σε κεντροβαρική θέση ως προς τις τρείς ενότητες της πόλης.

Β) Γειτονεύει με το Νέο Καρλόβασι, που είναι το πιο συγκροτημένο τμήμα της.

Γ) Η έκταση της περιοχής και το μέγεθος των κτιρίων είναι κατάλληλα για να υποδεχτούν το σύνολο του κτιριολογικού προγράμματος, καθώς και τις μελλοντικές επεκτάσεις.

---

[84] . Α. Οικονόμου, «Η Βυρσοδεψεία Στη Σάμο», Σαμιακές Μελέτες 1 (1993 – 1994), σελ. 190.

[85] . Οδηγός Σπουδών Τμήματος Μαθηματικών Του Πανεπιστημίου Του Αιγαίου, σελ. 9 – 10.

[86] .Ε. Καραπάτη, Δ.. Κροκίδης, σελ. 5.

Δ) Το σύνολο με ενδιαφέρουσες χαράξεις και σύνθεση όγκων είναι εντυπωσιακό και βρίσκεται σε καλή οικοδομική κατάσταση.

Επιπλέον με την εγκατάσταση του Πανεπιστιμίου στο χώρο αυτόν επιτυγχάνεται :

Α) Η διατήρηση ενός ενδιαφέροντος κελύφους που εκφράζει μια εποχή και χαρακτηρίζει την πόλη.

Β) Η απομάκρυνση ενός αριθμού οχλουσών λειτουργειών που γειτονεύουν με την πόλη.

Γ) Η τόνωση της παραλιακής ζώνης της ευρήτερης περιοχής και η αποκατάσταση της συνέχειας ανάμεσα στην πόλη και την παραλία.

Δ) Η ενίσχυση της υπάρχουσας τάσης για επέκταση του οικισμού προς την παραλία και την αναβάθμιση της μεταξύ τους περιοχής.[87]

Ο χαρακτήρας και η λιτή μορφή του περιβάλλοντος χώρου οδηγούν σε κτίσματα λιτά με μέτρα και αναλογίες που βρίσκονται σε σχέση ισσοροπίας με το περιβάλλον. Οι υπάρχουσες χαράξεις ενσωματώνονται στο νέο σχεδιασμό για την ολοκλήρωση του συνόλου. Έτσι δημιουργείται σχέση κλίμακας παλιού – νέου, συμπληρώνοντας τον αστικό ιστό και διατηρώντας την λογική του. Έτσι η ανάλυση, η ερμηνεία και η αναφορά στον τύπο και την δομή συνθέτουν το περιεχόμενο του νέου σχεδιάσμού.[88]

Με βάση τις σκέψεις αυτές, οι κυριώτερες συνθετικές επιλογές στην πραγματοποίηση του σχεδιασμού ήταν :

- Οι κοινόχρηστες λειτουργίες (διοίκηση, βιβλιοθήκη, κυλικείο, εστιατόριο κ.α.) οργανώνονται κατά μήκος του κεντρικού άξονα, ενώ στις δυο πλευρές αντίστοιχα αναπτύσσονται το τμήμα Μαθηματικών και ο χώρος για την δημιουργία του δεύτερου τμήματος.
- Οι κινήσεις και οι πορείες έχουν σημείο τομής το κύριο υπαίθριο χώρο. Γύρω από αυτόν αρθρώνονται λειτουργίες που του δίνουν ζωή και τον κάνουν σημείο αναφοράς.
- Το τμήμα μαθηματικών οργανώνεται σε δύο τομείς. Η οργάνωση των τομέων γίνεται σε τρείς ζώνες. Η πρώτη, πλησιέστερα στον υπαίθριο χώρο περιλαμβάνει τις αίθουσες διδασκαλίας και τα εργαστήρια,η δεύτερη ένα ενδιάμεσο χώρο κίνησης και, τέλος, σε τρίτο επίπεδο βρίσκονται οι γραφιακοί χώροι.
- Η κύρια προσπέλαση γίνεται από την πλευρά του χαρακτηριστικού μετώπου κατά μήκος του ρέματος που σηματοδοτεί το σύνολο του συγκροτήματος και αποτελεί το πόσιμο για την πόλη. Η πλατεία εισόδου οργανώνεται σε

---

[87] . Όπ. 86, σελ. 7 – 8.

[88] . Bill Hillier, Jullienne Hanson, The Social Logic of Space, The Cambridge University Press, London 1984 sel. 45 – 51.

φυσική υποχώρηση του συγκροτήματος και γειτονεύει με την διοίκηση, το μουσείο βυρσοδεψείας και τον κεντρικό υπαίθριο χώρο.

- Δευτερεύουσες προσβάσεις γίνονται σε τέτοιες θέσεις ώστε να αποτελούν φυγές του συγκροτήματος σαν συνέχειά του.
- Η σχέση κλειστού ιδιωτικού και ανοιχτού υπαίθριου χώρου κλιμακώνεται μέσα από ενδιάμεσους χώρους διαφορετικών ποιοτήτων, χαρακτήρα και μεγέθους, ανάλογα με την θέση και την χρήση που τους περιβάλλει.
- Οι κινήσεις εκφράζονται από τις χαράξεις και τα στέγαστρα που τους τονίζουν και προσδίδουν στο σύνολο ενιαίο χαρακτήρα. Το στοιχείο των στεγασμένων κινήσεων συνδέει τα νέα και τα παλιά κτίρια αλλά διεισδύει μέσα στο παλιό κέλυφος εκφράζοντας τον εσωτερικό σχεδιασμό.

Έγινε φανερό ότι η ανάπτυξη των Περιφερειακών Πανεπιστημίων, που παρατηρήθηκε καταρχήν παγκοσμίως και κατόπιν στην Ελλάδα, είχε σαν αποτέλεσμα την δημιουργία σχολών και τμημάτων που δεν μπορούν να ενταχθούν σε καμία περιφερειακή και αναπτυξιακή λογική. Η επιλογή του Καρλοβάσου για την ίδρυση του τμήματος έφερε στην επιφάνεια τις ανάγκες στέγασής του. Στις προθέσεις της διοίκησης του Πανεπιστημίου ήταν το τμήμα να στεγαστεί σε υπάρχοντα ιστορικά κτίρια, τα οποία θα αναδείκνυαν και θα αναδυκνυόντουσαν μέσω του Πανεπιστιμίου.

Είναι κτίρια του περασμένου αιώνα και των αρχών του 20ου, που αποτελούν ένα κτιριακό σύνολο με ενιαίο χαρακτήρα. Υπάρχουν όμως και άλλοι λόγοι που οδήγησαν στην επιλογή αυτή, όπως ο ενιαίος χώρος, η θέση του ως προς την πόλη του η ανάδειξή τους, η απομακρυνση οχλουσών λειτουργιών και η τόνωση της παραλιακής ζώνης. Στην συνέχεια ερευνήθηκαν οι πιθανές λύσεις βάσει επιλογών που είχαν προηγηθεί, όπως για παράδειγμα η διατήρηση τόσο του χαρακτήρα όσο και των κτιρίων, στο βαθμό που αυτό ήταν δυνατόν. Ακόμη, ο υπαίθριος χώρος επιλέχθει και ως κύριο συνθετικό στοιχείο που τονώνει τον χαρακτήρα του Πανεπιστημίου και αποτελεί τον συνδετικό κρίκο της ακαδημαϊκής ζωής.

Κύριο συνθετικό πρόβλημα αποτέλεσε επίσης ο χειρισμός των κτιρίων που επιλέχτηκαν να διατηρηθούν, στα οποία όμως δεν αποδίδεται ο χαρακτηρισμός του μνειμείου. Έτσι υοθετήθηκε η χρήση νέων αρχιτεκτονικών στοιχείων που είχε ως αποτέλεσμα τη μη αυστηρή αποκατάστασή τους. Παράλληλα σχεδιάστηκαν νέα κτίρια τα οποία δεν αποτελούν επανάληψη των παλιών, αλλά δανείζονται τη δομή τους και εντάσσονται ομαλά στο υπάρχον κτιριακό σύνολο.

Η επιλογή του κτιριακού συνόλου των βυρσοδεψείων και η επαναχρησιμοποίηση των παλαιών κτισμάτων, σε συνδιασμό με τον εξαρχής σχεδιασμό νέων ελπίζεται ότι θα οδηγήση στην διατήρηση του

αρχιτεκτονικού χαρακτήρα τους, αλλά και στην ανάδειξη του Πανεπιστημίου μέσα από αυτά.[89]

[89] . Δημήτρης Κροκίδης, «Η Επαναχρησιμοποιηση Των Παλαιών Βυρσοδεψειών Για το Πανεπιστημιο Του Αιγαίου. σελ. 379 – 381.

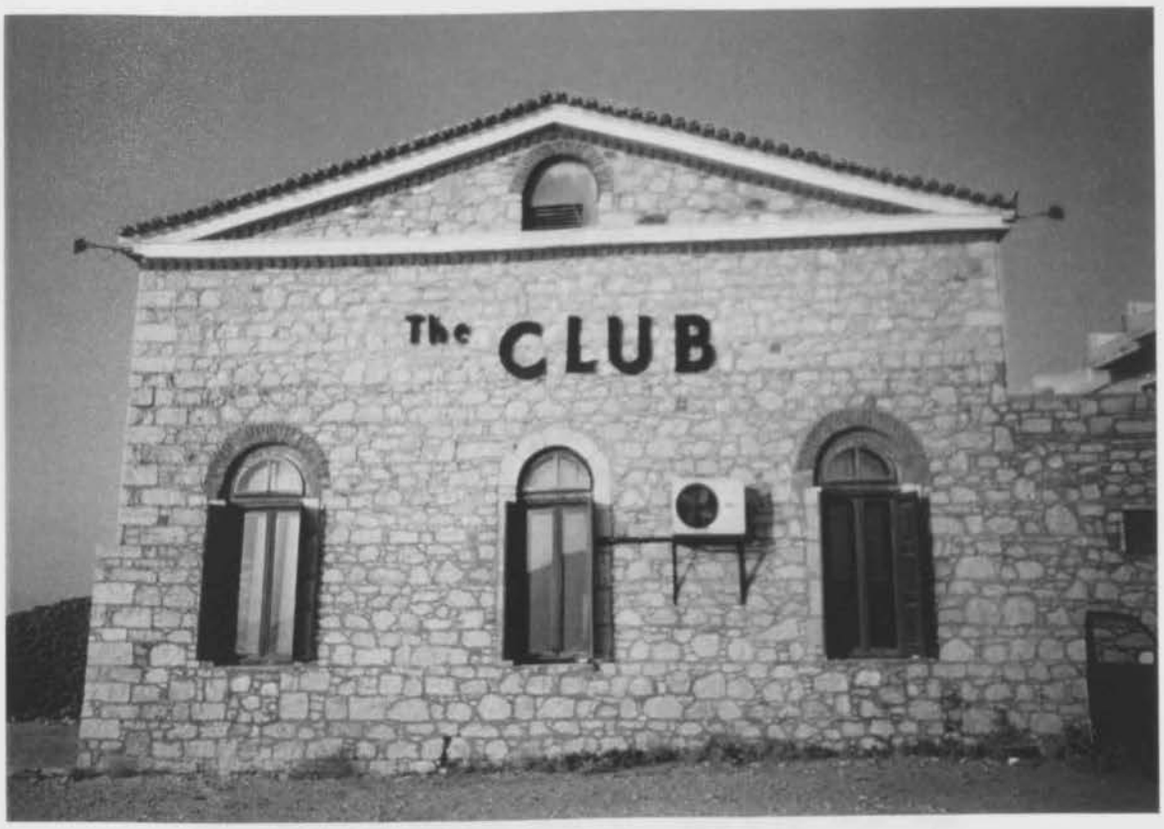
(Φωτ. 115), (Φωτ. 116) Εμφανής η κατάρρευση των περισσοτέρων κτιρίων απο την ανοιχτή θάλασσα και τον αέρα.

(Φωτ. 117), (Φωτ. 118) Εγκατάλειψη κτιρίων κατά μήκος του δρόμου.

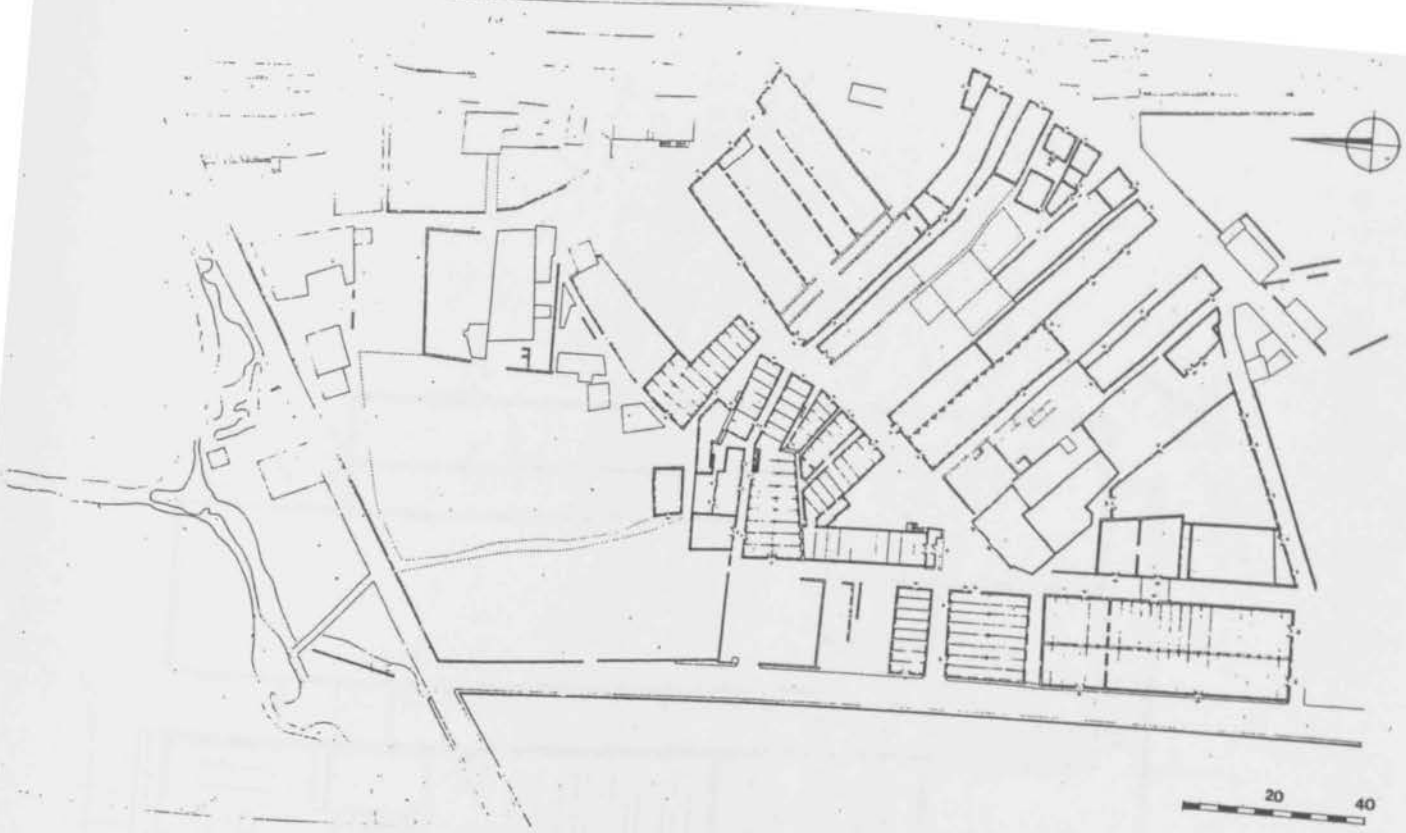

(Φωτ. 119), (Φωτ. 120) Νέες χρήσεις βυρσοδεψείων.
(Κέντρο διασκέδασης – αποθήκη).

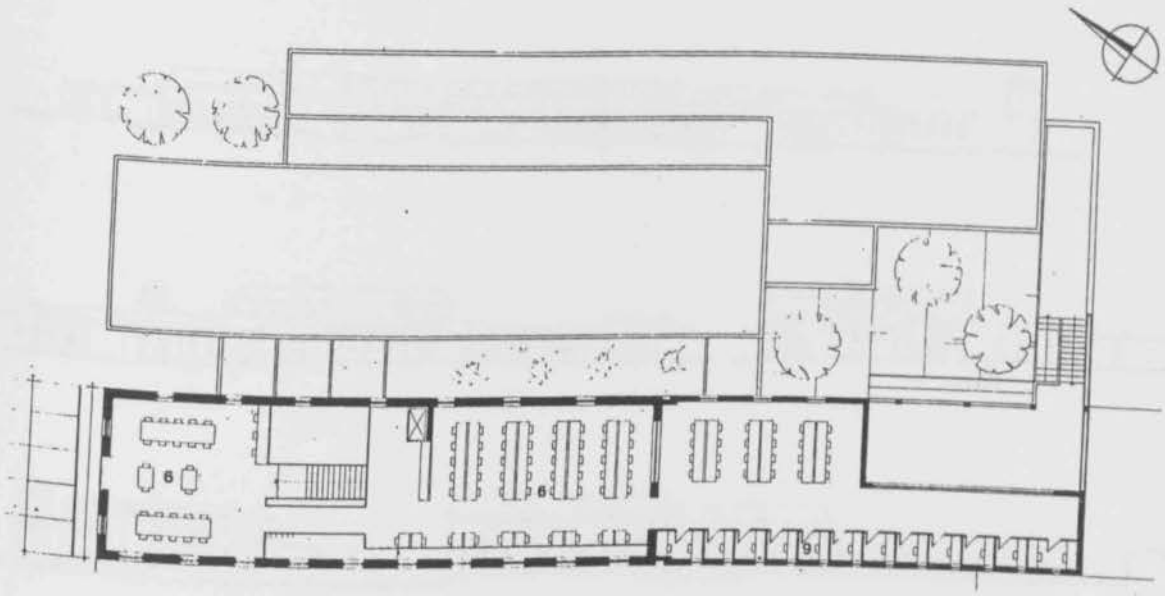
(Φωτ. 121) Νέα χρήση βυρσοδεψείου.
(Συνεργείο)

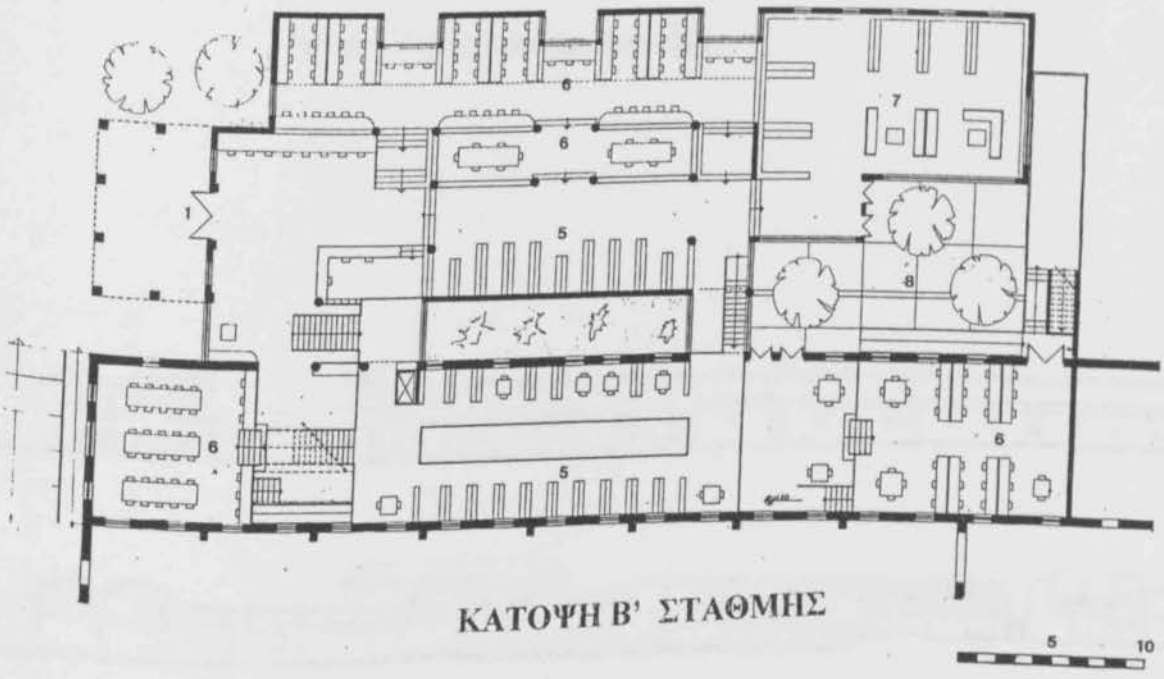
Υπάρχουσα κατάσταση. Κάτοψη γενικής διάταξης. Α . στάθμη.

Πρόταση. Κάτοψη γενικής διάταξης. Α . στάθμη.
1) Υπαίθριος 2) Πλατεία εισόδου 3) Διοίκηση 4) Μουσείο βυρσοδεψίας 5) Αίθουσα σεμιναρίων 6) Εντευκτήριο 7) Βιβλιοθήκη 8) Εστιατόριο 9) Αμφιθέατρο 10) Φουαγιέ 11) Μικρός υπαίθριος 12) Αίθουσες 13) Γραφεία Δ.Ε.Π. 14) Εργαστήριο 15) Μικρό αμφιθέατρο 16) Θέατρο 17) Μελλοντική επέκταση.

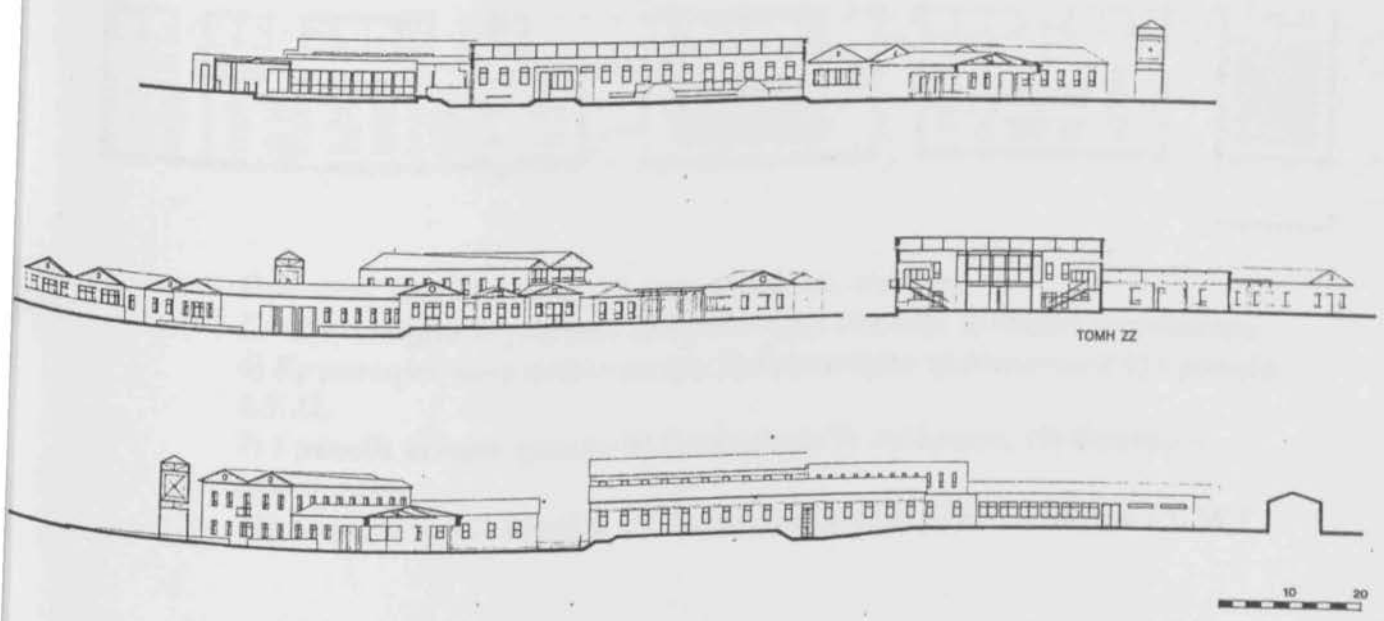

ΚΑΤΟΨΗ Γ' ΣΤΑΘΜΗΣ

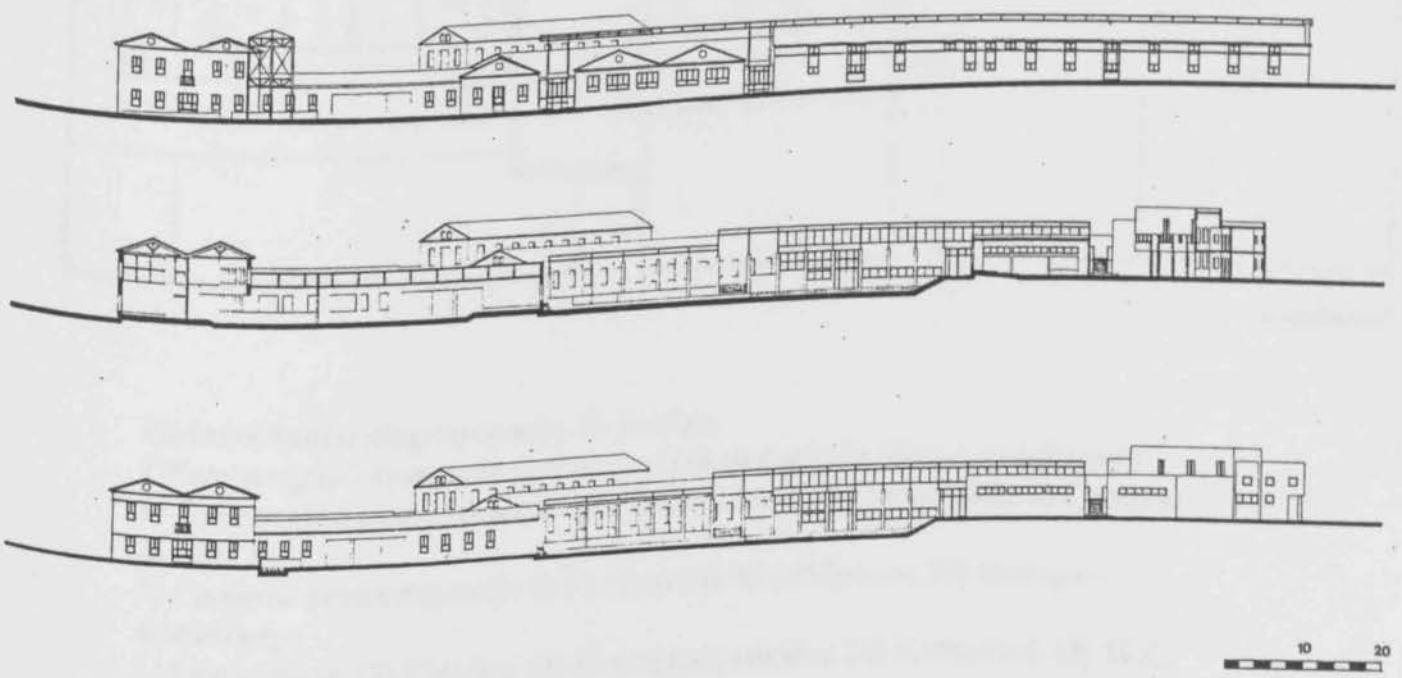

ΚΑΤΟΨΗ Β' ΣΤΑΘΜΗΣ

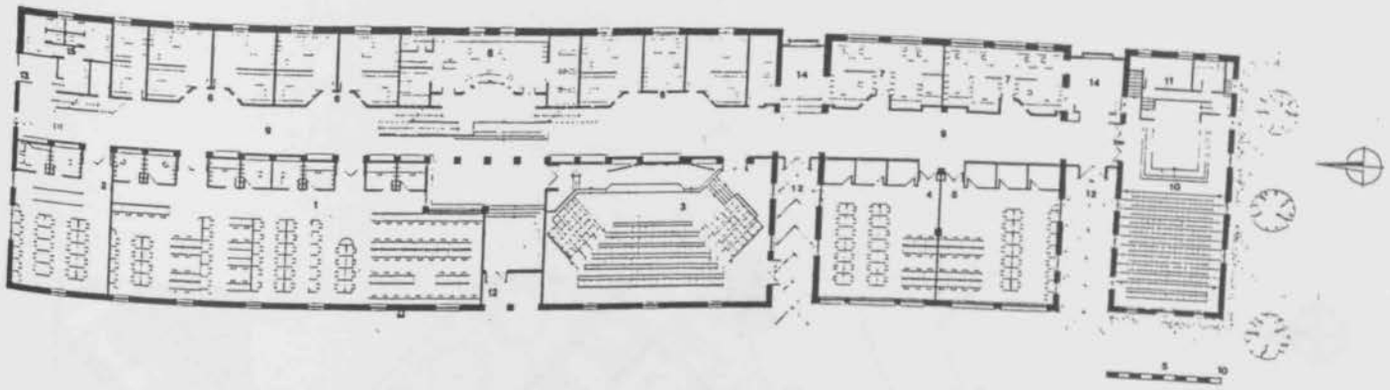
Κάτοψη γενικής διάταξης. Β. στάθμη.
1) Υπαίθριος 2) Πλατεία εισόδου 3) Διοίκηση 4) Μουσσείο βυρσοδεψίας 5) Αίθουσα σεμιναρίων 6) Εντευκτήριο 7) Βιβλιοθήκη 8) Εστιατόριο 9) Αμφιθέατρο 10) Φουαγιέ 11) Μικρός υπαίθριος 12) Αίθουσες 13) Γραφεία Δ.Ε.Π.
14) Εργαστήριο 15) Μικρό αμφιθέατρο 16) Θέατρο 17) Μελλοντική επέκταση.

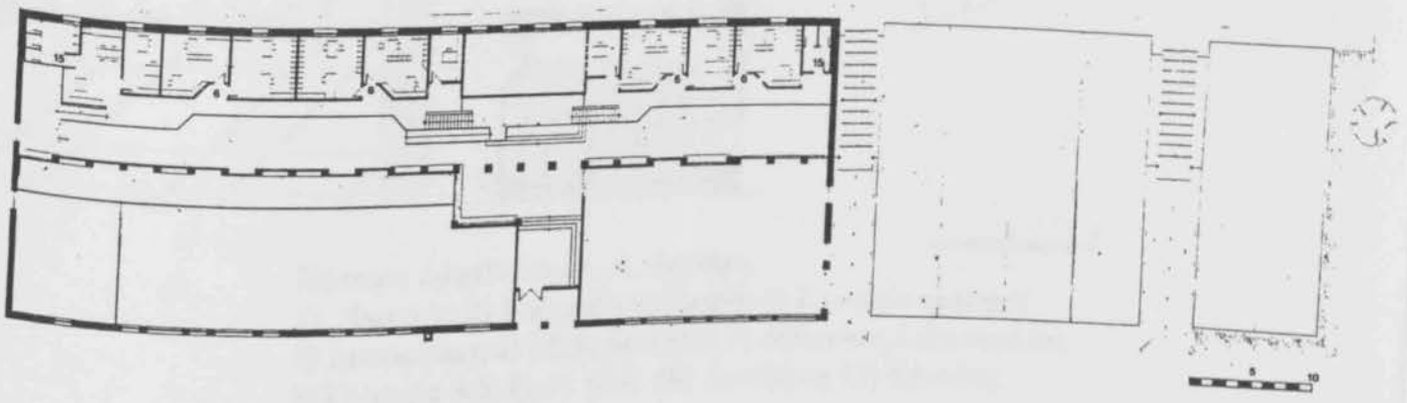
Όψεις – Τομές γενικής διάταξης.

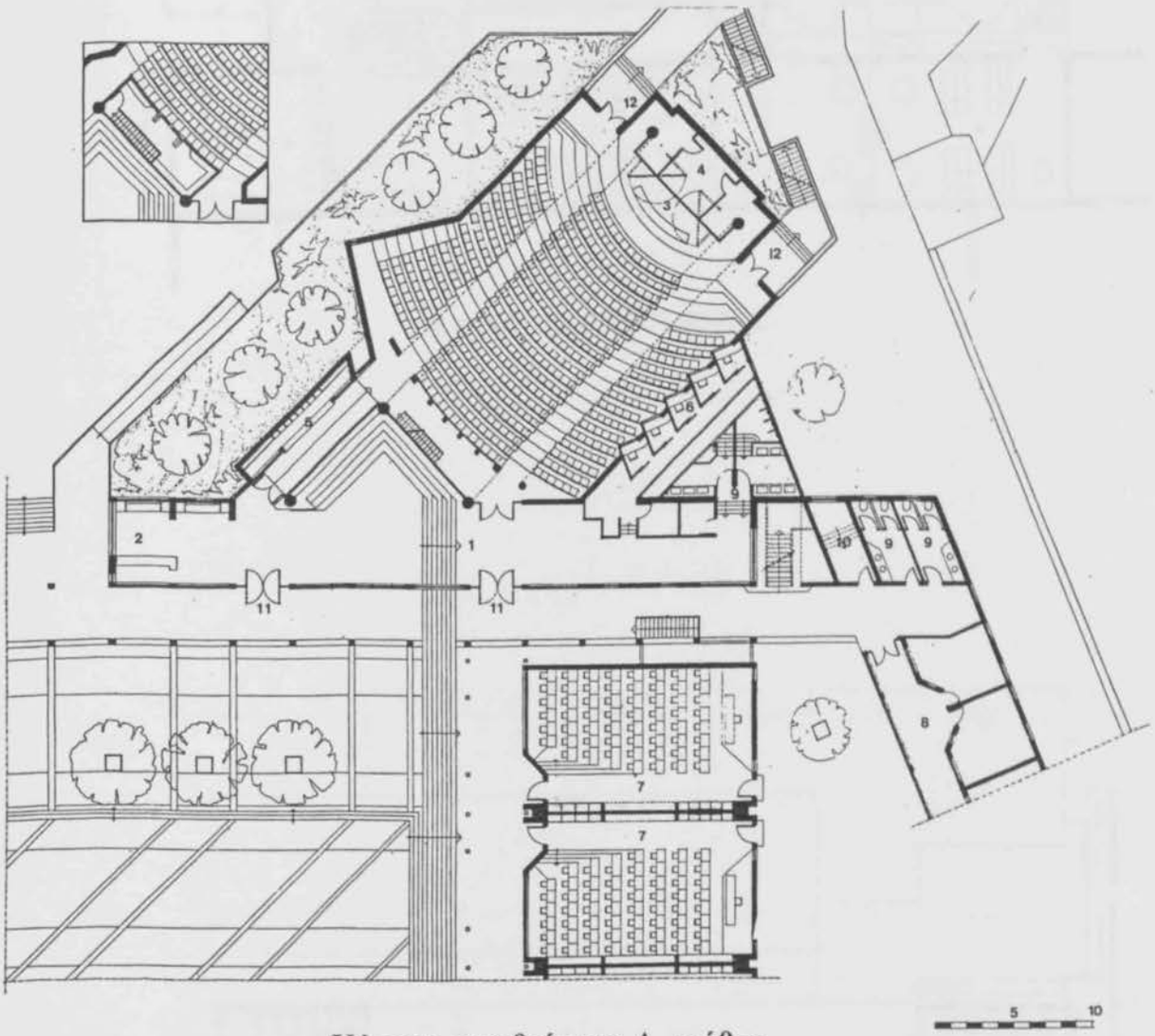
Τομές γενικής διάταξης.

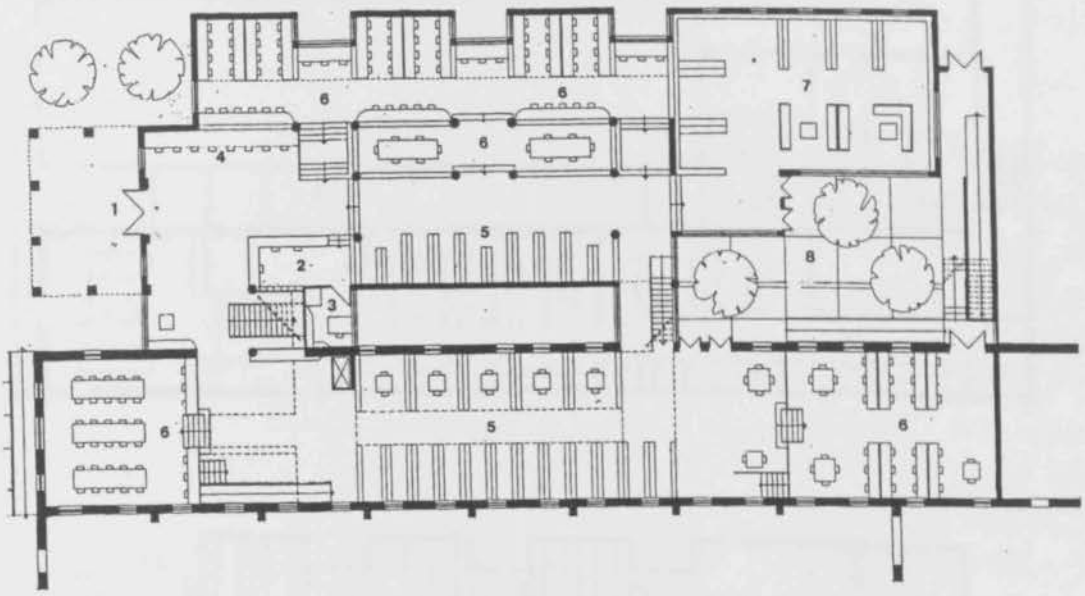
Πρόταση. Κάτοψη τομέα πληροφορικής. Α. στάθμη.
1) Εργαστήριο λογισμικού 2) Εργαστήριο φυσικής 3) Μικρό αμφιθέατρο 4) Εργαστηριο μικρουπολογιστών 5) Εργαστήριο ηλεκτρονικής 6) Γραφεία Δ.Ε.Π.
7) Γραφεία μεταπτυχιακών 8) Γραμματεία 9) Διάδρομος 10) Θέατρο – αμφιθέατρο
11) Καμαρίνια 12) Είσοδος 13) Βοηθητική είσοδος 14) Καθιστικό 15) W.C.

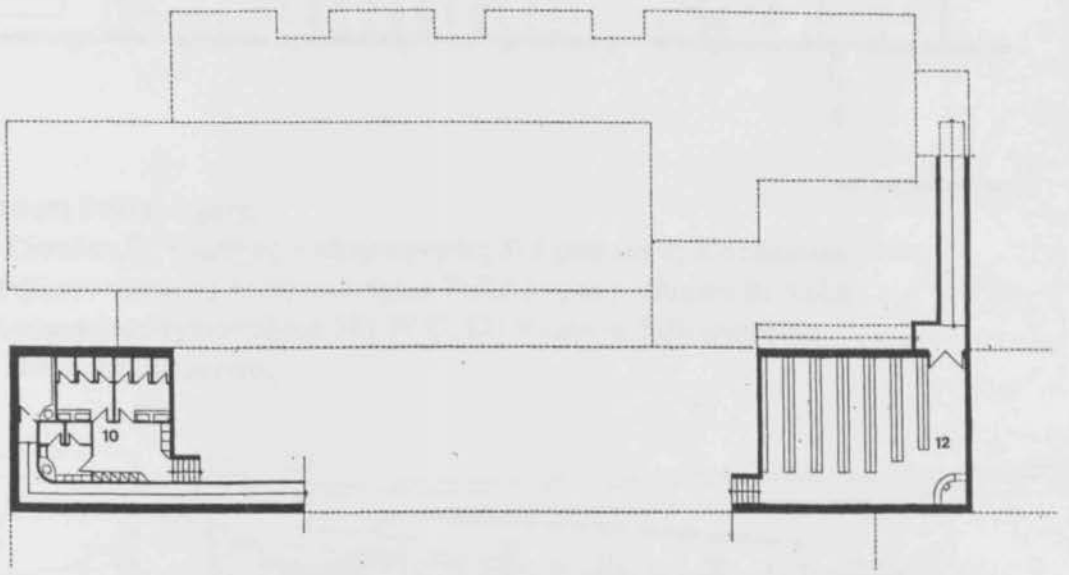
Κάτοψη τομέα πληροφορικής. Β. στάθμη.
1)Εργαστήριο λογισμικού 2) Εργαστήριο φυσικής 3) Μικρό αμφιθέατρο 4) Εργαστηριο μικρουπολογιστών 5) Εργαστήριο ηλεκτρονικής 6) Γραφεία Δ.Ε.Π.
7) Γραφεία μεταπτυχιακών 8) Γραμματεία 9) Διάδρομος 10) Θέατρο – αμφιθέατρο
11) Καμαρίνια 12) Είσοδος 13) Βοηθητική είσοδος 14) Καθιστικό 15) W.C.

Κάτοψη αμφιθεάτρου. Α. στάθμη.
1) Φουαγιέ 2) Κυλικείο 3) Σκηνή 4) Γραφείο ομιλητή
5) Ιματιοθήκη 6) Μεταφραστές 7) Αίθουσες διδασκαλίας
8) Γραφεία Δ.Ε.Π. 9) W.C 10) Αποθήκη 11) Είσοδος
12) Έξοδος κινδύνου.

ΚΑΤΟΨΗ Α' ΣΤΑΘΜΗΣ

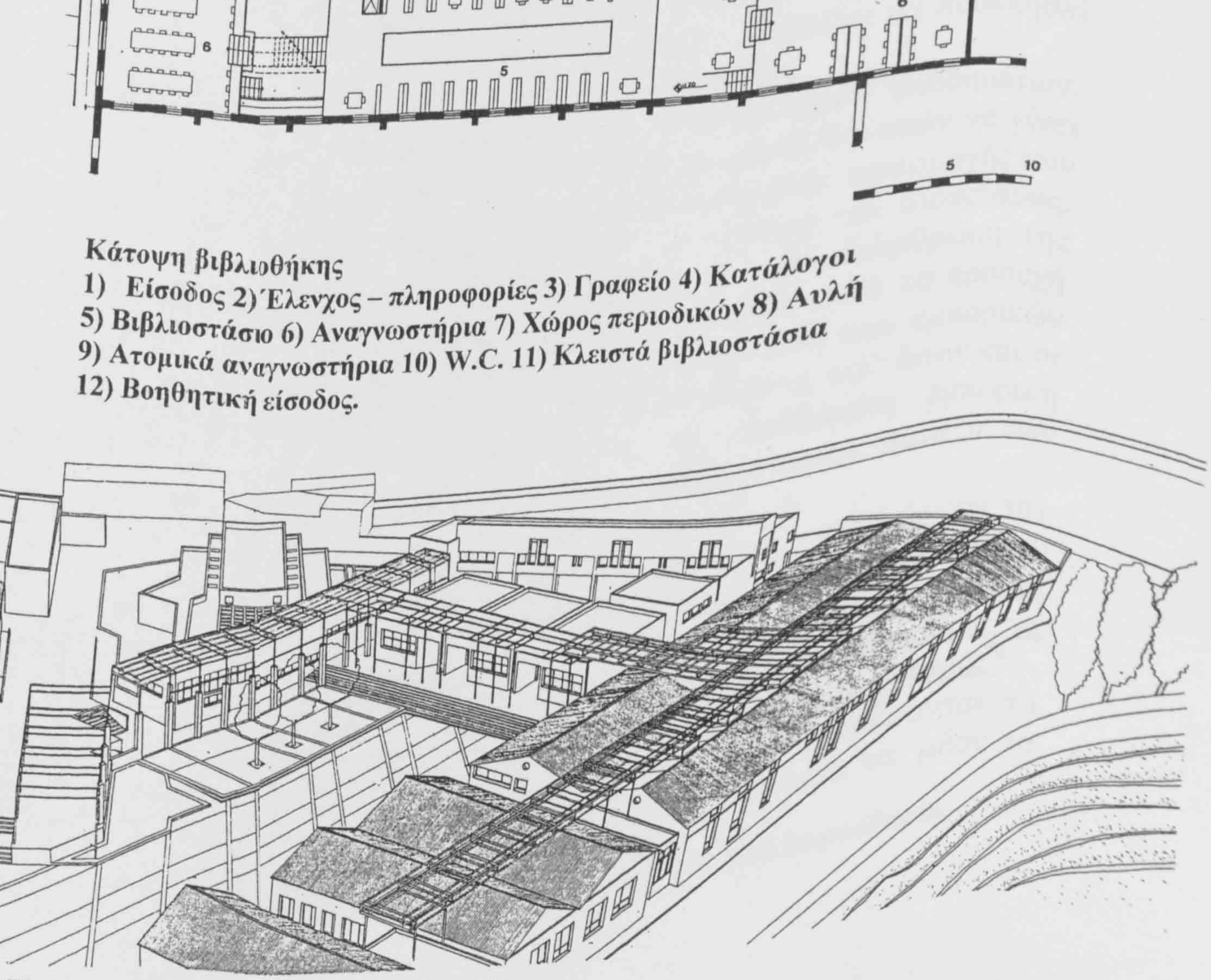
ΚΑΤΟΨΗ ΥΠΟΓΕΙΩΝ

5 10

Κάτοψη βιβλιοθήκης

1) Είσοδος 2) Έλενχος – πληροφορίες 3) Γραφείο 4) Κατάλογοι 5) Βιβλιοστάσιο 6) Αναγνωστήρια 7) Χώρος περιοδικών 8) Αυλή 9) Ατομικά αναγνωστήρια 10) W.C. 11) Κλειστά βιβλιοστάσια 12) Βοηθητική είσοδος.

Κάτοψη βιβλιοθήκης
1) Είσοδος 2) Έλενχος – πληροφορίες 3) Γραφείο 4) Κατάλογοι 5) Βιβλιοστάσιο 6) Αναγνωστήρια 7) Χώρος περιοδικών 8) Αυλή 9) Ατομικά αναγνωστήρια 10) W.C. 11) Κλειστά βιβλιοστάσια 12) Βοηθητική είσοδος.

Προοπτικό τμήματος Μαθηματικών.

ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΚΛΑΔΩΝ ΒΥΡΣΟΔΕΨΙΑΣ ΥΠΟΔΗΜΑΤΟΠΟΙΙΑΣ

Από τα διάφορα κεφάλαια της παρούσας εκθέσεως συμπεραίνεται ότι όλα τα αίτια που εξηγούν τη δυσμενή κατάσταση των βιομηχανιών του κλάδου βυρσοδεψίας – υποδηματοποιίας σε σχέση με τις ίδιες βιομηχανίες των χωρών της Δυτικής Ευρώπης αποτελούν μια αλυσίδα και οφείλονται κυρίως στον τρόπο εμπορίας των προϊόντων του κλάδου και στον τρόπο παραγωγής των υποδημάτων.

Τα βυρσοδεψεία, τα οποία γενικώς διευθύνονται από ικανούς βυρσοδέψες, μολονότι κατέχουν παραγωγικά μέσα παραπλήσια αυτών των δυτικών συναγωνιστών, δεν έχουν την δυνατότητα να βελτιώσουν τις συνθήκες εκμεταλλεύσεως διότι εξαρτώνται από μία πολυπληθής και ανοργάνωτης πελατείας.

Πάντως είναι δυνατόν να τελειοποιηθεί ο μηχανικός εξοπλισμός των βυρσοδεψείων και να εφαρμοστούν σύγχρονοι μέθοδοι στα διάφορα τμήματά τους, αλλά το αποτέλεσμα των παραπάνω μέτρων, θα παραμείνει περιορισμένο εάν δεν συνοδεύεται από μεγάλες μεταρρυθμίσεις στον τομέα της υποδηματοποιίας. Η ορθολογική οργάνωση του εμπορίου, με την διάρθρωση που την βρίσκουμε σήμερα, θα απαιτεί υπέρμετρους περιορισμούς. Είναι δε προτιμότερο ν' αντιμετωπισθεί αυτή βαθμιαίως, με συναγωνισμό δυνατόν να προκληθεί με ενέργειες περιορισμένες μεν αλλά αποτελεσματικές.

Το πρόβλημα είναι διαφορετικό για την κατασκευή υποδημάτων. Βρισκόμενος σε πλήρη εξέλιξη, αυτός ο κλάδος, είναι δυνατόν να γίνει προσπάθεια προς επιτάχυνση της βιομηχανοποιήσεως και εφαρμογής των αποτελεσματικότερων μεθόδων παραγωγής, πωλήσεως και διοικήσεως. Η από σήμερα ήδη για το μέλλον διαγραφόμενη νέα διάρθρωση της βιομηχανίας υποδημάτων και τη μορφή αυτή θα λάβει κατά τα προσεχή έτη, θα επιτρέψει κατά το μεγαλύτερο μέρος την επίλυση των εμπορικών προβλημάτων τα οποία αντιμετωπίζουν τα βυρσοδεψεία, εφ' όσον και οι κατασκευαστές υποδημάτων υιοθετήσουν την κατάλληλη εμπορική πολιτική και όταν θα υπάρξει αληθινός συναγωνισμός μεταξύ των εργοστασίων για καλύτερη και φθηνότερη παραγωγή.

Αυτή τη στιγμή οι βιομήχανοι των υποδημάτων εκδηλώνουν την επιθυμία να οργανωθούν και οι βυρσοδέψες προσπαθούν να βελτιώσουν τον εξοπλισμό τους, δημιουργώντας όλες τις αναγκαίες προϋποθέσεις, οι οποίες θα επιτρέψουν στο σύνολο της βιομηχανίας του δέρματος να διανύσει ένα σπουδαίο σταθμό επί της οδού προς τον εκσυγχρονισμό.[90]

Στα διάφορα κεφάλαια αυτής της εκθέσεως αναφέρονται τα ασθενή σημεία εκάστου επαγγέλματος και υποδεικνύονται τα μέσα τα

---

[90] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 1.

οποία θα καταστήσουν τις βιομηχανίες του κλάδου συναγωνιστικά εντός της ευρωπαϊκής αγοράς.

Τα μέσα αυτά είναι κατά πρώτον ψυχολογικά. Είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί ευνοϊκό πνεύμα (επιθυμία, ψυχολογική κατάσταση) με την καταβολή σημαντικής προσπάθειας, οι οποίες απαιτούνται για την προαγωγή του συνόλου της βιομηχανίας. Αν δημιουργηθεί το πνεύμα (η ατμόσφαιρα), οι επενδύσεις προς τον εκσυγχρονισμό του εξοπλισμού και η εφαρμογή καταλλήλων μεθόδων, μπορούν να εξασφαλίσουν μείωση του κόστους παραγωγής και οικονομικότερη απόδοση της εκμεταλλεύσεως. Προς χρηματοδότηση του παγίου ενεργητικού, θα απαιτηθεί κατά το πλείστον, βοήθεια προς τους βιομηχάνους, αλλά προς εξεύρεση των αναγκαίων κεφαλαίων, απαιτείται η μέγιστη δυνατή ικανότητα και συντονισμός ατομικών προσπαθειών ενός οργανισμού ανεξαρτήτου ιδιωτικών συμφερόντων. Σημαντική επίσης και η βοήθεια του κράτους υπό διάφορες μορφές.

Το σύνολο των προτεινόμενων μέτρων δύναται να προκαλέσει σε διάστημα τεσσάρων έως πέντε ετών αισθητή μείωση των τιμών των υποδημάτων, μία αύξηση της παραγωγής υποδημάτων περίπου κατά 50% και μία παράλληλη ανάπτυξη της παραγωγής επανωδερμάτων άνω του 25%. Υπάρχουν φόβοι ότι θα συνεχισθεί η ήδη μείωση παραγωγής σολοδερμάτων και η αύξηση της παραγωγής υποδημάτων θα επιβραδυνθεί κάπως. Αλλά τούτο συνέβη και στα άλλα κράτη και θα είναι αναπόφευκτο και για την Ελλάδα.

Κατά το τέλος της πρώτης αυτής φάσεως του εκσυγχρονισμού, η ελληνική βιομηχανία δέρματος θα πρέπει να έχει φθάσει σχεδόν τον σημερινό μέσο όρο αποδόσεως των επιχειρήσεων της Δυτικής Ευρώπης. Είναι βέβαιο ότι κατά το ίδιο χρονικό διάστημα οι Ευρωπαϊκές βιομηχανίες θα σημειώσουν προόδους, αλλά το εναπομένω περιθώριο είναι πλέον αρκετά μικρό και οι βελτιώσεις βραδύτερου ρυθμού και περιορισμένης εκτάσεως.

Σε μία δεύτερη φάση, οι Έλληνες βιομήχανοι θα έχουν την δυνατότητα να μειώσουν την απόσταση η οποία θα τους χωρίζει ακόμη από τους συναγωνιστές τους στην Ε.Ο.Κ. Το πρόγραμμα της δεύτερης αυτής φάσης δεν είναι δυνατόν να καταρτισθεί παρά μόνο μετά την επίτευξη όλων των αναμενόμενων αποτελεσμάτων της πρώτης φάσεως.[91]

---

[91] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 2.

1. ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΤΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΩΝ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. ΑΚΑΤΕΡΓΑΣΤΑ ΔΕΡΜΑΤΑ

Η βιομηχανία δερμάτων παρουσιάζει το ιδιάζον χαρακτηριστικό ότι ως πρώτη ύλη ο εφοδιασμός της είναι σχετικά σταθερός δεδομένου ότι αποτελεί υποπροϊόν της καταναλώσεως κρέατος.

Η αύξηση των αναγκών ή η κερδοσκοπία είναι τα αίτια πολύ σοβαρών διακυμάνσεων, κατά το 1959. Διαπιστώνεται εξ' άλλου ότι σε χώρα με μεγάλη κατανάλωση κρέατος, η ζήτηση ειδών εκ δέρματος, κυρίως υποδημάτων, είναι πολύ σημαντική, η δε κατανάλωση κρέατος, υποδημάτων και δερματίνων ειδών, (είδη αιγοβυρσουργικής, χειρόκτια, εφίππια) αυξάνει σε αναλογία προς την άνοδο του βιοτικού επιπέδου.

Ανεξαρτήτως του βιοτικού επιπέδου, οι χώρες με σχετικά μικρή κατανάλωση κρέατος αναγκάζονται να καταφύγουν στην εισαγωγή ακατέργαστων και κατεργασμένων δερμάτων προς κάλυψη των αναγκών υποδήσεως του πληθυσμού.

Τέλος, στις χώρες όπου και η κτηνοτροφία δεν είναι αναπτυγμένη υπάρχει όμως υψηλό βιοτικό επίπεδο (π.χ. η Μεγάλη Βρετανία) αναγκάζονται να αγοράζουν χωριστά το κρέας (συνήθως κατεψυγμένο) και χωριστά τα ακατέργαστα δέρματα τα απαιτούμενα για την οικονομία του τόπου.

	Βοοειδή	Δέρματα Μόσχων	Δέρματα αιγοπροβάτων
Παραγωγή Κρατών-Μελών	403,9	66,5	27,3
Εισαγωγές προελεύσεως Κρατών **μη μελών**	297,8	18,4	69,7
Σύνολο πόρων	701,7	84,9	97,0
Εξαγωγές προς Κρήτη μη μέλη	16,9	6,7	1,3
Φαινομενική κατανάλωση	684,8	78,2	95,7

Όλοι οι αριθμοί προέρχονται από τις εκδόσεις του Ο.Ε.Ο.Σ. ΄΄Η βιομηχανία δέρματος εν Ευρώπη- 1959΄΄.[92]

[92] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 3.

Μεταξύ του 1954 και του 1958, η κατανομή του συνόλου της καταναλώσεως του ακατέργαστου δέρματος παρουσίασε μεταλλαγές.

Η κατανάλωση δερμάτων βοοειδών αυξήθηκε ελαφρώς (685.000 τόνοι κατά το 1958 έναντι 663.000 κατά το 1954, ήταν 4%) των δερμάτων μόσχων υποχώρησαν αισθητά (78.000 τόνοι έναντι 94.000, ήταν 16%), των δερμάτων αιγοπροβάτων αυξήθηκε (95.700 τόνοι έναντι 87.000, ήταν 10%).

Έτσι συνεπάγεται :

- Επιτεύχθηκε η ισορροπία στα δέρματα βοοειδών.
- Η μείωση της σφαγής μόσχων στην Ευρώπη (17% εντός πενταετίας) δεν αντισταθμίστηκε με την αύξηση των εισαγωγών.
- Η κατανάλωση των δερμάτων αιγοπροβάτων εξακολουθεί να επεκτείνεται.

Έτσι κι' αλλιώς η Δυτική Ευρώπη λόγω των αναγκών της σε δέρματα, είναι υποχρεωμένη να εισάγει :

- Το 43,5% της καταναλώσεως σε δέρματα βοοειδών
- Το 21,4% # # # ακατέργαστα δέρματα μόσχων
- Το 71,3% # # # δέρματα αιγοπροβάτων.

ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας αναφέρει τους εξής : αριθμούς των πόρων της Ελλάδας κατά το 1959 :

• Βοοειδή	3.345 τόνοι
• Μόσχοι	1.944 #
• Πρόβατα	2.151 #
• Αίγες	567 #
• Χοίροι	446 #
Ελλάδα σύνολο πόρων	8.462 τόνοι

Εν τούτοις το Υπουργείο Γεωργίας υπολογίζει το σύνολο της παραγωγής σε 11.000 περίπου τόνους (Δεδομένα 1956), προσθέτοντας στους άνω αριθμούς και τους αναφερόμενους στα εκτός των πόλεων σφαγεία. Εκ των άνω ποσοτήτων, η Ελλάδα εξάγει 5.591 τόνους (συνολικά το 1959) αξίας 249 εκατομ. δρχ. Το σημαντικό αυτό ποσό τείνει να δικαιολογήσει την ορθότητα του υπολογισμού του Υπουργείου.[93]

[93] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 4.

Οι ελληνικές εξαγωγές συνίστανται κυρίως σε δέρματα αιγοπροβάτων (240 εκατομ. δρχ κατά το 1959). Προς κάλυψη των αναγκών αυτών η Ελλάδα εισάγει ακατέργαστα δέρματα βοοειδών. Το σύνολο σε τόνους ποικίλει κατά έτος σε 7.000 τόνους ετησίως αξίας 110 έως 120 εκατομ. δρχ.

Σε τόνους το ισοζύγιο της Ελλάδας βάσει των στοιχείων του Υπουργείου Γεωργίας παρουσιάζεται ως εξής :

• Εθνικοί πόροι	11.200	τόνοι
• Εισαγωγές	7.000	#
	18.200	#
• Εξαγωγές	5.200	#
• Φαινομενική κατανάλωση	12.600	τόνοι

Παρατηρείται ότι σε τόνους η κατανάλωση πλησιάζει την παραγωγή, αλλά η κατανομή της ελληνικής παραγωγής δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της καταναλώσεως. Ως εκ τούτου η Ελλάδα εξαρτάται από τις εισαγωγές κατά 56% των σημερινών αναγκών αυτής σε δέρματα βοοειδών. Η αναλογία αυτή είναι μεγαλύτερη των χωρών του Ο.Ε.Ο.Σ. (43,5%). Για τις άλλες κατηγορίες ακατέργαστων δερμάτων, η Ελλάδα καλύπτει τις ανάγκες της και διαθέτει το υπόλοιπο σε εξαγωγές.

2. ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΑ

Λόγω της σημαντικής επεκτάσεως της χρησιμοποιήσεως υποκαταστάσεων για την κατασκευή πελμάτων υποδημάτων, παρατηρείται μια προοδευτική μετατροπή χρησιμοποιήσεως των ακατέργαστων δερμάτων. Ενώ στις χώρες του Ο.Ε.Ο.Σ. (εξαίρεση Ελλάδα, Τουρκία και Ισλανδία) η παραγωγή σολοδερμάτων βρίσκεται σε υποχώρηση κατά 22% μεταξύ του 1954 και του 1958, η παραγωγή των επανωδερμάτων (βοοειδών και μόσχων), αυξήθηκε κατά 15,4% και των κατεργασμένων δερμάτων αιγοπροβάτων αυξήθηκε κατά 4%.

Η τάση αυτή έγινε ζωηρότερη κατά το 1959 συνέπεια της υψώσεως των τιμών των ακατέργαστων δερμάτων. Στην Γαλλία μεταξύ του 1958 και 1959 παρατηρήθηκαν ακολούθως : [94]

[94] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 5.

Παραγωγή		1958	1959	Διαφορά 1959-1958
Μόσχοι (σε εκατομ.τετρ.ποδών)		70,3	66,1	-6%
Ιπποειδή	#	5,4	5,5	+8,7%
Επανωδέρματα	#	81,8	94,3	+15,3%
Σολοδέρματα	#	19,4	15,2	-21,6%

[95]

Η παραγωγή υποδημάτων κατά την ίδια περίοδο αυξήθηκε κατά 11%, πράγμα που αποδεικνύει ότι η χρησιμοποίηση υποκατάστατων σημείωσε σημαντική αύξηση.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει την εξέλιξη της παραγωγής στα κράτη του Ο.Ε.Ο.Σ. αφ' ενός (εξαίρεση Ελλάδα, Ισλανδία και Τουρκία) και της Ελλάδας αφ' ετέρου.

	1955	1956	1957	1958	1958 1955
(Ο.Ε.Ο.Σ. Σολοδέρματα	181,7	167,7	167,7	152,1	-16,3%
(σε χιλιάδες Τ) ΕΛΛ.	9,4	9,3	9,7	9,6	+2,1%
Ο.Ε.Ο.Σ Επανωδέρματα	1021,8	1047	1096,3	1084,1	+6%
(σε εκατομ.τετρ.ποδων)	4,5	5,6	6,2	7,7	+71,1%

Σε αντίθεση προς τα κράτη του Ο.Ε.Ο.Σ η Ελλάδα αύξησε την παραγωγή αυτής σε σολοδέρματα σε μικρές σχετικά αναλογίες κυρίως σε σύγκριση προς την σημαντική αύξηση της παραγωγής επανωδερμάτων. Πιθανόν να σημειωθεί κατά το 1959 και έτσι περισσότερο κατά το 1960, κάποια υποχώρηση. Τα στατιστικά αποτελέσματα δεν είναι ακόμη γνωστά και ως εκ τούτου μόνο υποθέσεις είναι δυνατόν να γίνουν.

Πάντως οι επαφές οι οποίες είχαμε με τους βυρσοδέψες σολοδερμάτων επιτρέπουν την εξαγωγή τους όπως και συμπεραίνεται με τα παραπάνω.

Βασιζόμενοι στις συνομιλίες στις οποίες είχαμε με τους βυρσοδέψες επανωδερμάτων, κατά τα τελευταία δύο έτη η παραγωγή του είδους τούτου δεν ήταν κατά πολύ μεγαλύτερη της παραγωγής του 1958.

---

[95] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 5.

Η ελληνική παραγωγή μετά από μία περίοδο ταχύτατης αναπτύξεως, παρουσίασε στασιμότητα.

Η φαινομενική κατανάλωση των χωρών του Ο.Ε.Ο.Σ. και της Ελλάδας παρουσιάζεται ως εξής : [96]

	1955	1956	1957	1958	1958 1955
Ο.Ε.Ο.Σ.	177,5	164,6	164,0	148,4	-16,5%
Σολοδέρματα					
(σε χιλιάδες Τ.) ΕΛΛ.	9,4	9,3	9,7	9,7	+2,1%
Ο.Ε.Ο.Σ.	1016,7	1037,8	1079,6	1062,7	+4,5%
Επανωδέρματα					
(σε εκατ.τετ.ποδ.) ΕΛΛ.	Στοιχ.αγνωστα		6,7	7,8	+73,3%

Η κατανάλωση επανωδερμάτων αυξάνει πολύ λίγο στις χώρες του Ο.Ε.Ο.Σ., δηλαδή συμπεραίνεται ότι οι ανάγκες καλύφθηκαν σχεδόν μέχρι κορεσμού, ενώ στην Ελλάδα σημειώθηκε σημαντική αύξηση. Χωρίς να προεξοφλείται η συνέχεια της σημερινής καταστάσεως, είναι πιθανόν ότι η βιομηχανοποίηση της κατασκευής υποδημάτων θα έχει ως συνέπεια μία αύξηση της καταναλώσεως αλλά σε ρυθμό βραδύτερο εκείνου του τελευταίων ετών.

Η ετήσια κατανάλωση ανά κάτοικο κατά το 1959 ήταν 3,77 τετ.πόδ.

Η ετήσια κατανάλωση ανά κάτοικο στην Ελλάδα κατά το 1959 ήταν 0,93 τ.πόδ.

Η παραπάνω σύγκριση δεν λαμβάνει υπ' όψη την παραγωγή δερμάτων αιγοπροβάτων λόγω ελλείψεων στοιχείων κατανομής μεταξύ των χρησιμοποιούμενων ως επανωδέρματα και ως φόδρα. Από την σύγκριση όμως αυτή φαίνεται ότι η ελληνική κατανάλωση έχει τάση μεγάλης αναπτύξεως.

Αντιθέτως βάση του ιδίου τρόπου συγκρίσεως, τα σολοδέρματα δεικνύουν ετήσια κατανάλωση ανά κάτοικο :

Γαλλία 0,345 χλγρ.

[96] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 6.

Ελλάδα 1,142 χλγρ.

Υπάρχει πάντα ο φόβος, βάση της παγκοσμίου τάσεως, αισθητής κάμψεως της παραγωγής σολοδερμάτων να ωφεληθούν τα υποκατάστατα.[97]

3. ΥΠΟΔΗΜΑΤΑ

Η κατανάλωση υποδημάτων στη χαρά της Δυτικής Ευρώπης σημείωσε συνεχή αύξηση κατά τα τελευταία έτη. Κυρίως αυξήθηκαν τα γυναικεία είδη, ενδεικτικά του γεγονότος ότι μετά την κάλυψη των βασικών αναγκών, αναπτύχθηκε σημαντικά μία επιπρόσθετη κατανάλωση οφειλόμενη στις αλλαγές του συρμού. Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει την εικόνα της εξέλιξης αυτής :

Α) Παραγωγή

	1955	1956	1957	1958	1958 1955
Χώρες του Ο.Ε.Ο.Σ. (εξαίρεση Ελλάδας, Ισλανδίας και Τουρκίας)	(σε εκατομ. ζεύγη)				
Ανδρικά υποδήματα	110,7	114,0	117,4	115,0	+3.8%
Γυναικεία #	160,7	169,5	182,3	186,2	+15,8%
Παιδικά #	87,1	93,0	97,4	97,5	+11,9%
Σύνολο	358,5	376,5	397,1	398,7	+11,2%
Ελλάδα	7,8	7,9	8,0	8,0	+2,5%

[97] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 7.

Β) Φαινομενική Κατανάλωση

	1955	1956	1957	1958	1958 1955
Χώρες του Ο.Ε.Ο.Σ. (Εξαίρεση της Ελλάδας, Ισλανδίας και Τουρκίας). Χώρες της Ε.Ο.Κ.	207,4	219,9	231,7	231,1	+12,3%
Εταίρες χώρες μέλη	139,1	145,0	152,6	150,7	+8,3%
Σύνολο	346,5	364,9	384,3	383,8	+10,7%
Ελλάδα	7,8	7,9	8,0	8,0	+2,5%

Οι εισαγωγές και οι εξαγωγές ήταν μηδαμινές[98]

Γ) Κατανάλωση ανά κάτοικο κατά το 1958

• Ο.Ε.Ο.Σ. (Εκτός Ελλάδας, Ισλανδίας και Τουρκίας)	1,5	ζεύγος	ετησίως
Γαλλία	1,5	#	#
Μεγ. Βρετανία	2,0	#	#
Πορτογαλία	0,5	#	#
• Η.Π.Α.	3,0	#	#
• Ελλάδα	0,95	ζεύγη	ετησίως

Διαπιστώνεται ότι η Ελλάδα μολονότι βρίσκεται σε καλύτερη θέση από την Πορτογαλία, εν τούτοις, βρίσκεται κάτω του μέσου όρου των υπολοίπων Ευρωπαϊκών χωρών. Πράγματι στις περιοχές της Βορ. Ευρώπης ο χειμώνας είναι δριμύς, γεγονός που αναγκάζει τον πληθυσμό σε συχνή αγορά, ενώ στις Μεσογειακές περιοχές το κλίμα είναι ηπιότερο οι κάτοικοι μπορούν να φοράνε τα υποδήματά τους για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα.

[98]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 8.

Εν πάση περίπτωση, η φαινομενική κατανάλωση στην Ελλάδα φαίνεται χαμηλή και η ανάπτυξη της βιομηχανίας πρέπει φυσιολογικός να επιφέρει αύξηση της καταναλώσεως.

4. ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ

Μετά το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, οι Ευρωπαϊκές βιομηχανίες του κλάδου δήλωσαν μία γενική τάση συγκέντρωσης των μέσων παραγωγής, συνοδευόμενο από μία ελάττωση του αριθμού των απασχολουμένων στα βυρσοδεψεία και μια ελαφρά αύξηση του προσωπικού των εργοστασίων κατασκευής υποδημάτων : [99]

Α) Βυρσοδεψεία	1954	1958	1958 1954
Ο.Ε.Ο.Σ.			
Αριθμός βυρσοδεψείων	2.694	2.367	-12,2%
# εργατών	105.363	98.102	-6,9%
# υπαλλήλων και στελεχών	15.625	14.648	-6,3%
Σύνολο προσωπικού από τα οποία οι χώρες της Ε.Ο.Κ.	120.988	112.750	-6,9%
Αριθμός βυρσοδεψείων	1.825	1.563	-14,4%
# εργατών	68.068	64.177	-5,8%
# υπαλλήλων και στελεχών	77.683	72.804	-6,8%

Ελλάδα : αριθμός βυρσοδεψείων κατά το 1958	554	
σύνολο προσωπικού		3.088

Μέσος όρος απασχολουμένων ανά βυρσοδεψείο κατά το 1958 :

Ο.Ε.Ο.Σ.= 47,6 άτομα
Ε.Ο.Κ.= 46,5 άτομα
ΕΛΛΑΔΑ = 5,6 άτομα

Ενδεικτικώς αναφέρεται ότι στις Κάτω Χώρες, των οποίων ο πληθυσμός είναι περίπου ίσως με της Ελλάδας, υπήρχαν κατά το 1958, 126 βυρσοδεψεία, απασχολούνταν 4.640 άτομα, μέσος όρος απασχολούμενου προσωπικού ανά βυρσοδεψείο 36,8.

[99] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 9.

Β) Υποδήματα	1954	1958	1958 1954
Ο.Ε.Ο.Σ.			
Αριθμός εργοστασίων	7.382	6.936	-6,1%
# εργατών	367.868	380.353	+3,4%
# υπαλλήλων και στελεχών	44.193	45.527	+3,1%
Σύνολο προσωπικού	412.061	425.880	+3,3%
Από τα οποία οι χώρες της Ε.Ο.Κ.			
Αριθμός εργοστασίων	5.373	4.943	-8,1%
# εργατών	217.585	234.359	+7,2%
# υπαλλήλων και στελεχών	24.923	25.136	+0.8%
Σύνολο προσωπικού	242.508	259.495	+7,0%

[100]

Ελλάδα : αριθμός επιχειρήσεων κατά το 1958 8.969
Σύνολο προσωπικού 20.750

- Μέσος όρος προσωπικού κατά υποδηματεργοστάσιο κατά το 1958

Ο.Ε.Ο.Σ. = 61,4 άτομα
Ε.Ο.Κ.= 52,5 άτομα
ΕΛΛΑΔΑ = 2,3 άτομα

Ενδεικτικώς αναφέρεται ότι κατά το 1958, η Ιταλία η οποία έχει τις περισσότερες επιχειρήσεις σε σχέση με το σύνολο του προσωπικού, είχε μέσο όρο απασχολούμενου προσωπικού κατά επιχείρηση 19 άτομα.

- Ετήσια παραγωγή, σε ζεύγη υποδημάτων, ανά εργάτη κατά το 1958

Ο.Ε.Ο.Σ. = 1048
Ε.Ο.Κ. = 1055

Γερμανία	961
Γαλλία	1097
Κάτω Χώρες	1161
Ιταλία	1330

[100]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 10.

Οι παραπάνω αριθμοί αποδεικνύουν ότι ο βιομηχανικός χαρακτήρας της ελληνικής παραγωγής έχει ως συνέπεια μία χαμηλή παραγωγικότητα του εργάτη.[101]

[101] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 11.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Από τους παραπάνω πίνακες εξάγονται τα εξής συμπεράσματα για την κατάσταση των τελευταίων ετών στην Ευρώπη :

- Η κατανάλωση υποδημάτων αυξάνει βραδέως και κανονικώς (10,7%). Στην Ελλάδα αυξάνει βραδύτατα : 2,5%.

- Τα υποδήματα αυτά κατασκευάζονται σε εργοστάσια των οποίων ο μέσος αριθμός του προσωπικού αυξάνει (61,4 άτομα έναντι 55,8). Στην Ελλάδα ο μέσος αυτός όρος είναι 2,3 (στην Ιταλία : 19).

- Η καλύτερη απόδοση του εργάτη υποδημάτων επιτυγχάνεται στην Ιταλία.

Στην Ιταλία ο εργάτης κατασκευάζει 1330 ζεύγη υποδημάτων κατ' έτος.
Στην Ολλανδία # # 1161 # # #
Στην Γερμανία # # 961 # # #
Στην Ελλάδα # # 384 # # #

- Η κατανάλωση επανωδέρματος αυξήθηκε βραδύτερα από τον αριθμό των κατασκευασθέντων υποδημάτων (+4,5% έναντι 11,2%) πράγμα που αποδεικνύει ότι η χρησιμοποίηση των επανωδερμάτων γίνεται με μεγαλύτερη οικονομία.

- Όλο και περισσότερα υποδήματα έχουν πέλματα από υποκατάστατα σολοδερμάτων με συνέπεια την αισθητή κάμψη της καταναλώσεως του σολοδέρματος (-16,5%).

Συνεπώς οι μέλλουσες προσπάθειες στην Ελλάδα θα καθορισθούν βάση τις Ευρωπαϊκές εξελίξεις, έτσι ώστε η διάθρωση των βιομηχανιών του κλάδου να πλησιάσει προς την ευρωπαϊκή με επίτευξη αντιστοίχων αποδόσεων κατά τα διάφορα στάδια της παραγωγής.

Δηλαδή να ληφθούν υπ' όψη τα εξής :
- Συγκέντρωση της παραγωγής σε συγχρονισμένα εργοστάσια,
- Αύξηση της παραγωγικότητας,
- Βελτίωση της τεχνικής ποιότητας και της κοινωνικής ωφελείας, (τα υποκατάστατα διαρκούν περισσότερο).
- Μείωση τιμών προς αύξηση της καταναλώσεως.[102]

---

[102] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 12.

2. ΠΑΡΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Α. ΠΡΩΤΩΝ ΠΗΓΕΣ ΥΛΩΝ

1. Ακατέργαστα δέρματα

Όπως φαίνεται και στον πίνακα του προηγουμένου κεφαλαίου, η συνολική ετήσια παραγωγή της Ελλάδας σε ακατέργαστα δέρματα ανέρχεται περίπου σε 11000 τόνους.

Πάντως, η κατανομή αυτής της ποσότητας μεταξύ των διαφόρων ειδών δερμάτων, αναγκάζει την Ελλάδα να αγοράζει από το εξωτερικό 7000 περίπου τόνους ακατέργαστων βοοειδών δερμάτων και να πουλάει τα πλεονάζοντα δέρματα αιγοπροβάτων, περίπου 5600 τόνους, ούτος ώστε οι πηγές πρώτων υλών των ελληνικών βυρσοδεψείων ανέρχονται σε 12.600 περίπου τόνους, δηλαδή 1,5 χιλγρ. Περίπου ανά κάτοικο.

Τα εισαγόμενα ακατέργαστα δέρματα υπάγονται σε ειδικούς δασμούς και φορολογία κατά την εισαγωγή με συνέπεια την προσαύξηση της τιμής κατά μία περίπου δραχμή κατά χιλιογρ. ΄΄νωπό βάρος΄΄, ήταν 10% περίπου κατ' αξία. Κατά γενικό κανόνα οι βυρσοδέψες των άλλων χωρών δεν υπόκεινται στην άνω επιβάρυνση.

Η ποιότητα των ακατέργαστων δερμάτων στο σύνολό της, δεν είναι πρώτης τάξεως, λόγω των παρακάτω αιτίων.

Α) Δέρματα προελεύσεως ελληνικών σφαγείων

Στην Αθήνα, Βόλο και Θεσσαλονίκη υπάρχουν μηχανήματα εκδοράς, τα εργατικά συνδικάτα, λόγω φόβου προκλήσεως ανεργίας ορισμένου αριθμού εκδορέων, αρνούνται να τα χρησιμοποιήσουν.

Η εκδορά γίνεται με τον τουρκικό τρόπο, δηλ. με μαχαίρι. Η μέθοδος αυτή προκαλεί αναπόφευκτος πολλές βαθιές εντομές στα δέρματα, οι οποίες μειώνουν σημαντικά την αξία τους.

Οι Έλληνες βυρσοδέψες υπολογίζουν ότι από την απαρχαιωμένη αυτή μέθοδο, προκύπτει ζημιά 150 εκατομ. περίπου δραχμών από την εθνική οικονομία.

Β) Εισαγωγή δερμάτων

Εξαίρεση, από την Γαλλία, τα εισαγόμενα ολόκληρα δέρματα και δέρματα ραχών ως και μέρος αυτών από της Η.Π.Α., τα υπόλοιπα από το εξωτερικό αγοραζόμενα ακατέργαστα δέρματα παρουσιάζουν, αναλόγως του τόπου προελεύσεως, [103] σφραγίδα πυρός, ίχνη μαχαιριών, αμυχές από

---

[103] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 13.

βάτα, μη επουλωμένα VARRON και ίχνη σήψεως, τα οποία όλα υποβιβάζουν την ποιότητα.

Οι Έλληνες βυρσοδέψες, υποχρεωμένοι να προσφέρουν τιμές σχετικά χαμηλές στους πελάτες τους, δεν μπορούν να αγοράσουν τις καλύτερες ποιότητες ακατέργαστων δερμάτων, αντί να διατίθενται στην διεθνή αγορά.

2. Δεψικές ύλες

Η Ελλάδα διαθέτει στην Μυτιλήνη ένα εργοστάσιο δεψικών εκχυλισμάτων το οποίο επεξεργάζεται βαλανοειδή τουρκικής και ελληνικής προελεύσεως και πευκοφλοιό.

Λόγω της τιμής των βαλανοειδών και του κόστους επεξεργασίας, το εκχύλισμα (9964% καθαρής τανίνης) πωλείται στην Ελλάδα προς δρχ. 8,20 κατά χιλιόγρ. Η 0,273$. Η τιμή εξαγωγής του προϊόντος τούτου είναι $ 0,22 κατά χιλιόγρ. F.O.B., αλλά μετά την πτώση των τιμών των άλλων εκχυλισμάτων ο ελληνικός οίκος δεν έχει πλέον δυνατότητα εξαγωγής, καθόσον η τιμή του είναι ανωτέρα των φυσικών εκχυλισμάτων των χρησιμοποιούμενων παγκοσμίως και των οποίων οι σημερινές τιμές είναι οι εξής C.I.F, Πειραιά.

$ 0,165	κατά	χλγρ.	Για	εκχύλισμα	ΚΕΜΠΡΑΚΟ	αργεντινό,	ή Δρχ. 4,95
$ 0,154	#	#	#	#	ΜΙΜΟΖΑ	νοτιοαφρικάνικη,	# # 4,62
$ 0,150	#	#	#	#	ΚΑΣΤΑΝΕΑΣ	ευρωπαϊκής,	# # 4,50

Οι τελωνειακοί δασμοί επαυξάνουν τις ανώτερες τιμές κατά Δρχ. 3,50 το χιλιογρ.

Οι βυρσοδέψες των σολοδερμάτων μειονεκτούν, λόγω του κόστους των εκχυλισμάτων έναντι των Ευρωπαίων βυρσοδεψών οι οποίοι δύνανται να προμηθεύονται τα φυτικά εκχυλίσματα σε τιμές κατώτερες, η δε επίπτωση επί της τιμής του επεξεργασμένου δέρματος είναι Δρχ. 1,75 κατά χιλιόγρ. **σολοδέρματος.** Υπουργικές αποφάσεις ανέστειλαν την εισαγωγή δεψικών εκχυλισμάτων προς υποστήριξη της χρησιμοποιήσεως των ελληνικών βαλανοειδών και της ελληνικής παραγωγής φυτικών εκχυλισμάτων, αλλά μετέπειτα η εισαγωγή επιτράπηκε εκ νέου υπό ορισμένες επιφυλάξεις.

Οι ορυκτές δεψικές ύλες (διχρομικό νάτριο) εισάγονται. Οι εισαγωγικοί δασμοί είναι επίσης αρκετά υψηλοί και επιδρούν επί του κόστους.[104]

Οι χρωστικές ύλες και τα χρησιμοποιούμενα χημικά ή πλαστικά προϊόντα, για την κατασκευή των επανωδερμάτων επιβαρύνονται με

---

[104] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 14.

εισαγωγικούς δασμούς που φτάνουν κατά μέσο όρο το 70% της τιμής C.I.F.

Στο ζήτημα προμήθειας, οι Έλληνες βυρσοδέψες δεν βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση, διότι οφείλουν να καταβάλουν, τόσο για τα ακατέργαστα δέρματα, όσο και για τις συναφή ύλες, τιμές μεγαλύτερες για την ίδια ποιότητα, την οποία καταβάλουν οι βυρσοδέψες της Δυτικής Ευρώπης. Επί πλέον, λόγω ελαττωματικής εκδοράς τα δέρματα ελληνικής προέλευσης έχουν σημαντική ζημιά.

Β. ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΒΥΡΣΟΔΕΨΙΑΣ

1. Γενικός Πίνακας

Α) Διάρθρωση

Αναφέρθηκε παραπάνω ότι στην Ελλάδα ο αριθμός των επιχειρήσεων, σε αναλογία με την ποσότητα σε τόνους του επεξεργαζόμενου υλικού, είναι πολύ μεγαλύτερος από τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες.

Κατά το 1958 απογράφηκαν 554 επιχειρήσεις που εκμεταλλεύονταν 600 εργοστάσια :

Κατανομή αναλόγως την νομική μορφή :

• Ατομικές επιχειρήσεις	449
• Ομόρρυθμες εταιρίες	76
• Ετερόρρυθμες εταιρίες	2
• Ανώνυμες εταιρίες	4
• Λοιπές μορφές	23
	554

Κατανομή αναλόγως του αριθμού των απασχολουμένων :

	7 επιχειρήσεις (κλειστές)
0 άτομα	
1 #	171 #
2 #	165 #
3 και 4 άτομα	133 #
Σε μεταφορά.....	476 # [105]

[105] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 15.

5 έως 9	άτομα	86 επιχειρήσεις
10 # 19	#	20 #
20 # 49	#	11 #
50 # 99	#	2 #
100 #	και άνω	5 #
		600 επιχειρήσεις

Οι πίνακες δίνουν την εικόνα του βιοτεχνικού χαρακτήρα πολλών επιχειρήσεων. Τα 9 βυρσοδεψεία σολοδερμάτων τα οποία επισκεφθήκαμε εξασφαλίζουν το 75% της Ελληνικής παραγωγής και απασχολούν το 14% από το σύνολο των βυρσοδεψείων απασχολούμενου προσωπικού :

- 15 επιχειρήσεις επί 600, όπου 2,5% συγκεντρώνουν το 30% του προσωπικού.
- 37 επιχειρήσεις επί 600, όπου 6,1% συγκεντρώνουν το 50% του προσωπικού.

Η παραπάνω διάρθρωση, υπό ταχεία ήδη εξέλιξη, πρόκειται να μεταβληθεί κατά την διάρκεια των προσεχών ετών, διότι η ήδη αυξημένη κίνηση συγκεντρώσεως οπωσδήποτε θα εξακολουθήσει.

Β) Γεωγραφική κατανομή

Βυρσοδεψεία υπάρχουν παντού στην Ελλάδα. Τα δύο κύρια κέντρα είναι η Αθήνα και ο Πειραιάς αφ' ενός και τα νησιά του Αιγαίου αφ' ετέρου, συγκεντρώνοντας το 42% των επιχειρήσεων και απασχολούμενων το 68% του προσωπικού. Επί το πλείστον τα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων βρίσκονται στην περιοχή των Αθηνών, ενώ στα νησιά του Αιγαίου βρίσκονται, εκτός μιας εξαιρέσεως της Μυτιλήνης, είναι αποκλειστικά βυρσοδεψεία σολοδερμάτων.

Γ) Εργατικό προσωπικό

Δεν ήταν δυνατόν να εξακριβωθεί η κατανομή των εργατών μεταξύ των βυρσοδεψείων σολοδερμάτων και βυρσοδεψείων επανωδερμάτων. Το σύνολο του απασχολούμενου προσωπικού κατά το 1958 ανέρχεται σε 3088, από το οποίο 2937 άνδρες και 151 γυναίκες, οι οποίες εργάζονται κυρίως σε βυρσοδεψεία επανωδερμάτων.[106]

Ο σημαντικός αριθμός των απασχολουμένων σε σύγκριση με την παραγωγή δείχνει την χαμηλή παραγωγικότητα του συνόλου. Η

[106] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 16.

παρατήρηση αυτή δεν πρέπει πάντως να γενικευτεί. Βάση της αποδόσεως των παραγωγικότερων ελληνικών εργοστασίων, το σύνολο των απασχολουμένων εργατοτεχνικών είναι:

1548 άτομα για την παραγωγή 9600 τόνων σολοδερμάτων
402 # # # # 7,7 εκατομ. τετραγ. ποδών επανωδερμάτων
1950 άτομα, 63% μόνο του σημερινού συνόλου.

Δ) Εγκατεστημένη κινητήρια δύναμη

Η κατά βαθμό κινητήρια δύναμη κατανομή των επιχειρήσεων, έχει ως έξης, (αγνοείται ο διαχωρισμός μεταξύ του αριθμού επιχειρήσεων σολοδερμάτων και επιχειρήσεων επανωδερμάτων) :

	ΙΠΠΟΙ				300	επιχειρήσεις,	ήταν	50%
από	0,1	έως	4,9	ίππων	39	#	#	6,5%
#	5	#	9,9	#	99	#	#	16,5%
#	10	#	19,9	#	74	#	#	12,3%
#	20	#	49,9	#	48	#	#	8%
#	50	#	99,9	#	19	#	#	3,1%
#	100	#	499,9	#	19	#	#	3,1%
Άνω των			500	#	2	#	#	0,33%

Ο προηγούμενος πίνακας εκφράζει με έναν άλλον τρόπο την διάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας καθ' όσον **50% των επιχειρήσεων δεν διαθέτουν ουδεμία κινητήρια δύναμη.** Εξ άλλου η έννοια της εγκατεστημένης κινητηρίου δυνάμεως είναι σχετικώς ασαφής διότι ορισμένος αριθμός βυρσοδεψείων, και όχι από τα μικρότερα, διαθέτουν αυτοδύναμες πηγές ενέργειας και ταυτοχρόνως σύνδεση με το ηλεκτρικό δίκτυο, χρησιμοποιούμενο σε περίπτωση που η κινητήρια δύναμη της επιχειρήσεως καθίσταται ανεπαρκής ή βρίσκεται σε ακινησία. Σ' αυτή την περίπτωση η εγκατεστημένη κινητήρια δύναμη είναι ανώτερη των πραγματικών αναγκών.[107]

Ε) Παραγωγή σολοδερμάτων

Με τον γενικό όρο σολοδέρματα περιλαμβάνονται τα εξής :

- Κρουπόν (ράχη) για πέλματα υποδημάτων.

---

[107] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 17.

- Λαιμοί για πάτους υποδημάτων και για βάρδουλα.
- Κοιλιές για πάτους υποδημάτων, τακούνια άκρα (πτέρνα και μύτες) και σκληρά (φορτέτσες).

Οι κανονικές αναλογίες των τριών ημερών ενός ολοκλήρου δέρματος είναι περίπου ως εξής :

- Κρουπόν (ράχη) 50%
- Λαιμός (COLLET) 25%
- Κοιλιά (FLANC) 25%

Επειδή όμως δεν χρησιμοποιούνται στην Ελλάδα οι λαιμοί και οι κοιλιές των αντιστοίχων κρουπόν, τα βυρσοδεψεία αγοράζουν ακατέργαστα κρουπόν σε αρκετά μεγάλη αναλογία (περίπου 1/3). Η στατιστική της παραγωγής η οποία παρουσιάζει 9600 τόνους κατά το 1958 δεν περιέχει λεπτομέρειες κατανομής. Λαμβάνοντας υπ' όψη την αρκετά γρήγορη ανάπτυξη της χρησιμοποίησης φυσικού ή τεχνητού ελαστικού για την κατασκευή υποδημάτων, είναι πιθανόν να ελαττωθεί η κατανάλωση των κρουπών κατά τα προσεχή έτη, ενώ η κατανάλωση λαιμών και κοιλιών θα επηρεασθεί λιγότερο.

Το σύνολο των πωλήσεων των σολοδερμάτων υπολογίζεται από το Εμπορικό Επιμελητήριο σε 450 εκατομ. δραχμές κατά το 1958.

Οι τιμές κατά το Νοέμβριο 1960 ήταν οι εξής :

	Ελληνικά βυρσοδεψ. Δρχ.	Γαλλικά βυρσοδεψ. Ν.Γ.Φ.	Δρχ.
Κρουπόν (ράχη) καλή ποιότητα	64	10,40	62
# # μεσαία #	52	7,00	42
# # ταχείας δέψεως	35	5,70	34

Η σύγκριση αυτή είναι σχετικής αξίας, δεδομένου ότι στην Ελλάδα χρησιμοποιούνται διάφορες μέθοδοι δέψεως ή στην Γαλλία. Όλα τα Ελληνικά δέρματα υποβάλλονται σε ΄΄συνδυασμένη δέψη΄΄, ενώ τα καλύτερης ποιότητας Γαλλικά, υποβάλλονται σε υπερβραδεία δέψη με εκχυλίσματα από φλοιό δρυός.[108] Επί πλέον τα Ελληνικά κρουπόν, σε αντίθεση προς τα Γαλλικά δεν είναι ισόπαχα. Επομένως η διαφορά στην τιμή είναι σημαντικότερη στην πραγματικότητα απ' ότι προκύπτει από την σύγκριση των αντιστοίχων τρεχουσών τιμών.

[108]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 18.

Στ) Παραγωγή σολοδέρματος ανά εργάτη κατά έτος

Λόγω έλλειψης στατιστικών δεδομένων, αδυνατούμε να υπολογίσουμε την ετήσια παραγωγή δέρματος ανά εργάτη ορισμένων ελληνικών βυρσοδεψείων, των οποίων γνωρίζουμε το εργατικό δυναμικό και τον όγκο παραγωγής. Στην καλύτερη περίπτωση η παραγωγή αυτή ανέρχεται σε 6.200 χλγρ. Συνηθέστερο δε είναι της τάξεως των 5.500 χλγρ.

Ο μέσος όρος της παραγωγής σολοδέρματος ανά εργάτη κυμαίνεται μεταξύ 5.000 και 5.500 χλγρ.

Στην Γαλλία η απόδοση των μεν μικρών βυρσοδεψείων ανέρχεται σε 10.000 χλγρ. περίπου, των δε μεγάλων σε 12.000 χλγρ.

Ζ) Παραγωγή επανωδερμάτων

Τα παραγόμενα στην Ελλάδα επανωδέρματα είναι :

- Αδιάβροχα από μικρά δέρματα μόσχων (μοσχαρίσια δέρματα μεγίστου μεγέθους 16/18 τετραγ. ποδών).
- Μποξ από δέρματα βοοειδών – σε λωρίδες (χ ½ δέρμα κομμένο κατά μήκος)
- Μποξ από δέρματα βοοειδών ΄΄διορθωμένης επιφανείας΄΄ C) πλαστικά – Do –
- Καστόρι καλής ποιότητας από δέρματα μόσχων (ολόκληρα δέρματα)
- Καστόρι από δέρματα βοοειδών – λωρίδες.

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Εμπορικού Επιμελητηρίου για το έτος 1958 το σύνολο της παραγόμενης επιφανείας ήταν 7.700.000 τετραγωνικά πόδια, αξίας 115,5 εκατομμυρίων δραχμών.[109]

Νοέμβριος του 1960 :

	Ελλάδα Δρχ.	Γαλλία Ν.Γ.Φ	Δρχ.
• Αδιάβροχα από δέρματα μόσχων, καλύτερη ποιότ.	34,78	4,60	=27,40
• # # # # μέση #	27,26	4,05	=24,18
• Μποξ ή διορθωμένη επιφάνεια καλύτερης ποιότητας από δέρματα βοοειδών	25,38	2,55	=15,22
• Βακέτες, μέσης ποιότητας	19,74	2,25	=13,44
• Βακέτες, συνήθης ποιότητας	15,00	2,10	=12,53
• Βακέτες, κατώτερης ποιότητας	12,50	1,95	=11,63

[109] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 19.

Δεδομένου ότι οι γαλλικές τιμές είναι συναγωνιστικές εντός της Κοινής Αγοράς (20% περίπου της παραγωγής εξάγεται, το μισό ποσοστό στις χώρες του Ο.Ε.Ο.Σ.), οι παραπάνω γαλλικές τιμές ισχύουν και για τις λοιπές χώρες της Κοινής Αγοράς.

Κ) Παραγωγή σε τετραγωνικά πόδια ανά εργάτη και έτος.

Λόγω έλλειψης στατιστικών δεδομένων αφορώντας πάντα τον κλάδο, ερευνήσαμε την ετήσια παραγωγή ανά εργάτη μόνο των εργοστασίων, τα οποία επισκεφθήκαμε.

Ελλάδα : τα αριθμητικά δεδομένα κλιμακώνονται μεταξύ 7.000 και 19.000 τετραγωνικών ποδών ανά εργάτη και έτος.

Αναλόγως προς την παραγωγικότητα των εργοστασίων (εβδομάδα 48 ωρών).

Γαλλία : η παραγωγή κυμαίνεται αναλόγως των βυρσοδεψείων από **21.000** έως **34.000** τετραγωνικά πόδια ανά εργάτη και έτος (εβδομάδα 40 ωρών).[110]

[110] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 20.

Ανακεφαλαίωση

Α) Τεχνικά

Σολοδέρματα

Τα ελληνικά βυρσοδεψεία σολοδερμάτων είναι καλώς εξοπλισμένα στο σύνολό τους λαμβάνοντας υπόψη τις τεχνικές τους μεθόδους. Παρ' όλα η τεχνική αυτή έχει προσανατολισθεί προς ,ένα είδος καθαρώς ΄΄ελληνικών΄΄ κατασκευών, το οποίο διαφέρει κάπως των ειδών που χρησιμοποιούν στην Δυτική Ευρώπη.

Η δέψη γίνεται με βάση τα βαλανοειδή, λόγω των αποθεμάτων της χώρας και της ειδικότητας του μόνου κατασκευαστή δεψικών εκχυλισμάτων. Δεν δημιουργούνται δυσμενείς επιδράσεις κατά την διάρκεια της δέψεως.

Στην Ελλάδα, δεδομένου ότι ο συναγωνισμός των υποκατάστατων προκαλεί μια διαφορά τιμής θα ήταν αδύνατο να αποδοθεί το κόστος της δέψεως.

Με την προοπτική εισόδου της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. το θέμα διαφέρει, διότι στη διαφορά του κόστους των δεψικών εκχυλισμάτων, που δεν είναι αμελητέα, προστίθεται και η διαφορά της μικρής παραγωγικότητας των εργοστασίων. Όπως είδαμε και παραπάνω, η ετήσια παραγωγή ανά εργάτη είναι κατά 50% κατώτερη εκείνης που συνήθως επιτυγχάνεται στη Δυτική Ευρώπη.

Επανωδέρματα

Τα ελληνικά βυρσοδεψεία χρησιμοποιούν κλασσικές μεθόδους δέψεως και βαφής, δεν τα εφαρμόζουν όμως πάντοτε κατά τέλειο τρόπο. Ορισμένες διαδικασίες εκτελούνται με απαρχαιωμένα μέσα (στράγγισμα, τελάρωμα δερμάτων), και όχι σε όλα τα βυρσοδεψεία (καθαρισμός, βούρτσισμα π.χ.) και πολλές εργασίες χειρός και διαμετακινήσεις εντός του εργοστασίου.[111]

Ούτος η άλλως ο εξοπλισμός είναι ελλιπής και η σημασία των εργασιών οι οποίες εκτελούνται με το χέρι ή με μηχανές περιορισμένης δυναμικότητας, εξηγεί την μικρή ετήσια απόδοση ανά εργάτη.

Β) Εμπορικά

Επί του εμπορικού πεδίου δεν παρουσιάζεται απαραίτητος η διάκριση των δύο τομέων της βυρσοδεψίας, των σολοδερμάτων και

[111] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 21.

επανωδερμάτων. Πράγματι, οι εμπορικές μέθοδοι είναι ουσιαστικώς αυτές.

Η πώληση γίνεται με δύο διαφορετικούς τρόπους :

- Κατευθείαν στους καταναλωτές
- Στους εμπόρους.

Σε πολλές περιπτώσεις, η απ' ευθείας πώληση γίνεται στο εργοστάσιο, εκεί οι πελάτες πηγαίνουν και διαλέγουν τα αποθηκευμένα εμπορεύματα. Πάντως πολλά βυρσοδεψεία έχουν εμπορικούς πράκτορες, κατά το πλείστον αποκλειστικούς, οι οποίοι επισκέπτονται την πελατεία. Οι αμειβόμενοι από προμήθεια αποτελούν εξαίρεση.

Οι έμποροι εξασφαλίζουν στους βυρσοδέψες το μεγαλύτερο μέρος του κύκλου εργασιών τους .

Οι πιστώσεις προς τους απ' ευθείας πελάτες ως και τους εμπόρους είναι της τάξεως των 5 έως 8 μηνών. Σύμφωνα με τα καθιερωμένα έθιμα οι πελάτες που χρωστάνε αποστέλλουν τις συναλλαγματικές τους τις οποίες αποδέκτηκαν προς τους προμηθευτές τους περίπου δύο μήνες μετά την λήψη των εμπορευμάτων. Η συνήθεια αυτή επιβαρύνει τις τιμές πωλήσεως για σημαντικά έξοδα (περίπου 5έως 6%)

Οι αγοραστές καταναλωτές διαιρούνται σε δυο κατηγορίες.

- Βιοτέχνες
- Βιομηχάνους

Οι πρώτοι αγοράζουν κυρίως από τους εμπόρους μικρές ποσότητες εφ' άπαξ. Λαμβάνουν ότι είναι να εκλέξουν και δεν παραγγέλνουν.

Οι δεύτεροι συναλλάσσονται είτε με τους εμπόρους είτε απ' ευθείας.[112]

Συναλλαγές μιας ορισμένης διάρκειας αποτελούν εξαίρεση, δεδομένου ότι οι παραγγελίες κατανέμονται σε αρκετά περιορισμένες ποσότητες και κατανέμονται σε πολλούς προμηθευτές. Η προθεσμία παραδόσεως σε έναν βυρσοδέψη ορίζεται σε έναν μήνα περίπου. Η μέθοδος αυτή παραγγελιών επιδρά επί της δραστηριότητας των βυρσοδεψείων, τα οποία υφίστανται αμέσως τις εποχιακές διακυμάνσεις των πωλήσεων των υποδημάτων χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα να καταρτιστεί ένα πρόγραμμα. Οι ΄΄ κρατήσεις ΄΄ για παραγγελίες ορισμένης επιφανείας δέρματος προς παράδοση, κατά την διάρκεια μιας σαιζόν, της οποίας όμως επιφανείας ο καθορισμός του χρώματος δίδεται κατά την εκτέλεση των παραγγελιών για την κατασκευή υποδημάτων, δεν συνηθίζονται στην Ελλάδα.

---

[112] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 22.

Τα βυρσοδεψεία προσπαθούν να βελτιώσουν την εμπορική τους θέση, για την εφαρμογή ειδικών όρων, είτε σε περιπτώσεις παραγγελιών από πριν είτε σε περιπτώσεις εξοφλήσεως της μετρητής, πλην όμως ελάχιστοι πελάτες δείχνουν ενδιαφέρον γι' αυτά τα σημαντικά πλεονεκτήματα.

Οι τιμές των ελληνικών βυρσοδεψείων είναι ανώτερες από αυτών των βυρσοδεψείων της Ε.Ο.Κ. και οι επιχειρήσεις δεν θα ήταν σε θέση να διατηρήσουν την εμπορική τους θέση άνευ την ισχυρή τελωνειακή προστασία :

	Ελλάς	Ε.Ο.Κ
Σολοδέρματα : Δασμός (ανά τόνο)	Δρχ. 22.200	την 1η Ιουνίου 1960
περίπου κατ' αξία	70%	2,25 έως 12%
Επανωδέρματα : (εκτός λουστρίνια)		
κατ' αξία	65,30 %	5,40 έως 18%
λουστρίνια κατ' αξία	90 %	5,40 έως 18%

Η προστασία αυτή ισοδυναμεί σχεδόν προς απαγόρευση, και εν τούτοις το 1958 εισήχθηκαν αδιάβροχα από μικρά μοσχάρια δέρματα αξίας 12 εκατομμυρίων δραχμών, δεδομένου ότι οι καταναλωτές ισχυρίζονται ότι αδυνατούν να προμηθευτούν παρόμοια ποιότητα από τα ελληνικά βυρσοδεψεία.[113]

Γ) Οικονομικά

Μόνο ένας μικρός αριθμός βυρσοδεψείων έθεσε υπόψη μας τον ισολογισμό τους, αλλά οι συζητήσεις οι οποίες διεξάχθηκαν μετά την επίσκεψη στα βυρσοδεψεία τα οποία επισκεφθήκαμε, μας οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι αυτή η οικονομική κατάσταση επικρατεί σχετικώς, σε όλες τις επιχειρήσεις του κλάδου. Υφίσταται προφανώς μία διαφορά στην διάρθρωση των ισολογισμών των βυρσοδεψείων σολοδερμάτων και των βυρσοδεψείων επανωδερμάτων, δεδομένου ότι οι επενδύσεις των τελευταίων των τελευταίων τούτων είναι σοβαρότεροι, πλην όμως, τα αποθέματα αυτών ανανεώνονται ταχύτερα και ο όγκος αυτών είναι μικρότερος.

Σε όλες τις περιπτώσεις η οικονομική διάρθρωση είναι ανάλογη με αυτήν των παρεμφερών επιχειρήσεων της Ε.Ο.Κ. Όμως εξ' αιτίας των εμπορικών συνηθειών το ΄΄ κυκλοφοριακό ενεργητικό ΄΄ διογκώνεται σημαντικός, δεδομένου ότι η πίστωση προς τους πελάτες είναι διπλάσια

[113] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 23.

σε χρονική διάρκεια σε σχέση με τις άλλες χώρες. Τα βυρσοδεψεία, υποχρεωμένα να εξοφλούν είτε της μετρητής είτε εντός 3 μηνών το μέγιστο μέρος των προμηθειών τους, αναγκάζονται να καταφεύγουν στις τράπεζες προς εξασφάλιση των αγορών τους, αφ' ενός, και προς κινητοποίηση των πιστώσεών τους αφ' ετέρου.

Τα ίδια κεφάλαια, ενώ θα ήταν επαρκή, εαν υπήρχε ισορροπία μεταξύ των προθεσμιών πληρωμής από τους προμηθευτές και των παρεχομένων προς τους πελάτες, καθίστανται ανεπαρκή για επενδύσεις σε χρήσιμες και αποδοτικές πάγιες εγκαταστάσεις. Οι βιομήχανοι ελάχιστα προσφεύγουν σε μεσοπρόθεσμο δανεισμό προς κάλυψη των επενδύσεων λόγω των αρκετά υψηλών τόκων (3 έως 10%).

Οι βυρσοδέψες προσπάθησαν να συνάψουν συμφωνία προς μείωση της προθεσμίας εξοφλήσεως των παρεχομένων προς τη πελατεία πιστώσεων, αλλά μέχρι στιγμής αυτό δεν έγινε δυνατό, παρά τις καταβαλλόμενες προσπάθειες.

Η οικονομική θέση των βυρσοδεψείων προκαλεί την χαμηλή απόδοση αυτών. Τα έξοδα κατασκευής είναι μεγάλα και ένα μέρος των κεφαλαίων είναι ουσιαστικώς ακινητοποιημένο υπό μορφή απαιτήσεων. Τα παραδείγματα στα παραρτήματα επεξηγούν πλήρως τα διάφορα αυτά σημεία.[114]

Ποιότητα των προϊόντων

Κατά την διάρκεια των επισκέψεών μας στα εργοστάσια, λάβαμε ορισμένα δείγματα, προς φυσική και χημική ανάλυση. Η ανάλυση αυτή γίνεται από το Ινστιτούτο Ερευνών για την βιομηχανία δέρματος της Λυών, του οποίου οι εργασίες είναι διεθνούς αναγνωρίσεως.

Πρέπει να τονιστεί ότι όλα τα δείγματα, πλην ενός, επιλέχτηκαν από τους ίδιους τους βυρσοδέψες, στους οποίους ζητήθηκε να δώσουν την καλύτερη ποιότητα αυτών. Τα αριθμητικά δεδομένα κοινοποιήθηκαν απ' ευθείας προς τις επιχειρήσεις, οι οποίες δίνουν τα δείγματα.

Α. Φυσική εξέταση

Σολοδέρματα

- Δοκιμές : Αντοχή σε ξηρή κατάσταση
  # σε υγρή #

  Δείκτης μαλακότητας
  Απορρόφηση νερού εντός 1 ώρας

[114] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 24.

24 ωρών
σε δέρμα επαναξηραμένο

Δυναμική απορρόφηση νερού
Αντοχή στην φθορά

Αποτελέσματα : Γενικώς, τα αποτελέσματα είναι ικανοποιητικά. Σημειώνεται μόνο ένας σχετικά υψηλός συντελεστής απορροφήσεως νερού. Μόνο σε ένα δείγμα παρατηρήθηκε ανεπαρκής αντοχή στην φθορά, αλλά να προστεθεί ότι πρόκειται για ειδική ποιότητα εύκαμπτου δέρματος.

Επανωδέρματα

- Δοκιμές : Αντοχή στην σταυροειδή πτύχωση, σε ξηρή και υγρή κατάσταση.

Αντοχή στην απότμηση
έλκυση
Επιμήκυνση μέχρι ρήξεως
Αντοχή στην διάσχιση.

- Αποτελέσματα : Τ' αποτελέσματα είναι καλά. Παρατηρείται όμως μία υπέρμετρη δυνατότητα επιμηκύνσεως. Εξαίρεση ενός δείγματος, η αντοχή στην έλκυση είναι φυσιολογική.[115]

Β. Χημική εξέταση

Σολοδέρματα

- Δοκιμές :
- Ξηρά και απολιπασμένα : περιεκτικότητα σε ορυκτή ύλη
αποπλυνόμενη ύλη
δερματική ουσία
σταθερά τανίνη
οξύτητα (pH)

- Σε αυτό το δείγμα : περιεκτικότητα σε νερό
- Σε αυτό το δείγμα περιεκτικότητα 14% υγρασία : περιεκτικότητα σε λιπαρή ουσία

[115] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 25.

περιεκτικότητα σε ορυκτή ουσία
περιεκτικότητα σε διαλυμένη ουσία
περιεκτικότητα κατά την πλύση ύλης.
δερμική ουσία
σταθερή τανίνη
οξύτητα (pH)

- Αποτελέσματα : ένα μόνο δείγμα αποδείχθηκε εξαιρετικό από όλες τις απόψεις. Τα υπόλοιπα εμφανίζουν υπέρμετρη περιεκτικότητα σε ορυκτές και αποπλυνόμενες ύλες. Η αντίσταση στην υγρασία είναι λίγο ασθενική και η απορροφητικότητα νερού άνω του μέσου όρου. Το χαρακτηριστικό αυτό δεν έχει την ίδια σημασία σε μία χώρα με ξηρό κλίμα όπως η Ελλάδα.

Επανωδέρματα

- Δοκιμές :

- Ξηρά και απολιπασμένα : περιεκτικότητα σε ορυκτή ύλη και σε οξείδιο του χρωμίου
- Ξηρά : περιεκτικότητα σε λιπαρή ουσία
- Σε αυτό το δείγμα : περιεκτικότητα σε νερό

- Αποτελέσματα : Τ' αποτελέσματα είναι άνισα. Ορισμένα δέρματα εμφανίζουν φυσιολογική σύνθεση, άλλα όχι, αλλά δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφορές. Παρατηρείται περιεκτικότητα χρωμίου πέρα των γενικών επιτρεπομένων ορίων. Η υπέρμετρος αυτή περιεκτικότητα οξειδίου του χρωμίου μολονότι δεν βλάπτει την ποιότητα, αυξάνει εν τούτοις, το κόστος παραγωγής.[116]

Γ. Σχέση ποιότητας – τιμών

Όπως έχουμε πει, τ' ακατέργαστα δέρματα, τα οποία αποτελούν τ' αποθέματα πρώτων υλών στην Ελλάδα, δεν είναι γενικώς καλής ποιότητας. Μετά το πέρας της κατεργασίας είναι λοιπόν φυσικό τα περισσότερα δέρματα να έχουν ελαττωματική επιφάνεια με αποτέλεσμα την μείωση της μέσης ποιότητας των τεμαχίων των προοριζομένων για την βιομηχανία.

Πάντως τα έξοδα επεξεργασίας, ανεξαρτήτως της αρχικής ποιότητας των δερμάτων, παραμένουν αυτά κατά μονάδα παραγωγής.

---

[116] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 26.

Επομένως, η σχέση ποιότητας – τιμών, όσο αφορά την επιλογή, είναι πάντοτε δυσμενής για τα χειρότερα δέρματα.

Από αυτήν την άποψη τα ελληνικής κατασκευής δέρματα βρίσκονται σε μειονεκτική θέση. Όσον αφορά την τελική εμφάνιση των σολοδερμάτων, δεν έχουμε να διατυπώσουμε ουδεμία παρατήρηση. Δεν ισχύει το ίδιο για τα επανωδέρματα, των οποίων η προέλευση προδίδεται παρά την διαδικασία συγκαλύψεως των ελαττωμάτων της επιφάνειά τους. Επί πλέον, σε πολλές περιπτώσεις διαπιστώνεται υπερβολική επιμήκυνση κατά το ΄΄τέντωμα΄΄ που βλάπτει την απόδοση και υπάρχει περίπτωση ατυχήματος κατά την χρήση. Τέλος σχεδόν όλοι οι κατασκευαστές υποδημάτων ανέφεραν ανισότητα στην ποιότητα των δερμάτων που τους παραδίδουν οι βυρσοδέψες.

Φαίνεται λοιπόν ότι η σχέση ποιότητας – τιμής των ελληνικών δερμάτων δεν θεωρείται κανονική και επαρκής από τους καταναλωτές.

Δ. Σύγκριση με τα προϊόντα της Ε.Ο.Κ.

Σολοδέρματα

Στις χώρες τις Ε.Ο.Κ., πλην ίσος της Ιταλίας, η ανάπτυξη των υποκατάστατων του σολοδέρματος έχει σχεδόν αποκλείσει τα δέρματα κατώτερης ή μέσης ποιότητας. Γενικώς χρησιμοποιούνται μόνο δέρματα καλής ή πολύ καλής δέψεως, τα οποία είναι και τα ακριβότερα. Τα καλύτερα ελληνικά δέρματα είναι μέσης ή βραδείας δέψεως, αλλά δεν υφίστανται δέρματα υπέρ-βραδείας δέψεως κατεργασμένα με δεψικό εκχύλισμα βαλανιδιού. Ως εκ τούτου ελάχιστη δυνατότητα συγκρίσεως υφίσταται μεταξύ των ελληνικών προϊόντων και των προϊόντων της Ε.Ο.Κ.

Είδαμε ότι οι ελληνικές τιμές είναι ανώτερες των γαλλικών, η διαφορά δε αυτή γίνεται πλέον αισθητή στη μέση ποιότητα, που είναι και η τρέχουσα στην Ελλάδα.

Όσο αφορά την εμφάνιση και την χρήση των ελληνικών σολοδερμάτων, τα δέρματα αυτά ικανοποιούν τους καταναλωτές και τα αποτελέσματα της αναλύσεως, είναι ικανοποιητικά.

Συμπεραίνουμε ότι η Ελλάδα μειονεκτεί μόνο στις τιμές.[117]

---

[117] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 27.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

Επανωδέρματα

Οι σύγχρονες τεχνικές μέθοδοι κατασκευής των υποδημάτων, οι οποίες αποκλειστικά εφαρμόζονται στην Δυτ. Ευρώπη, υποχρεώνουν τα βυρσοδεψεία να προσαρμόσουν ποιοτικώς τα προϊόντα τους στις απαιτήσεις των πελατών τους. Τα δέρματα εμφανίζουν λοιπόν όλα, ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως μειωμένη επιμήκυνση στην έλξη. Επί πλέον, για να είναι δυνατή η χρησιμοποίηση των δερμάτων των κατεστραμμένων από την διόγκωση ή των παρασίτων, επικράτησε η συνήθεια της αποτυπώσεως στο δέρμα κόκκων, οι οποίοι συγκαλύπτουν τις ατέλειες της επιφάνειας (σταμπάρισμα με πρέσα). Οι καταναλωτές δέχονται τα πρεσσαριστά δέρματα, μέχρι ενός ορισμένου σημείου και επίσης λόγω οικονομίας.

Η κατάσταση είναι διαφορετική στην Ελλάδα. Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής καταναλώνεται από τους βιοτέχνες, οι οποίοι προτιμούν δέρματα που εμφανίζουν επιμήκυνση στην έλξη, παρά την προκαλούμενη απώλεια αποδόσεως, διότι τα δέρματα αυτά διευκολύνουν την χειρωνακτική εργασία. Κατά την γνώμη των ειδικών του κλάδου, φαίνεται ότι το καταναλωτικό κοινό δεν θα προσελκύονταν από τα ΄΄πρεσσαριστά΄΄ δέρματα. Τα βυρσοδεψεία παράγουν λοιπόν επανωδέρματα σύμφωνα με τις δύο αυτές τάσεις, οι οποίες προκαλούν και άνοδο της μέσης τιμής.

Οι ελληνικές τιμές είναι ανώτερες των ευρωπαϊκών για την ίδια ποιότητα.

Συμπεραίνουμε ότι μολονότι η ποιότητα των ελληνικών δερμάτων δεν διαφέρει αισθητά από αυτή των προϊόντων των χωρών της Ε.Ο.Κ., η μέση ελληνική ποιότητα είναι κατώτερη και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την αύξηση των τιμών και απώλεια υλών.

Κρούτες

Οι κρούτες χρησιμοποιούνται ελάχιστα στην Ελλάδα και όταν χρησιμοποιούνται δεν αξιοποιούνται. Σ' αυτό το σημείο υπάρχει μεγάλη διαφορά με τις χώρες της Ε.Ο.Κ., όπου η σημαντική τεχνική πρόοδος στην τελική επεξεργασία (φινίρισμα) των κρουτών επέτρεψε την ευρύτερη χρησιμοποίηση αυτών σε έκταση παρεμφερή των βακετών.

Μολονότι απαιτούνται ορισμένες προφυλάξεις κατά την χρησιμοποίηση των κρουτών ως επανωδέρματος, η λεία ευνοϊκή τιμή του υπό-προϊόντος υπήρχε σημαντικός παράγοντας αναπτύξεώς του. Τον Νοέμβριο του 1960 οι τιμές στην Γαλλία για πρεσσαριστές κρούτες

κυμαίνονταν μεταξύ 1,20 – 1,35 ΝΦ, κατά τετραγωνικά πόδια έναντι ΝΦ 2,25 κατά τετραγωνικά πόδια βακέτας μέσης ποιότητας.[118]

Παρεμφερή παραγωγή

Α) Δέρματα αιγοπροβάτων

Δεν ήταν δυνατή η λήψη ακριβών στοιχείων από τα βυρσοδεψεία επεξεργασίας δερμάτων αιγοπροβάτων, τα οποία όπως φαίνεται εμφανίζουν βιοτεχνική μορφή. Η μόνη πληροφορία που υπάρχει, είναι από μία εκτίμηση της παραγωγής από το Εμπορικό Επιμελητήριο Αθηνών για το έτος 1958, σύμφωνα με την οποία παρήχθησαν 10 εκατομμύρια τετραγωνικά πόδια 50 εκατ. δραχμών.

Γενικώς τα δέρματα αυτά χρησιμοποιούνται ως εξής στις διάφορες χώρες :

- Δέρματα αιγών : τα καλά δέρματα υποβάλλονται σε δέψη με χρώμιο και προορίζονται για επανωδέρματα και για είδη από δέρματα. Τα δέρματα δεύτερης κατηγορίας χρησιμοποιούνται ως φόδρες ακριβών υποδημάτων.

- Δέρματα εριφίων : τα δέρματα αυτά ανάλογα το μέγεθός τους και της λεπτότητάς τους υποβάλλονται σε δέψη με χρώμιο για:
  - υποδήματα ή ενδύματα (μεγάλα δέρματα)
  - την γαντοποιεία (λεπτά δέρματα)

- Πρόβεια δέρματα : τα καλύτερα δέρματα υποβάλλονται σε δέψη και βαφή για να χρησιμοποιηθούν ως επανωδέρματα ελαφρών υποδημάτων ή για δερμάτινα ενδύματα. Τα υπόλοιπα δέρματα, λευκασμένα, χρησιμοποιούνται ως φόδρες υποδημάτων (κατεργασμένα έως την δέψη και λίπανση ή και βαμμένα).

- Δέρματα αρνιών : τα δέρματα αυτά προορίζονται για την γαντοποιϊα ή την κατασκευή ενδυμάτων, εκτός εκείνων, που παρουσιάζουν ελαττώματα και των οποίων η αξία είναι μηδαμινή.

Οι πληροφορίες, που μας δόθηκαν από τους κατασκευαστές υποδημάτων, εμφανίζουν την ελληνική παραγωγή ως περιορισμένη σε δέρματα για φόδρες όσο αφορά τα αιγοπρόβατα, για δέρματα κυρίως για

---

[118] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 28.

φόδρες και δευτερεύοντα για επανωδέρματα όσο αφορά τα πρόβεια, σε δέρματα γαντοποιΐας όσο αφορά τα αρνοδέρματα.

Β) Κρούτες

Οι κρούτες είναι τα μέρη εκείνα, τα οποία αφαιρούνται από το πάχος του δέρματος για να γίνει ισόπαχο. Στην Δυτ. Ευρώπη αποτελούν μία δευτερεύουσα πηγή,[119] ευρέως χρησιμοποιούμενη για την κατασκευή επανωδερμάτων, δερματίνων ειδών κ.λ.π. Στην Ελλάδα, το υποπροϊόν αυτό χρησιμοποιείται ελάχιστα και μόνο για φόδρες.

Στα βυρσοδεψεία σολοδερμάτων τα δέρματα δεν σχίζονται στα δύο και έτσι δεν παράγονται κρούτες.

Γ) BOURRE – Κόλλα

Δύο διαδικασίες γίνονται κατά το πρώτο στάδιο της κατεργασίας των ακατέργαστων δερμάτων : η μία από αυτές έχει ως σκοπό την αφαίρεση του λίπους, των φλεβών και των τεμαχίων κρέατος.

Η αποψίλωση δίνει στο προϊόν ένα σωρό τρίχες (BOURRE).

Οι τρίχες αυτές χρησιμοποιούνται στην κατασκευή πιλημάτων και ταπήτων. Μολονότι το εν λόγω υπό-προϊόν είναι μικρής αξίας, συλλέγεται και στεγνώνετε προς πώληση. Οι Έλληνες βυρσοδέψες δεν το εκμεταλλεύονται.

Το σύνολο των υπολειμμάτων από την αποκρεάτωση των δερμάτων ονομάζεται κόλλα. Η ονομασία αυτή προέρχεται από το γεγονός ότι το υπό-προϊόν αυτό, αφού του αφαιρεθεί η ζελατίνη, χρησιμεύει για την παρασκευή κόλλας. Η κόλλα, μολονότι μικρής εμπορικής αξίας, εν τούτοις συλλέγεται και πωλείται από τους δυτικοευρωπαίους βυρσοδέψες. Ελάχιστοι Έλληνες βυρσοδέψες ακολουθούν αυτό το παράδειγμα. Η τιμή πωλήσεων είναι 2 δραχμές περίπου το χιλιόγρ. (ξηρό) CIF Θεσσαλονίκη.[120]

Κύρια αίτια της δυσμενής θέσεως των ελληνικών βυρσοδεψείων εντός της διεθνούς αγοράς.

Έλλειψη πληροφοριών

Στο σύνολό τους, οι Έλληνες βιομήχανοι δεν διαθέτουν επαρκή στοιχεία για:

---

[119]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 29.

[120]. Όπ. 119, σελ. 30.

- Την εξέλιξη της τεχνικής της δέψεως και της τελικής επεξεργασίας
- Του υφιστάμενου υλικού
- Των βιομηχανικών μεθόδων
- Της οργανώσεως εργασίας
- Των ποιοτήτων και των τιμών του εξωτερικού κατεργασμένων δερμάτων.

Επί των δύο πρώτων σημείων, η έλλειψη οφείλεται στην εξάσκηση σχεδόν μονοπωλίου εκ μέρους των προμηθευτών δεψικών και χρωστικών υλών ως και των κατασκευαστών των μηχανών, διότι κατέχουν εμπορική θέση στην Ελλάδα. Οι πωλητές μη παρακινούμενοι από τον συναγωνισμό, διοχετεύουν τα προϊόντα τους, τα οποία θεωρούνται μεν ικανοποιητικά, δεν είναι όμως πάντοτε τα πλέον σύγχρονα.

Η έλλειψη πληροφοριών επί των ακολούθων δύο σημείων προέρχεται από την μη ύπαρξη οργανισμών εκπαιδεύσεως με τις σύγχρονες μεθόδους οργανώσεως των επιχειρήσεων και στην έρευνα για την παραγωγικότητα.

Β) Τελωνειακοί δασμοί των εισαγομένων υλών και μηχανημάτων

Με βάση την ισχύουσα νομοθεσία, οι βιομήχανοι επαναεισπράτουν τους τελωνειακούς δασμούς από τις εισαγόμενες ύλες, υπό την προϋπόθεση ότι θα αποδείξουν την χρησιμοποίηση των υλών για την παραγωγή προϊόντων εξαγωγής.

Η διαδικασία αυτή παρουσιάζεται λίγο περίπλοκη, λόγω παραλείψεως υποβολής εκ μέρους των βυρσοδεψών αναμφισβήτητων στοιχείων από τις προδιαγραφές στις αρμόδιες αρχές. Η δυσμενής επίδραση των δασμών στις εισαγόμενες ύλες θα ήταν αδύνατο να εκμηδενιστούν εάν οι επαγγελματικοί οργανισμοί υποβάλλουν στις Κρατικές Υπηρεσίες εύκολα ελεγχόμενα αριθμητικά δεδομένα.

Αυτό δεν ισχύει για τα μηχανήματα, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων εισάγεται. [121] Η τιμή, συμπεριλαμβανομένων των μεταφορικών και των δασμών, των μηχανημάτων είναι σημαντικά ανώτερη εκείνης της οποίας πληρώνουν οι συναγωνιστές των Δ. Χωρών.

Το ποσοστό της αποσβέσεως των μηχανημάτων βαρύνει συνεπώς περισσότερο το κόστος παραγωγής.

---

[121] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 31.

Γ) Τιμή του αλατιού

Στις χώρες τις Ε.Ο.Κ. το αλάτι είναι ουσιαστικά χωρίς αξία. Κοστίζει μόνο η χειροκίνητη και η μηχανοκίνητη μετακίνηση και μεταφορά αυτού. Στην Ελλάδα η τιμή αυτού είναι 1,25 δρχ. ανά χλγρ. και αντιπροσωπεύει μία επιβάρυνση 0,375 δρχ. ανά χλγρ. ακατέργαστου βοοειδούς και δρχ. 0,50 ανά χλγρ. ακατέργαστου μοσχαρίσιου δέρματος. Σ' αυτή τη τιμή προστίθονται τα έξοδα μεταφοράς και μετακινήσεως του άλατος.

Η συνολική επιβάρυνση από την επίπτωση της τιμής του αλατιού, της μεταφοράς και μετακινήσεως αυτού ανέρχεται, στο Παρίσι, σε δρχ. 0,125 ανά χλγρ, για τα ακατέργαστα βοοειδή και σε 0,167 ανά χλγρ. για τα ακατέργαστα μοσχαρίσια δέρματα. Με λίγα λόγια το αλάτι στοιχίζει τρεις φορές περισσότερο στην Ελλάδα ή στην Δυτική Ευρώπη.

Δ) Πραγματικό κόστος εργασίας

Στην επίσημη τιμή της δραχμής, τα ονομαστικά ημερομίσθια, καθορισμένα υπό την ισχύουσα συλλογική σύμβαση, αποτελούν πλεονέκτημα για τα ελληνικά βυρσοδεψεία. Πάντως το πλεονέκτημα αυτό δεν είναι τόσο μεγάλο όσο φαίνεται, λόγω της επιβαρύνσεως την οποία υφίσταται ο εργοδότης λόγω της αποχής του προσωπικού από την εργασία. Το πραγματικό κόστος των 100 δραχμών, ημερομισθίου, το οποίο λαμβάνει ο εργάτης βυρσοδέψης, είναι της τάξεως των 165 δραχμών, λαμβάνοντας υπ' όψη τις πραγματικές εργάσιμες ημέρες. Στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης οι επιβαρύνσεις επί των καταβαλλόμενων αποδοχών, κυμαίνονται μεταξύ 12 – 42%.

Η διαφορά σε όφελος των ελληνικών βυρσοδεψείων ελαττώνεται σημαντικά, δεδομένου ότι και η ονομαστική διαφορά των ημερομισθίων είναι σχετικώς μικρή τουλάχιστον όσο αφορά τους ειδικευμένους εργάτες (10 – 20%). Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα η κλιμάκωση των αποδοχών είναι πολύ μεγάλη, αντιθέτως προς την μικρή κλιμάκωση στην Δυτική Ευρώπη. Από αυτό προκύπτει ότι το μέσο ημερομίσθιο, συμπεριλαμβανομένου στην Ελλάδα την χαμηλή αμοιβή των μαθητευομένων, βρίσκεται σε επίπεδο κατά 40 – 45% κατώτερου του μέσου ημερομισθίου στην Γαλλία π.χ. Η σύγκριση του πραγματικού κόστους εργασίας, υπολογισμένο κατά τέτοιο τρόπο, δίδει τελικώς στα Ελληνικά βυρσοδεψεία ένα πλεονέκτημα 30 – 35%.[122]

---

[122] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 32.

Ε) Μικρή παραγωγικότητα των εργατών.

Η απόδοση σε ποσότητες των παραγόμενων δερμάτων είναι περίπου δύο φορές χαμηλότερες στην Ελλάδα ή στην Δυτική Ευρώπη. Η διαπίστωση αυτή είναι δυνατόν να προέρχεται από τις εξής αιτίες :

- Ανεπαρκή οργάνωση των επιχειρήσεων
- Μέθοδοι αμοιβής άνευ κινήτρων
- Ανεπαρκής ειδίκευση του προσωπικού

Πράγματι, συναντάμε σε πολλούς βιομηχανικούς κλάδους ένα αντίστοιχο φαινόμενο, το οποίο οδηγεί σε υψηλές τιμές πωλήσεως σε σύγκριση προς αυτές της Ε.Ο.Κ. (εκτός της Ιταλίας). Διαπιστώνεται ότι μολονότι υπάρχει η δυνατότητα να γίνει σύγκριση μεταξύ των ημερομισθιακών τιμών και υπηρεσιών κοινής ωφελείας, εν τούτοις οι ημερομισθιακές τιμές των βιομηχανικών προϊόντων παρουσιάζουν αισθητή διαφορά. Στα είδη από δέρμα διαπιστώνεται μικρή διαφορά όσο αφορά ορισμένα είδη, και διαφορά που αγγίζει το όριο των 50% όσο αφορά άλλα είδη. Βεβαίως η παραγωγικότητα του προσωπικού δεν είναι ο μόνος παράγων των εν λόγω διαφορών εφ' όσον το κόστος των πρώτων υλών παίζει επίσης σημαντικό ρόλο, αλλά είναι προφανές ότι η παραγωγικότητα αυτή τείνει στην αύξηση της τιμής των προϊόντων.

Στ) Απουσία μέσων και κατωτέρων στελεχών

Μετά την επίσκεψη στα εργοστάσια διαπιστώθηκε η σχεδόν πλήρη έλλειψη μέσων και κατωτέρων στελεχών. Τα εργοστάσια διευθύνονται από ανθρώπους, οι οποίοι συχνά διαθέτουν δίπλωμα μηχανικού και έχουν αναλάβει καθήκοντα εργοδηγών. Σύμφωνα με τις απόψεις των βιομηχάνων ή ανωτέρων στελεχών, η έλλειψη επαγγελματικών σχολών και γενικών γνώσεων του εκτελεστικού προσωπικού καθιστά ουσιαστικώς αδύνατον την προώθηση των ικανοτέρων εργατών σε θέσεις εργοδηγών. Ο ισχυρισμός αυτός δεν πείθει απολύτως και παραβλέπει τις σύγχρονες μεθόδους, οι οποίες εφαρμόζονται σε άλλες χώρες, κατέστησαν δυνατή την εκπαίδευση των εργατών και τον σχηματισμό εξαίρετων εργοδηγών και μέσων στελεχών.

Ζ) Διάρκεια και τόκοι πιστώσεων

Όπως έχει αναφερθεί στην Ελλάδα επικρατούσαν εμπορικές συνήθειες ο μέσος όρος των πιστώσεων ανέρχεται σε 6 έως 7 μήνες, [123] είτε διπλάσια διάρκεια στις χώρες της Ε.Ο.Κ. Ο τόκος των ελληνικών τραπεζών προς τους βυρσοδέψες που τους έδιναν πιστώσεις, ανέρχονταν σε 12 ή 14% ετησίως κατά τις διαβεβαιώσεις των βυρσοδεψών.

Επί του παρόντος η προεξόφληση συναλλαγματικών στην Δυτ. Ευρώπη συνεπάγεται τόκους που κυμαίνονται μεταξύ 4,25 και 5% ετησίως, αναλόγως προς τις χώρες και τις περιοχές. Σε όλες τις χώρες οι βιομήχανοι συμπεριλαμβάνουν στο κόστος παραγωγής τους την οικονομική επιβάρυνση την αντίστοιχη στην κινητοποίηση των πιστώσεών τους . Όταν η επιβάρυνση της πιστώσεως είναι μεγάλη, η τιμή αυξάνει.

Η) Σπατάλες οφειλόμενες σε έλλειψη πληροφοριών ή μεθόδων

Λόγω ελλείψεως πληροφοριών και μεθόδων προς ανάπτυξη της παραγωγικότητας, τα Ελληνικά βυρσοδεψεία χαρακτηρίζονται από σπατάλη υλικών και απώλειας χρόνου με αποτέλεσμα την επιβάρυνση κόστους παραγωγής. Τα προαναφερθέντα παραδείγματα των ισοπαχών σολοδερμάτων και της εκδοράς με μαχαίρι, απεικονίζουν την κατάσταση αυτής της σπατάλης.

Οι διαφορές οι οποίες διαπιστώθηκαν σε πολλούς λογαριασμούς εκμεταλλεύσεως όσο αφορά την κατανάλωση των συναφή προϊόντων αποδεικνύουν επίσης την ύπαρξη σπαταλών.

Τέλος οι απώλειες χρόνου οφειλόμενες σε μία ελαττωματική εγκατάσταση, σε έλλειψη μέσων μετακινήσεων εντός του εργοστασίου, στην χρησιμοποίηση παλαιών μεθόδων ή η έλλειψη στελεχώσεως του προσωπικού, έχουν λάβει διαστάσεις που δεν μπορούν να αγνοηθούν.[124]

---

[123]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 33.

[124]. Όπ. 123, σελ. 34.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΥΠΟΔΗΜΑΤΩΝ

Γενική περιγραφή

Α) Διάρθρωση

Η παραπάνω εικόνα η οποία δόθηκε δείχνει ότι η βιομηχανία υποδημάτων στην Ελλάδα περιλαμβάνει περισσότερες επιχειρήσεις στο σύνολο των χωρών του Ο.Ε.Ο.Σ. (εκτός της Ελλάδας, Τουρκίας και Ισλανδίας) αλλά ότι **ο μέσος όρος του εργατικού δυναμικού δεν υπερβαίνει τα 2 – 3 άτομα ανά εργοστάσιο στην Ελλάδα έναντι των 61,4 ατόμων στα εργοστάσια των χωρών μελών του Ο.Ε.Ο.Σ.** Πάντως διαπιστώθηκε κατά την διάρκεια των επισκέψεων στα εργοστάσια ότι αυτά αναπτύσσονται με ταχύ ρυθμό και ότι ο αριθμός των βιοτεχνιών ελαττώνεται με επίσης ταχύ ρυθμό. Είναι λοιπόν πιθανό, οι πιο κάτω πίνακες, καταρτισμένοι σύμφωνα με τα σχετικά δεδομένα του έτους 1958, να μην αντιπροσωπεύουν πλέον σήμερα την ακριβή κατάσταση του κλάδου, πλην όμως ο χαρακτήρας των περισσοτέρων επιχειρήσεων παραμένει βιοτεχνικός.

Κατανομή ανάλογη της νομικής μορφής

• Προσωπικές επιχειρήσεις	8.088
• Ομόρρυθμες εταιρείες	534
• Ετερόρρυθμες εταιρείες	14
• Εταιρείες περιορισμένης ευθύνης	5
• Ανώνυμες εταιρείες	1
• Συνεταιρισμοί	3
• Διάφοροι μη δηλωμένοι	324
	8.969

Κατανομή ανάλογα με το απασχολούμενο προσωπικό

	22 επιχειρήσεις
0 άτομα (κλειστές επιχειρήσεις)	
1 #	4.446 #
2 #	2.582 #
3 και 4 άτομα	1.271 #
5 έως 9 #	436 #
10 έως 19 #	152 #
20 έως 49 #	50 #
50 έως 99 #	8 #
100 # και άνω	2 #
	8.969

Οι δύο αυτοί πίνακες δείχνουν ότι σε **8.321 επιχειρήσεις** του συνόλου **8.969 δεν απασχολούν ουσιαστικά, προσωπικό εκτός των ιδιοκτητών.** Είναι εξάλλου δυνατόν να πρόκειται για υποδηματοποιούς (CORDONNIERS) των οποίων η κύρια απασχόληση είναι η επισκευή παρά κατά η κατασκευή υποδημάτων. Γενικώς θεωρείται ότι μια επιχείρηση υποδημάτων λαμβάνει χαρακτήρα βιομηχανίας από την στιγμή που απασχολεί 40 εργάτες. Σύμφωνα με την κατανομή του απασχολούμενου προσωπικού, η Ελλάδα, κατά το 1958, [125]δεν διέθεται μόνο 30 έως 40 βιομηχανικές επιχειρήσεις, αλλά το 0,4% του συνόλου των εγκαταστάσεων, που απασχολούσε 12% του συνόλου του εργατικού δυναμικού.

Β) Τόπος εγκατάστασης

Σε όλες τις ελληνικές επαρχίες είναι διασπαρμένες τέτοιες επιχειρήσεις.

Προηγείται η Μακεδονία με 1.743 επιχειρήσεις όμως μόνο στην περιοχή της Αθήνας το μέσο εργατικό δυναμικό υπερβαίνει τα 3 άτομα. Η γεωγραφική αυτή κατανομή δείχνει ότι τα υποδήματα κατασκευάζονται κυρίως εκεί όπου και καταναλώνονται και όχι κοντά στις κύριες πηγές ανεφοδιασμού.

Σύμφωνα με πληροφορίες, όλες οι επιχειρήσεις βιομηχανικού χαρακτήρα είναι εγκατεστημένες στην περιοχή των Αθηνών. Δεδομένου ότι κατά την παρούσα στιγμή βρίσκονται στο στάδιο της επέκτασης, η γεωγραφική κατανομή θα μετατραπεί.

Γ) Εργατικό δυναμικό

Η κατανομή του προσωπικού ανά περιοχή εμφανίζει μεγαλύτερη συγκέντρωση στην περιοχή των Αθηνών με 6.768 άτομα, από το σύνολο των απασχολούμενων, που ήταν 20.750, δηλαδή 32,5%. Η στατιστική δεν δίνει την κατανομή μεταξύ αντρών και γυναικών του εργατικού δυναμικού, αλλά καθιστά δυνατή την διαπίστωση χαμηλής συνολικής παραγωγικότητας, 384 ζευγάρια ετησίως το άτομο. Αν υποθέσουμε ότι τα Ελληνικά εργοστάσια φθάσουν την μέση παραγωγικότητα των χωρών του Ο.Ε.Ο.Σ. κατά το 1958, θα απαιτούσε εργατικό δυναμικό 7.635 άτομα προς κατασκευή 8 εκατ. ζευγών, δηλαδή το 36,7% του τότε απασχολουμένου προσωπικού.

---

[125] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 35.

Δ) Εγκατεστημένη ισχύς

Επί συνόλου 8.969 επιχειρήσεων μόνο 541 διέθεταν κινητήρια δύναμη(6%), γεγονός το οποίο επιβεβαιώνει το βιοτεχνικό χαρακτήρα του κλάδου. Επί πλέον η εγκατεστημένη ισχύς στις επιχειρήσεις βιομηχανικού χαρακτήρα παραμένει σχετικώς χαμηλή, δεδομένου ότι ο βαθμός της μηχανοποίησης δεν είναι τόσο υψηλός όσο στα Ευρωπαϊκά εργοστάσια.

Η κατανομή των επιχειρήσεων αναλόγως της εγκατεστημένης ισχύος έχει ως ακολούθως :

Καμία εγκατεστημένη ισχύς	8.428επιχειρήσεις, ήταν	94%
Ισχύς από 0,1 έως 4,9 HP	460 #	# 5,2%
# # 5,0 # 9,9 HP	59 #	# 0,6%
# # 10 # 19,9 HP	8 #	# 0,2%
# # 20 # 49,9 HP	11 #	# 0,2%
# # 50 # 99,9 HP	2 #	# 0,2%
# Πλέον των 100 HP	0 #	# - %
		100%

[126]

Ε) Συνολική παραγωγή υποδημάτων

Οι στατιστικές του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου δεν δίνουν την κατανομή των 8 εκατομμυρίων παραχθέντων υποδημάτων στις διάφορες κατηγορίες, ανδρικών, γυναικείων, παιδικών, αλλά προσδιορίζουν την αναλογία μεταξύ χειροποίητης και μηχανοποίητης παραγωγής ως και την αξία αυτών :

Χειροποίητη παραγωγή	1955	1956	1957	1958
Αριθμός παραγόμενων ζευγών	7.250.000	7.300.000	7.300.000	7.290.000
Αξία σε χιλιάδες δραχμές	1.160.000	1.161.000	1.161.000	1.166.000
Μέση τιμή ζεύγους : δρχ.	160	159	159	160
Μηχανοποίητη παραγωγή				
Αριθμός παραγόμενων ζευγών	600.000	600.000	650.000	660.000

[126] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 36.

Αξία σε χιλιάδες δραχμές	100.000	100.000	130.000	132.000
Μέση τιμή ζεύγους : δρχ.	166.60	166.60	200	200.00

Οι πίνακες αυτοί δείχνουν ότι οι βιομηχανικές επιχειρήσεις ασχολούνταν κυρίως με την παραγωγή υποδημάτων υψηλής αξίας. Αν επανασυγκεντρώσουμε τα αριθμητικά στοιχεία προς θεώρηση μόνο του συνόλου, έχουμε τον ακόλουθο πίνακα :

Σύνολο παραγωγής	1955	1956	1957	1958
Αριθμός παραγόμενων ζευγών	7.850.000	7.900.000	7.950.000	7.950.000
Αξία σε χιλιάδες δραχμές	1.260.000	1.261.000	1.292.000	1.298.000
Μέση τιμή ζεύγους : Δρχ	160,50	159,60	162,30	163,20

Συγκριτικώς, η μέση τιμή του ζεύγους ήταν στη Γαλλία, κατά το 1959, 110,08 Δρχ.

Η διαφορά μεταξύ μέσης Ελληνικής και μέσης Γαλλικής τιμής προέρχεται από μια διαφορά κατανομής των διαφόρων κατηγοριών κατασκευασθέντων υποδημάτων, αλλά επίσης και από την χαμηλή παραγωγικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων και του κόστους των υλικών.

Στ) Παραγωγή σε ζεύγη υποδημάτων, ανά εργάτη και έτος

Όπως προαναφέρθηκε **η παραγωγή σε ζεύγη ανά εργάτη και έτος ανέρχεται σε 384 ζεύγη στην Ελλάδα, έναντι των 1.048 ζευγαριών στις χώρες του Ο.Ε.Ο.Σ.** (εκτός της Ελλάδας, Τουρκίας και Ισλανδίας) **και 1.055 ζευγαριών στις χώρες της Ε.Ο.Κ.** [127]Συναντάμε μία νέα ένδειξη της περιορισμένης παραγωγικότητας ενός κλάδου αποτελούμενου κατά μεγάλο μέρος από βιοτεχνίες.

Ζ) Τιμές λιανικής πώλησης

Προς εκτίμηση των τιμών διαθέσεως των υποδημάτων διαφόρων τύπων σε κατανάλωση, έγινε μία έρευνα στην Αθήνα, τόσο στα

[127] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 37.

καταστήματα πολυτελείας όσο και στα λαϊκά καταστήματα της περιοχής της Ακρόπολης.

Από τους παραπάνω πίνακες διαπιστώνεται ότι τα ανδρικά υποδήματα πωλούνται, ανάλογα του είδους τους και της ποιότητάς τους, από 150 έως 500 δραχμές το ζεύγος και η κλίμακα αυτή αντιστοιχεί αισθητά με την κλίμακα των τιμών, των ανάλογων τιμών στις χώρες της Ε.Ο.Κ. Τα γυναικεία υποδήματα εκτείνονται σε ευρύτερη κλίμακα τιμών, από 70 έως 500, ακόμη και 600 δραχμές κατά ζεύγος. Η χαμηλότερες τιμές αντιστοιχούν σε υποδήματα από ύφασμα γνωστά με το όνομα μπαλαρίνα τα οποία μοιάζουν με παντόφλες. Οι υψηλότερες τιμές αντιστοιχούν σε υποδήματα με τακούνι Λουδοβίκου XV, των οποίων το επάνω μέρος αποτελείται από εξαιρετικής ποιότητας δέρματος λεπτής επεξεργασίας.

Η σύγκριση με τα αντίστοιχα υποδήματα, τα πωλούμενα στις χώρες της Ε.Ο.Κ. δείχνει ότι **τα χαμηλής ποιότητας υποδήματα είναι ακριβότερα στην Ελλάδα.** Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι, στις άλλες χώρες, τα υποδήματα της κατηγορίας αυτής παράγονται σε μεγάλη σειρά με ισχυρά βιομηχανικά μέσα. Παρά τα μεγάλα ημερομίσθια και τις σημαντικότερες ακινητοποιήσεις, τα δυτικά εργοστάσια επιτυγχάνουν την διατήρηση των καλύτερων τιμών γιατί προμηθεύονται φθηνότερες πρώτες ύλες από τις Ελληνικές επιχειρήσεις.

Οι τιμές των ανωτέρων ποιοτήτων προσεγγίζουν προς τις τιμές των δυτικών εργοστασίων, δεδομένου ότι η συμμετοχή του συντελεστή εργασίας στην κατασκευή των υποδημάτων ανωτέρων ποιοτήτων είναι αυξανόμενη, γεγονός που είναι πλεονέκτημα για τα ελληνικά εργοστάσια.

Παρατηρούμε τα ίδια δεδομένα όσο αφορά τα υποδήματα νηπίων και παιδιών.[128]

---

[128] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 38.

Ανακεφαλαίωση

Α) Τεχνικά

Πρόκειται για βιομηχανικές επιχειρήσεις οι οποίες και αποτελούν το αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Τα Ελληνικά εργοστάσια είναι σύγχρονα ή πρόσφατης κατασκευής. Εκείνα τα οποία χρονολογούνται ήδη από πολλά χρόνια είναι πολύ μικρά για την συντελούμενη αυτή παραγωγή και τείνουν να επεκταθούν ή να μεταφερθούν αλλού. Τα κτίρια είναι φωτεινά αλλά όχι πάντοτε προσαρμοσμένα προς τα εκτελούμενα έργα. Τα μηχανήματα έχουν εισαχθεί προσφάτως και είναι σχεδόν καινούρια αλλά δεν ανταποκρίνονται, όχι όλα, στις πλέον σύγχρονες επιτεύξεις της τεχνική.

Γενικώς, δημιουργείται η εντύπωση ότι τα μηχανήματα αγοράστηκαν χωρίς να έχουν οι βιομήχανοι μια πλήρη γνώση των πιθανών πηγών προμήθειας ή του κόστους εκμετάλλευσης του κάθε τύπου μηχανής. Εκτός των τμημάτων κοπής των εργοστασίων, συναντώνται πρέσες κοπής του πλέον σύγχρονου τύπου δεν σημειώθηκε μέσα στα εργοστάσια οι μηχανές εκείνες υψηλής αποδόσεως, οι οποίες αποτελούν τον εξοπλισμό των σύγχρονων εργοστασίων. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού ιταλικών μηχανών τείνει να αποδείξει ότι οι Έλληνες βιομήχανοι ακολούθησαν ιταλικά βιομηχανικά πρότυπα, χωρίς να ερευνήσουν αν τα συγκεκριμένα μηχανήματα, ανταποκρινόμενα μεν αναμφίβολα στις ανάγκες των Ιταλών συναδέλφων τους, προσαρμόζονται με τις υφιστάμενες στην Ελλάδα συνθήκες εργασίας.

Στην Ελλάδα τα καταβαλλόμενα ημερομίσθια είναι ανώτερα των αντίστοιχων Ιταλικών, και το γεγονός αυτό πρέπει να οδηγεί σε μια προτίμηση προς τις μηχανές εκείνες από τις οποίες εξοικονομείται χρόνος. Μερικές από αυτές, με υψηλό κόστος αγοράς, δεν θα απέδιδε στην Ιταλία ενώ αντιθέτως θα απέδιδε στην Ελλάδα.

Τα παραγόμενα υποδήματα της Ελληνικής βιομηχανίας είναι, από το σύνολο τους, επιμελώς κατασκευασμένα και, χωρίς να ληφθούν υπ' όψη θέματα μόδας ή γούστου, δίνονται **αξιοπρεπώς να εκπροσωπήσουν την Ελλάδα εντός του ευρωπαϊκού χώρου.** Μόνο τα φθηνά υποδήματα παρουσιάζουν ποιοτική διαφορά, η οποία τους προσδίδει μια ακαλαίσθητη εμφάνιση. Εκτός ορισμένων εξαιρέσεων, τα εργοστάσια δεν έχουν μία ειδικευμένη παραγωγή και παράγουν υποδήματα πάσης κατηγορίας, ανδρικά, γυναικεία, παιδικά, με πολλές μεθόδους.

Επί του πεδίου οργανώσεως και μεθόδων είναι προφανές ότι οι Έλληνες βιομήχανοι δεν είχαν τη δυνατότητα να πληροφορηθούν περί των επιτεύξεων του εξωτερικού. Διαπιστώνεται ότι μολονότι η γενική

διάρθρωση των εργοστασίων, [129]στην γενική αυτή γραμμή τουλάχιστον, ακολουθεί την λογική σειρά της διαδικασίας παραγωγής, η τελευταία αυτή δεν υποβλήθηκε σε αναλυτική έρευνα. Ως εκ τούτου προκύπτουν ανωμαλίες στον καταμερισμό των εκτελέσεων των εργασιών στις διάφορες θέσεις (POSTES DE TRAVAIL), ως και μία δυσαναλογία στον αριθμό των εργατών απασχολουμένων σε παρεμφερή τμήματα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Β) Εμπορικά

Οι βιομηχανικές επιχειρήσεις κατασκευής υποδημάτων βρίσκονταν σε θέσεις, τις οποίες ο εξαιρετικός χαρακτήρας δεν ήταν δυνατόν από το να ήταν προσωρινός. Διαπιστώνεται πράγματι ότι δεν υφίσταται από τους βιομηχάνους πρόβλημα πωλήσεων.

Παρ' όλο τον ανεπαρκή εξοπλισμό, τα εργοστάσια επιτυγχάνουν εύκολες αποδόσεις κατά πολύ ανώτερες εκείνων των βιοτεχνών και δεδομένου ότι υπάρχει η δυνατότητα να οδηγηθούν σε μεγαλύτερες και κατά συνέπεια φθηνότερες προμήθειες, η τιμή πωλήσεων τους, γι' αυτό το προϊόν, είναι αισθητός χαμηλότερα εκείνης των συναγωνιστών τους. Οι έμποροι προτιμούν, φυσικά, να αγοράζουν από τους βιομηχάνους και όχι από τους βιοτέχνες. Τα εργοστάσια, ως επί το πλείστον, πουλούν απ' ευθείας στους λιανέμπορους, οι οποίοι επισκέπτονται τα εργοστάσια προς εξέταση της συλλογής αυτών και για παραγγελίες. Μερικά εργοστάσια διαθέτουν αποκλειστικούς αντιπροσώπους, οι οποίοι δεν λαμβάνουν προμήθεια αλλά σταθερές αποδοχές. Πολλά, τέλος, εργοστάσια διαθέτουν ίδια καταστήματα λιανικής πωλήσεως.

Έλλειψη στατιστικών δεδομένων επί του αριθμού στην Ελλάδα υφιστάμενων καταστημάτων, μπορεί να επιβεβαιωθεί ότι ο αριθμός αυτός είναι σχετικά κατά πολύ σημαντικότερος στην Ελλάδα ή στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Μία πρόχειρη εκτίμηση οδηγεί στην σκέψη ότι κάθε κατάστημα δεν έχει κατά μέσο όρο περισσότερο των **800 πελατών** (έναντι πλέον των 3000 πελατών στην Γαλλία και περίπου 8000 πελατών στην Γερμανία).

Η κατανομή στους πελάτες είναι εξαιρετικά διασκορπισμένη και οι παραγγελίες οι οποίες δίνονται στα εργοστάσια είναι μικρής σημασίας. [130]Ως εκ τούτου προκύπτει, λαμβάνοντας υπ' όψη τις ποικιλίες των συλλογών και της μη ειδικευμένης παραγωγής των εργοστασίων, ένας κατακερματισμός μικρών παραγγελιών, γεγονός το οποίο, ως επί το πλείστον, παρακωλύει την παραγωγή και την ορθολογική οργάνωση.

---

[129] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 39.

[130] . Όπ. 129, σελ. 40.

Η αύξηση του κόστους, η οποία προκαλείται από τη μη σειρά παραγωγής, αντισταθμίζεται μερικώς από τα χαμηλά έξοδα ερευνών και πωλήσεων.

Η σημερινή έλλειψη προβλήματος πωλήσεων επιτρέπει την περικοπή των εξόδων σχεδιάσματος μοντέλων, τα οποία είναι πάντοτε υψηλά, ως και των εξόδων ταξιδιών και διαφημίσεως. Η προνομιακή αυτή κατάσταση οφείλεται σε προσωρινές συνθήκες. Μόλις αναπτυχθεί η βιομηχανική παραγωγή ή μόλις ελαττωθούν οι τελωνειακοί δασμοί, θα δημιουργηθεί συναγωνισμός μεταξύ των εργοστασίων και οι εμπορικοί μέθοδοι που ισχύουν στις δυτικές χώρες θα εφαρμοστούν στην Ελλάδα.

Με την προοπτική των προσεχών ετών, η παρούσα θέση των βιομηχανικών υποδημάτων στα πλαίσια του εμπορικού πεδίου, δεν υπολογίζονται ως θετικός παράγοντας κατά την χάραξη μιας πολιτικής.

Γ) Οικονομικά

Τα λογιστικά δεδομένα, τα οποία μας δόθηκαν, ήταν ελάχιστα για να βγάλουμε από αυτά συμπεράσματα γενικής φύσεως και γι' αυτό οι ενδείξεις που παρέρχονται στο παρόν κεφάλαιο προέρχονται ουσιαστικά από συζητήσεις τις οποίες είχαμε με τους κατασκευαστές υποδημάτων όσο και με τους βυρσοδέψες.

Την εξαίρεση αποτελούν παλιές επιχειρήσεις όπως και αυτές που διαθέτουν καταστήματα λιανικής πωλήσεως, που φαίνεται ότι δεν βρίσκονται σε πολύ καλή οικονομική κατάσταση. Διαθέτουν σχετικώς περιορισμένα ίδια κεφάλαια, απολαμβάνουν από μέρος των βυρσοδεψιών πολύ μεγάλες προθεσμίες πληρωμής, της τάξεως των 6 έως 7 μηνών. Από δικής τους πλευράς, οι επιχειρήσεις παρέχουν στους πελάτες πιστώσεις περίπου 3 μηνών κατά μέσο όρο. Διαθέτουν κεφάλαια τα οποία επενδύουν στον εξοπλισμό αυτών.

Εξ' άλλου τα κέρδη είναι σημαντικά, δεδομένου ότι οι τιμές πωλήσεων των εργοστασίων είναι λίγο μόνο κατώτερο των τιμών πωλήσεων των βιοτεχνών, ενώ εξ' άλλου το κόστος παραγωγής αυτών είναι κατά πολύ μικρότερο. Τα κτίρια και τα μηχανήματα έχουν ελάχιστα αποσβεσθεί και σ' αυτήν την περίπτωση το πάγιο ενεργητικό υπερβαίνει τα ίδια κεφάλαια. Οι συνετώτεροι βιομήχανοι αποκατέστησαν την οικονομική ισορροπία με την σύναψη μακροπρόθεσμων ή μεσοπρόθεσμων δανείων,[131] αλλά δεν φαίνεται να αποτελούν την πλειοψηφία. Πράγματι κατά την διάρκεια συζητήσεων αναφέρθηκε πολλές φορές ότι είναι αδύνατον η χρησιμοποίηση των πιστώσεων λόγω των υψηλών τόκων και ότι λόγω έλλειψης κεφαλαίων δεν είναι εφικτή η πραγματοποίηση του εξοπλισμού εκείνου, ο οποίος θα επέτρεπε την

[131]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 41.

ανάπτυξη της επιχειρήσεις. Φαίνεται ότι οι επιχειρήσεις καταφεύγουν στο σύστημα της αυτοχρηματοδοτήσεως, αλλά κατά τρόπο επικίνδυνο διότι χρησιμοποιούν τις πιστώσεις των προμηθευτών τους προς εξασφάλιση κεφαλαίων κινήσεως. Η οικονομική λοιπόν θέση των επιχειρήσεων αυτών είναι μεταβατική, ακριβώς όπως και η εμπορική.

Οι καλώς διοικούμενες επιχειρήσεις επωφελούνται του άμεσου μέλλοντος προς εξυγίανση της οικονομικής τους διάρθρωσης, αλλά δεν έχουν πολύ χρόνο στην διάθεσή τους δεδομένου του παρόντος ρυθμού εξελίξεως στην Ελλάδα. Όσοι από αυτούς διανέμουν τα κέρδη τους κινδυνεύουν να βρεθούν εντός μικρού χρονικού διαστήματος σε δύσκολη θέση σε περίπτωση εμφανίσεως και του ελάχιστου συναγωνισμού. Το οικονομικό πρόβλημα φυσιολογικός να ακολουθήσει την εξέλιξη της εμπορικής καταστάσεως των επιχειρήσεων και θα ήταν εύλογο να συνειδητοποιήσουν το γεγονός αυτό οι βιομήχανοι εκείνοι οι οποίοι το αγνοούν.

Η ανάλυση του κόστους εμφανίζει, διαφορές, οι οποίες ουσιαστικώς προέρχονται από το υψηλό κόστος των πρώτων υλών και του χαμηλού επιπέδου των εξόδων πωλήσεως. Δευτερεύουσες διαφορές προκαλούνται επίσης, ως προς τους συνήθεις δείκτες της Δυτ. Ευρώπης, από την περιορισμένη στελέχωση του εκτελεστικού προσωπικού και του συγκριτικώς χαμηλού επιπέδου των ημερομισθίων.

Πλεονεκτώντας σε αυτά τα σημεία και μειονεκτώντας σε άλλα, οι Έλληνες βιομήχανοι πουλάνε σε τιμές αποδοτικές αλλά όχι συναγωνιστικές με τις τιμές του εξωτερικού.

Κατασκευαστής των υποδημάτων, ο οποίος έκανε μία μελέτη σε αυτό το θέμα, είναι της γνώμης ότι παρ' όλο το όφελος των επιστρεφομένων δασμών επί των εισαγομένων υλών, οι τιμές εξαγωγής του υπερβαίνουν κατά 6% με αυτές των Ιταλών συναγωνιστών του. Σ' αυτήν την λεία συγκεκριμένη περίπτωση η διαφορά εμφανίζεται σαν αποτέλεσμα της ελλείψεως παραγωγικότητας και του ανωτέρου επιπέδου των ελληνικών ημερομισθίων σε σύγκριση προς τα Ιταλικά.

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι εάν ο εν λόγω βιομήχανος εκσυγχρόνιζε τις μεθόδους και την εργασία του, θα ήταν συναγωνιστικός. Αλλά με την παρούσα κατάσταση, με την οποία δεν εμφανίζεται πρόβλημα πωλήσεων, οι κατασκευαστές υποδημάτων αισθάνονται την επιθυμία να επωφεληθούν του σημαντικού περιθωρίου των πραγματοποιούμενων κερδών προς εξόφληση των συναφή δανείων αντί να επιζητούν την βελτίωση της συναγωνιστικότητας των νέων επενδύσεων.[132]

---

[132]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 42.

Ποιότητα των προϊόντων

Α) Φαινομενική και πραγματική ποιότητα

Έγινε εξέταση των υποδημάτων τόσο στις αποθήκες των καταστημάτων όσο και στα εργοστάσια όπου ερευνήθηκαν αναλυτικώς τα διάφορα στάδια της κατασκευής.

Γενικώς, η φαινομενική ποιότητα εμφανίζεται καλή, εκτός στην περίπτωση των φθηνών υποδημάτων. Διαπιστώνεται, στις μέσες και κατώτερες τιμές, μία διαφορά μεταξύ της βιοτεχνικής και βιομηχανικής παραγωγής σε όφελος της τελευταίας.

Η πραγματική ποιότητα εξαρτάται εν μέρη μεν από την χρησιμοποίηση υλικών, εν μέρη δε από τον τρόπο εναρμονίσεως μεταξύ τους και χρησιμοποιήσεώς τους. Από αυτή την άποψη , οι πολυτελείς κατασκευές είναι φυσικά ανώτερες των άλλων, αλλά διαπιστώνεται επίσης και στα υποδήματα καλής μέσης ποιότητας μία ικανοποιητική προσαρμογή των διαφόρων συστατικών και η πραγματική ποιότητα αυτών επιτρέπει την πρόβλεψη μίας κανονικής χρήσεως. Όσο αφορά τα φθηνά υποδήματα, η χρησιμοποίηση ελαστικού αντί δέρματος για την σόλα, εξασφαλίζει εξ' ίσου μία ικανοποιητική διάρκεια του υποδήματος. Σε όλες τις περιπτώσεις, οι βασικές εργασίες εκτελούνται με φροντίδα.

Β) Μορφή, κομψότητα, μόδα.

Κατά την εκτίμηση των αισθητικών στοιχείων των υποδημάτων, είναι φρόνιμο να διακρίνουμε ότι αναφορικά με την καλή εκτέλεση, ανταποκρίνεται προς τις επιθυμίες μιας μερίδας της πελατείας και αυτό τίθεται πέρα πάσης προσωπικής προτιμήσεως.

Η μορφή των ελληνικών υποδημάτων δεν διαφέρει αισθητώς της μορφής των υποδημάτων των άλλων χωρών και οι παρουσιαζόμενες διαφορές προέρχονται πιθανώς από τις εκδηλωμένες προτιμήσεις των καταναλωτών.

Η κομψότητα της εκτελέσεως είναι ικανοποιητική πλην ενός ορισμένου επιπέδου τιμής αλλά υστερεί αισθητώς στα φθηνά και στα φθηνότερα μέσης ποιότητας. Φαίνεται εξ' άλλου ότι μία τέτοια άτεχνη εκτέλεση είναι το κύριο χαρακτηριστικό της βιοτεχνικής παραγωγής, η οποία δεν διαθέτει επαρκή μέσα προς εξασφάλιση μιας επιμελημένης τελικής επεξεργασίας.

Η διεθνή μόδα παρακολουθείται από την ελληνική βιομηχανία υποδημάτων, αλλά με μία καθυστέρηση μιας ή δύο χρονικών περιόδων, οφειλόμενη σε **ανεπαρκή ενημέρωση** των καταναλωτών και των βιομηχάνων και στην διστακτικότητα των τελευταίων τούτων να

δεσμεύσουν σημαντικά ποσά για εργαλεία και για τον σχεδιασμό μοντέλων.[133]

Γ) Σχέση Ποιότητας – Τιμής

Η ανάλυση του κόστους παραγωγής και οι συγκρίσεις των ημερομισθιακών τιμών αποδεικνύουν ότι τα ελληνικά υποδήματα είναι ακριβά για τους αγοραστές. Πάντως, η πραγματική ποιότητα είναι αρκετά καλή στο σύνολο της και οι καταναλωτές μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα υποδήματά τους για αρκετά μακρύ χρονικό διάστημα χωρίς να παρουσιάζονται σημεία εξαιρετικής φθοράς.

Η σχέση ποιότητας – τιμής εμφανίζεται καλύτερα στα φθηνά υποδήματα, παρά την πρόχειρη τελική επεξεργασία τους, ή στα ακριβά υποδήματα, τα οποία εκτός εξαιρέσεων δεν κατασκευάζονται με δέρματα άριστης ποιότητας, δεδομένου ότι αυτά τα δέρματα σπανίζουν στην Ελλάδα.

Δ) Σύγκριση με τα προϊόντα της Ε.Ο.Κ.

Τα ελληνικής κατασκευής υποδήματα πολυτελείας είναι εξίσου επιμελώς κατασκευασμένα όπως και του εξωτερικού και στην περίπτωση που έχουν χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή των δερμάτων εισαγωγής, μπορούν να συγκριθούν με τα ξένα υποδήματα πολυτελείας. Η τιμή τους, στην περίπτωση αυτή, είναι λίγο μεγαλύτερη (λόγω ότι η σύγκριση αυτή περιλαμβάνει τιμές από **παράδοση εργοστασίου,** χωρίς να συμπεριλαμβάνονται οι φόροι).

Τα υποδήματα μέσης ποιότητας δεν διακρίνονται από τα αντίστοιχα του εξωτερικού, μη λαμβάνοντας υπόψη θέματα σχεδίων και μόδας, με μόνη διαφορά ότι έχουν σόλα από δέρμα, ενώ του εξωτερικού έχουν συνήθως σόλα από ύλη με βάση την συνθετική ρητίνη. Οι τιμές τους, παράδοση από εργοστάσιο, είναι παραπλήσια προς τις τιμές των αναλόγων υποδημάτων εξωτερικού. Εάν τα ελληνικά υποδήματα είχαν συνθετικές σόλες θα στοίχιζαν αναμφίβολα λιγότερα.

Τα φθηνά υποδήματα, της κατηγορίας των κάτω των 150 δραχμών τιμής λιανικής πωλήσεως, εμφανίζουν δείγματα, πλήρης τελικής επεξεργασίας, γεγονός το οποίο δεν επιτρέπει την διενέργεια αντικειμενικής συγκρίσεως. Πράγματι, μολονότι τα φθηνά υποδήματα των χωρών της Δυτ. Ευρώπης είναι επίσης μέτριας ποιότητας, η εμφάνισή τους δεν διαφέρει ουσιαστικά αυτής των υποδημάτων ανώτερης τιμής. Ούτε, τα φθηνά ελληνικά υποδήματα δεν θα ήταν

---

[133]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 43.

δυνατόν να διατεθούν στο εξωτερικό ακόμα και στην περίπτωση που οι τιμές τους ήταν χαμηλότερες.[134]

Οι κυριότερες αιτίες της δυσμενούς θέσεως των Ελληνικών εργοστασίων κατασκευής υποδημάτων εντός της διεθνής αγοράς

Παρά το υψηλό κόστος των πρώτων υλών, τα ελληνικά εργοστάσια κατασκευής υποδημάτων βρίσκονται σε λιγότερο μειονεκτική θέση, εντός της διεθνούς αγοράς, από τα βυρσοδεψεία. Το γεγονός αυτό εξηγείται με την αναλογία συμμετοχής του συντελεστή εργασίας στο κόστος παραγωγής των υποδημάτων. Δεδομένου ότι τα μέσα ελληνικά ημερομίσθια είναι κατώτερα σε σχέση με τα αντίστοιχα των χωρών της Ε.Ο.Κ. (εκτός της Ιταλίας) το μειονέκτημα της υψηλής τιμής των δερμάτων θα μπορούσε να εξουδετερωθεί, με την αύξηση της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων.

Η έννοια της παραγωγικότητας τείνει να περιλάβει όχι μόνο την έννοια της εργασίας, αλλά επίσης και αυτή των επενδύσεων, των κεφαλαίων, των εμπορικών υπηρεσιών, κ.λ.π., δεδομένου ότι όλα τα στοιχεία επιδρούν επί του κόστους παραγωγής. Γι' αυτόν τον λόγο δεν μπορούμε να περιορίσουμε τα αίτια της δυσμενούς θέσεως των Ελλήνων κατασκευαστών υποδημάτων σε μόνο την παραγωγικότητα των εργατών.

Α) Έλλειψη ενημέρωσης

Περισσότερο και από τους βυρσοδέψες, οι Έλληνες κατασκευαστές υποδημάτων είναι, ως επί το πλείστον, απληροφόρητοι περί των εξελίξεων του εξωτερικού, εκτός ίσως της Ιταλίας. Είναι εύλογο ότι οι επαφές με τους Ιταλούς παραγωγούς να υποβοηθώνται από την γεωγραφική γειτνίαση, αλλά έλλειψης ευρύτερης ενημέρωσης, οι Έλληνες βιομήχανοι εμπνεύστηκαν από πρότυπα, τα οποία δεν προσφέρουν τις πλέον αποτελεσματικές λύσεις στην περίπτωση των ελληνικών εργοστασίων. Διαπιστώνεται ότι υπάρχει έλλειψη ενημερότητας επί των παρακάτω κυρίων θεμάτων :

- Τα από τους ξένους κατασκευαστές προσφερόμενα μηχανήματα
- Τις βιομηχανικές μεθόδους
- Τις εμπορικές μεθόδους
- Την οργάνωση εργασίας
- Την μεγάλη σειρά παραγόμενα από το εξωτερικό προϊόντα

---

[134] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 44.

Για το πρώτο σημείο διαπιστώνεται ότι ελάχιστοι κατασκευαστές μηχανημάτων εισχώρησαν στην ελληνική αγορά. [135]Όσο αφορά την βιομηχανία υποδημάτων, τα μηχανήματα είναι τέτοιας ποικιλίας ώστε ουσιαστικά να μη μπορεί να εξοπλιστεί εργοστάσιο κατά σύγχρονο τρόπο άνευ προσφυγής σε πολλούς κατασκευαστές. Η πλήρης, ή σχεδόν πλήρης απουσία μερικών από αυτών από την Ελληνική αγορά εξηγεί τις παρατηρώμενες ελλείψεις.

Όσο αφορά τις βιομηχανικές μεθόδους, μπορούμε να πούμε ότι αυτές εφαρμόζονται μόνο σε ορισμένες επιχειρήσεις, όλες οι υπόλοιπες έχουν παραμείνει στο στάδιο της βιοτεχνίας ακόμη και όταν έχει εφαρμοστεί καταμερισμός και εν μέρει μηχανοποίηση της εργασίας. Δεν υπάρχει λοιπόν εναρμόνιση στην εφαρμογή μεθόδων στις διάφορες επιχειρήσεις, το σύνολο των οποίων εμφανίζει μία ανομοιογενή εικόνα. Εξ' άλλου, η υφιστάμενη ευχέρεια πωλήσεως μειώνει το κόστος και δεν καταργεί κανένα κίνητρο, τόσο στο τεχνικό πεδίο όσο και στο πεδίο εφαρμογής μεθόδων : δεδομένης λοιπόν της ελλείψεως προβλήματος πωλήσεων, δεν καταρτίζονται προγράμματα κατασκευών, αγορών και ταμειακών διαθεσίμων.

Ο επιχειρηματίας έχει, συνήθως αυτός μόνος, την ευθύνη του συντονισμού των πωλήσεων, της παραγωγής και των αγορών, όσες ικανότητες και αν διαθέτει, δεν μπορεί να συλλάβει το σύνολο των προβλημάτων και να βρει ικανοποιητική λύση αυτών, δεδομένου ότι διευθύνει επίσης και τις τρέχουσες εργασίες του εργοστασίου.

Τέλος στα εργοστάσια, παρατηρήθηκε η ύπαρξη υποδημάτων αγορασμένα από το εξωτερικό προς μελέτη των χαρακτηριστικών αυτών, πρόκειται πάντοτε περί υποδημάτων πολυτελείας, επιλεγμένα μάλλον από τον τύπο ή τον συρμό παρά από την κατασκευή ή το αρχικό αυτό σχέδιο.

Β)Τελωνειακοί δασμοί επί των εισαγόμενων υλών και μηχανημάτων

Η δασμολογική προστασία επί των δερμάτων περιορίζει την χρησιμοποίηση των κυριοτέρων εισαγομένων υλών για την κατασκευή υπέρ-πολυτελών υποδημάτων, τα οποία πωλούνται σε πελάτες οι οποίοι δέχονται την υψηλή τιμή τους. Οι τρέχουσες κατασκευές γίνονται από δέρματα εγχώριου δέψεως των οποίων η τιμή, λόγω σημαντικών προστατευτικών δασμών είναι σχετικώς υψηλή.[136]

Εισάγονται επίσης και επιβαρύνονται με υψηλούς δασμούς ορισμένες βοηθητικές ύλες (συνθετικές κόλλες, κλωστές από νάιλον ή

---

[135] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 45.
[136] . Όπ. 135, σελ. 46.

μετάξι, πτέρνες και μύτες υποδημάτων από χημικές ύλες, είδη από ελαστικό) των οποίων η τιμή συνεπώς αυξάνεται. Αυτό δεν έχει μεν σημαντική επίδραση επί του κόστους παραγωγής δεν δύναται όμως να αγνοηθεί. Η προσθήκη των δασμών και των μεταφορικών αυξάνει σημαντικός την αρχική αξία των εισαγομένων μηχανημάτων. Η επίπτωση είναι αρκετά βαριά, όχι μόνο λόγω των αυξημένων κεφαλαίων, τα οποία μπορούν να ακινητοποιηθούν και να επιβαρυνθούν με τόκους, αλλά επίσης και λόγω του υψηλού συντελεστή χρήσεως. Ορισμένα από αυτά τα μηχανήματα, τρεχούσης χρήσεως στην Δυτ. Ευρώπη, είναι ουσιαστικά αδύνατον να εισαχθούν δεδομένου ότι το προκαλούμενο όφελος από την εξοικονόμηση ημερομισθίων είναι κατώτερο των εξόδων αποσβέσεως.

Γ) Πραγματικό κόστος εργασίας

Τα ημερομίσθια των εργατών κατασκευής υποδημάτων είναι λίγο ανώτερα από εκείνων των εργατών βυρσοδεψών και υφίστανται επιβαρύνσεις. Πλην όμως τα μέσα ημερομίσθια είναι κατώτερα εκείνων της Δυτ. Ευρώπης, εξαίρεση της Ιταλίας, και ως εκ τούτου οι Έλληνες βιομήχανοι έχουν ένα σημαντικό πλεονέκτημα. Το πραγματικό μέσο κόστος των ημερομισθίων των ελληνικών εργοστασίων, ανέρχεται σε περίπου 107 δρχ. συμπεριλαμβανομένων όλων των επιβαρύνσεων, έναντι περίπου 150 δρχ. στις χώρες της Ε.Ο.Κ. εξαίρεση της Ιταλίας. Τα ελληνικά εργοστάσια έχουν ένα πλεονέκτημα της τάξεως του 30%.

Δ) Άνιση παραγωγικότητα των εργατών

Στην Ελλάδα απαιτείται περισσότερος χρόνος για την κατασκευή ενός ζεύγους υποδημάτων ή στην Δυτ. Ευρώπη. Η σύγκριση αυτή κατέστη δυνατή μόνο για ορισμένα εργοστάσια, τα οποία γνωστοποίησαν τα χρονικά των ορίων κατασκευής. Αυτά κυμαίνονται για τα ανδρικά υποδήματα καλής κατασκευής, μεταξύ 195 και 270 λεπτών αμέσους εργασίας. Ο χρόνος κατασκευής, στα σύγχρονα εργοστάσια, για ανάλογα είδη, κλιμακώνεται από 95 έως 160 λεπτά, είτε εμφανίζει μία μέση διαφορά 100 λεπτών.[137]

Η παραγωγικότητα των εργατών είναι από 30 έως 50% κατώτερα στα ελληνικά εργοστάσια, σε σχέση προς τις επιχειρήσεις της Δυτ. Ευρώπης.

Πάντως , πρέπει να σημειωθεί ότι η διαφορά αυτή δεν οφείλεται μόνο στην απόδοση των εργατών. Πολλές μη μηχανοποιημένες εργασίες εκτελούνται με το χέρι υπό συνθήκες ικανοποιητικής αποδόσεως αλλά

---

[137] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 47.

αυτές, παρά την ικανότητα των εργατών, απαιτούν περισσότερο χρόνο. Επί πλέον, η έλλειψη οργανώσεως εργασίας, προγραμματισμού της παραγωγής και με σειρά παραγωγής, υποχρεώνουν το προσωπικό σε συχνές αλλαγές θέσεως εργασίας ή ρυθμίσεων με αποτέλεσμα την συσσώρευση νεκρών χρονικών περιόδων.

Μολονότι κανένα συγκεκριμένο μέτρο λήφθηκε, δεν νομίζουμε ότι η χαμηλή συνολική παραγωγικότητα οφείλεται σε έλλειψη αποδοτικότητας εκ μέρους των εργατών, εκτός ορισμένων θέσεων εργασίας στις οποίες διαπιστώθηκε ανεπαρκή ειδίκευση. [138]

Ε) Έλλειψη μέσων και κατωτέρων στελεχών

Όπως και στα βυρσοδεψεία, διαπιστώθηκε και εδώ μία ελλιπή στελέχωση. Τα άτομα τα εκτελούμενα χρέη αρχιτεχνίτου είναι εργοδηγοί άμεσα συμμετέχοντες στην παραγωγή. Σε καμία επιχείρηση υπάρχει ειδικός επί των μεθόδων, του οποίου η μόνιμος απασχόληση εντός των σύγχρονων επιχειρήσεων είναι η έρευνα της αποτελεσματικότητας των εφαρμοζομένων μεθόδων και η εξοικονόμηση χρόνου και υλικών. Επίσης ουδεμία διαπιστώθηκε θέση χρονοαναλυτού.

Στην διοικητική κλίμακα δεν υπάρχουν γενικώς στελέχη, πλην του αρχιλογιστού. Οι εργασίες των αγορών, πωλήσεων, διοικήσεως και οργανώσεως εκτελούνται από τους επιχειρηματίες. Μολονότι η κατάσταση αυτή δεν θεωρείται αντικανονική για τις μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες δεν μπορούν να υποβληθούν σε δυσανάλογα προς τις εργασίες τους γενικά έξοδα, είναι απαράδεκτη για εργοστάσια ημερήσια παραγωγή 400, 500και πλέον ζευγάρια. Στην αναφερόμενη κλίμακα η ύπαρξη ανωτέρων, μέσων και κατωτέρων στελεχών θα επέφερε σημαντική βελτίωση της εκμεταλλεύσεως.

Στ) Έλλειψη εμπορικής πολιτικής

Όπως προαναφέρθηκε, οι βιομηχανικές επιχειρήσεις κατασκευής υποδημάτων δεν αντιμετωπίζουν πρόβλημα διαθέσεως των προϊόντων τους. Η παράδοξος αυτή κατάσταση δεν μπορεί να παραταθεί εντός των πλαισίων μιας ελεύθερης οικονομίας σε μία ισχυρή δασμολογική προστασία και εφ' όσον δεν θα δημιουργηθούν νέες επιχειρήσεις. Μπορούμε να την θεωρήσουμε ως προσωρινή αλλά επί του παρόντος επιδρά επί του τρόπου διοικήσεως των εργοστασίων. Η ευχέρεια των πωλήσεων δεν παρακινεί τους επιχειρηματίες στην επιδίωξη μιας καλύτερης βιομηχανικής οργανώσεως ή στην διεξαγωγή ερευνών της

[138]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 48.

αγοράς, τείνει δε αυτή, στην επιβράδυνση βελτιώσεως της παραγωγικότητας.

Ζ) Διάρκεια πιστώσεων

Η μέση διάρκεια των υπό κατασκευαστών υποδημάτων παρεχομένων πιστώσεων είναι της τάξεως των τριών μηνών, ο οποίος είναι και συνήθης χρόνος χορηγήσεως. Η μέση αυτή χρονική προθεσμία οφείλεται στον συνδυασμό των πλέον μακροπρόθεσμων πιστώσεων και καταβολών της μετρητής. Αυτό θα έτεινε να αποδείξει την ύπαρξη δύο χωριστών κατηγοριών πελατών με πολύ διαφορετικές οικονομικές δυνατότητες. Πάντως οι τιμές των εργοστασίων συμπεριλαμβάνουν τα έξοδα εξαμηνιαίων πιστοδοτήσεων με τόκο 12 έως 14% [139]ο οποίος αυξάνει κατά 6% τις τιμές επί της αξίας. Βεβαίως στους εμπόρους λιανικής πωλήσεως τους πληρώνοντας της μετρητής παραχωρείται έκπτωση, της οποίας όμως δεν είναι βέβαια ότι επωφελούνται οι καταναλωτές. Οι υπέρμετρες μακρές προθεσμίες των παρεχομένων πιστώσεων προς τους πελάτες επιδρούν υψωτικώς επί της τιμής λιανικής πωλήσεως των υποδημάτων.

Η) Σπατάλη υλικών και απώλεια χρόνου λόγω ελλείψεως ενημερώσεως και μεθόδων

Λόγω ελλείψεως προγραμματισμού της παραγωγής των εργοστασίων και αναλυτικής έρευνας των διαφόρων σταδίων και μεθόδων παραγωγής, παρατηρείται σε πολλές περιπτώσεις απώλεια χρόνου εντός των εργοστασίων. Επί πλέον, λόγω της εφαρμοζόμενης πρωτόγονης τεχνικής σε ορισμένες εργασίες, οι αποδόσεις των πρώτων υλών είναι κατώτερες του κανονικού. Η απώλεια χρόνου και η φθορά υλικών οφείλονται σε έλλειψη ενημερώσεως των επιχειρηματιών, όχι μόνο σε ότι αφορά τις τεχνικές επιτεύξεις του κλάδου και τα μηχανήματα, αλλά και σε ότι αφορά τις μεθόδους οργανώσεως και συστηματικής έρευνας για την επίτευξη οικονομιών. [140]

---

[139] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 49.

[140] . Όπ. 139, σελ. 50.

ΔΙΑΤΥΠΩΜΕΝΕΣ ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ

Κατόπιν του προσδιορισμού της παρούσας κατάστασης των βιομηχανιών δέρματος στην Ελλάδα, θα ήταν σωστό να καθιερωθεί μια πολιτική, η οποία θα ενίσχυε τις επιχειρήσεις του κλάδου στο να καταστούν συναγωνιστικές έναντι των αντιστοίχων επιχειρήσεων της Ε.Ο.Κ. Συγχρόνως θα πρέπει να εξεταστεί κατά πόσο οι προοπτικές της εσωτερικής ελληνικής αγοράς θα μεταβάλλουν τις υφιστάμενες ανάγκες κατά τα προσεχή έτη και προς ποια συνεπώς κατεύθυνση θα έπρεπε να προσανατολισθούν τα βυρσοδεψεία και τα εργοστάσια κατασκευής υποδημάτων προς αντιμετώπιση των νέων αναγκών.

Λαμβάνοντας υπ' όψη τις διάφορες απόψεις, οι οποίες αναλύθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, είναι δυνατόν να καθορισθούν οι σκοποί, τους οποίους οι βιομηχανίες του κλάδου θα προσπαθήσουν να επιτύχουν και, υπό ορισμένες επιφυλάξεις, οι προθεσμίες εντός των οποίων οι σκοποί αυτοί θα πραγματοποιηθούν.

Καθορισμός των σκοπών

Α) Κόστος

Είδαμε στην περιγραφή της παρούσας κατάστασης της ελληνικής βιομηχανίας ότι οι τιμές πωλήσεως των επεξεργασμένων δερμάτων εμφανίζουν μια μεγαλύτερη διαφορά, σε σύγκριση προς τις τιμές των ανταγωνιστικών προϊόντων των χωρών της Ε.Ο.Κ., από τις τιμές των υποδημάτων. Δεδομένου ότι οι τιμές των υποδημάτων εξαρτώνται τουλάχιστον κατά το μισό από τις τιμές των επεξεργασμένων δερμάτων, οι προσπάθειες αρχικώς να τείνουν στην παροχή προς τα βυρσοδεψεία των μέσων μειώσεως του βιομηχανικού κόστους αυτών. Όπως είδαμε, οι τιμές αυτές επιβαρύνονται από :

- Τους τελωνειακούς δασμούς επί των εισαγόμενων υλών
- Της τιμής του αλατιού
- Της πλημμελούς εκδοράς των ελληνικών δερμάτων
- Της ελλιπούς ενημερώσεως των επιχειρηματιών
- Της μικρής παραγωγικότητας των εργατών
- Των εμπορικών συνηθειών

Τα μέσα, τα οποία περιγράφονται παρακάτω και τα οποία έχουν σκοπό να επιδράσουν με όλα τα στοιχεία του κόστους,

ταξινομούνται σε συνάρτηση προς τα πρόσωπα ή τις ομάδες εκείνες από τις οποίες εξαρτώνται οι αποφάσεις.[141]

Όσο αφορά τα εργοστάσια κατασκευής υποδημάτων, είδαμε ότι εκτός των τιμών των επεξεργασμένων δερμάτων, οι ακόλουθοι παράγοντες συντελούν στην αύξηση των τιμών :

- Έλλειψη ενημερότητας των επιχειρηματιών
- Μικρή παραγωγικότητα των εργατών
- Οι εμπορικές συνήθειες

Τα οφέλη από τα υποδήματα των βυρσοδεψείων και των βιομηχανιών κατασκευής από τα χαμηλά ημερομίσθια σταματούν, δεδομένου ότι η βιομηχανική ανάπτυξη της Ελλάδας θα έχει ως αποτέλεσμα την βαθμιαία άνοδο των ημερομισθίων. Πρώτος λοιπόν αντικειμενικός σκοπός είναι η μείωση του κόστους.

Β) Ποιότητα

Η εξέταση της ποιότητας των προϊόντων δεν παρουσίασε αξιόλογες διαφορές μεταξύ των ελληνικών και ξένων ειδών, τουλάχιστον στις κατασκευές ανώτερης ποιότητας. Η διαφορά είναι εμφανέστερη στα είδη λαϊκής καταναλώσεως. Τόσο οι βυρσοδέψες επανωδερμάτων όσο και οι κατασκευαστές υποδημάτων έχουν συμφέρον να καταβάλουν προσπάθεια για την παραγωγή σε ίση τιμή, μιας ποιότητας ικανή να συγκριθεί προς την ποιότητα ειδών λαϊκής καταναλώσεως των εργοστασίων των χωρών της Ε.Ο.Κ.

Δεύτερος αντικειμενικός σκοπός θα είναι η ευθυγράμμιση της ποιότητας, εφ' όλης της κλίμακας των τιμών, με την ποιότητα των προϊόντων των χωρών της Ε.Ο.Κ.

Γ) Εσωτερική αγορά

Η παρούσα διάρθρωση των βιομηχανιών του κλάδου διατηρεί ακόμα βιοτεχνικό χαρακτήρα, ιδίως για τα υποδήματα και μολονότι εξελίσσεται προς το παρόν προς την κατεύθυνση της βιομηχανοποιήσεως, αυτή η εξέλιξη δεν έχει λάβει την έκταση εκείνη η οποία θα επέτρεπε την δημιουργία πραγματικού συναγωνισμού.

Εξ' άλλου, το πενταετές πρόγραμμα της Ελλάδας προβλέπει μία ετήσια αύξηση της καταναλώσεως υποδημάτων κατά 6% για την πενταετία 1959 – 1964, ήταν σε σύνολο αύξηση 30%. Αλλά μολονότι το

---

[141] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 51.

εν λόγω πρόγραμμα δεν εξετάζει το θέμα αυτό, οι τιμές των υποδημάτων τείνουν να ελαττωθούν για να διευρυνθεί σ' αυτό το μέγεθος η αγορά. Η μείωση των τιμών θα επιτευχθεί τόσο για τον περιορισμό των απωλειών χρόνου και της σπατάλης υλικών, όσο και για την χρησιμοποίηση του ελαστικού και άλλων υλών ως υποκατάστατων του δέρματος.[142] Οι εργασίες των εργοστασίων κατασκευής υποδημάτων και των βυρσοδεψείων επανωδερμάτων, θα αυξηθούν, αλλά είναι σχεδόν βέβαιο ότι αυτές των βυρσοδεψείων σολοδερμάτων θα υποστούν την μείωση την οποία υπέστησαν τα παρεμφερή βυρσοδεψεία των χωρών της Ε.Ο.Κ.

Η προσαρμογή των βιομηχανιών του κλάδου στις συνθήκες της αγοράς θα επιτευχθεί υπό τις εξής προϋποθέσεις :

- Σημαντική αύξηση του αριθμού και της ισχύος των εργοστασίων κατασκευής υποδημάτων με υποχώρηση των βιοτεχνικών εργαστηρίων. Η παρούσα παραγωγική ικανότητα του κλάδου περίπου θα δεκαπλασιαστεί

- Μετριότερη αύξηση της παραγωγικής ικανότητας των βυρσοδεψείων επανωδερμάτων, της τάξεως των 25%

- Μείωση των εργασιών των βυρσοδεψείων σολοδερμάτων κατά 25 έως 30%

- Ανάπτυξη ή δημιουργία εργοστασίων παραγωγής υποκατάστατων δέρματος

- Ανάπτυξη ή δημιουργία σημαντικών καταστημάτων λιανικής πωλήσεως, που μπορούν να προσφέρουν στην πελατεία την ποικιλία εκλογής και τιμές προσαρμοσμένες προς την οικονομική δυνατότητα αυτής.

Δ) Εξαγωγή

Οι ελληνικές εξαγωγές είναι ουσιαστικά ανύπαρκτες για την βιομηχανία δέρματος, εκτός των ακατέργαστων δερμάτων.

Προσφέρονται όμως δυνατότητες υπό την προϋπόθεση χαμηλότερων τιμών :

- Στην Κύπρο
- Στις γειτονικές χώρες

---

[142] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 52.

- Στις χώρες της Μέσης Ανατολής
- Στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης

Η προσπάθεια, η οποία πρέπει να καταβληθεί προς μείωση του κόστους, θα δώσει συντόμως στους Έλληνες βιομηχάνους την ευκαιρία αναμετρήσεως με τους ξένους συναγωνιστές τους στις διάφορες αυτές αγορές. Η εξαγωγή όμως προς μία συγκεκριμένη χώρα δεν είναι αποτέλεσμα αυτοσχεδιασμού αλλά επιμελούς προετοιμασίας. Οι Έλληνες βιομήχανοι θα ασχοληθούν με το πρόβλημα αυτό πριν ή όταν βρεθούν σε ευνοϊκή θέση, εάν επιθυμούν να επωφεληθούν των μελλοντικών συναγωνιστικών τους τιμών.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΛΕΤΟΥΜΕΝΩΝ ΜΕΤΑΒΟΛΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Λαμβάνοντας υπ' όψη των αριθμών του πενταετούς σχεδίου και εάν δεχτούμε ως πραγματοποιήσιμο τον εκσυγχρονισμό των βιομηχανιών δέρματος, θα πρέπει να εξετάσουμε τις συνέπειες όσο αφορά τις απασχολήσεις.[143]

Απασχόληση στην κατασκευή υποδημάτων

Εάν δεχτούμε μία αύξηση της καταναλώσεως των υποδημάτων κατά 30%, ο αριθμός των παραγόμενων υποδημάτων θα ήταν 10.400.000 ετησίως έναντι του σημερινού αριθμού των 8 εκατομμυρίων. Επί την υπόθεση ότι η ελληνική βιομηχανία θα επετύγχανε ετήσια παραγωγή 1.000 ζεύγη ανά εργάτη, το εργατικό δυναμικό θα ήταν γύρω στα 10.400 άτομα, δηλαδή το μισό περίπου από την απογραφή κατά το 1958.

Απασχόληση στα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων

Η αύξηση της καταναλώσεως θα είναι επωφελής για τα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων, αλλά σε μικρότερο βαθμό, διότι, φυσιολογικώς, η εκβιομηχανοποίηση της παραγωγής υποδημάτων θα επιφέρει μείωση στην κατά μονάδα κατανάλωση δέρματος 5% περίπου (0,96 τετρ. ποδ. ανά ζεύγος). Δεχόμενοι ότι η αναλογία των υποδημάτων των κατασκευαζόμενων από βοοειδή και μοσχαρίσια δέρματα παραμένει

---

[143] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 53.

σχετικώς στα επίπεδα του 1958, η ζήτηση επανωδερμάτων θα πρέπει ν' ανέλθει το 1964 σε :

$$\frac{95 \times 10.400.000 \times 0.96}{100} = 9.485.000 \text{ τετρ. πόδια}$$

θα είναι κατά 23% ανώτερα του 1958.

Εάν ο μέσος αριθμός των ελληνικών βυρσοδεψείων επιτύγχανε ετήσια παραγωγή ανά εργάτη 20.000 τετραγ. πόδια, θα απαιτούνταν εργατικό δυναμικό 474 άτομα. Δεν ήταν δυνατή η εξακρίβωση του αριθμού των απασχολουμένων ατόμων στα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων, αλλά, λαμβάνοντας υπ' όψη την μέση απόδοση των επιχειρήσεων, θα πρέπει να είναι της τάξης των 600/625.

Ο αριθμός των απασχολουμένων ατόμων στα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων ελαττώνεται κατά 125 – 150 άτομα. Εν τούτοις, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η άνοδος του βιοτικού επιπέδου θα επιφέρει σημαντικότερη χρησιμοποίηση βοοειδών και μοσχαρίσιων δερμάτων τόσο από την βιομηχανία κατασκευής υποδημάτων όσο και από την βιομηχανία παραγωγής δερματίνων ειδών, δεδομένου ότι δεν προβλέπεται ανάπτυξη των πηγών αιγοδερμάτων. Επομένως, είναι λίαν πιθανόν να παραμείνει αμείωτο το εργατικό δυναμικό των βυρσοδεψείων επανωδερμάτων ακόμη και εάν η παραγωγικότητα αυξηθεί κατά 50%.

Απασχόληση στα βυρσοδεψεία σολοδερμάτων

Είναι δυσκολότερα η διατύπωση προβλέψεων όσο αφορά τα βυρσοδεψεία σολοδερμάτων διότι ο ρυθμός αυξήσεως της χρησιμοποιήσεως των υποκατάστατων [144] είναι δυνατόν να διακυμανθεί σε συνάρτηση προς στοιχεία ξένα προς τον κλάδο, οι τελωνειακοί δασμοί, η σχετική σημασία των φυσικών πηγών και των εισαγωγών ακατέργαστων δερμάτων, η αντίδραση του καταναλωτικού κοινού κ.λ.π.

Είναι, εν τούτοις, δυνατόν να παραδεχτούμε έναν παραλληλισμό μεταξύ της μειώσεως της χρησιμοποιήσεως σολοδερμάτων στην Ελλάδα και στις χώρες της Δυτ. Ευρώπης κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών. Η κατανάλωση δέρματος υποχώρησε κατά 20% περίπου εντός 5 ετών ενώ η παραγωγή υποδημάτων αυξήθηκε κατά 12% περίπου, αυτό αντιστοιχεί προς μία μείωση ανά ζεύγος υποδημάτων καταναλώσεως σολοδέρματος από 702 σε 381 γραμμάρια, δηλαδή 45% κατά μέσο όρο ανά ζεύγος μεταξύ 1955 και 1958. Χωρίς να είμαστε απαισιόδοξοι,

---

[144] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ.54.

μπορούμε να προβλέψουμε ένα ανάλογο φαινόμενο και στην Ελλάδα. Η κατανάλωση στην Ελλάδα η οποία το 1958 ανέρχονταν σε 1.20 χγρ. ανά ζεύγος, θα μειώνονταν σε 0.66 χγρ. περίπου. Επί 10.400.000 ζεύγη , οι ανάγκες θα ανέρχονταν σε 6.794 τόνους, έναντι 9.600, ήταν μία μείωση 29,50%. Προς παραγωγή αυτών των 6.794 τόνους, υπό συνθήκες παραγωγικότητας αναλόγως προς της Δυτ. Ευρώπης, θα απαιτούνταν εργατικό δυναμικό 564 ατόμων.

Τα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων και σολοδερμάτων, εάν φθάσουν το επίπεδο των συναγωνιστών τους της Δυτ. Ευρώπης, θα απασχολούν μόνο 1.200 εργάτες περίπου έναντι των 3.000 σήμερα. Ο υπολογισμός αυτός έχει θεωρητική μόνο αξία, δεδομένου ότι, αφ' ενός δεν προβλέπεται αύξηση της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων των ασχολούμενων με επιδιορθώσεις και αφ' ετέρου το γεγονός ότι τα ελληνικά εργοστάσια θα καταστούν διεθνώς συναγωνιστικά δημιουργεί νέες εμπορικές διεξόδους, οι οποίες δεν μπορούν να εκτιμηθούν επί του παρόντος. Θα προέκυπτε, επομένως μία ελαφριά μείωση της απασχολήσεως.

Τέλος δεν πρέπει να λησμονείται το γεγονός ότι, μία ετήσια κατανάλωση από 10.400.000 ζεύγη αντιστοιχεί σε 1.2 ζεύγος ανά κάτοικο, ενώ η μέση κατανάλωση των χωρών του Ο.Ε.Ο.Σ., το 1958 ήταν 1,5 ζεύγος. Δεδομένου ότι η αύξηση της παραγωγικότητας συνεπάγεται με μείωση των τιμών πωλήσεως, η αύξηση της καταναλώσεως θα είναι δυνατόν να ανέλθει σε 12 εκατομμύρια ζεύγη ετησίως. Σε αυτή τη περίπτωση, ένας υπολογισμός επί των ίδιων βάσεων θα εμφάνιζε την παρακάτω εργατική απασχόληση :

- Υποδήματα 12.000
- Βυρσοδεψεία επανωδερμάτων 547

  σολοδερμάτων 660

σύν. εργατικού δυναμικού 13.207 έναντι 23.100 κατά το 1958, συμπεριλαμβανομένων των διευθυντών, στελεχών και υπαλλήλων. [145]

[145] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ.55.

Μολονότι είναι πιθανόν το εργατικό δυναμικό να υπερβεί στην πραγματικότητα τον παραπάνω θεωρητικό αριθμό, πρέπει εν τούτοις να προβλεφθεί η ανακατάταξη μερικών χιλιάδων ατόμων. Μέρος των βιοτεχνών του κλάδου θα πρέπει αναμφίβολα να στελεχώσει τα υπό επέκταση εργοστάσια. Εξ' άλλου, οι υπό ίδρυση επιχειρήσεις παραγωγής υποκατάστατων δέρματος, διαφόρων παρεμφερών υλικών και εξαρτημάτων, θα προβούν στην πρόσληψη προσωπικού. Μολονότι λοιπόν αφ' ενός θα προκύψει ένα ποσοστό ανεργίας από την τεχνική πρόοδο, θα εκδηλωθεί αφ' ετέρου μία ζήτηση εργατικών χεριών σε άλλους τομείς.

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις μας, στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης δεν προκλήθηκε ανεργία με την άνοδο της παραγωγικότητας, διότι με την ανάπτυξη νέων βιομηχανιών προέκυψε ζήτηση εργατικών χεριών, η οποία υπερκάλυψε την προκαλούμενη ανεργία από τον εκσυγχρονισμό των παλαιών εργοστασίων.[146]

Μέσα

Τα μέσα με τα οποία οι ελληνικές βιομηχανίες θα καταστούν συναγωνιστικές εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες, μη επιδεχόμενα πάντοτε την προσωπική επέμβαση των επιχειρηματιών. Απαιτούν όμως προπαντός, τα μέσα αυτά, την εκδηλωμένη διάθεση εκ μέρους των επιχειρηματιών για μία σημαντική προσπάθεια.

Η κατάταξη των μέσων σε διαφορετικές παραγράφους, σύμφωνα προς την φύση αυτών και σύμφωνα προς τα άτομα ή οργανισμούς από όπου εξαρτάται η λήψη αποφάσεων, έχει ως μόνο σκοπό την ταξινόμηση αυτών κατά σειρά υπευθυνότητας κλιμακούμενης ανοδικός από τα άτομα έως το κράτος. Είναι βέβαιο ότι οι θυσίες, οι οποίες απαιτούνται από τους κρατικούς ή ημικρατικούς οργανισμούς πρέπει να ακολουθούν και όχι να προηγούνται των θυσιών των ενδιαφερομένων ατόμων.

Μέσα εξαρτώμενα από τους ίδιους τους βιοτέχνες

Α) Ενημέρωση, δημιουργία επιχειρηματικών ομάδων

Η αναλυτική εξέταση των επιχειρήσεων του κλάδου απεκάλυψε έλλειψη ενημερότητας των Ελλήνων βιομηχάνων. Το σημείο αυτό χρειάζεται ακριβής διατύπωση : πράγματι, αρκετή από αυτούς είναι συνδρομητές ξένων επαγγελματικών περιοδικών, άλλοι έχουν ταξιδεύσει στην Δυτική Ευρώπη, και άλλοι τέλος, έχουν σπουδάσει στο εξωτερικό.

---

[146] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ.56.

Υπάρχουν στοιχεία ενημερώσεως, ίσως τμηματικά, αλλά πάντως αναμφισβήτητα. Εν τούτοις, φαίνεται ότι τα στοιχεία αυτά δεν διαδόθηκαν ευρύτερα εντός του κλάδου. Δηλαδή η ενημέρωση διατήρησε ατομικό χαρακτήρα. Εάν οι Έλληνες βιομήχανοι αποφάσιζαν να διαδώσουν τις γνώσεις τους μεταξύ των ίδιων επιχειρήσεων όσο και κατά το εξωτερικό, το σύνολο θα επωφελούνταν από μία τέτοια τεκμηρίωση.

Μία από τις πλέον αποτελεσματικές μεθόδους προς διερεύνηση των γνώσεων είναι η εφαρμογή της πολιτικής της ΄΄ ανοικτής θύρας ΄΄, χάρις στην οποία τόσο η διοίκηση όσο και τα στελέχη των εργοστασίων μπορούν να επισκεφθούν άλλες επιχειρήσεις, να θέσουν και να απαντήσουν σε ερωτήματα.

Θα ήταν ίσος φιλόδοξο και αναμφίβολα εκτός πραγματικότητας να αναμένεται η ομόφωνη υποστήριξη μιας τέτοιας πολιτικής. Εν τούτοις, θα ήταν δυνατόν να σχηματιστούν ομάδες, π.χ. δώδεκα επιχειρήσεων κατά κλάδο, εφαρμόζοντας μεταξύ τους μία πολιτική αμοιβαίας ενημερώσεως. Η πρόοδος από τέτοιες επαφές είναι σημαντική και συνεπάγεται ελάχιστα έξοδα. [147]

Δεν θα αρκούσε όμως μία πολιτική ΄΄ανοικτή θύρα΄΄ και συγκεκριμένα σε περίπτωση συγκρίσεως των προϊόντων, της τεχνικής και των μεθόδων προς τα εφαρμοζόμενα του εξωτερικού.

Προς διερεύνηση του πεδίου ενημερότητας, πρέπει να γίνει πρόβλεψη για κάθε κλάδο κάποιο εκπαιδευτικό ταξίδι σε συνάρτηση προς μία ομάδα παρεμφερών επιχειρήσεων υποστηρίζοντας την πολιτική της ΄΄ανοικτής θύρας΄΄ (για την Γαλλία υφίσταται το Εθνικό Κέντρο Παραγωγικότητας της Βιομηχανίας Δέρματος, το οποίο συγκεντρώνει τα βυρσοδεψεία και τα εργοστάσια κατασκευής υποδημάτων.)

Πάντως, για να καταστεί αποδοτικό ένα τέτοιο ταξίδι, είναι αναγκαία μία ψυχολογική και τεχνική προετοιμασία. Εάν σχηματιστούν οι προαναφερόμενες ομάδες εργοστασίων θα γίνει δυνατή, κατόπιν μιας αλλαγής πληροφοριών, η διατύπωση ορισμένων υποδείξεων προς τον σκοπό της βελτιώσεως του τεχνικού εξοπλισμού των εργοστασίων και της τελειοποιήσεως των εφαρμοζομένων τεχνικών μεθόδων, σε αναμονή της θέσεως νέων αντικειμενικών σκοπών κατόπιν των υπό των ομάδων διεξαγμένων μελετών.

Β) Συγχώνευση επιχειρήσεων

Θεωρητικώς μπορούμε να αντιμετωπίσουμε συγχώνευση επιχειρήσεων προς δημιουργία ισχυρότερων μονάδων. Στην πράξη παρουσιάζονται δυσχέρειες συχνά ανυπέρβλητες, και τόσο στο

---

[147] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 57.

εξωτερικό, όσο και στην Ελλάδα, δεν υφίστανται περιπτώσεις συγχωνεύσεως μέσων ή μικρών επιχειρήσεων.

Φαίνεται αντιθέτως ευκολότερος ένας συνδυασμός ελληνικών και ξένων επιχειρήσεων, δεδομένου ότι οι τελευταίες αυτές μπορούν να προσφέρουν μία τεχνική βοήθεια. Πολλοί από τους βυρσοδέψες εξέφρασαν την επιθυμία ενός τέτοιου συνδυασμού.

Οι επαφές που έγιναν με τους Γάλλους βυρσοδέψες διαπιστώθηκε ότι θα ήταν δυνατή η εύρεση συνεργατών, υπό την απλή προϋπόθεση μιας εγγυημένης αμοιβής.

Γ) Εκπαίδευση επιχειρηματιών και στελεχών επιχειρήσεων

Ο σχηματισμός ομάδων βιομηχάνων προσκρούει πάντοτε σε δυσχέρειες εάν οι ενδιαφερόμενοι δεν έχουν, εκ των προτέρων, υποστεί μία βασική εκπαίδευση η οποία αποκαλύπτει τις αδυναμίες του απομονωτισμού, το ανώφελο ύπαρξης μυστικών στην επιχείρηση και τον εμπλουτισμό των γνώσεων από την επικοινωνία ανθρώπων και ιδεών. Επί πλέον, η βασική εκπαίδευση προετοιμάζει τις σύγχρονες μεθόδους οργανώσεως και διοικήσεως των επιχειρήσεων.[148] Οι μέθοδοι αυτοί συνεπάγονται με μία εντελώς διάφορη πειθαρχία, την οποία πρέπει να αφομοιώσουν οι βιομήχανοι και να εφαρμόσουν αποτελεσματικά το πρόγραμμα, το οποίο οι ίδιοι θα καταρτίσουν κατά το πρώτο στάδιο και να διατηρήσουν συγχρόνως την απαιτούμενη ευρύτητα πνεύματος για να δεχτούν κάθε εξέλιξη της τεχνικής.

Δ) Προοδευτική βελτίωση των εμπορικών μεθόδων και σταδιακή μείωση της χρονικής διάρκειας των πιστώσεων

Στην παρούσα κατάσταση των ελληνικών βυρσοδεψείων, ο συναγωνισμός περιλαμβάνει λιγότερο την σχέση ΄΄ποιότητα – τιμή΄΄ και περισσότερο την χρονική διάρκεια παροχής των πιστώσεων. Όσο αφορά τα εργοστάσια κατασκευής υποδημάτων, δεν υφίστανται ουσιαστικές εμπορικές μεθόδους.

Δεν μπορεί να γίνει λόγος περί βίαιας αναμορφώσεως των παλαιών συνηθειών, αλλά μπορούν να πραγματοποιηθούν προοδευτικές βελτιώσεις σε όφελος ορισμένης πορείας δράσεως.

Πράγματι, όσο αφορά τα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων, η αύξηση της παραγωγικότητας θα έχει ως αποτέλεσμα την μείωση του κόστους και κατά συνέπεια την μείωση των τιμών πωλήσεων. Εάν τα βυρσοδεψεία καθιερώσουν τις μειωμένες τιμές μόνο στις συναλλαγές εκείνες, οι οποίες συνεπάγονται με κανονικές προθεσμίες παραδόσεως

---

[148] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 58.

και πληρωμής, θα μπορούν να παρακάμψουν τις υφιστάμενες εμπορικές συνήθειες με την μείωση των υποχρεώσεων. Η ίδια πολιτική μπορεί να εφαρμοσθεί από τα βυρσοδεψεία σολοδερμάτων, ίσως όμως με μικρότερη ευκολία. Πάντως με την εφαρμογή ίδιας πολιτικής και στα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων, θα μπορούν να βελτιώσουν την οικονομική τους θέση.

Για τα εργοστάσια κατασκευής υποδημάτων, τα οποία έχουν ήδη προβεί σε επιλογή πελατείας διαιρούμενης σε δύο κατηγορίες, προέχει κυρίως η δημιουργία εμπορικών μεθόδων και να εργάζονται όχι πλέον από ημέρα σε ημέρα, αναλόγως των παραγγελιών, αλλά με εποχιακό πρόγραμμα προβλέποντας μία κανονική εργασία και μία παραγωγή σε σειρά.

Η εισαγωγή αυτών των μεθόδων, θα πρέπει να έχει σαν αποτέλεσμα την ωφέλεια των πελατών και την πραγματοποίηση οικονομιών, οι οποίες θα προκύψουν από την βελτίωση της παραγωγικότητας.

Ε) Μέτρα προς εξασφάλιση οικονομικής ανεξαρτησίας στα εργοστάσια κατασκευής υποδημάτων

Αυτή η επισφαλής θέση πολλών εργοστασίων καθιστά αναγκαίο για τους βιομηχάνους υποδημάτων να συνειδητοποιήσουν την κατάστασή τους και να προσπαθήσουν οι ίδιοι να αποκτήσουν οικονομική αυτονομία. [149]Συγκεκριμένα, θα πρέπει να τους υποδειχθεί ότι είναι φρονιμότερα η σύναψη ενός μεσοπρόθεσμου ή μακροπρόθεσμου δανείου προς κάλυψη δαπανών εξοπλισμού, από την κάλυψη των δαπανών αυτών από το διαθέσιμο ρευστό του προερχομένου από τις πιστώσεις των προμηθευτών προς στους βιομηχάνους.

Είναι αυτονόητο ότι εάν το κόστος των πιστώσεων για επενδύσεις ελαττωθεί, οι βιομήχανοι θα πείθονταν ευκολότερο να κάνουν χρήση αυτών, αλλά το κόστος των πιστώσεων αυτών δεν εξαρτάται από τους βιομηχάνους. Ανεξαρτήτως των μέτρων, τα οποία θα μπορούσαν να ληφθούν από τους πιστοδοτικούς οργανισμούς, προέχει κυρίως η δημιουργία επιθυμίας μιας αυτονομίας στην σκέψη των βιομηχάνων.

Μέσα εξαρτώμενα από επαγγελματικές ομάδες

Α) Ίδρυση επαγγελματικών σχολών

Ο Πρόεδρος του Σ.Ε.Μ.Υ. (Σύνδεσμος Εργοστασιαρχών Μηχανικής Υποδηματοποιίας) ανέφερε ένα σχέδιο ιδρύσεως

[149] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 59.

Επαγγελματικής Σχολής, το οποίο δεν έλαβε συνέχεια λόγω ελλείψεως χρηματοδότησης. Λαμβάνοντας υπ' όψιν τον περιορισμένο αριθμό των επιχειρήσεων βιομηχανικού χαρακτήρα, τα υπάρχοντα μέσα δεν επαρκούν για την ίδρυση μιας κάπως αξιόλογης Σχολής και γι' αυτό θα ήταν απαραίτητη η συνδρομή του κράτους.

Πάντως, σε αναμονή αφ' ενός της ανάπτυξης των βιομηχανικών επιχειρήσεων και αφ' έτερου της παρεμβάσεως του κράτους, θα ήταν δυνατόν να καταβληθεί μία προσπάθεια του κλάδου σε αποτελεσματική κλίμακα. Δηλαδή να οργανωθούν σειρές μαθημάτων εντός των επιχειρήσεων, εκτός ωρών εργασίας υπό την διεύθυνση ενός διορισμένου εκπαιδευτικού, προς εκπαίδευση των εργατών, οι οποίοι επιθυμούν να ευρύνουν τις επαγγελματικές τους γνώσεις και να αναλάβουν καθήκοντα εργοδηγών ή μέσων στελεχών. Η εκπαίδευση αυτή, παρεχόμενη δωρεάν, δεν θα ήταν απλώς τεχνική, αλλά θα περιελάμβανε επίσης μεθόδους εργασίας, τέχνη, διοίκηση, διδασκαλία μιας νέας εργασίας. Οι σειρές μαθημάτων δόθηκαν σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες για την ίδρυση ημικρατικών ή κρατικών οργανισμών και δίδονται και στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η μέθοδος αυτή εκπαιδεύσεως δεν συνεπάγεται με πολλά έξοδα, και μολονότι δεν είναι τόσο αποτελεσματική όσο οι επαγγελματικές σχολές, παρέχει στα εργοστάσια την δυνατότητα δημιουργίας κατωτέρων και μέσων στελεχών, αναγκαίων προς πραγματοποίηση του προγράμματος βελτιώσεως της παραγωγικότητας.

Επί του πεδίου της βυρσοδεψίας, φαίνεται ότι ήδη οι επιχειρήσεις του κλάδου είναι σε θέση να καλύψουν τις δαπάνες μιας επαγγελματικής σχολής. [150]Μια πρόσθετη εισφορά λογικού ύψους, όπως εφαρμόζεται σε πολλούς επαγγελματικούς κλάδους στην Ευρώπη, θα επέτρεπε την λειτουργία μιας σχολής που θα διδάσκονταν, εκτός από την τεχνική, οι βάσεις των βιομηχανικών μεθόδων, η τέχνη της διευθύνσεως και της εκπαιδεύσεως (μυήσεως) σε μία εργασία με αντικειμενικό σκοπό την επάνδρωση των εργοστασίων με εργοδηγούς και στελέχη, χωρίς τους οποίους οι πρόοδοι της παραγωγικότητας θα ήταν βραδεία και αμφίβολη.

Εάν οι επαγγελματικές οργανώσεις είναι σε θέση να διαθέσουν το εκπαιδευτικό προσωπικό και να οργανώσουν υλικός μαθήματα ή σχολή. Ανεξαρτήτως πάντως σχεδίου αυξήσεως της παραγωγικότητας οι βιομήχανοι του κλάδου συμφωνούν στην λυπηρή διαπίστωση παντελούς απουσίας επαγγελματικής σχολής. Παρόλα αυτά η δημιουργία παρομοίων ιδρυμάτων, ακόμη και περιορισμένης μορφής, είναι επείγουσας φύσεως.

---

[150] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 60.

Β) Στατιστική έρευνα

Επειδή η εξέλιξη της ελληνικής αγοράς είναι ταχεία, είναι σημαντικό για τις επαγγελματικές οργανώσεις να γνωρίζουν καλά την κατεύθυνση και την σημασία των αλλαγών, προς παροχή στα μέλη τους, των αναγκαίων υποδείξεων προς αναπροσαρμογή της πολιτικής τους σε συνάρτηση προς την συγκυρίες.

Οι επίσημες στατιστικές δημοσιεύονται με σημαντική αργοπορία και ως εκ τούτου, η παροχή των αναγκαίων στοιχείων στους βιομηχάνους δεν είναι ταχεία. Θεωρείται σκόπιμο να οργανωθεί στο επίπεδο των συνδικάτων των εργοδοτών μία στατιστική υπηρεσία η οποία θα προσπαθεί να παρακολουθεί την κατά τριμηνιαία κίνηση κάθε κλάδου (ακατέργαστα δέρματα, σολοδέρματα, επανωδέρματα, υποδήματα.)

- Παραγόμενη ποσότητα με σαφή κατανομή
- Πωλούμενη ποσότητα με την ίδια κατανομή
- Τιμολογούμενα ποσά, εσωτερική αγορά, δημόσιο, εξαγωγή
- Καταβληθέντα ημερομίσθια και μισθοί
- Προσωπικό : διεύθυνση, στελέχη, υπάλληλοι, εργάτες (άνδρες και γυναίκες)
- Αριθμοί ωρών και ημερών εργασίας

Τα παραπάνω στοιχεία, σαφή στην ανάλυσή τους, θα επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να συγκρίνουν τους δικούς τους αριθμούς με αυτούς του κλάδου και να καταλήξουν σε ωφέλιμα συμπεράσματα. Εάν τα αποτελέσματα δημοσιευθούν εντός διαστήματος έξι μέχρι οκτώ εβδομάδες μετά το τέλος κάθε τριμηνίας, θα υπάρξει αρκετά στενή παρακολούθηση των τάσεων της αγοράς και οι βιομήχανοι θα προσαρμόζονται άνευ χρονοτριβής.[151]

Γ) Μελέτη των εξωτερικών αγορών

Η μελέτη της αγοράς αποτελεί την προϋπόθεση προς πάσα προσπάθεια εξαγωγής. Σύμφωνα με πληροφορίες από τους βυρσοδέψες, υπάρχει μία αγορά στην Κύπρο αρκετά ενδιαφέρουσα για την Ελλάδα. Το μόνο υφιστάμενο εμπόδιο προς παρακώλυση ζωηρής εμπορικής κινήσεως οφείλεται στον προστατευτικό τελωνειακό δασμό του νησιού. Απαιτείται κρατική επέμβαση προς εξίσωση των τελωνειακών δασμών, να γίνει μια πλήρη μελέτη της αγοράς προς διαπίστωση μέχρι ποιου βαθμού οι διάφοροι υποκλάδοι δέρματος στην Ελλάδα θα μπορούν

---

[151]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 61.

πραγματικά να βρουν διέξοδο στη Κύπρο και αν στα είδη αυτών θα είναι δυνατόν να επιβληθεί ο ίδιος δασμός ο επιβαλλόμενος στα ίδια είδη των συναγωνιστών. Μία τέτοια μελέτη, δεν θα έπρεπε να παραβλέψει τις προσπάθειες και τις θυσίες των προμηθευτών στις οποίες ούτε θα ήταν έτοιμοι να προβούν προς υπεράσπιση των θέσεών τους.

Ενώ η λύση του προβλήματος των τελωνειακών δασμών είναι βέβαια της αρμοδιότητας της κυβερνήσεως, η μελέτη εν τούτοις της αγοράς ανήκει στους επαγγελματίες, οι οποίοι θα έχουν και την βοήθεια των εμπορικών ακολούθων.

Οι ίδιες έρευνες θα γίνουν και στις χώρες της Μέσης Ανατολής όπου οι ανάγκες σε δέρματα κατεργασμένα και υποδήματα φαίνονται σημαντικά. Η γειτώνευση των χωρών αυτών προσφέρει στην Ελλάδα μία ευκαιρία την οποία πρέπει να εκμεταλλευθεί. Κατά το ίδιο πνεύμα τα γειτονικά κράτη : Αλβανία, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία, Ρουμανία προσφέρονται ως εμπορικοί διέξοδοι, αλλά στις χώρες αυτές, δεν είναι δυνατόν να εφαρμοστούν οι συνήθεις μέθοδοι μελέτης των αγορών. Η έρευνα μπορεί να γίνει μόνο με τους εμπορικούς ακόλουθους.

Τέλος μένει η Κοινή Αγορά : εάν προς το παρόν οι ευκαιρίες για τους Έλληνες βιομηχάνους είναι περιορισμένοι λόγω των υψηλών τιμών, είναι δυνατόν να αυξηθούν κατά τα προσεχή έτη, κυρίως στον κλάδο των κατεργασμένων δερμάτων και των υποδημάτων. Επίσης μια λεπτομερή ανάλυση των παραπάνω αγορών θα έδινε στις ελληνικές επιχειρήσεις την δυνατότητα να προσανατολίσουν την κατασκευή αυτών προς μία κατεύθυνση ευνοούσαν κυρίως μία διεθνή προβολή.

Τα εξαρτώμενα μέσα του Ο.Β.Α.

Ο ρόλος του Ο.Β.Α. είναι στο να προσφέρει οικονομική βοήθεια στις επιχειρήσεις, οι οποίες παρουσιάζουν την δυνατότητα συναγωνισμού επί του διεθνούς επιπέδου. [152]Αλλά για να πεισθούν οι βιομήχανοι για να καταρτίσουν ένα πρόγραμμα εκσυγχρονισμού και να το εφαρμόσουν επιτυχώς, απαιτείται η ανάληψη ενεργειών προς ευρεία ενημέρωση.

Η ενέργεια αυτή θα συνίσταται από :

Α) Γενικές πληροφορίες

Μία υπηρεσία του Ο.Β.Α. θα μπορεί να συγκεντρώσει τις επίσημες και επαγγελματικές στατιστικές της χώρας της Δυτικής Ευρώπης προς τον σκοπό ν' αποκομίσει το μέγιστο των χρήσιμων πληροφοριών και να τις παραβάλει με τις επίσημες και επαγγελματικές ελληνικές. Τα στοιχεία αυτά, μεταδιδόμενα περιοδικώς στους βιομηχάνους του κλάδου, θα

---

[152] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ.62.

ενημέρωναν τους ενδιαφερομένους για τις θέσεις τους απέναντι στους συναγωνιστές τους στην Κοινή Αγορά ή του παλαιού Ο.Ε.Ο.Σ. Επίσης θα μπορεί να έχει πληροφορίες από τους κυριότερους κατασκευαστές μηχανών προσφερομένου υλικού ως και τις αποδόσεις των παραπάνω μηχανών, για συλλογή στοιχείων στις ξένες χώρες προς παροχή στους Έλληνες βιομηχάνους όσο το δυνατόν ακριβέστερες και πληρέστερες πληροφορίες.

Στον τομέα της τεχνικής είναι δυσκολότερη η λήψη πληροφοριών, όμως με την εμφάνιση νέων προϊόντων, αξιών ενδιαφέροντος, σε οποιαδήποτε χώρα, είναι πάντοτε δυνατή η απόκτηση ενός δείγματος προς επίδειξη στους επαγγελματίες ειδικούς, οι οποίοι θα κινηθούν ή στο να εξακριβώσουν τις εφαρμοσμένες τεχνικές βελτιώσεις η να προσπαθήσουν να λάβουν περισσότερα στοιχεία από τους προμηθευτές των νέων αυτών προϊόντων. Τέλος σε όλο τον κόσμο εκδίδονται επαγγελματικά περιοδικά των οποίων η εκμετάλλευση είναι συχνά γόνιμη. Οι βιομήχανοι δεν μπορούν να είναι συνδρομητές όλων αυτών, ούτε να διαθέτουν αρκετό χρόνο προς ανάγνωση αυτών και δεν γνωρίζουν όλες τις ξένες γλώσσες στις οποίες εκδίδονται αυτά. Θα ήταν σκόπιμο να ιδρυθεί μία υπηρεσία η οποία να είναι σε θέση να συγκεντρώνει από τον ξένο επαγγελματικό τύπο τις μελέτες, τα άρθρα, ή τις πληροφορίες προς συμπλήρωση των γνώσεων και πληροφοριών των βυρσοδεψών, να επιμελείται την ελληνική μετάφραση αυτών και τέλος να φροντίζει για την διάδοσή τους. Μία εγγραφή συνδρομής των βιομηχάνων θα επέτρεπε την μείωση των εξόδων εκμεταλλεύσεως της υπηρεσίας αυτής και ίσως και την κάλυψη αυτών εξ' ολοκλήρου.

Β) Οργάνωση και τόνωση του εκπαιδευτικού προγράμματος

Η εκλογή των επιχειρήσεων, οι οποίες θα ενωθούν σε ομάδες, απαιτεί προηγουμένως την εκπαίδευση των επιχειρηματιών. Εάν είναι δυνατόν οι βιομήχανοι, η τα επαγγελματικά αυτών συνδικάτα να αναλάβουν την πρωτοβουλία, είναι πιθανότερο να επιτευχθούν πληρέστερα και ικανοποιητικότερα αποτελέσματα εάν ο Ο.Β.Α. αναλάβει την διεύθυνση της επιχειρήσεως.[153] Ο μη επαγγελματικός αυτός χαρακτήρας διευκολύνει τα διαβήματα και απαλλάσσει από δεσμεύσεις, οι οποίες κάποτε εμποδίζουν την δράση των επαγγελματικών ενώσεων. Επί πλέον, ο Ο.Β.Α. διαθέτει μέσα δράσεως αμέσως χρησιμοποιήσιμα, ενώ οι βιομήχανοι δεν κατέχουν τις αναγκαίες πληροφορίες προς κατάρτιση ενός τέτοιου προγράμματος.

Αυτό δεν σημαίνει ότι οι δαπάνες θα είναι μερικώς ή ολοσχερώς σε βάρος του Ο.Β.Α. Απεναντίας οι βιομήχανοι πρέπει να συμμετέχουν

---

[153] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 63.

κατά μέγα ποσοστό στις δαπάνες αυτές, ούτως ώστε να αποδίδουν στην εκπαίδευση αυτή την πραγματική αξία την οποία αντιπροσωπεύουν οι δαπάνες αυτές.

Μετά την φάση της εκπαιδεύσεως, ο Ο.Β.Α. θα διατηρήσει την ευθύνη της διοικήσεως του προγράμματος δράσεως το οποίο θα αποφασιστεί από τις επιχειρήσεις, θα εξασφαλίσει την καλή εκτέλεση και θα ελέγχει τα αποτελέσματα.

Γ) Συνεργασία με τις επαγγελματικές οργανώσεις

Για τον καταρτισμό των επαγγελματικών στατιστικών, η συνεργασία του Ο.Β.Α. θα είναι πιθανώς αναγκαία. Η διάρθρωση των επαγγελματικών οργανώσεων δεν φαίνεται επαρκή για την εξασφάλιση αυτής της εργασίας. Ο Ο.Β.Α. θα μπορεί πιθανών να συγκεντρώσει τα στοιχεία και να τα εκμεταλλευτεί για λογαριασμό των επαγγελματιών. Η συγκέντρωση αυτή έχει το πλεονέκτημα να επιτρέπει την απαιτούμενη αναπροσαρμογή ενός επαγγέλματος σε άλλο και να ενοποιήσει το είδος των ερωτηματολογίων.

Επί των τριών αυτών σημείων α, β, γ, ο Ο.Β.Α. μπορεί να έχει μία αποφασιστική επίδραση χωρίς να υποβληθεί σε σημαντικές δαπάνες.

Δ) Δημιουργία ενός οργανισμού έρευνας και συντονισμού των ατομικών προγραμμάτων

Προς την χρησιμοποίηση κεφαλαίων σε επιχειρήσεις με σκοπό να φέρουν σε πέρας ένα πρόγραμμα εκσυγχρονισμού, ο Ο.Β.Α. οφείλει να εξασφαλίσει όπως τα επενδυόμενα ποσά είναι παραγωγικά. Κάθε ατομικό πρόγραμμα πιθανόν να διατείνεται ότι εξασφαλίζει μία ικανοποιητική οικονομική απόδοση, αλλά ένα σύνολο προγραμμάτων μπορεί να οδηγήσει σε μία υπερβολική ανάπτυξη ενός κλάδου και να τον θέσει σε μία κατάσταση υπερπαραγωγής. Είναι αναγκαίο να ορισθούν όρια επεκτάσεως σε κάθε ομάδα βιομηχανιών και να συντονισθούν οι προσπάθειες προς εξασφάλιση αποτελεσματικότητας.[154]

Πρακτικώς δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπισθεί μία ταυτόχρονη μελέτη ατομικών προγραμμάτων, αλλά είναι δυνατόν να εξετασθεί κάθε μία υπό τις διάφορες απόψεις της. Εάν το αποτέλεσμα της αναλύσεως είναι ευνοϊκό, τότε η επιχείρηση μπορεί να κάνει αίτηση χρηματικής βοήθειας και οι αντικειμενικοί αυτοί σκοποί να περιληφθούν στο πλαίσιο της, για τον κλάδο αυτόν, επεκτάσεως. Αυτή μπορεί να είναι η περίπτωση των εργοστασίων υποδημάτων των οποίων ο αριθμός και η παραγωγική ικανότητα υπολείπεται σημαντικός στην ικανοποίηση των

---

[154] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 64.

αναγκών της αγοράς, αλλά η απόφαση θα είναι δυσκολότερη όσο αφορά τα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων, των οποίων ο αριθμός και η παραγωγική ικανότητα έχουν ήδη πλησιάσει το ανώτερο όριο το απαιτούμενο επί του παρόντος. Τέλος για τα βυρσοδεψεία σολοδερμάτων, ο αριθμός και η παραγωγική ικανότητά τους ήδη υπερβαίνουν το ανώτατο όριο.

Οι σκέψεις αυτές δεν αποκλείουν την ανάγκη για τυχόν βοήθεια των βυρσοδεψείων για την πραγματοποίηση της απαιτούμενης προόδου, για να φθάσουν σε βαθμό συναγωνιστικό. Η εκλογή των επιχειρήσεων, οι οποίες θα αποτελέσουν τα εργοστάσια οδηγούς και οι οποίες θα τύχουν της βοήθειας του Ο.Β.Α., θα εξαρτηθεί βεβαίως από τα προτεινόμενα προγράμματα και της σημερινής καταστάσεως αυτών των επιχειρήσεων, αλλά επίσης και από τις ατομικές και υλικές δυνατότητες προς πραγματοποίησης των σχεδίων.

Προς ανάλυση (εξέταση) όλων αυτών των σημείων, θα ήταν σκόπιμο να συγκροτηθεί εντός του Ο.Β.Α. μία ειδικευμένη υπηρεσία ικανή να αντιληφθεί όλες τις πλευρές του προβλήματος και να λάβει μία απόφαση. Η υπηρεσία αυτή θα μπορεί παράλληλα να επιληφθεί εξωτερικών συμβουλών φύσεως διοικητικής, τραπεζικής ή επαγγελματικής και να καταρτίσει μία επιτροπή προς επιβεβαίωση ή μη των προτάσεών της. Προβαίνοντας σε μία εκλογή των πιστώσεων και των βοηθειών, είναι δυνατόν να δώσουμε ένα προσανατολισμό στην οικονομία χωρίς την επιβολή των δεσμεύσεων της διευθυνόμενης οικονομίας. Τα επιτυχείς στις δυτικές χώρες αποτελέσματα από την βοήθεια, η οποία δόθηκε σε ένα μικρό αριθμό εργοστασίων – οδηγών υπερέβησαν κατά πολύ το πλαίσιο των εργοστασίων αυτών καθώς ο συναγωνισμός προκάλεσε παράλληλους προόδους στις βιώσιμες επιχειρήσεις αφ' ενός και αφ' ετέρου εξαφάνισε τις οριακές επιχειρήσεις.

Ε) Δράση που ευνοεί την συνεργασία

Στα κριτήρια της εξετάσεως των ατομικών προγραμμάτων, η συνεργασία μιας ελληνικής επιχειρήσεως με μία ξένη της ίδιας φύσεως μπορεί να είναι αποφασιστικής σημασίας. Είναι βέβαια πράγματι ότι εάν η ξένη επιχείρηση επιθυμεί να έχει κέρδη από την βελτίωση των συνθηκών της εκμεταλλεύσεως μιας ελληνικής επιχειρήσεως, οι προσπάθειες οι οποίες θα καταβάλει για την τεχνική βοήθεια αυτής θα είναι σημαντικότερη.[155] Οι ξένες αυτές επιχειρήσεις έχουν άμεσο ενδιαφέρον στην πραγματοποιούμενη οικονομία και όπως οι όροι της συμμετοχής τη αναλόγου εγγυήσεως. Σε αυτή την περίπτωση η πρόοδος

---

[155] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 65.

θα είναι ταχύτερη στις συνεργαζόμενες επιχειρήσεις σε σχέση με τις άλλες.

Η θέσεις των ξένων επιχειρήσεων, οι οποίες ζητούν μία εγγύηση είναι λογική, διότι δεν γνωρίζουν καλά την οικονομική κατάσταση των επιχειρήσεων με τις οποίες θα συνάψουν μία συμφωνία τεχνικής βοήθειας, ούτε και τις ικανότητες των διευθυντών αυτών.

Προς διευκόλυνση των συνεργασιών αυτών, των οποίων η σημασία είναι έκδηλη ο Ο.Β.Α. θα δει να μελετήσει τους όρους ενός τύπου συμβολαίου το οποίο να εγγυάται στην μεν Ελληνική επιχείρηση μία αποτελεσματική βοήθεια, στη δε ξένη την αμοιβή της δράσεώς της.[156]

Τα εξαρτώμενα μέσα του Ο.Β.Α. και των Δημοσίων Υπηρεσιών

Α) Προς τα εργοστάσια – οδηγούς παρεχόμενη βοήθεια διακρίνουμε δύο σχήματα από τα οποία το πρώτο εξαρτάται από τον Ο.Β.Α. : συμμετοχή στο κεφάλαιο, υπό μορφή πιστώσεων αναπροεξόφλητων με ευνοϊκό επιτόκιο ή με επιστροφή φόρων. Παρατηρήθηκε πράγματι ότι τα συνηθισμένα επιτόκια για τις τρέχουσες πιστώσεις ή για τα μεσοπρόθεσμα είναι πολύ ανώτερα των χωρών της Δυτικής Ευρώπης και η επίπτωσή τους επί των τιμών είναι σημαντική. Αναγκαία είναι μία ελάφρυνση των οικονομικών βαρών, η οποία εξαρτάται και από τις εγγυήσεις των τραπεζών και από το επιτόκιο αναπροεξοφλήσεως της Τράπεζας της Ελλάδας. Επί του τελευταίου αυτού σημείου μόνο το κράτος έχει τον λόγο. Πάντως εάν μία τέτοια ενέργεια θα περιορίζεται στις επιχειρήσεις – οδηγούς, αυτό γίνεται σε ορισμένες ξένες χώρες, είναι δυνατόν να γίνει επιστροφή τόκων στους δικαιούχους σε βάρος του προϋπολογισμού.

Β) Είναι γνωστό ότι οι τελωνειακοί δασμοί από τα εισαγόμενα εμπορεύματα είναι υψηλοί και αποτελούν ένα στοιχείο το οποίο, κατά μεγάλο μέρος, προκαλεί την διαφορά των τιμών μεταξύ Ελλάδας και των άλλων χωρών. Θα ήταν επιθυμητό όπως μειωθούν προοδευτικά οι άνω δασμοί και ορισθούν στο μέσο επίπεδο το οποίο ισχύει στις χώρες της Κοινής Αγοράς προς την εφαρμογή της συμφωνίας της Ρώμης. Ας σημειωθεί ότι αφορά τα ακατέργαστα δέρματα, απαλλάσσονται από δασμούς στις περισσότερες χώρες. Δεδομένου ότι η Ελλάδα εξαρτάται από το εξωτερικό σε σημαντικό μέρος σε βοοειδή δέρματα, η κατάργηση των εισαγωγικών δασμών θα είχε μία επίδραση επί των εσωτερικών τιμών των ακατέργαστων δερμάτων, και κατά συνέπεια, θα προκαλέσει μία μείωση της τιμής του κατεργασμένου δέρματος. Αναφέρθηκε παραπάνω ότι η επίπτωση των τελωνειακών δασμών επί των

---

156 . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 66.

ακατέργαστων δερμάτων και των δεψικών υλών αυξάνουν την τιμή πωλήσεως κατά 4,35 κατά χιλιόγραμμο περίπου, δηλαδή η κατάργησή τους θα επέτρεπε την κατάργηση των δασμών επί των εισαγόμενων σολοδερμάτων, χωρίς αυτό θα είχαμε βλάβη των Ελληνικών βυρσοδεψείων.

Η κατάσταση είναι διαφορετική στον κλάδο του επανωδέρματος. Η κατάργηση των δασμών επί των ακατέργαστων δερμάτων θα είχε μία επίπτωση 2,75% περίπου επί της τιμής των κατεργασμένων δερμάτων ενώ η άνευ επιβαρύνσεων εισαγωγή δευτερευόντων προϊόντων θα είχε ως συνέπεια μία πτώση 3% περίπου.[157]

Ούτε η κατάργηση των δασμών σε αυτά τα δύο σημεία, θα προκαλούσε μία πτώση 5,75% κατά μέσο όρο ενώ οι τιμές των κατεργασμένων ελληνικών δερμάτων είναι κατά 23 – 25% ανώτερες από τις τιμές των ίδιων προϊόντων των χωρών της Κοινής Αγοράς. Υπολογίζονται ότι οι ελληνικές τιμές αυξάνονται κατά 6% περίπου προς κάλυψη των χρηματοοικονομικών δαπανών πωλήσεως, η διαφορά μπορεί να μειωθεί έως 17% περίπου. Ο αριθμός αυτός αποτελεί αντικειμενικό σκοπό για την προοδευτική μείωση των τελωνειακών δασμών επί των ακατέργαστων δερμάτων, το όριο του 17% θα πέσει στο 15%.

Με τον προστατευτικό δασμό του 60%, οι εισαγωγές είναι μικρές και είναι βέβαιο ότι μία μείωση των δασμών αυτών, θα προκαλέσει μία αύξηση του όγκου αυτών. Πάντως, η αντίδραση των ελληνικών βιομηχάνων θα δήλωνε οπωσδήποτε μία προσπάθεια συμπιέσεως των τιμών και βελτιώσεως της ποιότητας των προϊόντων αυτών. Παράλληλα προς άλλες ενέργειες προς αύξηση της παραγωγικότητας των βυρσοδεψείων, μία προοδευτική μείωση των τελωνειακών δασμών θα χρησίμευε ως δραστικό τονωτικό. Η κλιμάκωση του χρόνου των διαδοχικών μειώσεων των τελωνειακών δασμών θα γίνει παράλληλα με τις προβλεπόμενες φάσεις του προγράμματος εκσυγχρονισμού του επαγγέλματος.

Γ) Το ζήτημα του βιομηχανικού αλατιού

Στην Ελλάδα ο φόρος του αλατιού επιβάλλεται ανεξαρτήτως του προορισμού του. Αν διακρίνονταν το χοντρό αλάτι το, χρησιμοποιούμενο για την διατήρηση των ακατέργαστων δερμάτων, από το ραφιναρισμένο μαγειρικό αλάτι, θα υπήρχε η δυνατότητα ολοσχερής ή μερικής απαλλαγής προς όφελος της βιομηχανικής χρήσεως. Σε περίπτωση ολικής απαλλαγής, η επίπτωση στην τιμή πωλήσεως των κατεργασμένων δερμάτων θα ήταν περίπου 0,40 δρχ. το κιλό σολοδέρματος και 0,11 δρχ. τα τετραγωνικά πόδια επανωδέρματος.

---

[157]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 67.

Δ) Βελτίωση εκδοράς

Τα σφαγεία Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Βόλου διαθέτουν τον απαιτούμενο εξοπλισμό για την εκδορά με μηχανικά μέσα των σφαζόμενων ζώων. Η πίεση των εργατικών συνδικάτων δεν επέτρεψε ακόμα την χρησιμοποίησή τους, κατά τις βεβαιώσεις των ελλήνων βυρσοδεψών. Λόγω της βαριάς προκαλούμενης ζημιάς, μπορεί να γίνουν ενέργειες για να δοθεί τέρμα στην παράδοξη αυτή κατάσταση. Το ζήτημα είναι της αρμοδιότητας της κυβερνήσεως. Η επέμβαση των επαγγελματιών συνιστά στην προσφορά μεγαλύτερης τιμής για μη φθειρόμενα δέρματα κατά την εκδορά.[158]

Ε) Ανάπτυξη των συγγενών βιομηχανιών

Δεν φαίνεται να υπάρχουν στην Ελλάδα παραγωγοί ορυκτών υλών βυρσοδεψίας και προϊόντων βαφής και φινιρίσματος για την βυρσοδεψία. Λαμβάνοντας υπ' όψη τις δυνάμεις και τον περιορισμένο αριθμό των ξένων χημικών εργοστασίων που παρασκευάζουν τα παραπάνω προϊόντα, δεν φαίνεται δυνατόν να γίνει σκέψη ιδρύσεως επιχειρήσεων, οι οποίες να μπορούν να συναγωνιστούμε την ελπίδα επιβιώσεως. Το ζήτημα όμως διαφέρει για τα υποκατάστατα του δέρματος.

Είναι αντιληπτό ότι οι βυρσοδέψες αντιδρούν στην δημιουργία εργοστασίων που προορίζονται για άμεσο συναγωνισμό. Από πλευράς Ο.Β.Α. και από κυβερνητικής πλευράς, η προοπτική είναι διαφορετική. Τα υποκατάστατα του δέρματος κατέκτησαν σε όλο τον κόσμο μια κυριαρχική θέση στην κατασκευή υποδημάτων και η Ελλάδα δεν θα έλθει σε αντίθεση με την κίνηση αυτή στην δική της αγορά. Σήμερα στα εργοστάσια υποδημάτων προσφέρονται προϊόντα αλλά δεν παρουσιάζουν επαρκή ποικιλία. Φαίνεται προς το παρόν υπάρχουν μόνο φύλλα ελαστικού για σόλες και μικρός αριθμός Σόλων έτοιμοι. Τα υποκατάστατα για πάτους φαίνεται να είναι άγνωστα.

ΣΤ)Ίδρυση λαϊκών καταστημάτων λιανικής πωλήσεως

Κατά το ίδιο πνεύμα θεωρείται δεδομένο να ευνοηθεί η ίδρυση ή η ανάπτυξη μεγαλυτέρων καταστημάτων λιανικής πωλήσεως υποδημάτων. Η πώληση σήμερα εκτελείται από πολλά μικρά καταστήματα περιορισμένου κύκλου εργασιών με σημαντική επίδραση στις τιμές. Η αδυναμία της κατασκευής σε μεγάλη σειρά αυξάνει το κόστος

---

[158] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 68.

παραγωγής και ο περιορισμένος κύκλος εργασιών των καταστημάτων αναγκαστικώς καταλήγει σε σημαντική ύψωση των τιμών αγοράς. Η ίδρυση μεγάλων καταστημάτων, τα οποία θα προσφέρουν μεγάλη ποικιλία σε λαϊκές τιμές θα αναζωογονήσει τις πωλήσεις και θα δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες για μία ορθολογική παραγωγή.

Θα ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστεί η συγκέντρωση αγορών, όπως εφαρμόζεται στις χώρες της Κοινής Αγοράς, αλλά η σημερινή διάρθρωση του εμπορίου των υποδημάτων πιθανόν να μη επέτρεπε μία τέτοια πραγματοποίηση. Καλό θα ήταν το κράτος να αποφάσιζε στο πλαίσιο των ευνοϊκών μέτρων την ίδρυση λαϊκών καταστημάτων με μεγάλη και άφθονη ποικιλία.

Ζ) Προπαγανδιστική ενέργεια

Δεν είναι δυνατόν να κλεισθεί το κεφάλαιο που περιλαμβάνει τις εξαρτώμενες από το κράτος πράξεις, χωρίς να γίνει αναφορά στο ψυχολογικό μέρος του ζητήματος. [159]Εάν όπως είναι πιθανόν, η οικονομική πολιτική του κράτους είναι να αναπτύξει το σύνολο των ελληνικών βιομηχανιών, θα πρέπει να δημιουργηθεί μία ανάλογη ατμόσφαιρα στη χώρα, όπως γίνεται στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης μεταξύ του 1950 και του 1960. Από τον τύπο, το ραδιόφωνο και από εκφωνήσεις κυβερνητικών λόγων προετοιμάζεται η κοινή γνώμη για την συλλογική προσπάθεια, η οποία απαιτείται για ένα γενικό εκσυγχρονισμό της οικονομίας. Αφ' ετέρου τα ελεύθερα εργατικά συνδικάτα προσκλήθηκαν να συμβάλουν στην προσπάθεια αυτή για να εξασφαλιστεί η συνεργασία αυτών όσο και των μελών του. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι μία κυβερνητική προπαγανδιστική ενέργεια θα διευκόλυνε την πραγματοποίηση των επαγγελματικών και ατομικών προγραμμάτων.[160]

---

[159] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 69.

[160] . Όπ. 159, σελ. 70.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΩΝ

1. ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΑ ΣΟΛΟΔΕΡΜΑΤΩΝ

Α) Επιπτώσεις των τελωνειακών δασμών στα ακατέργαστα δέρματα

Οι τελωνειακοί δασμοί οι εισπραττόμενοι από τα ακατέργαστα δέρματα αυξάνουν το κόστος κατά χιλιόγ. δέρματος ΄΄νωπό βάρος΄΄ κατά μία δραχμή. Η επίπτωση από το κράτος παραγωγής κατεργασμένου δέρματος, λαμβανομένου υπ' όψη του μέσου όρου αποδόσεως, είναι περίπου 2 δραχμές κατά χιλιόγ.

Β)Επιπτώσεις του υψηλού κόστους των δεψικών εκχυλισμάτων

Τα παρακάτω αναφερόμενα αριθμητικά παραδείγματα προέρχονται από λογαριασμούς εκμεταλλεύσεως των καλύτερων θεωρούμενων βυρσοδεψείων.

Για κάθε χιλιογρ. κατεργασμένου δέρματος η κατανάλωση δεψικών υλών είναι 960 γραμμάρια σε περίπτωση που το βυρσοδεψείο αγοράσει απ' ευθείας βαλάνους και τις μεταβάλλει σε σκόνη. Το κόστος παραγωγής των βαλάνων ανέρχεται αναλόγως την τοποθεσία των βυρσοδεψείων σε 5,60 δρχ. έως 6 κατά χιλ. κατεργασμένου δέρματος. Σε περίπτωση χρησιμοποιήσεως δεψικού εκχυλίσματος 64% καθαρής τανίνης, η κατανάλωση σε βάρος είναι μικρότερη αλλά το κόστος είναι περίπου το ίδιο δηλαδή περίπου 6 δραχμές.

Το κόστος αυτό προέρχεται από την τιμή του εκχυλίσματος (δρχ. 8,20 κατά χιλιογρ.) η οποία είναι κατά 3 δρχ. περίπου ανώτερη της τιμής του QUEBRACHO CIF Πειραιά. Εάν το QUEBRACHO απαλλάσσονταν από δασμούς, η οικονομία κατά χιλιογρ. δέρματος θα ήταν από 6 δρχ. έως 3,65 και 2,35. Εάν ήταν δυνατή αυτή η οικονομία θα προστίθονταν και η απαλλαγή του ακατέργαστου δέρματος από τους τελωνειακούς δασμούς, θα έδινε στο σύνολο 4,35 δρχ. 8,7% της μέσης τιμής πωλήσεως των κατεργασμένων δερμάτων.

Γ) Αίτια της μικρής παραγωγικότητας των βυρσοδεψείων

- **Εκκρεάτωση** : Πολλά βυρσοδεψεία δεν διαθέτουν μηχανή εκκρεατώσεως αλλά και αυτά που διαθέτουν είναι υποχρεωμένα να

κάνουν την εκκρεάτωση με το χέρι λόγω του παλαιωμένου υλικού τους.[161]

- **Διακίνηση** : Εάν κατά γενικό κανόνα η διακίνηση των υλών εκτελείται ορθολογικά στα υγρά εργαστήρια σπανίως, συμβαίνει και στα ξηρά. Οι μετακινήσεις και οι επεξεργασίες δεν γίνονται με μηχανικά μέσα (δεν υπάρχει εγκατάσταση μονής γραμμής). Μερικά βυρσοδεψεία διαθέτουν ''γαϊδούρες'' με τροχούς αλλά σε αριθμό ανεπαρκή και σε πολλές περιπτώσεις δεν υπάρχουν παρά μόνο κακής κατασκευής ''καρότσια'' τα οποία δυσκολεύουν την μεταφορά. Πολλές μεταφορές γίνονται με τα χέρια. Οι ανελκυστήρες, όπου υπάρχουν για την μεταφορά των δερμάτων από το τμήμα των νερών στους ορόφους, είναι χειροκίνητοι και μικρού μεγέθους.

- **Τρόπος δέψεως σε ποντόνια** : Στις περισσότερες περιπτώσεις τα δέρματα στοιβάζονται εντός των ποντονιών και κάθε στρώμα αλείφεται με μία πάστα βαλάνων. Σε ένα μόνο εργοστάσιο τα δέρματα αναρτήζονται καθέτως σε πλαίσια τα οποία βυθίζονται σε ποντόνια πλήρως εκχειλισμένα.
  Το πάστωμα είναι μία επεξεργασία μακράς διαρκείας τόσο για την πλήρωση όσο και για την εκκένωση του ποντονιού και η μέθοδος δεν επιτρέπει τον έλεγχο του βαθμού της απορροφήσεως παρά μόνο στα δέρματα του επανωστρώματος.

- **Στρώσιμο του δέρματος** : Πολύ λίγα βυρσοδεψεία διαθέτουν μηχανή στρωσίματος και ορισμένα δεν διαθέτουν καμία μηχανή. Γι' αυτό η εργασία αυτή γίνεται συχνά με πρωτόγονο τρόπο.

- **Δραστηριότητα του προσωπικού** : Η στιγμιαία δραστηριότητα του προσωπικού δεν κατορθώθηκε να μετρηθεί, ο ρυθμός θεωρήθηκε βραδύς και αρκετά άνισος από την μία θέση της εργασίας στην άλλη. Ο αριθμός των απασχολούμενων ατόμων σε απλούς χειρισμούς γίνεται με βραδύ ρυθμό πράγμα που αποδεικνύει ότι είναι δυνατή μία βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας.

- **Ακανόνιστη εργασία** : Οι εμπορικές μέθοδοι δεν επιτρέπουν τον καταρτισμό εποχιακών προγραμμάτων παραγωγής, το δε ακανόνιστο των αγοραζομένων ακατέργαστων δερμάτων έχει αντίκτυπο στην ταξινόμηση των βιομηχανοποιημένων προϊόντων, τα οποία δεν ανταποκρίνονται πάντοτε στην ζήτηση. Τα δύο αυτά αίτια προκαλούν

---

[161] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 71.

χρονικά αυξομειώσεις στις εργασίες των εργοστασίων. Εξαίρεση σε περίοδο εντατικής εργασίας, το προσωπικό θεωρείται πλεονάζον ή δε παραγωγικότητά του είναι περισσότερο ελαττωμένη.[162]

- **Ανομοιότητα πάχους δέρματος :** Κανένα βυρσοδεψείο σολοδερμάτων δεν διαθέτει σχιστική μηχανή. Η δέψη του δέρματος γίνεται με άνισο πάχος. Επειδή οι κατασκευαστές υποδημάτων είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν σόλες ίσου και κανονικού πάχους, αναγκάζονται να κόβουν τα άνισα άκρα με αποτέλεσμα την ύψωση της τιμής των ετοίμων πλέον προς χρήση σολών. Τα αποκόμματα χρησιμοποιούνται, για την κατασκευή δευτερευόντων εξαρτημάτων ή για δερμάτινα τακούνια των οποίων η ποιότητα δεν απαιτείται να είναι όμοια με αυτή των σολοδερμάτων.
  Έτσι η βυρσοδεψία σπαταλά δεψικές ύλες και εργασία. Εάν τα δέρματα σχίζονταν προς τη δέψη, τα ίσα πλέον κρουπόν θα είχαν ομοιόμορφη δέψη, ενώ η επεξεργασία της κρούτας από την σχιστική μηχανή θα γινόταν με διαφορετικό τρόπο και με τον οικονομικότερο εφ' όσον προορίζεται για άλλες χρήσεις. Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα την μείωση της αποδόσεως σε βάρος, αλλά το τελικό κατεργασμένο δέρμα θα αξιοποιούνταν.

2. ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΑ ΕΠΑΝΩΔΕΡΜΑΤΩΝ

Α) Επιπτώσεις του υψηλού κόστους των δεψικών και χρωστικών υλών και των τελωνειακών δασμών των ακατέργαστων δερμάτων

Το σύνολο σχεδόν των δεψικών και χρωστικών υλών εισάγεται, οι δε τελωνειακοί δασμοί ανέρχονται κατά μέσο όρο σε 70%. Σε σύγκριση του κόστους των δεψικών και χρωστικών υλών κατά τετραγ. πόδια μεταξύ των Ελληνικών βυρσοδεψείων και αυτών της Δυτικής Ευρώπης παρουσιάζεται η παρακάτω διαφορά :

	ΕΛΛΑΔΑ	Ε.Ο.Κ.	ΔΙΑΦΟΡΑ
Κόστος δεψικών υλών και χρωστικών ουσιών ανά διεθνή τετραγ. πόδια των 9,29 DM2	Δρχ. 1,87	Δρχ. 1,28	Δρχ. 0,59 = 46%

[162] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 72.

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο αριθμός που αφορά τις χώρες της Ε.Ο.Κ. είναι ένα μέγιστο όριο το οποίο πολλά βυρσοδεψεία δεν επιτυγχάνουν, ενώ ο αριθμός που αφορά την Ελλάδα έχει ληφθεί από τον λογαριασμό εκμεταλλεύσεως βυρσοδεψείου, το οποίο διοικείται με άριστο τρόπο.[163]

Σε αυτή την διαφορά των 0,59 δρχ. προστίθεται και η διαφορά η οφειλόμενη στους τελωνειακούς δασμούς των εισαγόμενων ακατέργαστων δερμάτων, των οποίων η επίπτωση είναι περίπου 0,55 δρχ. κατά τερταγ. πόδια. Στο σύνολο η επίπτωση των τελωνειακών δασμών, αντιπροσωπεύει περίπου 1,15 δρχ. κατά τετραγ. πόδια. Η κατάργηση των δασμών, προκαλούσε ανάλογες μειώσεις του κόστους, σε σχέση με την μέση τιμή των 20 δρχ. κατά τετρ.π., μία μείωση κατά 5,57% πολύ απομακρυσμένη από την δασμολογική προστασία, της οποίας λαμβάνουν τα επανωδέρματα.

Β) Αίτια της χαμηλής παραγωγικότητας των βυρσοδεψείων

Τα περισσότερα των αιτιών, όσο αφορά τα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων, είναι όμοια με εκείνα τα οποία αναφέρθηκαν προηγουμένως για τα βυρσοδεψεία σολοδερμάτων, κυρίως μειωμένη δραστηριότητα του προσωπικού και άνιση εργασία αναλόγως τις εποχές του έτους.

Άλλα αίτια, χαρακτηριστικά για τα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων, πηγάζουν από τον τρόπο επεξεργασίας (τελάρωμα) ή της χαμηλής αποδόσεως των χρησιμοποιούμενων μηχανών (μηχανή στιλπνώσεως π.χ. της οποίας το πλάτος είναι μικρό σε σύγκριση με την επιφάνεια επεξεργασίας).[164]

---

[163]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 73.
[164]. Όπ. 163, σελ. 74.

ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΩΝ

Οι βιομηχανίες που χρησιμοποιούσαν κατεργασμένα δέρματα βρίσκονταν διεσπαρμένες σε όλες τις επαρχίες της Ελλάδας, εν τούτοις παρατηρείται μία συγκέντρωση στην περιοχή Αθηνών – Πειραιώς και στην Μακεδονία. Για τον λόγο αυτό τα περισσότερα βυρσοδεψεία ίδρυσαν αποθήκες και πρατήρια σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Η μέθοδος αυτή δεν διαφέρει από την χρησιμοποιούμενη στο εξωτερικό εφόσον τέτοιες αποθήκες υπάρχουν σε όλα τα κέντρα κατασκευής υποδημάτων.

Η μόνη διαφορά με την Δυτ. Ευρώπη είναι ο τρόπος αγοράς και η προθεσμία πληρωμής.

Στις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης οι κατασκευαστές υποδημάτων κάνουν στην αρχή δύο ετήσιες εκστρατείες σε ΄΄κρατήσεις΄΄ διαφόρων κατηγοριών δερμάτων τα οποία χρησιμοποιούν, καθορίζοντας όλες τις λεπτομέρειες της αγοράς εξαίρεση μόνο, ότι αφορά τα επανωδέρματα, τα χρώματα και την τελική επεξεργασία (φινιρίσματα). Τα βυρσοδεψεία είναι σε θέση να καταρτίσουν ένα πρόγραμμα αγορών ακατέργαστων δερμάτων και να προβλέψουν επίσης της εισπράξεις τις αντίστοιχες στις τμηματικές παραδόσεις στα εργοστάσια υποδημάτων. Κατόπιν έρευνας 2 μηνών παρά την λιανική πελατεία τους, οι βιομήχανοι υποδημάτων υποδεικνύουν στους βυρσοδέψες τα χρώματα και το φινίρισμα το οποίο επιθυμούν σε αναλογίες 50 ως 75%, για το υπόλοιπο, δίνονται οδηγίες κατά το τέλος του τρίτου μήνα. Χωρίς να είναι γενική η μέθοδος αυτή είναι διαδεδομένη. Τα βυρσοδεψεία είναι σε θέση να προγραμματίσουν την παραγωγή τους.

Στην Ελλάδα εάν τυχόν υπάρχουν μερικά εργοστάσια υποδημάτων, τα οποία κάνουν ΄΄κρατήσεις΄΄ αυτού του είδους αποτελούν την εξαίρεση. Η αιτία δεν είναι ότι τα εργοστάσια υποδημάτων δεν έχουν ίδια εμπορική πολιτική και αγοράζουν τις αναγκαίες πρώτες ύλες για την εκτέλεση των παραγγελιών. Εξ' άλλου οι βιομηχανικές επιχειρήσεις υποδημάτων αντιπροσωπεύουν μόνο το 10% περίπου της παραγωγής, του υπολοίπου εξασφαλιζομένου από τους βιοτέχνες.

Η σημερινή διάρθρωση της βιομηχανίας υποδημάτων αποτελεί ένα εμπόδιο για την εναρμόνιση των σχέσεων μεταξύ προμηθευτών και πελατών. Εξ' άλλου τα βυρσοδεψεία τόσο των σολοδερμάτων όσο και των επανωδερμάτων έχουν παραγωγική ικανότητα, μεγαλύτερη της σημερινής ζήτησης, γεγονός το οποίο τα τοποθετεί σε δυσμενή εμπορική θέση.[165]

Η σπουδαιότητα του βιοτεχνικού τομέα, του οποίου η οικονομική επιφάνεια είναι πολύ περιορισμένη, έδωσε στην αγορά των

---

[165] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 75.

κατεργασμένων δερμάτων μία ειδική φυσιογνωμία της οποίας τα χαρακτηριστικά είναι τα εξής :

- Κατάτμηση των παραγγελιών
- Βραχεία προθεσμία παραδόσεως
- Μακρά προθεσμία πληρωμής

Και οι τρεις αυτές περιπτώσεις συγκλίνουν προς την εξής κατεύθυνση :

- Δεν επιτρέπουν ορθολογισμό της παραγωγής των βυρσοδεψείων επανωδερμάτων
- Αναγκάζουν τα βυρσοδεψεία να σχηματίσουν ένα διαθέσιμο απόθεμα, του οποίου η σύνθεση δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί, με συνέπεια τον σχηματισμό νεκρών αποθεμάτων
- Αύξηση του κόστους παραγωγής.

Για όλους αυτούς τους λόγους, η εμπορική κατάσταση των βυρσοδεψείων είναι δυσάρεστη και δεν φαίνεται ότι βελτιώνεται παρά μόνο σε περίπτωση κατά το οποίο η κατασκευή υποδημάτων θα εκβιομηχανοποιούνταν και οι μέθοδοι αγοράς θα ευθυγραμμιζόταν προς αυτές της Δυτικής Ευρώπης.

Οι έμποροι χονδρικής πωλήσεως κατεργασμένων δερμάτων εξουδετερώνουν τα οφειλόμενα μειονεκτήματα αλλά εφόσον και αυτοί οι ίδιοι βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση απέναντι στην πελατεία τους, δεν τους είναι δυνατόν να δώσουν σημαντικές παραγγελίες παραδόσεως εντός λογικού χρονικού διαστήματος. Ο ρόλος τους περιορίζεται σε μια συγκέντρωση των παραγγελιών και στην ανάληψη της ευθύνης στους πελάτες τους.

Εάν στον βιομηχανικό τομέα η μέθοδος αυτή δεν εκπλήττει, είναι εν τούτοις εκπληκτική η διαπίστωση ότι οι βιομηχανίες υποδημάτων διατήρησαν στην αγορά τις συνήθειες των βιοτεχνών. Οι παραγγελίες τους συνήθως είναι πολύ κατατετμημένες, οι προθεσμίες παραδόσεως λίγο ανώτερες (ενός περίπου μηνός κατά μέσο όρο) και οι προθεσμίες πληρωμής οι ίδιες (6 μέχρι 7 μηνών). Η αιτία της μακράς προθεσμίας πληρωμής εξηγείται στην ανάλυση της οικονομικής κατάστασης των εργοστασίων υποδημάτων. Η κατάτμηση των παραγγελιών και οι

ημερομηνίες συντόμου παραδόσεως αποδεικνύουν την έλλειψη προγραμματισμού των βιομηχανικών επιχειρήσεων υποδηματοποιίας. Τούτο είναι ζήτημα οργανώσεως που πρόκειται να βελτιωθεί όταν οι κατασκευαστές υποδημάτων θα καταστούν ενήμεροι των σύγχρονων βιομηχανικών μεθόδων.[166]

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΑ

Ορισμένα βυρσοδεψεία έθεσαν πρόθυμα κάποια λογιστικά στοιχεία. Οι ισολογισμοί και άλλοι συμπληρωματικοί λογαριασμοί επέτρεψαν να εξετασθεί η οικονομική διάρθρωση των επιχειρήσεων και να υπολογιστεί ορισμένος αριθμός συντελεστών της εκμεταλλεύσεως.

Σημειωτέον ότι ο αριθμός των εξεταζόμενων στοιχείων είναι περιορισμένος και γι' αυτό δεν ήταν ακριβής η απεικόνιση της οικονομικής κατάστασης του κλάδου. Έτσι οι συγκρίσεις με τις γαλλικές επιχειρήσεις έγινε με επιφυλάξεις, γιατί οι τρόποι κατασκευής δεν είναι ακριβώς οι ίδιοι, η δε συνθήκες εργασίας επίσης διαφέρουν. Παρά τις επιφυλάξεις, οι επόμενοι πίνακες παρουσιάζουν ενδιαφέρον γιατί προβάλλουν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ελληνικών επιχειρήσεων και υποδεικνύουν τα σημεία στα οποία θα ήταν δυνατόν να γίνει κάποια ενέργεια.

Επειδή η διάρθρωση των ισολογισμών των βυρσοδεψείων σολοδερμάτων δεν είναι η ίδια με εκείνη των βυρσοδεψείων επανωδερμάτων, καταρτίστηκαν δύο διαφορετικοί πίνακες.[167]

1. ΒΥΡΣΟΔΕΨΙΑ ΣΟΛΟΔΕΡΜΑΤΩΝ

Α) Διάρθρωση ισολογισμών

	Ελληνικά στοιχεία (σε % του συνόλου του ισολογισμού)	Γαλλικά στοιχεία
Ενεργητικό		
Καθαρό πάγιο ενεργητικό	13,0	15,7
Αξία εκμεταλλεύσεως	52,3	77,9
Πελάτες και εισπρακτέες αξίες	23,0	4,3
Άλλες πραγματοποιήσιμες και διαθέσιμες αξίες	11,7	2,1

[166]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 76.
[167] .Όπ. 166, σελ. 77.

	100.-	100.-
Παθητικό		
Ίδια κεφάλαια συμπεριλαμβανομένων και των τρεχούμενων λογαριασμών των συνεταίρων	38,9	48,3
Τραπεζιτικά δάνεια βραχυπρόσθετα ή μεσοπρόθεσμα	15,8	2,9
Τραπεζιτικά δάνεια βραχυπρόθεσμα	19,5	12,6
Άλλα βραχυπρόσθετα δάνεια	21,0	31,5
Αποτελέσματα	4,8	4,7
	100.-	100.-
Σχέσεις		
1. Καθαρό πάγιο ενεργητικό	23,7	29,8
Πάγια κεφάλαια	} 78,5	} 39,7
2. Πελάτες και εισπρακτέες αξίες	54,8	9,9
Πάγια κεφάλαια		
3. Κύκλος εργασιών	1,87	1,92
Πάγια κεφάλαια		
4. Πελάτες και εισπρακτέες αξίες	0,26	0,04
Κύκλος εργασιών		
Κύκλωμα :		
5. Κύκλος εργασιών	1,76	1,26
Αξίες εκμεταλλεύσεως		
Κεφάλαιο κινήσεων	46,5	40,2

168

Για τους παραπάνω αριθμούς μπορούν να γίνουν οι εξής παρατηρήσεις :

- Σε αξία το πάγιο ενεργητικό είναι κατά 20% περίπου ανώτερο του αντιστοίχου στην Ελλάδα
- Τα αποθέματα είναι σχετικά κατώτερα στην Ελλάδα σε σχέση με τις Γαλλίας. Η εξήγηση είναι ότι οι πιστώσεις οι παρεχόμενες στην Γαλλία όπως και ο τρόπος διακίνησης των πιστώσεων, ακινητοποιούν λίγα κεφάλαια απ' ότι στην Ελλάδα. Η διαφορά στην Γαλλία προστίθεται σε αποθέματα.
- Τα ίδια κεφάλαια, σχετικώς λιγότερα στην Ελλάδα, ενισχύονται με δάνεια μακροπρόθεσμα, τα οποία μόνο μερικώς αφορούν τις δαπάνες επενδύσεων ενώ στην Γαλλία, τα μακροπρόθεσμα

[168] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 78.

δάνεια λαμβάνονται γι΄αυτόν τον σκοπό. Στην Ελλάδα το κεφάλαιο κινήσεως είναι μεγαλύτερο.

- Το σύνολο των τραπεζιτικών και των άλλων βραχυπρόθεσμων δανείων είναι περίπου ίσο το ποσό και στις δύο χώρες, αλλά το ποσοστό της συμβολής των τραπεζών είναι κατά 50% μεγαλύτερο στην Ελλάδα.
- Τα αποτελέσματα είναι τα ίδια
- Το κοίλωμα των κεφαλαίων είναι περίπου το ίδιο και στις δυο χώρες .
- Η σχέση με αριθμό 4 δείχνει ότι η διάρκεια των πιστώσεων και ο τρόπος κινητοποιήσεως αυτών ακινητοποιούν το τέταρτο του κύκλου εργασιών στην Ελλάδα ενώ στην Γαλλία είναι μόνο 4,30% των πωλήσεων. Το σύνολο των χρεών των πελατών, λαμβανομένων υπ' όψη και των γραμματίων που κυκλοφορούν με οπισθογράφηση των βυρσοδεψών, είναι το μισό περίπου του κύκλου εργασιών στην Ελλάδα, ενώ στην Γαλλία είναι μόνο το τέταρτο. Πολλοί Γάλλοι βυρσοδέψες εξασφαλίζουν μέχρι το 75% της εισπράξεως των χρεών συνάπτοντας ασφάλεια πιστώσεως.
- Η σχέση με αριθμό 5 δείχνει ότι η ταχύτητα κυκλοφορίας των αποθεμάτων (στοκ) είναι μεγαλύτερα στην Ελλάδα λόγω της μέσης δέψεως, ενώ στην Γαλλία είναι πιο συνηθισμένη η βραδεία δέψη.

Β) Αναλογία εκμεταλλεύσεως

	Ελληνικά στοιχεία (σε % κύκλου εργασιών)	Γαλλικά στοιχεία (σε % κύκλου εργασιών)
Καταναλωμένες ύλες	65,79	62,70
Κύκλος εργασιών	} 76,65	}75,59
Εργατικά	10,86	12,89
Κύκλος εργασιών		
Χρηματοοικονομικές δαπάνες	7,76	3,13
Κύκλος εργασιών		
Κέρδη	5,25	5,79
Κύκλος εργασιών		

169

- Παρατηρείται ότι το σύνολο των δύο πρώτων αναλογιών είναι περίπου το ίδιο και στις δύο χώρες με μία μικρή διαφορά των εργατικών υπέρ της Ελλάδας 15.7% ενώ η διαφορά των μέσων μισθών μεταξύ των δύο χωρών είναι από 30 μέχρι 35%. Αυτό

[169] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 79.

είναι χαρακτηριστικό της ανεπαρκούς παραγωγικότητας των ελληνικών βυρσοδεψείων

- Οι χρηματοοικονομικές δαπάνες είναι στην Ελλάδα άνω του διπλασίου σε σχέση με την Γαλλία
- Τα κέρδη στην Γαλλία κατά το 1959 είναι ανώτερα του μέσου όρου των προηγούμενων ετών, λόγω των σημαντικών διακυμάνσεων της τιμής των ακατέργαστων δερμάτων, εκ των οποίων τα βυρσοδεψεία, στο σύνολο, κατόρθωσαν να πουληθούν. Στην Ελλάδα τα πραγματοποιούμενα κέρδη είναι της τάξεως με τον μέσο όρο των αντίστοιχων της Γαλλίας.[170]

[170] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 80.

2. ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΑ ΕΠΑΝΩΔΕΡΜΑΤΩΝ

Α) Διάρθρωση ισολογισμών

	Ελληνικά στοιχεία (σε % του συνόλου του ισολογισμού)	Γαλλικά στοιχεία (σε % του συνόλου του ισολογισμού)
Ενεργητικό		
Καθαρό πάγιο ενεργητικό	14,2	15,3
Αξία εκμεταλλεύσεως	48,8	48,4
Πελάτες και εισπρακτέες αξίες	34,9	22,1
Άλλες πραγματοποιήσιμες και διαθέσιμες αξίες	2,1	14,2
	100,0	100,0
Παθητικό		
Ίδια κεφάλαια συμπεριλαμβανομένων και των τρεχούμενων λογαριασμών των συνεταίρων	43,9	30,6
Τραπεζιτικά δάνεια μακροπρόθεσμα ή μεσοπρόθεσμα	8,2	2,6
Τραπεζιτικά δάνεια βραχυπρόθεσμα	27,7	6,5
	}44,4	}61,3
Άλλα βραχυπρόθεσμα δάνεια	16,7	54,8
Αποτελέσματα	3,5	5,5
	100,0	100,0
Σχέσεις		
1. Καθαρό πάγιο ενεργητικό / Πάγια κεφάλαια	27,2	46,2
2. Πελάτες και εισπρακτέες αξίες / Πάγια κεφάλαια } 94,1	66,9	66,7
} 112,9		
3. Κύκλος εργασιών / Πάγια κεφάλαια	1,96	7,6
4. Πελάτες και εισπρακτέες αξίες / Κύκλος εργασιών	34,0	8,0
Κύκλωμα:		
5. Κύκλος εργασιών / Αξίες εκμεταλλεύσεως	2,1	5,2

Κεφάλαιο κινήσεως	41,4	23,4 [171]

Παρατηρήσεις επί των άνω στοιχείων :

- Το πάγιο ενεργητικό στην Ελλάδα είναι σε μικρότερες αναλογίες προς το σύνολο του ισολογισμού από την Γαλλία. Επειδή και το κόστος των μηχανών είναι μεγαλύτερο στην Ελλάδα, αυτό σημαίνει ότι στην Γαλλία ο εξοπλισμός είναι αρτιότερος.
- Η αξία των αποθεμάτων ανάλογη.
- Οι πιστώσεις προς τους πελάτες στην Ελλάδα είναι κατά 50% μεγαλύτερες από την Γαλλία.
- Το ποσό των περισσοτέρων που χρωστάνε στην Γαλλία, είναι διογκωμένο, λόγω των προκαταβολών των φόρων του κύκλου εργασίας.
- Ενώ η διάρθρωση του ενεργητικού δεν παρουσιάζει αξιοσημείωτη διαφορά μεταξύ της Ελλάδας και της Γαλλίας, ή του παθητικού δείχνει αξιόλογες διαφορές προερχόμενες κυρίως από την ταχύτητα της κυκλοφορίας των αποθεμάτων. Τα αποθέματα έχουν διπλό κύκλωμα στην Ελλάδα, ακινητοποιούνται ένα μέρος των ίδιων κεφαλαίων, αλλά αντιθέτως οι προς τις τράπεζες και τους προμηθευτές, βραχυπρόθεσμες οφειλές είναι κατά 25% κατώτερες τις ίδιας φύσεως οφειλές των γαλλικών βυρσοδεψείων. Για την ίδια αιτία και επίσης λόγω του τρόπου κινήσεως των πιστώσεων, τα βραχυπρόσθετα δάνεια των τραπεζών είναι τέσσερις φορές περισσότερα στην Ελλάδα από ότι στην Γαλλία.
- Το κεφάλαιο κινήσεως είναι περίπου διπλάσιο στην Ελλάδα, οφειλόμενο στην σχετική βαρύτητα του κυκλώματος.
- Η σχέση με αριθμό 1, δείχνει ότι το σύνολο των ιδίων κεφαλαίων και μακροπρόθεσμων επιχειρήσεων των ελληνικών βυρσοδεψείων χρησιμοποιούνται περισσότερο για την χρηματοδότηση εκμεταλλεύσεως παρά για επενδύσεις, ενώ στην Γαλλία το ποσοστό του παγίου ενεργητικού είναι διπλάσιο περίπου.
- Η σχέση με αριθμό 3 δείχνει την επίδραση της ταχύτητας κυκλοφορίας των κεφαλαίων, της ταχύτητας κυκλοφορίας των αποθεμάτων. Για μία κυκλοφοριακή ταχύτητα των αποθεμάτων 2,4 φορές ταχύτερη στην Γαλλία, η ταχύτητα κυκλοφορίας των κεφαλαίων είναι 3,8 φορές ταχύτερη.

---

[171] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 81.

- Η σχέση με αριθμό 4 δείχνει το μέγεθος των πιστώσεων προς τους πελάτες, οι οποίοι φθάνουν το 34% του κύκλου εργασιών, είτε αντιστοιχούν περίπου προς πωλήσεις τεσσάρων μηνών στην Ελλάδα ενώ οι Γάλλοι βιομήχανοι προεξοφλούν τις πιστώσεις τους κατά την γένησή τους. [172] Στην Γαλλία το σύνολο των προεξοφλούμενων γραμματειών αντιπροσωπεύει κατά μέσο όρο 2 ½ μηνών πωλήσεις περίπου έναντι τεσσάρων μηνών πωλήσεις στην Ελλάδα. Υπενθυμίζουμε ότι η ασφάλεια πιστώσεων καλύπτει το 75% δυνατής ζημιάς των φαλλικών βυρσοδεψείων.
- Η σχέση με αριθμό 5 δίδει τον συντελεστή του κυκλώματος, το οποίο έχει σημαντική επίπτωση στην ταχύτητα κυκλοφορίας των κεφαλαίων. Με άλλους λόγους, με υποτιθέμενο ίσο κεφάλαιο, μία ελληνική επιχείρηση θα είχε κύκλο εργασιών κατά 2 ½ φορές μικρότερο μιας αντιστοίχου γαλλικής επιχειρήσεως.
  Το κύκλωμα στα βυρσοδεψεία επανωδερμάτων, εξαρτάται από την παραγωγικότητα, η οποία συντομεύει το κύκλωμα της κατασκευής και της αυστηρής εφαρμογής των μεθόδων του προγραμματισμού και διοικήσεως. Εάν οι Έλληνες βυρσοδέψες γνώριζαν τα κατάλληλα μέσα προς επιτάχυνση της κυκλοφοριακής ταχύτητας των αποθεμάτων αυτών, η εκμετάλλευση αυτών θα γινόταν οικονομικότερα και αποδοτικότερα.[173]

Β) Αναλογίες εκμεταλλεύσεως

	Ελληνικά στοιχεία (σε % επί του κύκλου εργασιών)	Γαλλικά στοιχεία (σε % επί του κύκλου εργασιών)
Καταναλωμένες ύλες	60,83	58,33
Κύκλος εργασιών	} 75,12	} 74,59
Εργατικά	14,29	16,26
Κύκλος εργασιών		
Χρηματοοικονομικές δαπάνες	4,6	2,07
Κύκλος εργασιών		
Κέρδη		
Κύκλος εργασιών	3,61	2,18

[172] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 82.
[173] . 'Οπ. 172, σελ. 83.

- Και στα βυρσοδεψεία σολοδερμάτων, σημειώνεται αντιστοιχία του συνόλου των πρώτων υλών και των εργατικών. Τα τελευταία αυτά κατά λίγο λιγότερα στην Ελλάδα (12 % περίπου) επαναβρίσκει εδώ μία νέα ένδειξη της ανεπαρκούς παραγωγικότητας των ελληνικών εργοστασίων, τα οποία επωφελούνται μιας διαφοράς στο κόστος των εργατικών από 30 μέχρι 50%.
- Οι χρηματοοικονομικές δαπάνες είναι κατώτερες των αντιστοίχων δαπανών των βυρσοδεψείων σολοδερμάτων, το οποίο πιθανόν να σημαίνει ότι οι παρεχόμενες πιστώσεις είναι κατά μέσο όρο λιγότερο μακροπρόθεσμοι. Οι παραπάνω δαπάνες πάντως στην Ελλάδα είναι κατά 2,25 φορές μεγαλύτερες των ιδίων δαπανών μιας γαλλικής επιχειρήσεως.
- Τα κέρδη, σε αναλογία προς το κύκλο εργασιών, είναι ανώτερα στην Ελλάδα από ότι είναι στην Γαλλία, αλλά λόγω του βραδύτερου ρυθμού της ταχύτητας κυκλοφορίας, τα τελικά κέρδη είναι κατώτερα των γαλλικών.

Οι επιπτώσεις της ταχύτητας κυκλοφορίας στην οικονομική αποδοτικότητα των κεφαλαίων είναι εμφανής στον παρακάτω πίνακα :

	ΕΛΛΑΔΑ	ΓΑΛΛΙΑ
Ταχύτητα κυκλοφορίας αποθεμάτων	2,10	5,17
Ταχύτητα κυκλοφορίας κεφαλαίων	1,96	7,6
Οικονομική απόδοση σε % επί των ιδίων κεφαλαίων	7,97	18,0

[174]

Οι αριθμοί αυτοί έρχονται σε επιβεβαίωση των προηγουμένων που λέχθηκαν παραπάνω, ότι οι Έλληνες βιομήχανοι θα είχαν προφανώς συμφέρον να προσπαθήσουν ν' αυξήσουν την ταχύτητα κυκλοφορίας των αποθεμάτων τους.[175]

[174] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 84.
[175] . Όπ. 174, σελ. 85.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΔΕΙΓΜΑΤΩΝ

Κατά τις επισκέψεις στα εργοστάσια συνελέγησαν 7 δείγματα :

3 δείγματα σολοδερμάτων
1 δείγμα επανωδέρματος
3 επανωδέρματα βακέτες

Τα δείγματα αυτά παραδόθηκαν στο Ινστιτούτο Ερευνών για τις βιομηχανίες Δέρματος στην Λυών, προς φυσική και χημική ανάλυση. Τα αποτελέσματα για το κάθε ένα από τα δέρματα διαβιβάστηκαν στα ενδιαφερόμενα εργοστάσια εμπιστευτικώς.
Άνευ παραβιάσεως του επαγγελματικού απορρήτου, είναι δυνατόν να δοθούν αριθμοί και να συγκριθούν με προδιαγραφές από τις γαλλικές δημόσιες υπηρεσίες, εξαίρεση ων σχετικών με τα επανωδέρματα, που πάρθηκε μόνο ένα δείγμα

1. ΣΟΛΟΔΕΡΜΑ

Α) Φυσική εξέταση

	Ελληνικά Δέρματα			
	Καλύτερα	Μέσα	Λιγότερο Καλά	Γαλλικά Πρότυπα
Σκληρότητα χωρίς υγρασία	85,85	30,71	74,3	δεν ορίστηκε
Σκληρότητα με υγρασία	65,2	54,25	46,25	#
Δείκτης μαλακύνσεως	20,65	26,50	30,70	< 26
Απορρόφηση νερού σε 1 ώρα	11,55%	22,68%	32,00%	δεν ορίστηκε
Συντελεστής 1ας ώρας	4,7	2,26	0	#
Απορρόφηση νερού σε 24 ώρες	37,85%	46,11%	52,9%	< 40
Συντελεστής 24 ωρών	3,4	1,6	0	δεν ορίστηκε
Απορρόφηση νερού εντός 24 ωρών για επαναξήρανση δέρματος	43,0%	52,63%	61,05%	#
Αντίστοιχος συντελεστής	1,2	0	0	> 2,5
Συντελεστής αντιστάσεως σε φθορά	83,5	63,66	39,5	> 40
δυναμική απορρόφηση νερού : το νερό διαπερνά στην συνέχεια	1 600	1 350	870	δεν ορίστηκε

FLEXION [176]

[176] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 86.

Β) Χημική εξέταση

	Ελληνικά Δέρματα			
	Καλύτερα	Μέσα	Λιγότερο Καλά	Γαλλικά Πρότυπα
Αναλογία νερού	12,2	12,7	13,4	< 18
Αποτελέσματα επιδέρματος με 14% υγρασία :				
• Λιπαρές ουσίες	0,7%	1,1%	1,7%	δεν ορίστηκε
• Ορυκτές ουσίες	1,0%	3,23%	4,8%	#
• Ουσίες διαλυμένες κατά την πλύση	11,60%	13,60%	16,2%	#
• Δερμική ουσία	41,1%	39.9%	39,1%	#
• Τανίνη	33,6%	28,16%	23,8%	#
Αποτελέσματα ξηρού δέρματος λιπαρές ουσίες	0,8%	1,26%	2%	< 3
Αποτελ. από ξηρά & απολιπασμένα δέρματα				
• Ορυκτές ουσίες	1,2%	3,83%	5,7%	< 1,6
• Ουσίες διαλυμένες κατά την πλύση	13,6%	16,03%	19,2%	< 1,6
• Δερμική ουσία	48,3%	46,96%	45,8%	δεν ορίστηκε
• Τανίνη	39,4%	33,1%	28,2%	#
Μαγνήσιο σε SO4 Mg, 7H20	0,4%	1,83%	4,1%	< 1
Δείκτης δέψεως	85,9	70,6	60,2	
δεν ορίστηκε				
Οξύτητα PH	3,9	3,6	3,3	> 3,5

[177] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 87.

ΒΑΚΕΤΕΣ

Α)Φυσική εξέταση

	Ελληνικές Βακέτες			
	Καλύτερα	Μέσα	Λιγότερο Καλά	Γαλλικά Πρότυπα
Αντίσταση σε σταυρωτό δίπλωμα, σε ξηρή και σε υγρή κατάσταση		καλή		
Αντίσταση σε σχίσιμο σε σε κ. μιλλιμ. πάχους	3,95	3,55	3,30	> 3,20
Αντίσταση σε απόσταση σε κ. μιλλιμ.πάχους	9,70	9,08	8,55	> 8
Αντίσταση σε έλξη σε κ.μιλλιμ.2 τμημ.	2,9	2,58	2,15	>2,5
Επιμήκυνση μέχρι βαθμού ρήξεως	55,05%	61,25%	69,35%	<75% [178]

Β) Χημική εξέταση

	Ελληνικές βακέτες			Κανονική σύσταση ισχύουσα στην Γαλλία
	Καλύτερα	Μέσα	Λιγότερο Καλά	
Αναλογίες νερού	14,7	14,76	14,8	<15
Ποσοστό λιπαρών ουσιών σε ξηρό δέρμα	3,2	4,46	5,3	δεν ορίστηκε
Ποσοστό ορυκτών ουσιών σε ξηρό και απολιπασμένο δέρμα	6,3	8,43	9,7	#
Οξείδιο του χρωμίου Cr2O3	7,3	6,63	5,5	> 4
Οξύτητα PH	3,7	3,65	3,6	> 3,5
Δείκτης διαφοράς	0,4	0,52	0,75	< 0,7

Οι εργαστηριακές παρατηρήσεις από τα δείγματα αυτά στο σύνολό τους κρίνονται ικανοποιητικά, εξαίρεση ενός σολοδέρματος,

[178] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 87.

προοριζόμενου σε μία κατασκευή εξαιρετικώς εύκαμπτη, το οποίο δύσκολα αντέχει στην υγρασία.

Για τις βακέτες υφίσταται η προσοχή στην υψηλή αναλογία οξειδίου του χρωμίου, η οποία θα ήταν δυνατόν να ελαττωθεί χωρίς αυτό να έχει δυσμενείς συνέπειες στην ποιότητα. Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα υποβαλλόμενα σε ανάλυση δείγματα αντιπροσωπεύουν μία καλή μέση ποιότητα, διαπιστωμένων μεταξύ των διαφόρων ή αυτών με τις υφιστάμενες προδιαγραφές, εξαίρεση του προαναφερόμενου το οποίο δεν είναι απαραίτητο να έχει αυτές τις ιδιότητες με τα άλλα.[179]

ΣΥΓΚΡΙΣΕΙΣ ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΩΝ

Από την άποψη του διεθνούς συναγωνισμού οι τιμές θα συγκριθούν με βάση της επίσημης τιμής συναλλάγματος, αυτό δεν ισχύει και για τον υπολογισμό του μέσου βιοτικού επιπέδου μιας χώρας. Από την πλευρά αυτή, από της οποίας καθορίζεται η συνολική παραγωγικότητα , η σύγκριση γίνεται από τον υπολογισμό των τιμών σε ώρα εργασίας, βασική μονάδα θεωρούμενη της μέσης ωριαίας αμοιβής ενός εργάτη ανειδίκευτου όπως εξάγεται από τις επίσημες στατιστικές.

Οι επίσημες στατιστικές, τόσο οι ελληνικές όσο και οι γαλλικές, παρουσιάζουν τις μέσες τιμές διαφόρων καταστημάτων. Κατά την έρευνα της πραγματικής αγοραστικής δυνάμεως, μπορούν να συμπληρωθούν οι αριθμοί για την προσθήκη των τιμών, τις οποίες συναντάμε στις λαϊκές συνοικίες. Αυτό γίνεται για ορισμένο αριθμό ειδών. Καλό θα ήταν να γενικευτεί ο τρόπος αυτός έρευνας, αλλά ο χρόνος ο οποίος θα απαιτούνταν για μία έρευνα θα υπερέβαινε τα διαθέσιμα χρονικά όρια.

Εν τούτοις, έχουμε μία γνώμη ταυτόχρονη επί του βασικού επιπέδου στην Ελλάδα και Γαλλία και κατ' επέκταση στην συνολική παραγωγικότητα των δύο χωρών.

Πράγματι, ο τρόπος εκτιμήσεως του βιοτικού επιπέδου, όμως όπως διορθωθεί διότι στην Ελλάδα υφίσταται σημαντική υποαπασχόληση, ενώ στην Γαλλία επιτευχθεί ήδη η πλήρης απασχόληση. Αυτό σημαίνει ότι στις περισσότερες ελληνικές οικογένειες με έναν μόνο μισθό καλύπτονται οι ανάγκες πολλών ενηλίκων ενώ στην Γαλλία, πολλοί μισθοί συνενώνονται προς συντήρηση μιας οικογένειας. [180]

---

[179] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ.88.

[180] . Όπ. 179, σελ. 89.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΗΜΕΡΟΜΙΣΘΙΕΣ ΤΙΜΕΣ

Πηγές : Επίσημες Ελληνικές Στατιστικές 1960 – Απ' ευθείας έρευνα στις λαϊκές συνοικίας των Αθηνών – Νοέμβριος 1960 – για την Ελλάδα.

Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικής και Οικονομικής Μελετών – Σεπτέμβριος 1960 – Απ' ευθείας έρευνα στις λαϊκές συνοικίες των Παρισίων – Νοέμβριος 1960 – για την Γαλλία

Βάση ημερομισθίων : Ελλάδα 70 δρχ. ημερησίως – Γαλλία 2,25 Ν. Φρ. ανά ώρα (1 δρχ. = 0,1675 Ν. Φρ.) [181]

ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΩΝ ΥΠΟΔΗΜΑΤΩΝ

Α) Μέθοδος κατασκευής

Οι μέθοδοι κατασκευής είναι οι ίδιες με αυτές των άλλων χωρών, μόνο η εφαρμογή αυτών διαφέρει στα σημεία :

- Δεν χρησιμοποιούνται υποκατάστατα για πάτους και σκληρά.
- Οι πάτοι γενικώς κόπτονται αναλόγως της φόρμας του υποδήματος και όχι από πρώτα.
- Το κατά μήκος τράβηγμα, πρώτη ενέργεια του μονταρίσματος, γίνεται με το χέρι.
- Η κοπή του βάρδουλου γίνεται συνήθως με το χέρι.
- Πολλές δευτερεύουσες εργασίες γίνονται με το χέρι.

Β) Μηχανές

Ο μηχανικός εξοπλισμός μολονότι αρκετά πλήρης είναι ορισμένα εργοστάσια, εμφανίζει σημαντικές ελλείψεις σε όλα.

Οι ελλείψεις αυτές είναι :

Εργαστήριο οβελισμού – προετοιμασία των δερμάτων

- Ελάχιστος ή καθόλου βελονισμός του πάτου κατά τον καθορισμό του μεγέθους.
- Έλλειψη μηχανής τύπου ΄΄PLANET΄΄.
- Ελάχιστες μηχανές προετοιμασίας.

---

[181] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 90.

Εργαστήριο διαρραφής

- Καμία μηχανή τύπου ΄΄PILLER΄΄ καμία σύνθετη μηχανή διαρραφής και φρεσκαρίσματος των φοδρών.
- Σπανιότατη χρήση οδηγών διαρραφής.

Εργαστήριο συναρμολογήσεως

- Δεν υπάρχουν μηχανές τραβήγματος σε μάκρος (Ρ.Ο.)
- Ελάχιστες στρατιωτικές μηχανές των άκρων. Οι υποσχέσεις είναι μικρής αποδόσεως.
- Λίγες ή καθόλου αυτόματες μηχανές για τα σκληρά (μπροστινά).[182]

Εργαστήριο κατασκευής

- Λίγες ή καθόλου μηχανές ραψίματος των βαρδούλων.
- Έλλειψη κολλητικής μηχανής.
- Πιεστήρια συγκολλήσεως παλαιού τύπου ακόμη και τα καινούρια.
- Λίγες ή καθόλου ημιαυτόματες μηχανές πτερνών (τακουνιών).
- Έλλειψη στιλβωτικών αυτομάτων μηχανών.

Εργαστήριο φινιρίσματος

- Γενικώς ο εξοπλισμός είναι καλύτερος.
- Παντελώς έλλειψη μηχανών βαφής των άκρων των πελμάτων (σόλας)
- Στοιχειώδης εξοπλισμός επενδύσεως.

Γ) Προϊόντα

Τα υποδήματα θεωρούνται ως είδη υποδηματοποιίας κατασκευαζόμενα με μηχανικά μέσα μάλλον παρά ως βιομηχανικά προϊόντα. Με άλλους λόγους, γίνεται προσπάθεια απομιμήσεως εργασίας με το χέρι και όχι παραγωγής ενός είδους, το οποίο θα μπορούσε να εξυπηρετεί τον ίδιο σκοπό αλλά σε τιμές συναγωνισμού. Αυτό εξηγεί και την σχεδόν αποκλειστική χρήση δέρματος ως πάτου και ως σκληρού ως και την χρησιμοποίηση δερμάτων με μεγάλη ελαστικότητα. Οι λύσεις

---

[182] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 96.

αυτές, δεν ταυτίζονται όμως με τις σύγχρονες μεθόδους και τα σύγχρονα υλικά, των οποίων ο σκοπός είναι η επίτευξη οικονομικής παραγωγής.

Καμία προσπάθεια εφαρμογής αυτοματισμού ή ημιαυτοματισμού είναι δυνατόν να γίνει με υλικά, τα οποία δεν παρουσιάζουν χαρακτηριστικά κανονικά, αν όχι απολύτως σταθερά. Τα περισσότερα δέρματα στην Ελλάδα παρουσιάζουν μεγάλη ελαστικότητα προς διευκόλυνση της εργασίας με το χέρι, αλλά να αναγνωριστεί ότι αυτή η μέθοδος δεν είναι η καλύτερη σε απόδοση. Το ίδιο δέρμα αναλόγως του είδους της δέψεως την οποία θα υποστεί, παρουσιάζει διαφόρων επιφανειών κοπής. Το άνευ ελαστικότητας δέρμα παρουσιάζει 5 μέχρι 8% μεγαλύτερη χρησιμοποιήσιμη επιφάνεια.

Από τα εργοστάσια κατασκευής υποδημάτων δεν είναι δυνατή η κατασκευή πανομοιότυπων φοντιών, των οποίων η ελαστικότητα δεν θα περιορισθεί σημαντικός αν όχι ολοσχερώς δεν εξαφανισθεί κατά το στάδιο της επεξεργασίας. Για το αν το δέρμα επιμηκυνθεί, είτε μονίμως, είτε όχι, καμία ακρίβεια μπορεί να προβλεφθεί. Όταν τα φόντια υπόκεινται σε φορμάρισμα και σε ανάλογα τραβήγματα, δεν μπορεί να γίνει πρόβλεψη της επιμηκύνσεως και αυτό οδηγεί στην χρήση πατρόν κατά την κοπή με πρόβλεψη μεγάλης διαστολή. Η διαστολή αυτή μεταβάλλεται σε περίσσευμα το οποίο πρέπει να περικοπή. Προκύπτει νέα απώλεια πρώτης ύλης.[183]

Στις βιομηχανοποιημένες κατασκευές υποδημάτων, τα φόντια περικόπτονται με ακρίβεια μισού χιλιοστού και η επιμήκυνση σπανίως υπερβαίνει τα 4 χιλιοστά στα άκρα (πτέρνες και μύτες) και τα 2 χιλιοστά στα πλάγια. Η κοπή δέρματος ελάχιστης ελαστικότητας δημιουργεί συνολική οικονομία σε σχέση προς την πρώτη ύλη περίπου 10%.

Δ) Μέθοδοι εργασίας

Η έλλειψη επαγγελματικών σχολών, αφ' ενός και η σχεδόν πάντοτε βιοτεχνική προέλευση των επιχειρήσεων αφ' ετέρου, συντελούν στην παντελή έλλειψη μεθόδων και οργανώσεως της εργασίας. Πολλές εργασίες, οι οποίες εκτελούνται με το χέρι θα μπορούσαν να απλοποιηθούν και μηχανοποιηθούν με ελάχιστα έξοδα. Δεν έχουν αναλυτικώς ερευνηθεί τα διάφορα στάδια της εργασίας, αυτό δεν προκαλεί παλινδρομήσεις και πολύ απώλεια χρόνου. Η έλλειψη εγγράφων οδηγιών κατασκευής των υποδημάτων σε πολλά εργοστάσια προκαλεί δυσχέρειες τόσο στην έκδοση οδηγιών εργασίας όσο και στην ανεύρεση μιας παραγγελίας.

Δεν ήταν δυνατή η επανακριβή διαπίστωση της εφαρμογής του συστήματος της κατ' αποκοπής πληρωμής, μολονότι πολλοί

---

[183] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 97.

επιχειρηματίες μίλησαν περί δώρων. Φαινομενικώς η κατ' αποκοπή εργασία δεν υφίσταται σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις και δεν έχει επακριβώς καθοριστεί ο συνολικός χρόνος εργασίας ούτε ο χρόνος εργασίας ανά ζεύγος υποδημάτων.

Δεν υφίσταται σχεδιοποίηση της παραγωγής σε ημερήσιο αυστηρό πρόγραμμα και σε κανένα εργοστάσιο διαπιστώθηκε η ύπαρξη υπηρεσίας έρευνας και εφαρμογής μεθόδων.

Ουσιαστικώς δεν υφίστανται μέσα και ανώτερα στελέχη. Ο επιχειρηματίας, σε πολλά εργοστάσια, εκτελεί ταυτοχρόνως χρέη διευθυντού παραγωγής και εργοδηγού σε διάφορα τμήματα.

Τέλος καμία συστηματική έρευνα έχει πραγματοποιηθεί στην δυνατότητα περιστολής των εξόδων, δεδομένου ότι διαπιστώθηκαν μεγάλες απώλειες χρόνου και σπατάλες υλικών, τα δε προαναφερθέντα παραδείγματα ήταν και τα πλέον οφθαλμοφανή.[184]

Η ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΩΝ ΥΠΟΔΗΜΑΤΩΝ

Από τα εργοστάσια τα οποία επισκεφθήκαμε τ' αρχαιότερα και τα πλέον εξελιγμένα είναι εκείνα των οποίων ο ιδιοκτήτης έχει ταυτοχρόνως ένα ή και περισσότερα καταστήματα λιανικής πωλήσεως. Πρόκειται για σημαντικά καταστήματα, στις καλύτερες οδούς της Αθήνας και πουλάνε κυρίως υποδήματα πολυτελείας. Ο δεσμός αυτός μεταξύ παραγωγής και πωλήσεως υποβάλλει την κατασκευή στις απαιτήσεις των πωλήσεων, δηλαδή σε μία ποικιλία η οποία έρχεται σε αντίθεση προς πάσα αρχή βιομηχανικής ειδικεύσεως.

Τα νεώτερα εργοστάσια, τα μη συνδεδεμένα με καταστήματα, επίσης, δεν έχουν εξειδικευθεί, εκτός ενός, το οποίο κατασκευάζει γυναικεία υποδήματα με ένα συγκεκριμένο τρόπο.

Άλλα εργοστάσια είναι ημιειδικευμένα δηλαδή κατασκευάζουν μία μόνο κατηγορία υποδημάτων (γυναικείων, παιδικών) αλλά χρησιμοποιούν διαφόρους μεθόδους.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι πωλήσεις στους εμπόρους γίνεται απ' ευθείας στο εργοστάσιο. Ένας μόνο επιχειρηματίας ανέφερε ότι έστελνε ένα υπάλληλό του προς έρευνα πελατείας και συλλογή παραγγελιών στα καταστήματα.

Τα καταστήματα πωλήσεως είναι πολυάριθμα, αλλά εξαίρεση των καλών καταστημάτων, τα οποία βρίσκονται στους δρόμους και πουλάνε είδη πολυτελείας, τα άλλα έχουν πρόχειρες εγκαταστάσεις και όλα τα αποθέματά τους αναρτώνται στους τοίχους και στην οροφή περιορισμένων χώρων. Ορισμένα ακόμη βρίσκονται υπογείως, στα οποία

---

[184]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 98.

οι πελάτες μπαίνουν με σκάλα που οδηγεί στο δρόμο. Στην περιοχή της Ακρόπολης βρίσκονται γειτονικά και σε ορισμένες οδούς η μία πόρτα δίπλα στην άλλη. Επίσης υπάρχουν πρατήρια 8.000 περίπου βιοτεχνών στα οποία εκτός από τους ίδιους που κατασκευάζουν υποδήματα, πουλάνε και άλλα είδη αγορασμένα από το εμπόριο. Ο αριθμός των πρατηρίων υποδημάτων θα πρέπει να υπερβαίνει τις 10.000, αριθμός τεράστιος σε αναλογία με τον ελληνικό πληθυσμό.

Η αγοραστική ικανότητα κάθε καταστήματος είναι περιορισμένη, οι δε παραγγελίες τους ασήμαντες. Επί πλέον οι λιανοπωλητές παραγγέλνουν λίγο προς την περίοδο των εντατικών πωλήσεων, γεγονός το οποίο επαυξάνει για τα εργοστάσια τον εποχιακό χαρακτήρα των πωλήσεων.[185]

Υπό αυτές τις συνθήκες, τα εργοστάσια δεν μπορούν να καταρτίσουν πρόγραμμα και η μόνη ευχέρεια η οποία απομένει σε αυτά είναι η συγκέντρωση των παραγγελιών προς ανάληψη κατασκευής σημαντικότερης εκτάσεως.

Όσο αφορά τις πιστώσεις, επικρατούν διάφορες συνήθειες. Ορισμένη πελατεία ζητάει πίστωση 6 μηνών, ενώ άλλοι έμποροι από την επιθυμία τους να επωφεληθούν με πλεονεκτικότερους όρους πληρώνουν της μετρητής. Σε αξία, οι δύο αυτές κατηγορίες πελατών είναι περίπου ίσες και η μέση διάρκεια πιστώσεων είναι 3 μήνες.

Το επιτόκιο προεξοφλήσεως συναλλαγματικών της πελατείας είναι το ίδιο με το επιτόκιο των βυρσοδεψείων 12 μέχρι 14%. Με πληρωμή της μετρητής οι εργοστασιάρχες παραχωρούν έκπτωση 5 – 8%. Σε εποχή απραξίας και για σημαντικές παραγγελίες ορισμένοι από αυτούς προσφέρουν εκπτώσεις μέχρι 20%. Η έκπτωση αυτή είναι σημαντική και τείνει να αποδείξει τα υψηλά περιθώρια κέρδους.[186]

---

[185]. Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 99.

[186]. Όπ. 185, σελ. 100.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΩΝ ΥΠΟΔΗΜΑΤΩΝ

Ανάλυση κόστους

Η ανάλυση που έγινε από τις βιομηχανίες του κόστους είναι αρκετά απλή. Φαίνεται ότι τα στοιχεία : εργατικά, βοηθητικά υλικά και γενικά έξοδα, δεν υπολογίζονται για κάθε τύπο. Στους συγκεντρωμένους λογαριασμούς εκφράζονται σε απόλυτες αξίες, η δε διαφορές της τιμής αναλόγως του τύπου των υποδημάτων οφείλονται αποκλειστικώς στην κατανάλωση των υλών.

Γενικώς η ποσοστιαία κατανομή σε ποσοστά επί της εκατό είναι η εξής :

Πρώτες ύλες	58,3	65,9	60,5)	42 – 50)
Εργατικά συμπεριλαμβανομένων και των κοινωνικών επιβαρύνσεων	16,0	29,5	85,3 24,8)	75 22 – 33)
Γενικά έξοδα	4,3	7,9	5,7)	9 – 11)
Έξοδα πωλήσεως	0,0	4,0	--) 14,7	6 – 8) 25
Αποσβέσεις και κέρδη πριν της επιβολής φόρου	7,3	17,0	9,0	5 – 7)
			100,0	100

Η διαφορετική διάρθρωση του κόστους μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας οφείλεται κυρίως στα εξής αίτια :

- Υψηλότερη τιμή των πρώτων υλών στην Ελλάδα και μεγαλύτερη κατανάλωση κατά μονάδα.
- Κατώτερο εργατικό κόστος στην Ελλάδα.
- Πλαισίωση και έξοδα μελετών περιορισμένα στην Ελλάδα.
- Έξοδα πωλήσεως σχεδόν ανύπαρκτα στην Ελλάδα.

Οι πρώτες ύλες στοιχίζουν ακριβότερα στην Ελλάδα και οι αποδόσεις κατά την χρήση είναι κατώτερες, για μεν τα επανωδέρματα λόγω της κατώτερης ποιότητας, για δε τα σολοδέρματα λόγω της αποκλειστικής σχεδόν χρησιμοποιήσεως δέρματος σε εργασίας για της οποίας, στην Δυτική Ευρώπη, χρησιμοποιούνται ευρέως υποκατάστατα του δέρματος. [187] Σε μία κατασκευή γυναικείων υποδημάτων πολυτελείας

[187] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 101.

το σύνολο των χρησιμοποιούμενων πρώτων υλών σε μία από τις καλύτερες επιχειρήσεις ανέρχεται σε 137,50 δρχ. Ένα είδος μεγάλης πολυτελείας κατασκευασμένο στην Γαλλία δεν χρησιμοποιεί υλικό αξίας πέρα των 92 δρχ. Η διαφορά αυτή εξηγεί την αναλογία της ποσοστιαίας συμμετοχής πρώτων υλών στο κόστος παραγωγής.

Η χρονική διάρκεια της κατασκευής στην Ελλάδα είναι ανώτερη από την αντίστοιχη στην Δυτική Ευρώπη, λόγω της ατελής μηχανοποιήσεως των εργαστηρίων, η χαμηλότερη ωριαία εργατική αμοιβή, συμπεριλαμβανομένων και των κοινωνικών επιβαρύνσεων, καταλήγει σε μία κατά ζεύγος μισθολογική δαπάνη κατώτερη εκείνης των χωρών της Κοινής Αγοράς (εξαίρεση της Ιταλίας και Ολλανδίας). Ο περιορισμένος αριθμός στελεχών, εργοδηγών και των εμμέσων εργατικών χεριών των ελληνικών εργοστασίων αφ' ενός και των χαμηλών δαπανών δημιουργίας προτύπων και συλλογών αφ' ετέρου, μειώνουν τα γενικά έξοδα όχι μόνο κατά σχετική αξία αλλά και κατά απόλυτο. Επίσης τα έξοδα πωλήσεως (μη συμπεριλαμβανομένων των χρηματοοικονομικών επιβαρύνσεων) είναι σχεδόν ανύπαρκτα στην Ελλάδα, ενώ στην Δυτική Ευρώπη ανέρχονται σε 6 – 8 % αναλόγως της χώρας και του είδους της κατασκευής.

Οι αποσβέσεις στην Ελλάδα όπως και στις άλλες χώρες ανέρχονται περίπου σε 2% του συνόλου των πωλήσεων. Τα κέρδη προς την καταβολή φόρων είναι ανώτερα στην Ελλάδα από τα κέρδη των άλλων χωρών, διότι αυτές έχουν να αντιμετωπίσουν ένα συναγωνισμό τον οποίο προς το παρόν αγνοούν οι Έλληνες βιομήχανοι υποδημάτων.

Όταν μεγαλύτερος αριθμός εργοστασίων τροφοδοτεί την ελληνική αγορά, οι υφιστάμενες επιχειρήσεις θα έχουν αυξήσει την παραγωγή αυτών, είναι βέβαιο ότι η διάρθρωση των τιμών κόστους θα τείνει να πλησιάσει αυτή της Δυτικής Ευρώπης.[188]

[188] . Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως Α.Ε., «Μελέτη Των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιΐας Στην Ελλάδα», Εκδόσεις Μελετών, σελ. 102.

ΔΕΡΜΑΤΑ ΚΑΙ ΓΟΥΝΑΡΙΚΑ
ΠΟΡΕΙΑ ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΗΣ

Ο κλάδος δέρματος και γουναρικών αποτελεί ένα πολύ μικρό, παραδοσιακό αλλά και φθίνοντα κλάδο της ελληνικής μεταποίησης. Πρόκειται για κλάδο έντασης εργασίας, χαμηλής αλλά αύξουσας παραγωγικότητας και περιορισμένης έντασης επενδυτικής δραστηριότητας. Ο κλάδος χαρακτηρίζεται από το χαμηλότερο μέσο μέγεθος απασχόλησης επιχειρήσεων σε όλη τη μεταποίηση. Η κερδοφορία του κλάδου μακροχρονίως μένει σταθερή, ενώ οι προοπτικές του, ελλείψει εκσυγχρονισμού και ισχυρής ζήτησης, παραμένουν δυσοίωνες.

Ο κλάδος δέρματος και γουναρικών είναι ο μικρότερος κλάδος της ελληνικής βιομηχανίας. Η συμμετοχή του στη συνολική Ακαθάριστη Αξία Παραγωγής (ΑΑΠ) της βιομηχανίας είναι μόλις 0,4%. Αποτελείται από τρεις υποκλάδους : τη βιομηχανία δέρματος (44% συμμετοχή στην ΑΑΠ του κλάδου), την επεξεργασία γουναρικών και κατασκευή ειδών από γούνα εκτός των ειδών ενδυμασίας (40,5%) και την κατασκευή ειδών από δέρμα ή υποκατάστατων του, εκτός ενδυμάτων και υποδημάτων (15,5%)

Η παραγωγή δέρματος απορροφάται σε ποσοστό 70-80% περίπου από τις βιομηχανίες υποδημάτων. Ο κλάδος αποτελείται από 75 περίπου επιχειρήσεις με 1500 εργαζομένους και έχει την τρίτη χαμηλότερη αποδοτικότητα, την τρίτη μεγαλύτερη δανειακή επιβάρυνση και την τέταρτη χαμηλότερη απόδοση καθαρών κερδών ανά απασχολούμενο σε όλη την μεταποίηση.

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΕ ΠΑΡΑΓΩΓΗ-ΖΗΤΗΣΗ

Ο κλάδος παρουσιάζει μετά τις αρχές της δεκαετίας του '80 μια συνεχή σχεδόν κάμψη. Το 1997, η στάθμη του όγκου της παραγωγής βρισκόταν μόλις στο 41% του επιπέδου του 1980. Για το σύνολο της περιόδου 1986-97, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μείωσης του όγκου παραγωγής του κλάδου φθάνει το 5,4%. Στο πρώτο 10μηνο του 1998, ο δείκτης παρουσίασε επιπλέον μείωση 13%.

Χάρη στη σημαντική μείωση της απασχόλησης του κλάδου της περιόδου 1986-97 και η μικρότερη συγκριτικά κάμψη του όγκου της προστιθέμενης αξίας (-5,4%), η παραγωγικότητα του κλάδου αυξήθηκε 4,2% ετησίως στο εξεταζόμενο διάστημα.

Δεδομένου ότι η μέση αμοιβή στον κλάδο αυξήθηκε κατά 14,7% ετησίως στο εξεταζόμενο διάστημα, η αύξηση αυτή της παραγωγικότητας δεν κατόρθωσε να συγκρατήσει το μοναδιαίο κόστος

εργασίας (10% ετησίως), με αποτέλεσμα το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος να αυξηθεί κατά 1,2% ετησίως επιβαρύνοντας τη φαινομενική ανταγωνιστικότητα του κλάδου. Έτσι, ο όγκος πωλήσεων και τα πραγματικά μικτά κέρδη του κλάδου μειώνονται διαχρονικά κατά 3% και 5% ετησίως αντίστοιχα. Παρομοίως, η φαινομενική κατανάλωση δερμάτων-γουναρικών μειώνεται 3,3% ετησίως στην εξεταζόμενη περίοδο.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω εξελίξεων και της αδυναμίας του κλάδου να αντιδράσει δυναμικά, οι επενδύσεις σε σταθερές τιμές αυξάνονται ελάχιστα (0,3% ετησίως στο διάστημα 1986-95), μολονότι οι επενδύσεις σε σταθερές τιμές ανά απασχολούμενο ή κατάστημα αυξάνουν ετησίως 11,4% και 14,1% αντίστοιχα, υποδηλώνοντας μία τάση εκσυγχρονισμού στον κλάδο.

Θα πρέπει να τονιστεί πως ο κλάδος δέρματος και γουναρικών αντιμετωπίζει πολλά σοβαρά προβλήματα. Ένα πρόβλημα είναι ο έντονος ανταγωνισμός από τις χώρες χαμηλού κόστους εργασίας, ανταγωνισμός που πλήττει λίγο-πολύ και την υποδηματοποιία (τον βασικό πελάτη του κλάδου).[189]

Ένα δεύτερο πρόβλημα συνδέεται με συχνές αλλαγές στις καταναλωτικές προτιμήσεις, με συνέπεια η ζήτηση του κλάδου να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εξελίξεις στη μόδα, την ποιότητα και την επωνυμία των προϊόντων, παράμετροι που για να ικανοποιηθούν θα πρέπει να υπάρξει εκτεταμένος εκσυγχρονισμός του κλάδου. Οι επενδύσεις εκσυγχρονισμού, όμως, πέραν των γνωστών προβλημάτων χρηματοδότησης και οργάνωσης της αγοράς (ιδίως των ακατέργαστων δερμάτων) που αντιμετωπίζουν οι μικρές βιοτεχνικές επιχειρήσεις -όπως είναι κατεξοχήν αυτές του κλάδου- προσκρούουν στα περιβαλλοντικά ζητήματα που εγείρει η ρυπογόνος δράση των βυρσοδεψείων, με αποτέλεσμα να επείγει η μετεγκατάστασή τους πριν εκσυγχρονισθούν επενδυτικά οι υφιστάμενες μονάδες.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ

Το εξωτερικό εμπόριο του κλάδου είναι ελλειμματικό. Το μέγεθος των εισαγωγών έφθασε να γίνει πολλαπλάσιο αυτού των εξαγωγών, διογκώνοντας το εμπορικό έλλειμμα του κλάδου (από 32 δισ.το '86, αυξάνει σε 65 δις. το '97).[190] Την περίοδο 1986 – 97, οι μεν εξαγωγές μειώνονται κατά 0,4% ετησίως, οι δε εισαγωγές αυξάνονται κατά 4,6% αντίστοιχα.

---

[189] .Τάσεις – Ελληνική Οικονομία 1999 «Οι κλάδοι Της Βιομηχανίας», σελ. 311.

[190] .Όπ. 189, σελ. 312.

Ως συνέπεια των τάσεων αυτών, ο δείκτης εξαγωγικής επίδοσης μειώνεται κατακόρυφα από 48,5% το 1986 στο 31% το 1997, ενώ ο δείκτης εισαγωγικής διείσδυσης υποχωρεί ελαφρά από 73,2% το 1986 σε 69% το 1997. Έχουμε, δηλαδή, μία σχετική συρρίκνωση των εξωτερικών συναλλαγών του κλάδου, σε συγκρίσει με την εγχώρια παραγωγή και αγορά του. Η αρνητική εξέλιξη του εξαγωγικού προσανατολισμού του κλάδου δείχνει την κάμψη της ανταγωνιστικότητάς του. Βασικοί εμπορικοί εταίροι της Ελλάδας στα προϊόντα του κλάδου είναι οι : Ιταλία (39% του συνόλου των εξαγωγών και εισαγωγών), Γερμανία (6% αντίστοιχα) και Ισπανία (5%), ενώ οι εκτός ΕΕ-12 χώρες συμμετείχαν με 40%. Επίσης, οι βασικές ανταγωνίστριες χώρες μέλη της ΕΕ-12 για τα προϊόντα του κλάδου στις διεθνείς αγορές είναι η Ιταλία (με μερίδιο 55% στις εξαγωγικές αγορές του κλάδου), Γερμανία (18% αντίστοιχα) και Βρετανία (7%).

Η μακροχρόνια τάση επιδείνωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας του κλάδου καταγράφεται στον δείκτη Balassa, ο οποίος και αρνητικός είναι και αυξάνεται κατά 37% στο εξεταζόμενο διάστημα . Επίσης, η ανταγωνιστικότητα του κλάδου εκτιμάται πως θα πληγεί από το κόστος της μη ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ το 1999, αν και λιγότερο από άλλους κλάδους.

ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Η κατάσταση των χρηματοοικονομικών μεγεθών του κλάδου δεν είναι καλή και εμφανίζει διαχρονικά τάσεις επιδείνωσης, με συνέπεια ο κλάδος να εμφανίζει, το 1996, χειρότερους χρηματοοικονομικούς δείκτες σε σχέση με τη μεταποίηση (με εξαίρεση τους δείκτες ρευστότητας). Αναλυτικότερα, η αποδοτικότητα ιδίων κεφαλαίων και ενεργητικού του κλάδου μειώνεται σημαντικά στο διάστημα 1986 – 96, αν και διατηρείται σε θετικά επίπεδα. Συνολικά ζημιογόνος εμφανίζεται ο κλάδος μόνο το 1989 και το 1995, ενώ η μέση κερδοφορία του κυμαίνεται γύρω από 300 εκατ. ετησίως παρουσιάζοντας μηδαμινή αύξηση διαχρονικά.

Σε ότι αφορά τον δείκτη δανειακής πίεσης, ο κλάδος σημειώνει μία αξιοσημείωτη κάμψη του δείκτη αυτού (από 1,90 το 1986 σε 0,58 το 1994), για να αυξηθεί εκ νέου το 1996 (0,69) υπερβαίνοντας την αντίστοιχη επίδοση που εμφανίζει ο μέσος όρος της μεταποίησης. Ανάλογη είναι και η επίδοση του κλάδου όσον αφορά τον δείκτη δανειακής επιβάρυνσης (από 6,62 το 1986 υποχωρεί σε 1,36 το 1994 για να αυξηθεί πάλι το '96 σε 2,10).[191]

---

[191] . Τάσεις – Ελληνική Οικονομία 1999 «Οι κλάδοι Της Βιομηχανίας», σελ. 313.

Αντίθετα, σημαντική βελτίωση καταγράφεται από πλευράς της άμεσης και συνήθους ρευστότητας του κλάδου, τα επίπεδα των οποίων, το 1996, είναι ικανοποιητικά (η συνήθης ρευστότητα είναι μεγαλύτερη της μονάδας και υψηλότερα αυτών της μεταποίησης) αλλά υποδεέστερα αυτών των αμέσως προηγούμενων ετών.

ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΤΑΣΕΙΣ

Η ΕΕ είναι παγκοσμίως ο πλέον σημαντικός παραγωγός δέρματος και αντιπροσωπεύει το 50% περίπου του παγκοσμίου εμπορίου του κλάδου. Η αξία της ευρωπαϊκής παραγωγής δέρματος είναι τρεις φορές μεγαλύτερη αυτής των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας μαζί. Οι εξωκοινοτικές εξαγωγές δέρματος της ΕΕ ανέρχονται στο 17,4% της συνολικής της παραγωγής, ενώ οι χώρες ΕΖΕΣ και οι ΗΠΑ είναι οι βασικές εξαγωγικές της αγορές. Ο κλάδος έχει λόγο εξωκοινοτικών εξαγωγών / εισαγωγών μεγαλύτερο της μονάδας. Ωστόσο, η εισαγωγή διείσδυση του κλάδου στην Κοινότητα αυξάνεται σταθερά.

Σήμερα, η κοινοτική παραγωγή δέχεται έντονη την πίεση του ανταγωνισμού των χωρών χαμηλού κόστους και απαντά σε αυτήν με τον εκσυγχρονισμό και την εξειδίκευση της παραγωγής της σε προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας και μόδας, ενώ παράλληλα συνεχίζεται η διαδικασία μετεγκατάστασης ορισμένων επιχειρήσεων στις χαμηλόμισθες χώρες. Όμως, η κοινοτική παραγωγή δέρματος εμποδίζεται από την αυξανόμενη δυσκολία προμήθειας πρώτων υλών από τις αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες αναπτύσσουν τις βιομηχανίες ενδυμάτων – υποδημάτων με αποτέλεσμα, αντί να εξάγουν, να κατακρατούν τις πρώτες ύλες για λογαριασμό τους. Εκτός από το υψηλό κόστος των πρώτων υλών, η κοινοτική παραγωγή επιβαρύνεται από τις αυστηρότερες περιβαλλοντικές ρυθμίσεις που ισχύουν στις χώρες – μέλη της.

ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Η ελληνική βιομηχανία δέρματος προβλέπεται να αντιμετωπίσει έντονο ανταγωνισμό από τις αναπτυσσόμενες χώρες, κυρίως όσον αφορά την αγορά πρώτων υλών και τη ζήτηση ετοίμου δέρματος. Η αυξημένη ζήτηση από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης που μπορεί να δώσει μία ώθηση στους έλληνες παραγωγούς, αν και αναμένεται ότι θα αντιμετωπίσουν οξυμένο ανταγωνισμό από τις χώρες παραγωγής δέρματος με χαμηλό κόστος.

Επίσης, τα δερμάτινα είδη και είδη ταξιδιού αντιμετωπίζουν έντονο πρόβλημα ανταγωνισμού τόσο από χώρες χαμηλού κόστους όσο

και από χώρες υψηλού επιπέδου που παράγουν επώνυμα προϊόντα. Παρά την ποιοτική και σχεδιαστική αναβάθμιση των προϊόντων του κλάδου τα τελευταία χρόνια, η απουσία οικονομιών κλίμακας συνιστά ''κερκόπορτα" για τον ανταγωνισμό, ενόσω οι εξαγωγικές δυνατότητες του κλάδου παραμένουν περιορισμένες.

Όσο αφορά τις προοπτικές της βιομηχανίας επεξεργασία γουναρικών, αυτές δεν διαγράφονται ιδιαίτερα ευνοϊκές. Η αλλαγή στις καταναλωτικές προτιμήσεις όσον αφορά τη χρήση ειδών από γούνα και οι οικολογικές ευαισθησίες που τείνουν να επικρατήσουν, δεν δημιουργούν ευοίωνες προοπτικές για την αύξηση της ζήτησης των προϊόντων του κλάδου.

Γενικά, οι προοπτικές του κλάδου δέρματος – γουναρικών δεν είναι καλές. Διότι ακόμη και αν αντιμετωπιστούν πολλά από τα χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα του κλάδου (π.χ. μετεγκατάσταση, συνένωση και εκσυγχρονισμός βυρσοδεψείων, δημιουργία επώνυμων προϊόντων υψηλής ποιότητας στον υποκλάδο της γούνας κ.λ.π.), βραχυχρονίως η ζήτηση δεν αναμένεται να ανακάμψει ουσιαστικά, ενώ θα πρέπει να προεξοφλείται η ενδυνάμωση του εισαγόμενου ανταγωνισμού εξαιτίας της ασιατικής κρίσης και της παγκόσμιας οικονομικής επιβράδυνσης.[192]

[192] Τάσεις – Ελληνική Οικονομία 1999 «Οι κλάδοι Της Βιομηχανίας», σελ. 314.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΔΕΡΜΑΤΟΣ ΤΟΥ 1997

Μειωμένη κατά 11,8% σε σχέση με το 1996, ήταν η παραγωγή του κλάδου επεξεργασίας δέρματος το 1997 σύμφωνα με τα στοιχεία τις Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας (ΕΣΥΕ). Είχε προηγηθεί το 1996, σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, μείωση της παραγωγής κατά 7,2%. Το πρώτο τρίμηνο του έτους η καθοδική πορεία της παραγωγής ήταν της τάξης του 16,4%.

Στο δείγμα των εταιριών επί τη βάση των οποίων εξετάζεται η πορεία του κλάδου της παραγωγής δέρματος το 1997 περιλαμβάνονται 4 επιχειρήσεις. Πρόκειται στο σύνολό τους για βιομηχανικές και εμποροβιομηχανικές επιχειρήσεις επεξεργασίας δέρματος. Οι 4 αυτές εξεταζόμενες επιχειρήσεις το 1997 πραγματοποίησαν κάθε μία πωλήσεις άνω του ποσού του ενός δισ. δραχμών, λειτουργούσαν το 1996 και διαθέτουν δύο συγκρίσιμους ισολογισμούς για τα προαναφερόμενα έτη. Οι 4 αυτές επιχειρήσεις το 1996 είδαν τις συνολικές τους πωλήσεις, οι οποίες το 1996 είχαν αυξηθεί κατά 8.6% ενώ το 1997 μειώθηκαν 6,1%.[193] Οι πωλήσεις τους το 1997 ήταν ύψους 12,32 δις. δρχ., ενώ ένα χρόνο νωρίτερα, το 1996, οι πωλήσεις των επιχειρήσεων αυτών είχαν ξεπεράσει τα 13,12 δις. δρχ. Όπως προαναφέρθηκε, σε σύγκριση με το 1996 μειώθηκαν 6%.

Ωστόσο, ούτε μία από τις τέσσερις επιχειρήσεις δεν κατάφερε να αυξήσουν τις πωλήσεις τους πάνω από το επίπεδο του πληθωρισμού. Πρώτη σε πωλήσεις μεταξύ των 4 μεγαλύτερων επιχειρήσεων δέρματος ήταν και πάλι η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΤΕΡΓΑΣΙΑΣ ΔΕΡΜΑΤΩΝ ΑΕ η οποία κατά την οικονομική χρήση του 1997 πέρασε από ζημιές σε κέρδη, ενώ αύξηση πωλήσεων πέτυχε μόνο η επιχείρηση ΓΕΡΜΑΝΑΚΟΣ ΑΕ. Οι πωλήσεις των τριών εκ των τεσσάρων επιχειρήσεων μειώθηκαν.

Τα συνολικά κέρδη της ομάδας των 4 εταιρειών, τα οποία το 1996 αυξήθηκαν κατά 8% από περίπου 0,35 δις. δρχ. το 1995 σε 0,38 δις. δρχ., το 1997 μειώθηκαν κατά 12,5% σε 0,34 δις. δραχμές. Η εξέλιξη του 1996 οφείλεται στο γεγονός ότι είχαν βελτιωθεί έντονα τα οικονομικά αποτελέσματα της μίας ζημιογόνου εταιρείας του κλάδου.

Πρώτη μεταξύ των εταιρειών του κλάδου με βάση το ύψος των κερδών βρίσκεται η εταιρεία ΓΕΡΜΑΝΑΚΟΣ ΑΕ (0,17 δις. δρχ.). Η συνολική ροή νέων κεφαλαίων στις 4 εξεταζόμενες μεγαλύτερες βιομηχανίες του κλάδου το 1997 ανήλθε σε μόλις 0,2 δις. δραχμές. Τα νέα ίδια κεφάλαια ήταν περίπου 0,15 δις. δρχ., οι αποσβέσεις συνέβαλαν με ποσό περίπου 0,17 δις. δρχ., ενώ ο καθαρός δανεισμός περιορίστηκε.

Τα νέα αυτά κεφάλαια κατά 55% ενίσχυσαν το δυναμικό των επιχειρήσεων στο σκέλος των παγίων επενδύσεων. Στον σχηματισμό

---

[193] .INDUSTRIAL NEWS & RESEARCH 1998, «Η Βιομηχανία Δέρματος», σελ. 239.

νέου κυκλοφορούντος ενεργητικού κατευθύνθηκε το υπόλοιπο 45% των νέων κεφαλαίων. Τα αποθέματα αυξήθηκαν μόνο κατά 4%, γεγονός που αντανακλά τις χαμηλές προσδοκίες των επιχειρήσεων του κλάδου.[194]

Μικρή ήταν η βελτίωση, κατά το 1997, του μεικτού περιθωρίου, το οποίο το 1996 είχε υποχωρήσει. Η αύξηση των δαπανών λειτουργίας και διαθέσεως ήταν μεγάλη και δεν στάθηκε δυνατόν να αντισταθμισθεί από την συγκράτηση του κόστους χρηματοοικονομικής λειτουργίας ως ποσοστό των πωλήσεων. Οι χρηματοοικονομικές δαπάνες μειώθηκαν, πάντως, κατά 21%.

Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων, η μέση αποδοτικότητα των ίδιων κεφαλαίων των 4 επιχειρήσεων, υπολογιζόμενη με βάση τον μέσο όρο των κεφαλαίων της αρχής και του τέλους της χρήσης, που είχε μείνει σταθερή στο χαμηλό επίπεδο του 7,2% το 1996, περιορίστηκε, σε μόνο 5,8% το 1997.

Μειώθηκε εξάλλου και το επίπεδο του περιθωρίου καθαρού κέρδους της ομάδας των 4 επιχειρήσεων από 2,9% το 1996 σε 2,7% το 1997.

Ο δείκτης δανειακής επιβάρυνσης διαμορφώθηκε σε 60,8% το 1997 από 61,7% το 1996.

Ως αποτέλεσμα και της μείωσης των κερδών, τα μερίσματα μειώθηκαν κατά 86%.[195]

---

[194] .INDUSTRIAL NEWS & RESEARCH 1998, «Η Βιομηχανία Δέρματος», σελ. 240.

[195] . Όπ. 194, σελ. 241.

ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ

Από την επεξεργασία των δεδομένων της Στατιστικής Υπηρεσίας σε συνδυασμό με σχετικούς υπολογισμούς μπορούμε να εκτιμήσουμε κατά προσέγγιση την δραστηριότητα στον κλάδο μας και να αναλύσουμε τα προβλήματα που ανακύπτουν.

Για την δραστηριότητα του επανωδέρματος από βοδινά είναι εμφανές ότι στη δεκαετία του 70 συντελείται άνοδος της τάξεως 50% και έχομε κατά έτος, όρο απορροφήσεως ακατέργαστων υλών 20.000 τόνους που διατηρείται και στην δεκαετία του 80.

Με αυτά τα δεδομένα αν απομονώσουμε το 1991 θα εκτιμήσουμε πως η δραστηριότητα συρρικνώθηκε κατά 18,5% σε σύγκριση με τον μέσο όρο δραστηριότητας **και κατά 11% ως προς το έτος 1990.** Υπολογίζουμε την παραγωγή του 1991 σε 3 εκμ.τεμ.μ. αξίας 12 δισεκμ.δρχ.

Για την δραστηριότητα του σολοδέρματος και της βακέτας που ως γνωστόν ήταν πολύ σημαντικό στοιχείο της βυρσοδεψικής παραγωγής στην δεκαετία του 50..... διασώθηκε, από την ορμητική και εκτεταμένη εισβολή των υποκατάστατων στις εφαρμογές της υποδηματοποιίας, κατά την επόμενη δεκαετία το 30%, που στην συνέχεια βρήκε πεδίο και αναπτύχθηκε και σταθεροποιήθηκε με μέσο ετήσιο όρο απορρόφησης 4.800 τόνους στην δεκαετία του 70. Το μέγεθος αυτό συρρικνώνεται κατά 20% στην δεκαετία του 80 κι εκφράζεται με τον μέσο ετήσιο όρο απορρόφησης 3.800 τόνων ακατέργαστων δερμάτων. Στο 1991 εκτιμάται πως η δραστηριότητα συρρικνώθηκε κατά 25% σε σύγκριση με τον μέσο όρο της δεκαετίας, **ή 10% σε σύγκριση με το 1990.**[196]

Η παραγωγή του κλάδου υπολογίστηκε το 1991 σε 1750 τον. Της αξίας 2,5 δισεκ. δρχ. Στο σύνολό της η βυρσοδεψεία που έχει ως βάση της το βοδινό ακατέργαστο δέρμα : στην δεκαετία του **70** είχε **μέσο ετήσιο ρυθμό απορρόφησης 25.000 τόνους** στην δεκαετία του **80** είχε **23.500 τόνους μείωση 6%** ενώ το **1991** παρουσιάζεται με απορρόφηση **19.250 τόνους** συρρικνωμένη κατά 25% ως προς τον μέσο όρο απορρόφησης της δεκαετίας του 70 και κατά 10% ως προς το 1990.

Για την δραστηριότητα της βυρσοδεψίας μικρών δερμάτων από ακατέργαστα δέρματα αιγών, προβάτων και χοίρων εκτιμάται πως, με εξαίρεση μια συρρίκνωση που σημειώνεται στην δεκαετία του 60, στις δεκαετίες του 70 και του 80 παρατηρείται σταθερή ανοδική πορεία με **μέσους ετήσιους ρυθμούς απορρόφησης ακατέργαστων δερμάτων : 18.500 τόν. δεκαετία 50**

---

[196] . Π. ΑΙΒΑΛΙΩΤΗΣ, Μάϊος 1992, «Εξελικτική Πορεία Και θέση Του Κλάδου», σελ. 1. Πανελλήνιος Σύνδεσμος Βιομηχανιών Δέρματος .

16.500 τόν. δεκαετία 60
21.000 τόν. δεκαετία 70
24.000 τόν. δεκαετία 80

Στο 1991 η δραστηριότητα διατηρείται στο επίπεδο του 1990 και εκτιμήθηκε σε 3,85 εκμ.τετ.μ. αξίας 12.500.000.000 δρχμ. Ύστερα απ' όλα αυτά προκύπτει το συμπέρασμα πως **ο κλάδος μας, θεωρούμενος, ως σύνολον, είχε την εξής εμφάνιση από απόψεως ροής ακ/στων δερμάτων κατά μέσον ετήσιο όρο δεκαετίας**
δεκαετία του
΄΄50΄΄ 34.000 τόν., του ΄΄60΄΄ 34.000 τόν., του ΄΄70΄΄ 46.000 τόν., του ΄΄80΄΄ 47.500 τόν.[197]

Η φαινομενική κατανάλωση δερμάτων υπολογίστηκε σε 27.500.000.000 δρχ. Και αναλύθηκε ως εξής :

Επανωδέρματα από βοδινά		M2 2,5 εκμ.αξία 10,5 δισ.εκάμ.δρχ.			
#	κρούτες	M2 1.85	#	4,3	#
	σύνολο	4,35		14,8	
Σολοδέρματα – βακέτες		(TN000 2,2)	#	3,2	#
		5,50	#	18	#
Δέρματα Αιγών κ. Προβάτων		M2 2,650	#	8,80	#
Δέρματα Χοίρων κ.λ.π		M2 0,500	#	0,1	#
Γενικό Σύνολο		**8.65**		**27.500**	#

Η συμμετοχή των εισαγωγών στην φαινομενική κατανάλωση είναι της τάξεως του 20% και ανέρχεται στο ποσόν 5,65 δισεκμ.δρ. αξίας. Το πραγματικό όμως ποσοστό συμμετοχής των εισαγωγών είναι δυσμενέστερο αν αναλυθεί κατ' είδος.

Έτσι για το επανώδερμα με τις κρούτες η συμμετοχή των εισαγωγή είναι 25,3% δηλαδή το ¼ και ανέρχεται στο ποσόν των 3,8 δισεκμ.δρχ. αξίας.
Για το σολόδερμα ανέρχεται στο ποσόν των 0,725 # ή 22,5%
Για τα δέρματα αιγοπροβάτων ανέρχεται σε 0,988 # ή 11%
Για τα χοιροδέρματα κ.λ.π ανέρχεται σε 0,120 # ή 15,1%
Όσον αφορά τις εξαγωγές της βυρσοδεψίας γενικά ανέρχονται στο 15% περίπου της αξίας της παραγωγής δηλαδή 4 δισεκμ. δρχμ.

---

[197] . Π. ΑΙΒΑΛΙΩΤΗΣ, Μάϊος 1992, «Εξελικτική Πορεία Και θέση Του Κλάδου», σελ. 2. Πανελλήνιος Σύνδεσμος Βιομηχανιών Δέρματος .

Το πραγματικό όμως ποσοστό των εξαγωγών επί της παραγωγής περιορίζεται σημαντικά αν αναλυθεί κατ' είδος εξαγομένων.[198]
Έτσι για το επανώδερμα με τις κρούτες είναι 8% κι ανέρχεται σε 1 δισεκμ. δρχ.
Για τα δέρματα αιγοπροβάτων χοίρων κ.λ.π. είναι 11,5% κι ανέρχεται σε 1,1 δισεκμ. δρχ.
Για τα ίδια δέρματα έχουμε εξαγωγές wet blue και πικλέ κι ανέρχεται σε 1,9 δισεκμ. δρχ.

Από την αντιπαραβολή των δεδομένων εξαγωγών προς εισαγωγές είναι εμφανές πως υφίσταται εξουδετέρωση στον τομέα των μικρών δερμάτων (όσες εισαγωγές τόσες εξαγωγές) ενώ στο επανώδερμα με την κρούτα

Αυτό το γεγονός αποτελεί τη μία όψη του προβλήματός μας.
Η υπεροχή των εισαγωγών προς τις εξαγωγές, η σταθερή ανοδική τους πορεία είναι γεγονός προβληματισμού, είναι ένα δεδομένο που πρέπει να αναλυθεί σοβαρά.
Από την εξαγωγική μας δραστηριότητα για την επίτευξη αυτού του μεγέθους του ενός δισεκμ. δρχμ. στα βοδινά και του μεγέθους του ενός δισεκμ. δρχ. στα μικρά δέρματα **προκύπτει ότι υφίσταται ανταγωνιστική ισχύς και τεχνολογική αναγνώριση είναι το δεδομένο με το οποίο επιτυγχάνεται και το μέγεθος των 2 δισεκμ. δρχ. από την εξαγωγή δερμάτων wet blue κ.λ.π.**

Η αναζήτησή μας στην εξήγηση της υπεροχής των εισαγωγών για τα βοδινά πρέπει να στραφεί κυρίως στους φορείς του κλάδου..
Παράγεται εκείνο που ζητείται ;
Παραμελούνται ορισμένοι καταναλωτές και αντιδρούν με την προσφυγή στο εξωτερικό ;
Υπάρχει ηθελημένος περιορισμός προσφοράς ;
Γνωρίζουμε όσο πρέπει την εξωτερική αγορά και την εξωτερική ζήτηση ;
Τα τελευταία χρόνια η τεχνολογική πρόοδος έφερε σε ευρεία χρήση τα παραπροϊόντα του δέρματος όπως την κρούτα που γνωρίζει μια άνευ προηγουμένου εφαρμογή σε όλες τις εφαρμογές τις υπόδησης και των άλλων χρήσεων του δέρματος. Το γεγονός αυτό έφερε μεγάλες ανακατατάξεις στο κλάδο μας, κι άλλαξε τον συσχετισμό δυνάμεων στο πεδίο του διεθνούς ανταγωνισμού. **Ως ένα ορισμένο σημείο πρέπει να**

---

[198] . Π. ΑΙΒΑΛΙΩΤΗΣ, Μάϊος 1992, «Εξελικτική Πορεία Και θέση Του Κλάδου», σελ. 3. Πανελλήνιος Σύνδεσμος Βιομηχανιών Δέρματος .

εντοπιστεί εδώ η μεγάλη ροή χαμηλής τιμής δερμάτων προς την χώρα μας και η σχετική συρρίκνωσή μας.[199]
Ο κύριος λόγος της στασιμότητας και της ύφεσης στον κλάδο μας είναι η υποχρέωση της υποδηματοποιίας που ήταν οργανωμένη και επιτύγχανε εξαγωγές της τάξης των 5 εκμ. ζευγών και κατέληξε στο 1,5 εκμ. ζεύγη έχασε δηλαδή 3,5 εκμ. ζεύγη ενώ με τις εισαγωγές που έφτασαν τα 4 εκμ ζεύγη (έναντι 0,5 εκμ. ζεύγη που η εισάγονταν πριν από το 1981) πρέπει να διπλασιαστεί η απώλεια της, και να προσδιοριστεί στα 7.000.000 ζεύγη. **Αυτό για την βυρσοδεψεία σημαίνει περίπου 1.000.000 Μ2 δέρμα ή 6-7 χιλ. τόνους ακατέργαστα δέρματα.** Και δεν είναι στον κλάδο μας η πρόθεση ν' αναλύσει το πρόβλημα της υποδηματοποιίας όσο και αν είχε σημαντικό και ενδιαφέρον, κι οι επιπτώσεις των γεγονότων που ζει με τις εξελίξεις τους πολύ ζωτικές.
Εκείνο που είναι δεδομένο είναι πως ο κλάδος θα περάσει την δοκιμασία του, πως έχει δυναμισμό και θα τον διατηρήσει και τέλος πως υπάρχει χώρος για ν' αναπτυχθεί.

Από την βάση αυτή η βυρσοδεψεία πρέπει να προσβλέπει με αισιοδοξία το μέλλον και να ακολουθήσει τον δρόμο της προσαρμογής στις νέες πραγματικότητες που απαιτούν διαρκή εκσυγχρονισμό επί παντός επιπέδου, συνεχή παρακολούθηση της γνώσης και προσοχή στους μηχανισμούς διάθεσης κι επικοινωνίας με την πελατεία.[200]

Για πολλούς φορείς του κλάδου, υπάρχει και θα γίνει οξύτερο το πρόβλημα του τόπου εγκατάστασης που αποδείχτηκε πως δεν ακολουθήθηκε ο σωστός δρόμος. Αυτόν τον δρόμο πρέπει να τον αναζητήσουμε δημιουργώντας ένα νομικό φορέα ή ένα άτυπο όργανο που θα έχει μοναδική αποστολή του να βρει την θέση, την εγκατάσταση, της υποδομής και να εξασφαλίσει τις κοινοτικές χρηματοδοτήσεις.

Η δημοσιοποίηση της δημιουργίας ενός τέτοιου οργάνου θα ταράξει το τέλμα μέσα στο οποίο πνίγηκε η ελπίδα για την ανασυγκρότησή μας και θα δοθεί κίνηση και σωστή λύση στο πρόβλημα. Η μορφή και η δυναμική της προσπάθειας θα είναι έργο των επιθυμούντων φορέων που πρέπει να κάνουν σχετικές συζητήσεις.[201]

---

[199] . Π. ΑΙΒΑΛΙΩΤΗΣ, Μάϊος 1992, «Εξελικτική Πορεία Και θέση Του Κλάδου», σελ. 4. Πανελλήνιος Σύνδεσμος Βιομηχανιών Δέρματος
[200] . Όπ. 199, σελ. 5.
[201] . Όπ. 200, σελ. 6.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΤΕΛΗ 19ου ΑΡΧΕΣ 20ου.

ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΖΑΧΑΡΗΣ

Η οικονομική ανάπτυξη της χώρας ήταν ένα από τα πιο μεγάλα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει το Ελληνικό Βασίλειο αμέσως μετά την ίδρυσή του το 1899. Η μεγάλη περίοδος της Τουρκοκρατίας και περισσότερο ο αγώνας είχαν αποσαθρώσει την οικονομία του τόπου. Το εμπόριο και η βιομηχανία συνάρτηση της αγροτικής παραγωγής ήταν ανύπαρκτα και η Εθνική Τράπεζα που θα μπορούσε με παροχή κεφαλαίων να τονώσει την γεωργία, βιομηχανία και γενικά την εθνική οικονομία, δεν άρχισε να λειτουργεί παρά μόνο τον Ιανουάριο του 1842. Στις 25 Ιανουαρίου / 6 Φεβρουαρίου 1837 υπογράφηκε το διάταγμα "Περί συστάσεως επιτροπής επί της εμψυχώσεως της εθνικής βιομηχανίας ".

Σκοπός της επιτροπής θα ήταν η εξεύρεση μέσων για την παραγωγή και την τελειοποίηση των ελληνικών προϊόντων, για την δημιουργία βιομηχανιών και γενικά για την αύξηση του εθνικού πλούτου. Το διάταγμα έμεινε χωρίς πρακτική εφαρμογή. Το κράτος εξ ' αιτίας της έλλειψης κεφαλαίων αδυνατούσε α) να χρηματοδοτήσει την καλλιέργεια και εκβιομηχάνιση των γεωργικών προϊόντων και να β) να φέρει από το εξωτερικό πρώτες ύλες κατάλληλες για βιομηχανική επεξεργασία. Την έλλειψη της κρατικής συνδρομής φάνηκε ότι ήθελε να αναπληρώσει η ιδιωτική πρωτοβουλία δύο ξένων του βέλγου Constant Roberti και του Γάλλου Brutus Villeroi.

Οι δύο αυτοί επιχειρηματίες ήρθαν στην Ελλάδα το 1839 με σκοπό να ιδρύσουν εργοστάσιο παραγωγής ζάχαρης από ζαχαρότευτλα. Έχοντας, ίσως για τις ιδιωτικές εμπορικές εταιρείες που είχαν ιδρυθεί σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες κυρίως Γαλλία, Αγγλία και Ολλανδία, για την εκμετάλλευση των προϊόντων των Ινδιών και άλλων μακρινών χωρών, πίστεψαν ότι και στην Ελλάδα θα έβρισκαν ευκαιρίες εύκολου πλουτισμού. Το σχέδιό τους το παρουσίασαν στην κυβέρνηση, που το δέχτηκε με προθυμία.[202]

Στις 16 / 28 Ιουνίου 1839 υπογράφηκε σύμβαση σύμφωνα με την οποία το Δημόσιο τους παραχωρούσε το προνόμιο για δέκα χρόνια να παρασκευάζουν ζάχαρη. Μια τέτοια βιομηχανία θα είχε ως συνέπεια την παραγωγή ενός είδους βασικής ανάγκης που το Ελληνικό Δημόσιο πλήρωνε ως τότε μεγάλα ποσά για να το εισάγει. Π.χ. από στατιστικούς πίνακες εισαγωγών και εξαγωγών βλέπουμε ότι η Ελλάδα το 1839

---

[202] . Παπαγεωργίου Σόφη, «Το Πρώτο Εργοστάσιο Ζάχαρης Στην Ελλάδα», Παρνασσός, Τ. 17, Αθήνα 1995.

εισήγαγε ζάχαρη αξίας 721.827 δραχμών, πόσο σημαντικό αν συγκριθεί με άλλα που πληρώθηκαν την ίδια χρονιά για άλλα είδη πρώτης ανάγκης όπως π.χ το ποσό των 467.840 δραχμών, ποσό σημαντικό αν συγκριθεί με άλλα που πληρώθηκαν την ίδια χρονιά για άλλα είδη πρώτης ανάγκης όπως το ποσό των 467.840 δραχμών που δόθηκε για εισαγωγή ρυζιού.

Η ζαχαροβιομηχανία θα δημιουργούσε ακόμη συνθήκες κατάλληλες για την αξιοποίηση και εκμετάλλευση ακαλλιέργητων περιοχών, θα άνοιγε νέους δρόμους στο εμπόριο και θα έδινε ώθηση για να ιδρυθούν και άλλες παρόμοιες βιομηχανίες. Τους παραχωρήθηκε λοιπόν μία μεγάλη έκταση στο «Καινούργιο», χωριό της Φθιώτιδας, κοντά στο αρχαίο θρόνιο, 3 χιλιόμετρα περίπου δυτικά από τα Καμένα Βούρλα.

Μετά την υπογραφή της σύμβασης οι δύο ξένοι γύρισαν στην Γαλλία για να συγκεντρώσουν τα απαραίτητα κεφάλαια. Την 1η Ιανουαρίου 1840 δημοσιεύτηκε στον «Αιώνα» ανταπόκριση από την Γαλλία ότι το «Βασιλικόν Ελληνικόν Σακχαροποιείον εσυστήθη υπό τους ευτυχέστερους οιωνούς» και ότι ο Roberti στην γενική συνέλευση των μετόχων μεταξύ άλλων είπε και τα εξής : «Ο κ. Villeroi και εγώ ..... δεν εφοβήθημεν να παρουσιασθώμεν είς τους κεφαλαιούχους, διότι η επιχείρησίς μας δεν είχε τί κοινόν με τας ψευδείς και αβάσιμους εκείνας επινόησεις, περί των οποίων μέχρι του δε συνδιελέγοντο ..... Όθεν λέγομεν εις το δημόσιο ..... Μιμήθηκε τους Άγγλους και τους Ολλανδούς οιτίνες ζητούσιν μακράν από τους ευρωπαϊκούς φωλεάς των γαίας προς καλλιέργειαν πλέον ευθύνας και καρποφορωτέρας και απολαμβάνουσι δι' επιχειρήσεων εκτός της πατρίδος των τα μεγάλα εκείνα εισοδήματα..... Υπάρχει εις τόπος, τον οποίο πρέπει να καρποθώμεν κατά προτίμησην από πάντα άλλον. Ο τόπος αυτός συγκεντρώνει εις εαυτόν όλα τα προτερήματα τα οποία δυνάμεθα να επιθυμήσωμεν. Ευκαρπία γης και ωραία περιστροφή των παραλιών, εμπορική θέσις πρώτης τάξης εις το κέντρο της Μεσογείου, στενή σχέση των κατοίκων του με ημάς, οίτινε τους βοηθήσαμεν διά την ελευθερίαν των, και υποστηρίζομεν εισέτι τα πρώτα βήματά των : ο τόπος ούτος, όστις εξερχόμενος από μακράν δουλείαν παρίστανται ως γή παρθένος για την βιομηχανίαν, είναι η Ελλάς..... Γνωρίζεται, κύριοι, τα αίτια τα οποία μας έκαναν να εκλέξωμεν την έκ κοκκινογουλίων σακχαροποιίαν και τον καθαρισμόν της σακχάρεως μεταξύ τόσων βιομηχανιών, τας οποίας εδυνάμεθα να καταστήσωμεν είς την Ελλάδα με μεγάλην επιτυχίαν. Η σάκχαρις είς την Ανατολήν είναι το άρθρον μεγαλοτάτου εμπορίου εισαγωγής..... Η Ελληνικήν κυβέρνησις εννόησε το μέλλον της, και προσέλαβε τας ευχάς μας. Μας χορηγεί ότι εδυνάμεθα να επιθυμήσωμεν, αποκλειστικόν προνόμιον, παραχώρησιν εκτεταμένων καρποφόρων γαιών είς επαρχίαν, παραχώρησιν ξύλωνδιά καύσιμα και

διά οικοδομάς, και ατέλεια εισαγωγής είς όσα αντικείμενα αναγκαίουσι είς τα εργοστάσιά μας..... » [203]

Αμέσως μετά την επιστροφή τους στην Ελλάδα, οι Roberti και Villeroi δημοσίευσαν στις εφημερίδες την αγγελία ότι 100 μερίδες του ζαχαροποιείου τις είχαν διαιρέσει σε 20.000 μερίδια που τα πουλούσαν για 5.58 δραχμές το καθένα. Οι μετοχές αυτές αγοράστηκαν τότε από πολλούς αισιόδοξους Έλληνες που φιλοδοξούσαν να γίνουν μέτοχοι της μεγάλης αυτής επιχείρησης και που πίστευαν ότι τα κέρδη από την τοποθέτηση αυτή των χρημάτων τους θα ήταν πολλές φορές μεγαλύτερα από την αξία των μετοχών, αφού η μελλοντική ευημερία της βιομηχανίας αυτής φαινόταν εξασφαλισμένη. Συγχρόνως είχαν αρχίσει να κτίζονται με γρήγορο ρυθμό, και σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα ήταν ήδη έτοιμα, το εργοστάσιο και οι κατοικίες των εργατών.

Τις εγκαταστάσεις του εργοστασίου είδε και περιέγραψε ο Γάλλος ιστορικός Jean Alexandre Buchon όταν, σαν μέλος μίας αποστολής επισκέφθηκε την Ελλάδα στα 1840 – 41 με σκοπό να γνωρίσει τους τόπους που είχαν γίνει φέουδο των κατακτητών της τετάρτης Σταυροφορίας. Αφού έκανε έρευνα σε πολλά αρχεία και μάζεψε όσο πιο πολλά στοιχεία μπορούσε για το φραγκικό πριγκιπάτο στην Ελλάδα, ξεκίνησε για να δη από κοντά τους ίδιους τους τόπους «που ασφαλώς θα διατηρούσαν ακόμη κάτι από την φραγκική κατοχή στα μνημεία, στα ήθη, στη γλώσσα και στις αναμνήσεις των κατοίκων». Για κάθε τόπο που επισκέφτηκε κι έπειτα περιέγραψε, έκανε και μία ιστορική αναδρομή στο παρελθόν δίνοντας παράλληλα και την σύγχρονη πραγματικότητα.

Σε μία από τις περιηγήσεις του στην Στερεά Ελλάδα επισκέφτηκε και το ζαχαρουργείο για την ύπαρξη του οποίου είχε πληροφορηθεί από Γάλλους εργάτες που επρόκειτο να εργαστούν εκεί και με τους οποίους είχε συνταξιδέψει από την Μάλτα ως την Σύρο. Εξ άλλου στην Αθήνα είχε γνωρίσει τον Roberti και του είχε υποσχεθεί ότι θα σταματούσε στο Καινούριο, για λίγο, να δει τις εγκαταστάσεις. Ο κύριος όμως λόγος της επίσκεψης ήταν η εθνική περηφάνια, όπως λέει ο ίδιος : «Το παλιό γαλλικό φέουδο που δέσποζε σ' όλη την ακτή των Θερμοπυλών και της Λοκρίδας έχει εξαφανιστεί και μία νέα δύναμη, η δύναμη της βιομηχανίας, φερμένη κι αυτή σ' αυτά τα ίδια μέρη από συμπατριώτες των παλιών φεουδαρχών της Βοδονίτσας, προσπαθεί να κατακτήσει τον τόπο. Τους πύργους με τους άγρυπνους και πάντα οπλισμένους φρουρούς έχουν διαδεχτεί ψηλές καμινάδες που θα έχουν σαν προορισμό να τροφοδοτούν συνεχώς το εργοστάσιο των ζαχαρότευτλων». [204]

---

[203] . Παπαγεωργίου Σόφη, «Το Πρώτο Εργοστάσιο Ζάχαρης Στην Ελλάδα», Παρνασσός, Τ. 17, Αθήνα 1995.

[204] . Παπαγεωργίου Σόφη, «Το Πρώτο Εργοστάσιο Ζάχαρης Στην Ελλάδα», Παρνασσός, Τ. 17, Αθήνα 1995.

Και συνεχίζει με την περιγραφή της περιοχής και του εργοστασίου : «.... Άφησα λοιπόν τον δρόμο που οδηγεί στις Θερμοπύλες του Λεωνίδα και κατευθύνθηκα προς το ζαχαροποιείο του Καινούριου Χωριού..... Από μακριά διακρίνει κανείς κατά μήκος της παραλίας άσπρους τοίχους με σκεπές από κόκκινα κεραμίδια, και στη μέση, ψηλές και δυνατές, σαν τους πύργους της εποχής των φέουδων, τις καμινάδες του ζαχαροποιείου. Αυτό ήταν σαν φάρος που μου έδειχνε τον δρόμο. Άρχισα να καλπάζω σ' αυτή την όμορφη πεδιάδα και σε μία ώρα περίπου έφτασα ανάμεσα σε συμπατριώτες μου που μιλούσαν γαλλικά. Ο κ. Roberti μου έκανε την πιο εγκάρδια υποδοχή και μου έδειξε τις εγκαταστάσεις..... ».

Στην συνέχεια της περιγραφής του ο Buchon δίνει περιληπτικά τα σχετικά με την ίδρυση του εργοστασίου από Γάλλους, Έλληνες και Μολδαυούς μετόχους, τις δυσκολίες που συνάντησε ο Robert και που τελικά αντιμετώπισε με επιτυχία :

«Ο κ. Roberti είναι προικισμένος με σπάνια ενεργητικότητα και μεγάλη επιμονή και τελικά κατόρθωσε να θριαμβεύσει πάνω από τις δυσκολίες που του έφεραν άνθρωποι και πράγματα. Όλα έπρεπε να γίνουν από την αρχή σε μία χώρα τόσο καινούργια. Οι λίγοι Γάλλοι εργάτες έπρεπε να γίνουν πολλοί για να καθοδηγήσουν τους Έλληνες εργάτες την στιγμή μάλιστα που κανείς δεν καταλάβαινε την γλώσσα του άλλου. Τα βράχια της Κνημίδας και τα ερείπια του Θρονίου προμήθευσαν την πέτρα, τα δάση του Παλαιοχωρίου και της Βοδονίτσας έδωσαν την ξυλεία. Τα τούβλα κατασκευάστηκαν εκεί. Κτίστες Αλβανοί ήρθαν κατά ομάδες και σε 4 μήνες το εργοστάσιο και δύο σειρές κτιρίων που θα χρησίμευαν για κατοικίες των εργατών ήταν έτοιμα ..... Ο κ. Roberti και εγώ διατρέξαμε με τα άλογα όλη την έκταση που ήταν οι εγκαταστάσεις και έτσι μπόρεσα να καταλάβω τις μεγάλες δυσκολίες που μόνο μία τεράστια ενεργητικότητα μπορούσε να κατανικήσει. Πρώτα πρώτα ήταν τα στάσιμα νερά της περιοχής που έφερναν επιδημίες και που έπρεπε να καθαριστούν.[205]

Έπειτα ήταν τα κομμάτια γης που η κυβέρνηση μεν τα είχε παραχωρήσει για το εργοστάσιο αλλά που ακόμα τα κρατούσαν και τα καλλιεργούσαν οι πρώτοι ιδιοκτήτες, εξ' αιτίας της ελαττωματική οργάνωσης του κράτους. Δίκαιοι και σταθερή αντιμετώπιση του προβλήματος εκ μέρους του κ. Roberti εξάλειψε τις δυσκολίες αυτές. Οι καλλιεργητές κατάλαβαν τα πλεονεκτήματα που θα έφερνε ένα εργοστάσιο καλά οργανωμένο, με Γάλλους εργάτες, που δουλεύουν σκληρά αλλά που τους αρέσει και η καλή ζωή. Την επιρροή των Γάλλων πάνω στους Έλληνες μπορεί κανείς να την δει στους κατοίκους των γύρω χωριών. Τα δωμάτιά τους είναι πιο καθαρά, χρησιμοποιούν καρέκλες και

---

[205] . Παπαγεωργίου Σόφη, «Το Πρώτο Εργοστάσιο Ζάχαρης Στην Ελλάδα», Παρνασσός, Τ. 17, Αθήνα 1995.

τραπέζια, πράγματα άγνωστα για άλλους Έλληνες που δεν είχαν την τύχη να βρεθούν κοντά σε ξένους. Αν αυτή η επιχείρηση ευδοκιμήσει η ευημερία θα απλωθεί σ' όλη την περιοχή. Γιατί αυτή η χώρα είναι τοποθετημένη σε ένα εξαίσιο μέρος που μπορεί να προσελκύσει τους ξένους. Υπάρχουν δάση κι επίσης πηγές με ανθρακούχα νερά που μπορούν να γίνουν εγκαταστάσεις θερμών λουτρών.....»

Ένα από τα αξιομνημόνευτα γεγονότα της επίσκεψής του στο «Καινούριο» ήταν το πανηγύρι στο οποίο παρευρέθηκε. Ο κ. Roberti για να γιορτάσει την γιορτή του Αγίου Φιλίππου είχε καλέσει όλους τους υπαλλήλους του εργοστασίου να πάνε εκδρομή κι εκεί ο περιηγητής μας παρευρέθηκε σ' ένα «ομηρικό γλέντι» όπως το ονομάζει, με αρνιά της σούβλας και με άφθονο κρασί, τραγούδι και χορό.

Δυστυχώς η πρόοδος του εργοστασίου δεν ήταν ανάλογη με τον ενθουσιασμό και τις ελπίδες και υποσχέσεις με τις οποίες είχε ξεκινήσει. Ο «Αιών» την 1η Φεβρουαρίου 1848 δημοσίευσε την εξής είδηση «Με την μεγαλύτερα της καρδιάς μας λυπήν αναφέρουμε την επικείμενη της ζαχαροποιίας. Συναλλαγματικές τινές αυτού διαμαρτυρήθηκαν και αναμφιβόλως φαίνεται η χρηματική έλλειψης τούτου ως και η κρίσιμος θέσις του.....» Στο επόμενο φύλλο η ίδια εφημερίδα έκανε έκκληση στην Κυβέρνηση για οικονομική ενίσχυση του εργοστασίου. Τα νέα αυτά δεν ήταν καθόλου ευχάριστα για τους μετόχους που είδαν ξαφνικά ότι τα χρήματά τους κι αν ακόμη δεν είχαν χαθεί εντελώς, δεν ήταν όμως εξασφαλισμένα, όπως πίστευαν ως τότε. Ο Roberti για να σταματήσει κάπως ο σάλος που δημιουργήθηκε ζήτησε από τον Γάλλο πρόξενο A. Guillois να επισκεφτεί το εργοστάσιο και να συντάξει μία αναφορά. Πραγματικά ο Guilois ύστερα από την επίσκεψή του στο «Καινούργιο», που κράτησε από 3 – 10 Μαρτίου 1842, συνέταξε ένα πρωτόκολλο που δημοσιεύτηκε πάλι στον «Αιώνα», στις 23 Απριλίου 1842. Σύμφωνα με την αυτοψία του Γάλλου προξένου τα χωράφια ήταν γεμάτα από τεύτλα πολύ καλής ποιότητας και οι μηχανές που τα επεξεργαζόταν, τέλειες. Οι φόβοι όμως των μετόχων της εταιρείας δεν διαλύθηκαν από αυτή την αναφορά γι' αυτό σχημάτισε μία μικρή ομάδα που ανέλαβε να ερευνήσει τα περί του εργοστασίου, επιτόπου. Ένα από τα μέλη της ομάδας ήταν και ο Ρίζος Ραγκάβης που στα Απομνημονεύματά του περιγράφει τις εντυπώσεις του από το «Καινούργιο». Αντίθετα από τους δύο προηγούμενους επισκέπτες του εργοστασίου, τον Buchon και τον Guilois, ο Ραγκάβης δεν ενθουσιάστηκε με όσα είδε εκεί. Τα κτίρια του φάνηκαν μεγαλύτερα από όσο χρειαζόταν, οι φυτείες των τεύτλων λίγες και παραμελημένες και η σπατάλη των χρημάτων για την ψυχαγωγία των υπαλλήλων της εταιρείας, υπερβολική. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι ούτε ο Ραγκαβής αλλά και ούτε οι δύο προηγούμενοι ξένοι που τόσο εντυπωσιάστηκαν από την επίσκεψή τους στο ζαχαρουργείο αναφέρουν

κάτι για το ίδιο το προϊόν όλης αυτής της διαδικασίας, δηλαδή την ζάχαρη.[206]

Οι ελπίδες των μετόχων αναπτερώθηκαν για λίγο όταν διάβασαν στον «Αιώνα» ότι ο διευθυντής του ζαχαροποιείου Roberti (ο Villeroi εν το μεταξύ είχε παραιτηθεί) είχε παρουσιαστεί στον Όθωνα και «επιθυμών να δώσει εν σημείο της προόδου αυτού του καταστήματος παρουσίασε εις την Α. Μ. Εν κεφάλι ζακχάρεως κατασκευασμένης εις στο Καινούριο».

Την άνοιξη του 1843 ο Roberti απευθύνθηκε σε 9 πολίτες και τους ζήτησε να σχηματίσουν μια επιτροπή «επί σκοπώ του να λαμβάνωσι γνώσιν των πράξεων και λογαριασμών της διευθύνσεως του καταστήματος τούτου, και όπως συντελέσωσιν εις την εμψύχωσιν και πρόοδον αυτού διά της επιτηρήσεως και των συμβούλων των». Η επιτροπή συνεδρίασε στις 19 και 21 Μαΐου 1843 και στον έλεγχο που έκανε στα λογιστικά βιβλία της εταιρείας βρήκε ότι υπήρχε χρέος περίπου 100.000 δραχμών. Το ποσό που είχε εισπραχθεί από την πώληση των μετοχών είχε ξοδευτεί για οικοδομές και αγορά μηχανημάτων, και έτσι δεν υπήρχε κεφάλαιο για την καλλιέργεια των ζαχαρότευτλων. Η τράπεζα απέρριψε την αίτηση για δάνειο αλλά το κράτος σε μια ύστατη αλλά τελικά ανώφελη προσπάθεια να σώσει το βιομηχανικό κατάστημα του «Καινούριου», χορήγησε δάνειο από 25.000 δραχμές. Ο «Αιών» που ως τότε είχε παρακολουθήσει την αρχή και την εξέλιξη του ζαχαροποιείου με ενδιαφέρον, το καλοκαίρι του 1844 σε άρθρο με τίτλο Νέα διαπραγή του Ταμείου, επιτίθεται εναντίον του Μαυροκορδάτου που είχε εγκρίσει την χορήγηση δανείου «εις κατάστημα καταχρεωμένον, το οποίο καθυστερεί πρό ετών και τους ελαχίστους μισθούς των υπαλλήλων του, κατάστημα μη δυνήθεν μέχρι τούδε να πληρώσει το παραμικρόν μέρισμα εις τους μετόχους του και το οποίον απεδείχθη αδύνατον να προαχθή εις την Ελλάδα». Η απότομη αυτή στροφή των διαθέσεων του «Αιών» οφειλόταν στην περίπλοκη διαμάχη που υπήρχε ανάμεσα στα τρία κόμματα -ρώσικο, αγγλικό και γαλλικό- για πολιτική δύναμη και επιρροή πάνω στον Όθωνα. Το ρωσικό κόμμα ήταν εκείνο που είχε πρωτοστατήσει για την αλλαγή του πολιτεύματος σε συνταγματική μοναρχία, και έτσι ενώ λίγα χρόνια πρίν ο Όθωνας στηριζόταν στη φιλορωσική μερίδα, τώρα μετά την παροχή συντάγματος, είχε στραφεί εναντίον τους γιατί, καθώς πίστευε, απέβλεπαν στην έκπτωσή του. Ο «Αιών», το φερέφωνο της φιλορωσικής μερίδας που είχε ιδρύσει το 1838 ο Ιωάννης Φιλήμων, ήρωας του Αγώνα και ιστορικός, εκφράζει όλη την αντιπάθεια και οργή του ρωσικού κόμματος προς το κράτος και προς τα

---

[206] . Παπαγεωργίου Σόφη, «Το Πρώτο Εργοστάσιο Ζάχαρης Στην Ελλάδα», Παρνασσός, Τ. 17, Αθήνα 1995.

άλλα δύο κόμματα, το γαλλικό και αγγλικό, που αντιπροσωπευόταν αντίστοιχα από τον Ι. Κωλέττη και Αλ. Μαυροκορδάτο.[207]

Το ζαχαροποιείο δεν μπόρεσε να αποφύγει την τελική καταστροφή. Την αρχή και όλη την κατόπιν πορεία του την είχε παρακολουθήσει ο «Αιών» επόμενο ήταν η ίδια εφημερίδα να γράψει και τον επίλογο. Στις 13 Απριλίου 1846 δημοσιεύτηκε η είδηση για την χρεοκοπία του εργοστασίου. Πρωθυπουργός τώρα ήταν ο Κωλέττης, αρχηγός του γαλλικού κόμματος και ιδιαίτερα ευνοούμενος της γαλλικής κυβερνήσεως. Μαζί του ήταν δυσαρεστημένα όλα τα κόμματα εξ αιτίας και των όχι και τόσο εντίμων μέσων που είχε χρησιμοποιήσει για να αποκτήσει δύναμη και να εδραιώσει την θέση του. Η είδηση του τέλους του ζαχαροποιείου συνδυάστηκε και με σφοδρή επίθεση εναντίον του ίδιου του Κωλέττη : «Το εις Καινούριον χώριον λεγόμενον μεν Ελληνικόν, αλλά Γαλλικόν κυρίως, ζαχαροποιείων εχρεωκόπησε εις δραχμάς 450.000 δραχμών. Η χρεοκοπία αυτή προμηνύεται προ χρόνων ήδη, ως προμηνύεται εντός ολίγου και η χρεοκοπία της εν Ελλάδι επηρείας της Γαλλικής διπλωματίας. Ουκ έστιν άλλως γενέσθαι και αν η χρεοκοπία του ζαχαροποιείου ζημίοι πολλούς των Ελλήνων ως μεριδούχους, ή της διπλωματίας όμως θέλει ωφελήσει, αντί του να βλάψει τα συμφέροντα της Ελλάδας..... Την χρεοκοπία επέφερε η κάκιστη διεύθυνση και η τρομερά σπατάλη. Το κατάστημα όπως φαίνεται από τα λογιστικά βιβλία ήταν ήδη εις κατάσταση χρεοκοπίας όταν το υπουργείο Κωλέττου έκαμεν υπέρ αυτού το τελευταίο δάνειο εκ 35.000 δραχμών, οι οποίες μοιράστηκαν μεταξύ του μεσολαβητού διά το δάνειον, του διευθυντού Ροβέρτη και μερικών άλλων». Η είδηση τελείωσε με έναν απολογισμό των εσόδων και εξόδων. Σύμφωνα με αυτόν, είχαν δαπανηθεί 1.200.000 δραχμές, ενώ τα έσοδα έφθαναν μόλις τις 3.000 που προέρχονταν από 4.000 οκάδες ζάχαρης ακατέργαστη και 5.000 οκάδες σιρόπι, το δε υλικό που είχε απομείνει δεν θα μπορούσε να εκτιμηθεί για περισσότερο από 100.000 δραχμές.

Αυτή ήταν η σύντομη σταδιοδρομία του πρώτου εργοστασίου παρασκευής ζάχαρης. Η βιομηχανία αυτή θα μπορούσε να είχε προοδεύσει γιατί τα ζαχαρότευτλα, κατά την γνώμη όλων όσων τα είδαν ήταν άριστης ποιότητας, πολύ ανώτερα από κείνα που παράγονταν στην Γαλλία. κατά τον Αναστάσιο Γούδα, που για ένα διάστημα εργάστηκε εκεί, η αποτυχία του ζαχαροποιείου ήταν προδιαγραμμένη από την σύστασή του ακόμη, γιατί οι δύο ιδρυτές Roberti και Villeroi από την αρχή έδειξαν ότι είχαν έρθει στην Ελλάδα όχι γιατί ενδιαφερόταν για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας αλλά για απόκτηση εύκολου πλούτου.

---

[207] . Παπαγεωργίου Σόφη, «Το Πρώτο Εργοστάσιο Ζάχαρης Στην Ελλάδα», Παρνασσός, Τ. 17, Αθήνα 1995.

Πρώτο δείγμα του τυχοδιωκτισμού τους ήταν όταν, την παλιά μηχανή[208] που έφεραν μαζί τους την παρουσίασαν σαν καινούρια. Ακόμη, το κεφάλαιο που είχαν συγκεντρώσει για την δημιουργία του ζαχαροποιείου το κατασπατάλησαν σε πολυτελή γραφεία και μάταιες επιδείξεις.

Η επόμενη προσπάθεια για ίδρυση ζαχαροβιομηχανίας χρονολογείται από το 1872, όταν ο Π. Τρικαλιώτης έκανε σύμβαση με το κράτος. Η σύμβαση αυτή δεν επικυρώθηκε ποτέ γιατί στη συζήτηση που έγινε στη Βουλή στις 5 Ιουλίου 1872 όταν υποβλήθηκε το νομοσχέδιο για την επιψήφισή της, αμφισβητήθηκε η επιτυχία της βιομηχανίας καθώς και η ωφέλεια που θα είχε το κράτος με την παραχώρηση ενός τόσο μακροχρονίου μονοπωλίου.

Πέρασαν περισσότερο από 100 χρόνια, μετά την αποτυχία του πρώτου ζαχαροποιείου στο «Καινούργιο», για να αποκτήσει η Ελλάδα βιομηχανία παρασκευής ζάχαρης, εκσυγχρονισμένη και παραγωγική. Το 1955, όταν μετά την κατοχή και τον εμφύλιο πόλεμο, το κράτος άρχισε να ανασυγκροτείται οικονομικά, μέσα στο πλαίσιο του καταρτισμού προγραμμάτων για την γεωργική και βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας, ανατέθηκε σε τεχνικό οίκο του εξωτερικού η εκπόνηση μελέτης για την δημιουργία ζαχαροβιομηχανίας από τεύτλα. Τα πορίσματα της μελέτης ήταν θετικά και έτσι η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε την ίδρυση τριών εργοστασίων παραγωγής ζάχαρης στη Λάρισα, Πλατύ και Σέρρες που άρχισαν να λειτουργούν το 1961, 1962 και 1963, αντίστοιχα.

Σήμερα αν και τρία εργοστάσια λειτουργούν με πλήρη δυναμικότητα, ωστόσο το κράτος εξακολουθεί να χρειάζεται να εισάγει ζάχαρη από το εξωτερικό γιατί η ενχώρια παραγωγή μπορεί να καλύψει μόνο μέρος των αναγκών της χώρας.[209]

---

[208] . Παπαγεωργίου Σόφη, «Το Πρώτο Εργοστάσιο Ζάχαρης Στην Ελλάδα», Παρνασσός, Τ. 17, Αθήνα 1995.

[209] . Παπαγεωργίου Σόφη, «Το Πρώτο Εργοστάσιο Ζάχαρης Στην Ελλάδα», Παρνασσός, Τ. 17, Αθήνα 1995.

ΤΟ ΤΑΜΠΑΚΙΚΟ

Προϋπόθεση για την ανάπτυξη της βυρσοδεψίας σε έναν τόπο, ήταν το άφθονο καθαρό νερό και η κτηνοτροφία. Η συνεχής ανάγκη για νερό κατά τη διάρκεια της διαδικασίας κατεργασίας του δέρματος επιβάλλει τη χωροθέτηση των εργαστηρίων δίπλα σε ποτάμι, πηγή ή θάλασσα. Τα ταμπακάρια των Χανίων και του Ηρακλείου, τα ταμπάκικα της Σάμου, της Σύρου, της Χίου, της Καλαμάτας και πολλών άλλων τόπων ήτα όλα κοντά στη θάλασσα. Ο ταμπαχανάς της Λάρισας ήταν κοντά στον Πηνειό, τα ταμπάκικα των Ιωαννίνων στη λίμνη, τα ταμπάκικα της Αναβρυτής, της Ζάτουνας, της Δημητσάνας κοντά σε βρύσες και πηγές. Εξαιτίας της δυσοσμίας και των βρόμικων απόνερων, τα ταμπάκικα έπρεπε να είναι έξω από τον οικισμό μακριά από τα σπίτια. Πολλές φορές ένα ταμπάκικο είχε δύο μαγαζιά, δύο τόπους: ένα κοντά στο νερό, όπου έπλεναν και προετοίμαζαν τα δέρματα, και ένα στο χωριό για τη δέψη και τα τελειώματα.

Μια περιγραφή του «μαχαλά των ταμπάκικων» στα Γιάννινα, στην όχθη της λίμνης, μας δίνει ο Δ.Χατζής: «Σ' όλο το μάκρος του μαχαλά, μέσα στο νερό της λίμνης, αραδιαζότανε τα τομάρια, τεζαρισμένα καλά σε ξύλινα τελάρα και τα παίρναν ύστερα, άμα μούλιαζαν και τ' αργάζανε μέσα στ' αργαστήρια – στα ταμπάκικα.[210]

Όλα θάτανε καμιά δεκαπενταριά-είκοσι αυτά ταργαστήρια, λιθόκτιστα, δίπατα όλα, με θολωτές μεγάλες πόρτες στη σειρά κι ακουμπισμένα στα τείχια του κάστρου. Το κάτω πάτωμα είχε τα παράθυρα μικρά σαν πολεμίστρες. Ήταν όλο κι όλο ένα μεγάλο χαγιάτι πλακόστρωτο, με κάτι ξύλινες σκάφες από δώ κι από κει... Ταπάνω πάτωμα πρόβαλλε στο δρόμο κάπου μισό μέτρο παραέξω απ'το κάτω κ' είχε τα παράθυρα μεγάλα – είδος βενετσιάνικα».

Για τα ταμπάκικα της Σάμου μας μιλά ο Κ. Καλατζής: «Το ταμπάκικο ήτανε δίπατο. Στο κάτω πάτωμα γινότανε η υγρή δουλειά· η προκαταρκτική και η δέψη. Ήταν εκεί οι λίμπες και τα ποντόνια και τα καβαλέτα και οι βαρέλες. Εκεί γινόταν τα ξενερίσματα και τα ξελεσάσματα και τα' ασβεστώματα. ...Υγρασία και γλίτσα και μισόφωτο. Και βρώμα βαριά.

Στο πάνω πάτωμα γινόταν η στεγνή δουλειά· η τελειοποίηση και η συσκευασία. Ήταν εκεί οι πάγκοι για το στρώσιμο των πετσιών, οι κρεμάλες για το κέρωμα και το στέγνωμά τους...Ήταν φωτεινό το πάνω πάτωμα, καθαρό, κι είχε την ευχάριστη μυρωδιά του αργασμένου δέρματος».

---

[210] . Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 11.

Σε πολλές περιοχές (όπως στη Ζάτουνα, τα Ιωάννινα, ίσως στην Άμφισσα) αναφέρεται πως ο όροφος ήταν ταυτόχρονα και το σπίτι του βυρσοδέψη.

Ένα παραδοσιακό ταμπάκικο είναι μελετημένο και κατασκευασμένο έτσι ώστε να εκμεταλλεύεται το νερό, τον αέρα και το φως με τον προσφορότερο τρόπο. Τα σύνολα εργαστηρίων χρησιμοποιούσαν κοινόχρηστες δεξαμενές για νερό , αλλά πολύ συχνά κάθε εργαστήριο είχε και δικό του πηγάδι.

Το εσωτερικό του εργαστηρίου είναι χωρισμένο σε ζώνες, που αντιστοιχούν στα διάφορα στάδια επεξεργασίας των τομαριών. Μία είναι για τα νερά, τις πρώτες δουλειές της προπαρασκευής. Στη ζώνη αυτή υπάρχει η στέρνα για το νερό (παλιότερα ξύλινη, η οποία όμως συγκρατούσε μυρωδιές, αργότερα τσιμεντένια),[211] το πηγάδι ή η τουλούμπα, οι ασβεστόλακκοι και ένας χώρος για το καθάρισμα των δερμάτων από τις τρίχες και τα λίπη. Υπάρχουν και οι σαμολίμπες, μισοβάρελα ή ξύλινα σκαφίδια τοποθετημένα χαμηλά, στο ύψος των γονάτων, γιατί εκεί τα δέρματα δουλεύονται με τα πόδια(επεξεργασία με περιττώματα σκύλων).

Στην άλλη ζώνη είναι η σειρά με τις λίμπες για τη δέψη. Οι λίμπες είναι μικρές γούρνες χτισμένες κολλητά στον τοίχο που φθάνουν στο ύψος της μέσης του εργάτη. Είναι 10-15 στη σειρά ή και περισσότερες, ανάλογα με το εργαστήρι. Σε μερικά εργαστήρια έχουν μια οπή για την αποχέτευση.

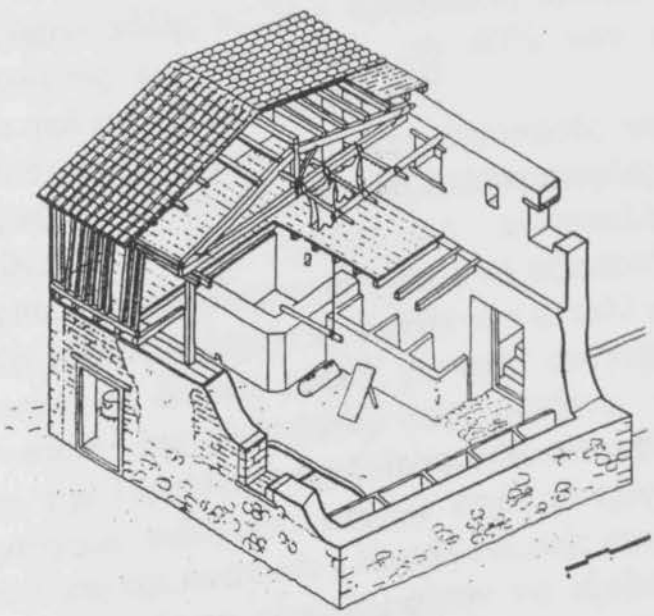
Το εργαστήριο πρέπει επίσης να διαθέτει μια ζώνη ευάερη για το άπλωμα και το στέγνωμα των δερμάτων στη σκιά, και τέλος, μια καλά φωτισμένη γωνία για τις εργασίες του πάγκου. Συνήθως οι χώροι αυτοί βρίσκονται στον όροφο, όπου ή λείπει ο τέταρτος τοίχος ή τα παράθυρα είναι μεγάλα και κλείνουν μόνο με σιδεριές, χωρίς κουφώματα.

Το ταμπάκικο που εικονίζεται στο παρακάτω σχέδιο, **(Σχέδιο. 7)**, παρουσιάζει την τυπική διάταξη εργαστηρίου στην Άμφισσα, η οποία εμφανίζεται και σε διάφορες άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου με πολλές παραλλαγές. [212]

---

[211] . Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 12.

[212] .Όπ. 211, σελ. 13.

(Σχέδιο 7) Το εσωτερικό του ταμπάκικου. Αξονομετρικό σχέδιο.

ΣΥΡΟΣ

Στο κέντρο του Αιγαίου, πάνω στο μικρό νησί της Σύρου, αναπτύσσεται από τα πρώτα χρόνια της επανάστασης μια νέα πόλη, που υποδέχεται μάζες ελλήνων προσφύγων από διάφορες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ιδιαίτερα, μετά το 1822, από την Χίο και τα Ψαρά. Σε ζηλευτή θέση, πάνω στο σταυροδρόμι των θαλάσσιων δρόμων που συνδέουν την Κωνσταντινούπολη, την Σμύρνη, την Θεσσαλονίκη ή τη Μαύρη Θάλασσα με τα μεγάλα λιμάνια της δυτικής Μεσογείου, στο περιθώριο των συγκρούσεων του μεγάλου πολέμου,[213] ή πόλη του Ερμή θα γίνει, μέσα σε λίγα χρόνια, το σημαντικότερο κέντρο του εμπορίου του Αρχιπελάγους. Κυριολεκτικά « εκ του μη όντως εις το είναι προαχθείσα πόλης », [214] η Ερμούπολη αριθμεί κιόλας στα 1828 13.805 κατοίκους ενώ το 1830 , το 40% των ενήλικων ανδρών προέρχονται από την Χίο και τα Ψαρά.[215]

Αποδεσμευμένοι από τους εξαναγκασμούς που υφίστανται ως υποταγμένη εθνότητα στο πλαίσιο της Αυτοκρατορίας, οι επιχειρηματίες που εγκαθίστανται στη Σύρο, με επικεφαλής τους Χιώτες μεγαλέμπορους, θα μπορέσουν επιτέλους να αξιοποιήσουν το εμπορικό τους ταλέντο. Καθώς ελέγχουν τα δίκτυα των ανταλλαγών στην περιοχή, και βρίσκονται σε διαρκή επαφή με τους συγγενής του ελληνικού εμπορικού οίκου της διασποράς, στο Λονδίνο, τη Μασσαλία το Άμστερνταμ, την Τεργέστη ή την Οδησσό, θα κατακτήσουν την νέα τους πατρίδα αναγκαίο ενδιάμεσο σταθμό στην κίνηση των ανταλλαγών ανάμεσα σε Δύση και Ανατολή. « Επειδή και σείς μετέρχεστε το εμπόριο της μανιφατούρας, έχετε μέγα συμφέρον να εξοδεύετε όσο δύνασθε πράγμα εδώ, καθώς και άλλοι κάμνουν.....Είναι περιττών να σας ειπώ ότι αι υποθέσεις σας θέλουν θεωρείσθε με συγγενικών ζήλων..... », γράφει ο Λουκάς Ράλλης, πιθανότατα στους συγγενείς του στο Λονδίνο.[216] Η Σύρο θα γίνει, λοιπόν, ένα είδος αποθήκης, ένα εμπορικό πρακτορείο της Ανατολικής Μεσογείου.

Αγοράζει από την Δύση χοντρικά και επί πιστώσει τις περισσότερες φορές, υφάσματα βαμβακερά και μάλλινα, σιδερικά και είδη κιγκαλερίας, δέρματα και ζάχαρη, και τα συγκεντρώνει στις αποθήκες της διαμετακόμισης ώσπου να τα μοιράσει σιγά σιγά στα

---

[213] .Χριστίνα Αγριαντώνη, «Οι Απαρχές Της Εκβιομηχάνισης Στην Ελλάδα Τον 19ο Αιώνα», σελ. 84, (AMAE, Syra, T. 3, 27 Μαΐου 1844).

[214] . Αίολος (εβδομαδιαία εφημερίδα της Ερμούπολης), 10 Φεβρουαρίου 1845. Όπ. 213, σελ. 84.

[215] .E. Kolodny, La population des iles de la Grece, Aix-en-Provence 1974, T. A' sel. 194 – 195. Όπ. 213. σελ. 84.

[216] . Ιδιωτικές συλλογές Λουκάς Ράλλης. Όπ. 213, σελ. 85.

διάφορα λιμάνια της Ελλάδας και του Αρχιπελάγους, « όπου οι αποστολές εμπορευμάτων γίνονται σταδιακά, κάθε φορά που παρουσιάζονται διάφορες ανάγκες..... ».[217] Σε αντάλλαγμα συγκεντρώνει και εξάγει τα προϊόντα του περίγυρου : δημητριακά, σπόγγους και ακατέργαστα δέρματα, βερμιγιόν και φυσικά, το μετάξι. Επί τέσσερις δεκαετίες η Ερμούπολη θα είναι το πρώτο εισαγωγικό λιμάνι της Ελλάδας. Την περίοδο 1840 - 1860, το 50% των του συνόλου των εισαγωγών σε αξία περνά από την Σύρο. Οι εισαγωγές αυτές διπλασιάζονται από το 1842 / 44 ως το 1858 / 60 (αυξάνονται δηλαδή με ρυθμό + 4,4% το χρόνο), για να περάσουν από τα 9 στα 18 εκατομμύρια φράγκα, σε μέσους όρους ανά τριετία. Οι αριθμοί αυτοί δεν περιλαμβάνουν φυσικά το διαμετακομιστικό εμπόριο που ούτος η άλλως διαφεύγει από κάθε στατιστική, αφού μεγάλο τμήμα των ανταλλαγών πραγματοποιούνται στο λιμάνι της Σύρου με απευθείας μετακομίσεις από το ένα καράβι στο άλλο.

Εδώ οι εμπορικές και οι τραπεζικές πράξεις αποτελούν μέρος της καθημερινότητας : το παιχνίδι με τις μεταβολές των τιμών στο χρόνο ή με τις διαφορές τους από τόπο σε τόπο, οι αγοραπωλησίες συναλλαγμάτων, η προεξόφληση συναλλαγματικών. Χωρίς να ξεχνάμε και τις συμφωνίες για ναύλωση καραβιών που κλείνονται επί τόπου. Γιατί εκτός των άλλων η Σύρος θα γίνει και το κέντρο της ιστιοφόρου εμπορικής ναυτιλίας που ανασυγκροτείται ταχύτατα.

Ο στόλος των παλαιών ναυτιλιακών κέντρων, που ανθούσαν ήδη από το τέλος του 18ου αιώνα, είχε στο μεγαλύτερο μέρος του καταστραφεί κατά την Επανάσταση. Η Σύρο συγκεντρώνει τώρα τα καινούρια και τα μεγαλύτερα ιστιοφόρα.[218]

Η Ερμούπολη ζει λοιπόν, από το εμπόριο και την ναυτιλία. Ωστόσο η κατάστασή της αποτελεί εξαίρεση, η ευημερία της είναι συγκυριακή, όπως ήταν συγκυριακές και οι συνθήκες που τη δημιούργησαν. Ήδη από τη δεκαετία του 1840 η πόλη ζει σε ένα κλίμα προσωρινότητας. Την Ερμούπολη την απειλεί τόσο η βούληση του νέου κράτους να ξεκόψει από τον παλιό κόσμο, με την νομοθεσία του, με τις γεωνομικές διατάξεις του, με τα τελωνεία του, όσο και οι απόπειρες εκσυγχρονισμού της Αυτοκρατορίας, που κινδυνεύουν να αχρηστεύσουν τα πλεονεκτήματά της.

Κάθε τόσο το μέλλον της πόλης μοιάζει αβέβαιο : όταν μένει στάσιμο το εσωτερικό εμπόριο, και έπειτα καταρρέει, όταν συρικνώνεται

---

[217] . AMAE, Syra, T. 2, 19 Δεκεμβρίου 1839. Χριστίνα Αγριαντώνη, «Οι Απαρχές Της Εκβιομηχάνισης Στην Ελλάδα Τον 19ο Αιώνα», σελ. 85.

[218] . AMAE, Syra, T. 3, 25 Νοεμβρίου 1848. AMAE, Syra, T. 4, 19 Ιουλίου 1856. Χριστίνα Αγριαντώνη, «Οι Απαρχές Της Εκβιομηχάνισης Στην Ελλάδα Τον 19ο Αιώνα», σελ. 85 – 86.

το διαμετακομιστικό εμπόριο, και όταν η ναυτιλία κλονίζεται και ύστερα παρακμάζει.[219] Και όμως κάθε φορά η Σύρο ξαναγεννιέται σε νέες βάσεις. Πρώτα με τα ναυπηγεία και ύστερα με τα μεγάλα εργαστήρια και τα πρώτα εργοστάσια, βυρσοδεψεία και αλευρόμυλους και τέλος με την κλωστοϋφαντουργεία της.

Την τύχη της η Σύρο θα την κάνει σε έναν τομέα, εκείνον που έμελλε να γίνει η πρώτη βιομηχανία της πόλης : πρόκειται για την βυρσοδεψία, που αναπτύσσεται αδιάκοπα και θεαματικά, επί μισόν αιώνα, σε αρμονική συνεργασία με το μεγαλεμπόριο της Ερμούπολης **(Φωτ. 122)**.[220]

Τα ακατέργαστα και τα κατεργασμένα δέρματα αποτελούν βασικό αντικείμενο του εμπορίου αυτού : αρνοδέρματα της Ελλάδας, δέρματα μεγάλων ζώων της Αιγύπτου ή της Συρίας που διοχετεύονται προς τη Δύση ή την Κωνσταντινούπολη, δέρματα ακατέργαστα και κατεργασμένα της Μασσαλίας και της Τεργέστης που εισάγονται στην Ανατολή. Στην ευρύτερη περιοχή η κατεργασία των δερμάτων, μεγάλων και μικρών, είναι δραστηριότητα γνωστή και διαδεδομένη από παλιά.

Αρκετοί από τους πρόσφυγες που καταφεύγουν στην Ερμούπολη γνωρίζουν την τέχνη. Δύο από αυτούς, ο Εμμανουήλ Σαλούστρος, από την Κρήτη, και ο Παναγιώτης Καλουτας, από την Χίο, εγκαταστάθηκαν στο νησί το 1829 και 1834 αντίστοιχα. Για τα πρώτα βήματα των επιχειρήσεών τους δεν ξέρουμε πολλά πράγματα, γνωρίζουμε όμως ότι αναπτύσσονται σταθερά όλο τον 19ο αιώνα και οι εγκαταστάσεις τους είναι τα μεγαλύτερα εργοστάσια της πόλης. Ήδη το 1848 ο Καλουτάς κατεργάζεται 7.000 δέρματα τον χρόνο. Ίσως τότε ήταν που άρχισε η εισαγωγή μεγάλων βοδινών δερμάτων του Μπουένος Άιρες στη Σύρο.

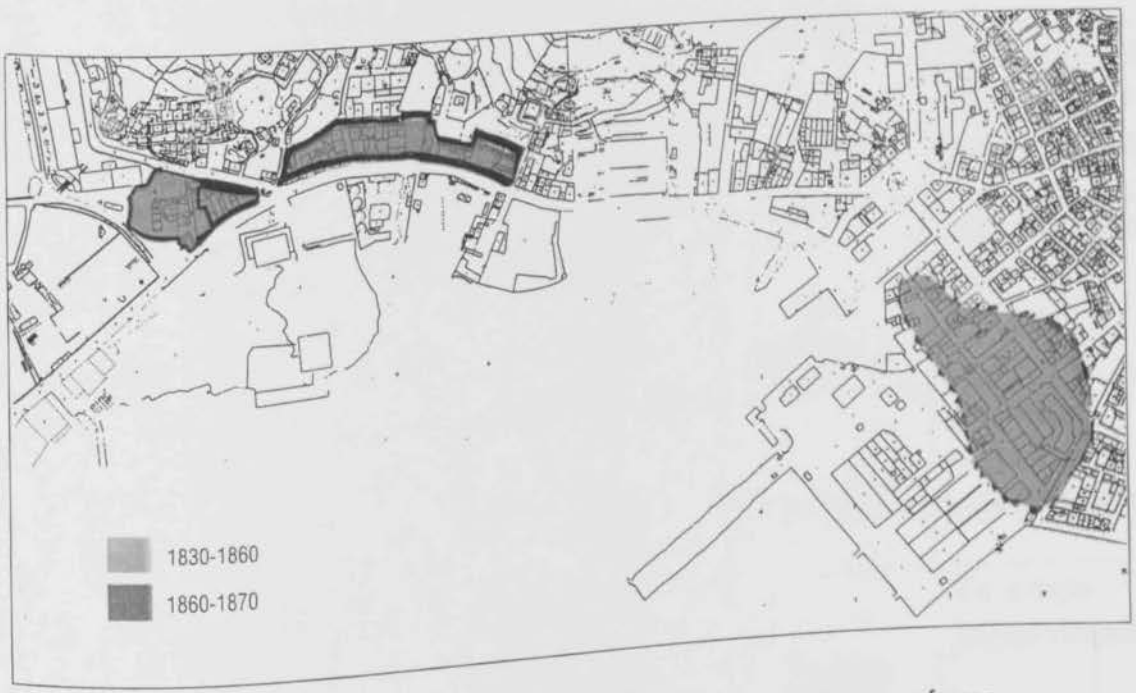
Εκείνη την χρονιά πάντως απαντούμε την πρώτη σχετική μνεία στις πηγές, ενώ ο γάλλος πρόξενος στο νησί παραπονιέται κιόλας για την μείωση των εισαγωγών των κατεργασμένων δερμάτων από την Γαλλία. Φαίνεται, πράγματι, ότι στο μέσο του αιώνα η βυρσοδεψία της Ερμούπολης πραγματοποίησε το πρώτο αποφασιστικό άλμα.

Την εποχή εκείνη και άλλοι τεχνίτες διευρύνουν τις εγκαταστάσεις τους, έτσι ώστε το 1852 υπάρχουν 7 βυρσοδεψεία που εργάζονται τακτικά και απασχολούν συνολικά 200 εργάτες (τα 4 όμως από αυτά δουλεύουν με 5 μόνον εργάτες το καθένα). 12 ανεμόμυλοι της πόλης δουλεύουν για το τρίψιμο των βυρσοδεψικών υλών (φλοιός από πεύκα και βελανίδια). Οι Σαλούστρος και Καλουτάς απασχολούν από 50 έως 100 εργάτες συστηματικά, πρόκειται εδώ για μια πραγματικότητα

---

[219] . Χριστίνα Αγριαντώνη, «Οι Απαρχές Της Εκβιομηχάνισης Στην Ελλάδα Τον 19ο Αιώνα», σελ. 87.

[220] Χριστίνα Αγριαντώνη, «Οι Απαρχές Της Εκβιομηχάνισης Στην Ελλάδα Τον 19ο Αιώνα», σελ. 88, 93.

(Φωτ. 122) Τμήμα της ανατολικής πλευράς του λιμανιού της Ερμούπολης. Υποδεικνύεται η αρχική, c. 1830 – 1860 και η μεταγενέστερη, c. 1860 – 1870 + θέση των βυρσοδεψείων.

εντελώς νέα για την Ελλάδα της εποχής. Στην συνέχεια τα βυρσοδεψεία διπλασιάζουν σχεδόν την συνολική παραγωγή τους κάθε δέκα χρόνια.

Η ανάπτυξη είναι λοιπόν θεαματική, όπως φαίνεται και παρακάτω όπου παραθέτονται αυτούσιες όσες πληροφορίες κατορθώθηκαν να συγκεντρωθούν σχετικά με την κατάσταση των μεγάλων συστηματικών βυρσοδεψείων (όσα απασχολούν πάνω από 5 εργάτες), σε διάφορες χρονολογίες :

Έτος	Αριθμός Εγκαταστάσεων	Αριθμός Εργατών	Ετήσια Παραγωγή (κομμάτια)	Παρατηρήσεις
1830	-		(1000)	Παραγωγή των 4 ή 5 μικρών βυρσοδεψείων
1848	2	100(;)	10-12.000(;)	Από τα οποία 7.000 του Καλουτά
1852	3	200	26.500	+ 1.000 κομμάτια κατεργάζονται
1860	5	790	75.000	Τα μικρά βυρσοδεψεία
1866	5	430-570	;	
1852	8	750-800	140-150.000	

Γύρω στα 1857/60 εντοπίζεται το δεύτερο άλμα των βυρσοδεψείων της Ερμούπολης. Ξέρουμε πραγματικά ότι ο Σαλούστρος και Καλουτάς εξοπλίζουν τότε τις εγκαταστάσεις τους με ατμομηχανές,

τις πρώτες που εγκαταστάθηκαν στη Σύρο, ενώ άλλοι χτίζουν νέα εργοστάσια. Την εποχή εκείνη τα βυρσοδεψεία κατεργάζονται σχεδόν αποκλειστικά τα μεγάλα βοδινά δέρματα που έρχονται μέσο Μασσαλίας, Αμβέρσας ή Λονδίνου, αλλά και από την Αίγυπτο.[221] Κατασκευάζουν

[221] .Χριστίνα Αγριαντώνη, «Οι Απαρχές Της Εκβιομηχάνισης Στην Ελλάδα Τον 19ο Αιώνα», σελ. 94 - 95.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

σολοδέρματα, μέτρια μεν προς την ποιότητα, αλλά ασυναγώνιστα, καθώς φαίνεται, στις τιμές (σε διεθνές επίπεδο οι τιμές των δερμάτων παρουσιάζουν άνοδο από τα μέσα του αιώνα και μετά, σύμφωνα με τον Maurice Leny-Leboyer). Μεταξύ 1850 και 1860 οι τιμές των δερμάτων της Ερμούπολης κυμαίνονται από 2,40 ως 2,60 δρχ. η οκά. Η ακαθάριστη αξία της παραγωγής ξεπερνά το 1 εκατομμύριο δρχ. το 1852, τα 5 εκατομμύρια το 1860, τα 10 το 1871. Τα σολοδέρματα εφοδιάζουν την Ελλάδα (που απορροφά το 1/4 της παραγωγής το 1860) και κυρίως την Τουρκία, την Αλεξάνδρεια και τις παραδουνάβιες χώρες, « όπου οι υποδηματοποιοί βρίσκουν συμφερότερα τα δέρματα των εργοστασίων (της Ερμούπολης)).... ».

Ασφαλώς η πρώτη αυτή ερμουπολίτικη βιομηχανία είναι αρχαϊκή από πολλές απόψεις. Η μέθοδος κατεργασίας των δερμάτων δεν διαφέρει ριζικά από τις παραδοσιακές τεχνικές, αν και βελτιώθηκε ως ένα βαθμό, και σύμφωνα με μια μαρτυρία, χάρη σε κάποιον γάλλο τεχνίτη που προσέλαβε ο Καλουτάς γύρω στα 1840. Η πρώτη κατεργασία γίνεται με νερό της θάλασσας, ύστερα τα δέρματα αφήνονται μερικούς μήνες μέσα στους λάκκους, ενώ οι τελικές φάσεις επεξεργασίας, στοιχειώδεις, γίνονται χειρονακτικά. Φαίνεται πως κάποια απόπειρα, που έγινε το 1857, να κατασκευαστούν δέρματα κατάλληλα για το επάνω μέρος των παπουτσιών. απέτυχε. Μόνο προς το τέλος του αιώνα, και μετά την παρακμή της δεκαετίας του 1880, τα βυρσοδεψεία που επέζησαν άρχισαν να διαφοροποιούν την παραγωγή τους.[222] Άλλο στοιχείο της αρχαϊκότητας, η δουλειά δεν είναι καθημερινή και τα μεροκάματα ποικίλουν πάντα, ανάλογα με το είδος της εργασίας. Το 1860 κυμαίνονται από 3,5 ως 5 δρχ. στα δύο μεγάλα βυρσοδεψεία και από 1,5 ως 5,0 δρχ. στα υπόλοιπα.

Τέλος, ο κλάδος στο σύνολό του εξαρτάται άμεσα από το μεγαλεμπόριο της πόλης. Στην πραγματικότητα αποτελεί έναν τρόπο αξιοποίησης του εμπορικού κεφαλαίου, στη φάση όπου αυτό μένει νεκρό, με την μορφή εμπορευμάτων στις αποθήκες της διαμετακόμισης. Το εμπόριο προμηθεύει στη βιομηχανία τις πρώτες ύλες της και αναλαμβάνει τη διάθεση της παραγωγής της.

Αλλά όσο αρχαϊκή και αν είναι η βυρσοδεψεία της Ερμούπολης, παραμένει το γεγονός ότι στα μέσα του 19ου αιώνα τα κατεργασμένα δέρματά της αντιπροσωπεύουν το σημαντικότερο μη αγροτικό προϊόν της Ελλάδας που εξάγεται, και ότι πουθενά αλλού στη χώρα δεν συναντούμε, την εποχή εκείνη, κάποια άλλη δευτερογενή δραστηριότητα ανάλογης κλίμακας, που να συγκεντρώνει τόσο μεγάλο αριθμό εργατών κάτω από την ίδια στέγη. Παρ' όλα αυτά δεν μπορούμε να πούμε ότι η εκβιομηχάνιση της Ελλάδας ξεκίνησε από την Ερμούπολη. Σε τελευταία

[222] .Όπ. 221, σελ. 96.

ανάλυση η « αποθήκη » του Αρχιπελάγους δεν έχει μεγάλη σχέση με την υπόλοιπη χώρα.

Η Ερμούπολη δεν αντλεί τα πλούτη της από την χώρα αυτή η βιομηχανική της ανάπτυξη δεν προκύπτει από δομικές αλλαγές της εθνικής οικονομίας. Οι πρώτες ερμουπολίτικες βιομηχανίες απευθύνονται σ' έναν ευρύτερο χώρο, την ανατολική Μεσόγειο. Αλλά η ενότητα του χώρου αυτού επρόκειτο αργά η γρήγορα, να διαρραγεί από τους πολιτικούς και οικονομικούς ανταγωνισμούς.[223]

[223]. Χριστίνα Αγριαντώνη, «Οι Απαρχές Της Εκβιομηχάνισης Στην Ελλάδα Τον 19ο Αιώνα», σελ. 97.

ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΟ ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΚΟΡΝΗΛΑΚΗ

Η επιχείρηση

Ο πατέρας του Μενελάου, Κωνσταντίνος Κορνηλάκης, ήταν ράπτης και είχε έρθει στην Ερμούπολη από την Κρήτη το 1827. Ο Μενέλαος γεννήθηκε περίπου το 1835 και θα πρέπει από νεαρή ηλικία να μαθήτευσε στην βυρσοδεψική, στην Ερμούπολη. Το βυρσοδεψείο που έμεινε γνωστό με το όνομα που ιδρύθηκε το 1853 – 1854. Γύρω στα 1870 ήταν ένα από τα δευτερεύοντα βυρσοδεψεία της Ερμούπολης, διέθετε όμως δικό του ανεμόμυλο και απασχολούσε 55 εργάτες. Από το τέλος της δεκαετίας του 1880 το βυρσοδεψείο Κορνηλάκη, έχοντας περάσει με επιτυχία τα χρόνια της κρίσης, αναδεικνύεται σιγά σιγά σε ένα από τα σημαντικότερα της πόλης. Στο μεταξύ θα πρέπει να μετακινήθηκε από την αρχική του θέση, για να εγκατασταθεί στο σημείο που βρίσκεται και σήμερα. Υπάρχει μία ένδειξη ότι το μεγάλο διώροφο κτίριο του συγκροτήματος χτίστηκε το 1881, **(Φωτ. 123)**, και ίσως αυτή είναι η χρονολογία της μετεγκατάστασης. Δεν είναι όμως γνωστό αν καταλάμβανε εξαρχής τη σημερινή του έκταση. Προς το τέλος του αιώνα φαίνεται ότι εισήγαγε ατμομηχανή για την κίνηση και τα πρώτα μηχανήματα για την κατεργασία των δερμάτων. Την εποχή εκείνη απασχολούσε περισσότερο από 100 άτομα, είχε αποκτήσει στερεό όνομα και μαζί με τα βυρσοδεψεία Παπαδάμ και Τσιροπινά ήταν από τα μεγαλύτερα της Ερμούπολης.

Ο Μενέλαος Κορνηλάκης πέθανε το 1911 και τον διαδέχτηκε στην επιχείρηση ο γιος του Κωνσταντίνος, γεννημένος στα 1884. Την εποχή των βαλκανικών πολέμων, το 1913, ο Κωνσταντίνος ίδρυσε μία δεύτερη επιχείρηση, την « Αρβυλοποιία », σε συνεργασία με έναν υποδηματοποιό της Ερμούπολης, που αναλάμβανε κρατικές παραγγελίες για την κατασκευή αρβυλών για τον στρατό, με δέρματα του βυρσοδεψείου.[224] Η ζωή όμως είναι εντελώς εφήμερη – κράτησε μόνο μερικούς μήνες. Το 1920 το βυρσοδεψείο, μετά από 70 περίπου χρόνια ζωής ως ατομική επιχείρηση, πέρασε στην ιδιοκτησία μιας ετερόρρυθμης εταιρείας με την επωνυμία « Γεώργιος Α. Μαρινάκης, Σπυρ. Σ. Κουτσοδόντης & Σία », στην οποία συμμετείχαν 11 πρόσωπα συνολικά, που εκτός από τον Κωνσταντίνο Κορνηλάκη, προέρχονταν από τις οικογένειες Κουτσοδόντη, Μαρινάκη και Λαδοπούλου, οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους με συγγενικές σχέσεις. Τα κεφάλαια της εταιρείας ήταν 1.100.000 δρχ. Ύστερα από διαδοχικές αλλαγές στο εταιρικό σχήμα, το βυρσοδεψείο περιήλθε ουσιαστικά στον έλεγχο της οικογένειας Κουτσοδόντη.

[224] .Χριστίνα Αγριαντώνη, Βυρσοδεψείο Μενέλαου Κορνηλάκη 1853 – 1970, «Ιστορικός Βιομηχανικός Εξοπλισμός Στην Ελλάδα», σελ. 279.

(Φωτ. 123) Τμήμα του βυρσοδεψείου Κορνηλάκη, στη σημερινή ερειπωμένη κατάσταση.

Το 1925 η εταιρεία μετατράπηκε σε ανώνυμη, με την επωνυμία «ΑΒΕΣ –Ανώνυμος Βυρσοδεψική Εταιρεία Σύρου» και τον τίτλο «Βυρσοδεψείον Μενέλαου Κορνηλάκη », και με κεφάλαια 5.000.000 δρχ. Την εποχή εκείνη είχε αντικατασταθεί η παλαιά ατμομηχανή με μία πετρελαιομηχανή μάρκας Peters και συστήματος semi –diesel, 45 ίππων. Η εγκατάσταση διέθετε ακόμη μία βενζινομηχανή (που δεν υπάρχει σήμερα), τον κύλινδρο, **(Φωτ. 124)**, τα τρία μηχανήματα για την κατεργασία βακετών, **(Φωτ. 125)**, δύο μύλους για την άλεση δεψικών υλών (σήμερα υπάρχει μόνο ένας), **(Φωτ. 126)**, και 5 μεγάλες βαρέλες, **(Φωτ. 127)**, **(Φωτ. 128)**, Υπήρχαν ακόμη 2 «κόπανου», από τον παλαιότερο προφανώς μηχανικό εξοπλισμό του βυρσοδεψείου, που δεν σώζονται σήμερα. Το εργοστάσιο είχε πάρει τότε τη σημερινή μορφή του.

Την ΑΒΕΣ διαδέχτηκε στα 1930 – 1932 η εταιρεία «Δενδρινός και Κούτσης», η οποία εγκαινίασε την παραγωγή εξαρτημάτων υφαντουργικών ιστών από σκληροποιημένο δέρμα (το «κοκαλάδικο») στον ίδιο χώρο. Με αυτή την επέκταση της δραστηριότητάς του, το βυρσοδεψείο κατόρθωσε να επιβιώσει αρκετά χρόνια ακόμη, ενώ όλα σχεδόν τα βυρσοδεψεία της Ερμούπολης έκλεισαν σταδιακά τις πόρτες τους. Στη μεταπολεμική περίοδο όμως άρχισε να επικρατεί το πλαστικό ως υλικό κατασκευής των εξαρτημάτων των αργαλειών και έτσι το «κοκαλάδικο» διέκοψε την λειτουργία του το 1967, ενώ οι βυρσοδεψικές εργασίες είχαν είδη περιοριστεί δραστικά. Λίγο αργότερα ολόκληρη η εγκατάσταση περιήλθε στην ιδιοκτησία της Κτηματικής Τράπεζας και διέκοψε την λειτουργία της. Στο χώρο της όμως εξακολούθησε να εργάζεται μέχρι πρόσφατα ο τελευταίος ίσως τεχνίτης – βυρσοδέψης της Ερμούπολης, ο Μιχάλης Πελεκάνος.[225]

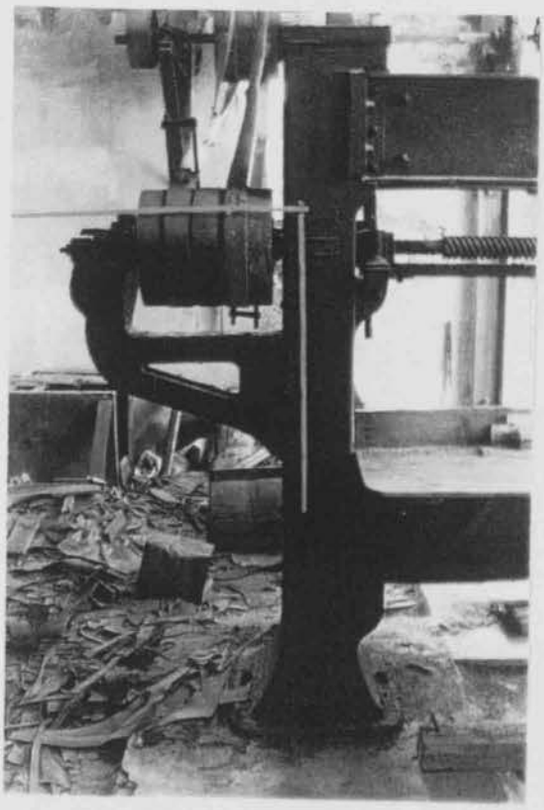
Σημερινή κατάσταση και αποτίμηση

Το εργοστάσιο βρίσκεται στον παραλιακό δρόμο που οδηγεί από την Ερμούπολη στα Λαζαρέττα, στην περιοχή όπου συγκεντρώθηκε από τα 1860 – 1870 ο κύριος όγκος της βυρσοδεψικής δραστηριότητας. Σήμερα στο χώρο του βυρσοδεψείου συναντάμε τέσσερα βασικά κτίσματα, **(Σχέδιο 9)**.

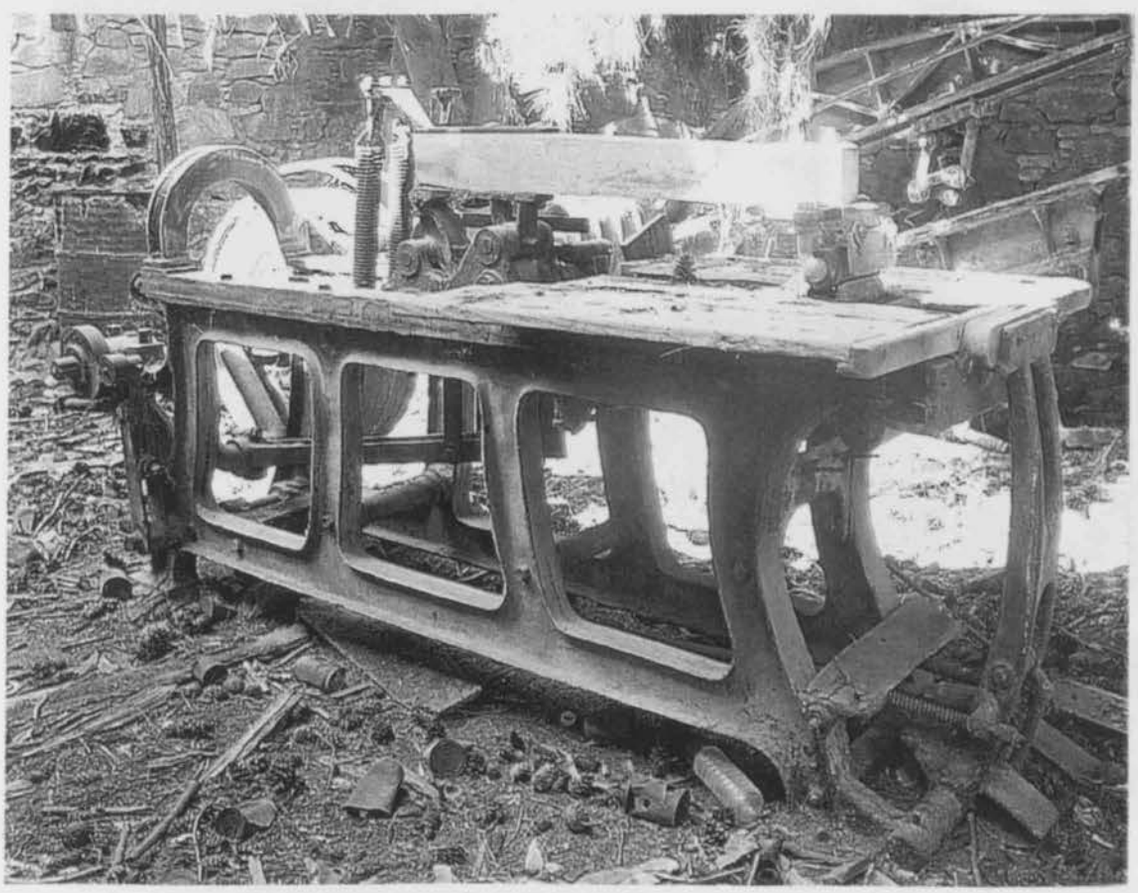
Το κτίριο Α, που βρίσκεται στο βορινό άκρο του οικοπέδου, είναι διώροφο και ένα μεγάλο τμήμα του, το ανατολικό, κατεδαφίστηκε πρόσφατα για λόγους ασφαλείας. Η πλήρη κάτοψη του κτιρίου αυτού, **(Σχέδιο 8)**, όπως σχεδιάστηκε προφανώς πριν από την κατεδάφισή του, μας είναι γνωστή από το έργο των Ι. Τραυλού και Α. Κόκκου, που

---

[225] .Χριστίνα Αγριαντώνη, Βυρσοδεψείο Μενέλαου Κορνηλάκη 1853 – 1970, «Ιστορικός Βιομηχανικός Εξοπλισμός Στην Ελλάδα», σελ. 280.

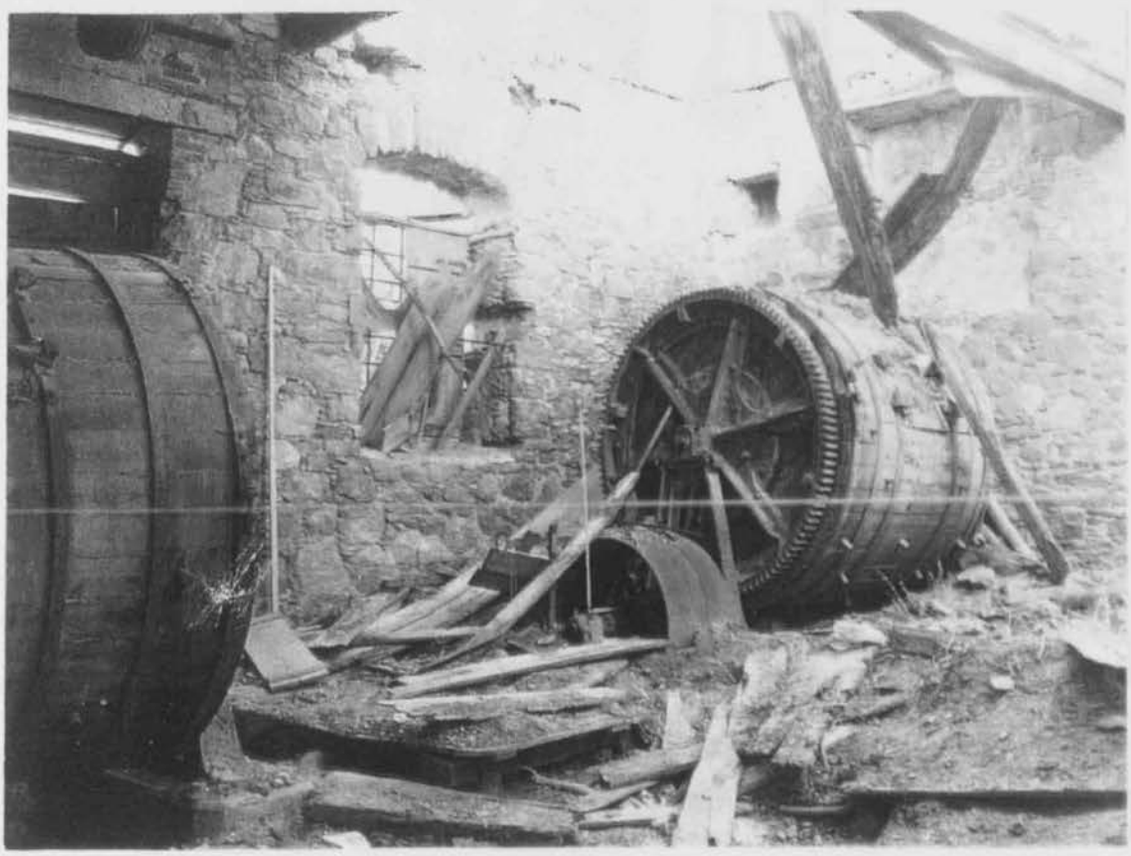
(Φωτ. 124) Τμήμα του κυλίνδρου του βυρσοδεψείου Κορνηλάκη, γαλλικής κατασκευής.

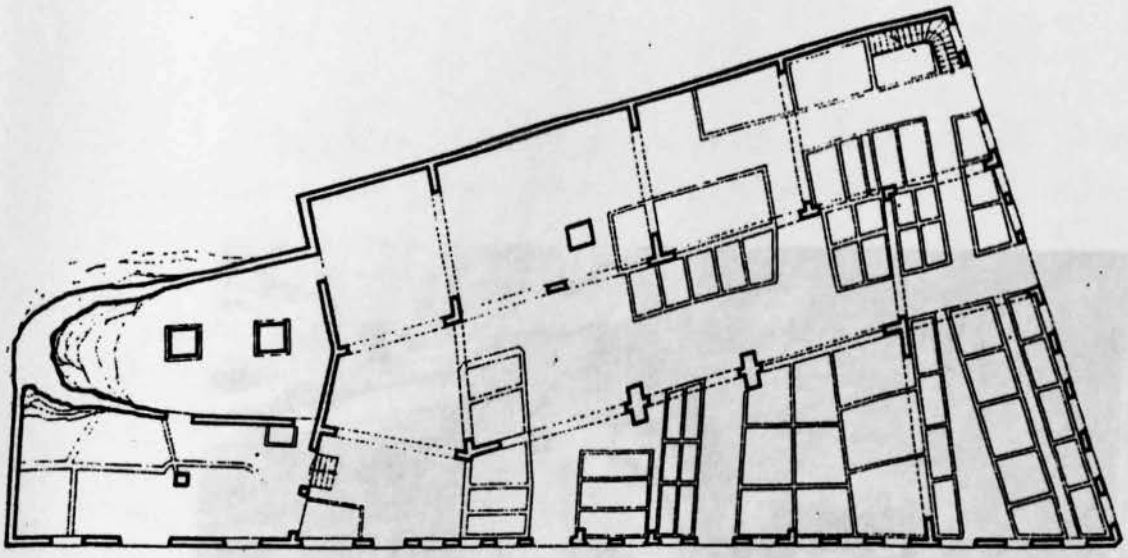
(Φωτ. 125) Μηχάνημα για την κατεργασία βακετών.

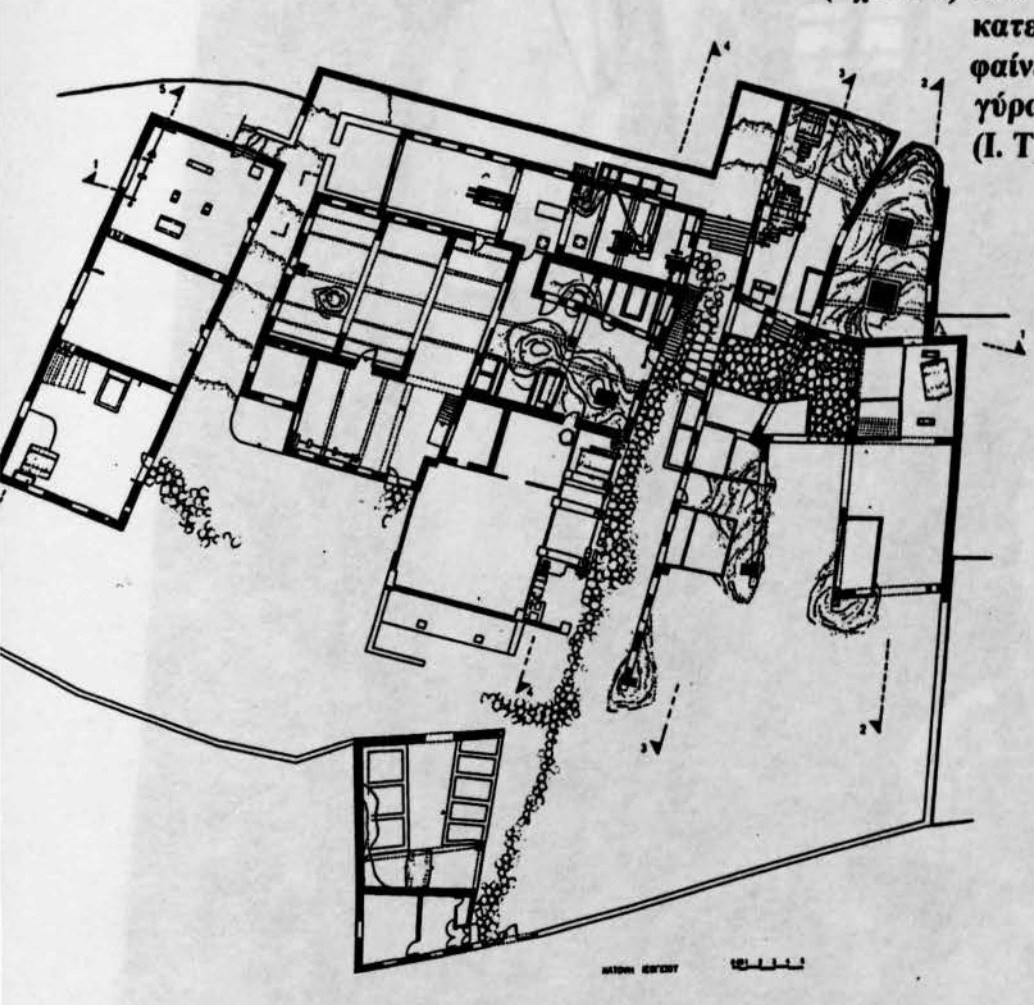
(Φωτ. 126) Ο μύλος του βυρσοδεψείου Κορνηλάκη.

(Φωτ. 127) Μία από τις περιστρεφόμενες βαρέλες του βυρσοδεψείου Κορνηλάκη.

(Σχέδιο 8) Κάτοψη του κτιρίου Α πρίν
κατεδάφιση του (1970). Όπ
φαίνεται, τ κτίριο αναπτυσ
γύρω από ένα ορθογωνικό α
(Ι. Τραυλός - Α. Κόκκου)

(Σχέδιο 9) Κάτοψη ισογείου του συγκροτήματος. Του συγκροτήματος το κτίριο Δ, σε επαφή με τον παραλιακό δρόμο και αρίστερ της κύριας εισόδου, στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου, είναι ισόγειο. Το κλειστό τμήμα του πρέπει να ήταν το γραφείο της εισόδου, ενώ το ημιυπαίθριο, του οποίου το δώμα έχει καταρρεύσει, έχει στο έδαφος δεξαμενές και θα χρησίμευε ως χώρος επεξαργασίας των δερμάτων. Από την κεντρική είσοδο του συγκροτήματος ξεκινάει ευθύγραμμος πλακόστωτος δρόμος που οδηγεί στην δυτική πλευρά του οικοπέδου. Δεξιά και αριστερά του βρίσκονται τα κτίρια Α και Β αντίστοιχα. Ο δρόμος καταλήγει σε ανοικτή λιθόκτιστ υδατοδεξαμενή. Στα νότια του κτιρίου Β βρίσκεται το κτίριο και χωρίζεται από αυτό με ένα πέρασμα.

(Φωτ. 128) Βαρέλα από το Βυρσοδεψείο Κορνηλάκη στην Ερμούπολη.

αναφέρουν επίσης ότι το κτίριο έφερε μικρό μπαλκόνι με μαρμάρινα φουρούσια, όπου υπήρχε η χρονολογία 1881, πιθανότατα το έτος κατασκευής.

Από το διασωζόμενο τμήμα του κτιρίου διαπιστώνουμε ότι στην κατασκευή του έχει γίνει προσπάθεια να ελαχιστοποιηθούν οι φέροντες τοίχοι και πεσσοί, προκειμένου να έχουμε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ενοποίηση των χώρων για την διευκόλυνση της παραγωγικής διαδικασίας. Για τον σκοπό αυτό έχουν χρησιμοποιηθεί μεγάλου ανοίγματος λίθινα τόξα, **(Φωτ. 129)**. Η πρόχειρη κατασκευή και η εξεζητημένη γεωμετρία τους (χαμηλωμένα τόξα), **(Σχέδιο 14)**, αποτελούν την αιτία της απώλειας της στατικής αντοχής του κτιρίου. Τα κύρια δοκάρια στήριξης των πατωμάτων και δωμάτων είναι ολόκληροι κορμοί δένδρων και τα δευτερεύοντα, ημιεπεξεργασμένα ξύλα τετραγωνικής διατομής. Η ολοκληρωτική απώλεια στεγανότητας των δωμάτων έχει οδηγήσει στη φθορά των ξύλινων μερών της κατασκευής. Στη βασική όψη του κτιρίου τα παράθυρα είναι τυποποιημένα, **(Σχέδιο 12)**, Τα πρέκια είναι λίθινα τόξα και κουφώματα ορθογωνικά, ενώ το τύμπανο που σχηματίζεται ανάμεσά τους σοβατίζεται στην όψη.

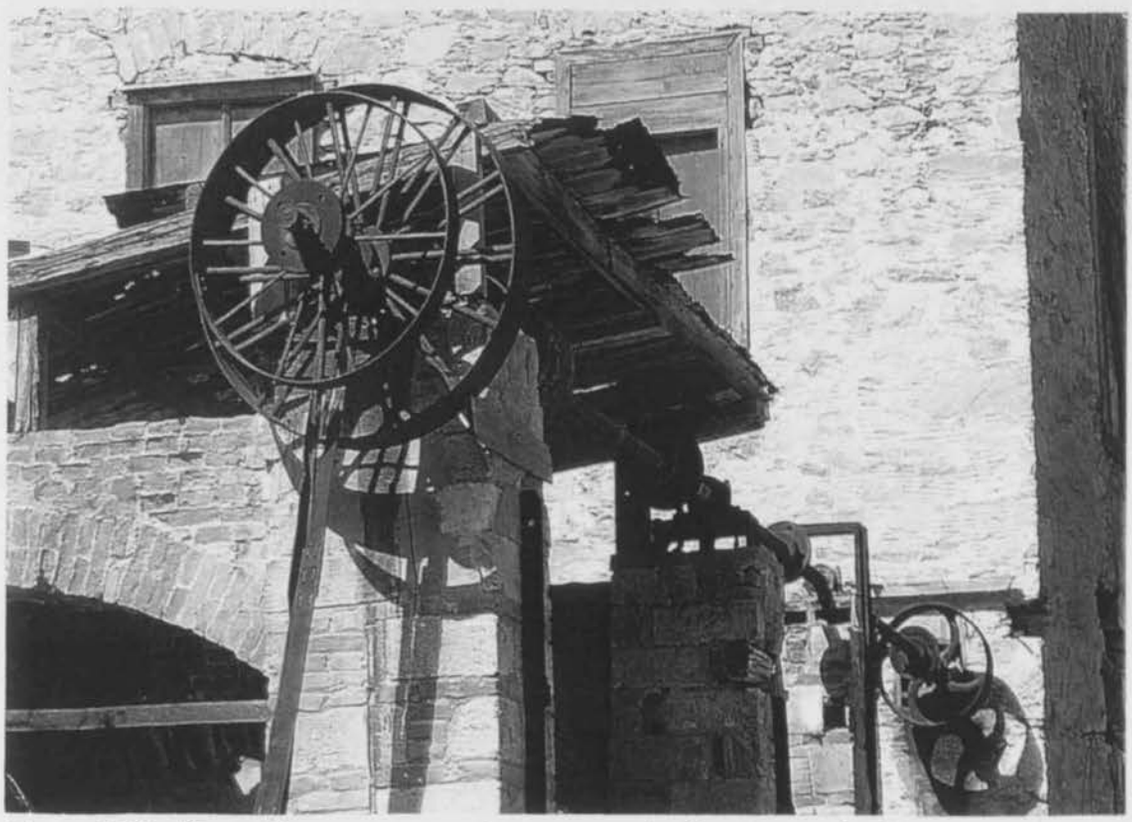
Στη στάθμη του ισογείου υπάρχουν λίμπες και ξύλινες κατασκευής για το στέγνωμα των δερμάτων. Οι λίμπες καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος του ισογείου. Οι κατασκευές αυτές έχουν εξαφανιστεί σήμερα κάτω από τα μπάζα του κατεδαφισμένου τμήματος του κτιρίου. Στο πίσω τμήμα του ισογείου σώζονται στη θέση τους δύο ξύλινες βαρέλες, **(Σχέδιο 15)**, και το σύστημα περιστροφής τους, με άξονες και ιμάντες. **(Φωτ. 130)**. Η πρόσβαση στον όροφο σύμφωνα με το παλαιότερο σχέδιο, γινόταν με εσωτερική σκάλα στη Β.Α. γωνία του κτιρίου, ίχνη της οποίας δεν σώζονται. Σήμερα η πρόσβαση στον όροφο γίνεται από εξωτερική σκάλα που εφάπτεται στο κτίριο Β και καταλήγει σε ξύλινη γέφυρα που ενώνει τα κτίρια Α και Β, **(Σχέδιο 10)**. [226]

Το τμήμα του ορόφου στο οποίο το πάτωμα δεν έχει καταρρεύσει ήταν χώρος εγκατάστασης μηχανημάτων επεξεργασίας **(Φωτ. 131)**, και κοπής των δερμάτων. Σώζονται στη θέση τους δύο μηχανήματα, ο κύλινδρος, **(Φωτ. 132)**, και το χειροκίνητο ψαλίδι, **(Σχέδιο 10)**, καθώς και ο ξύλινος πάγκος εργασίας. Η μετάδοση της κίνησης στο κύλινδρο γινόταν μέσω δερμάτινου ιμάντα από τον άξονα του ισογείου. Το μηχάνημα θεμελιώνεται σε δύο πεσσούς που εμφανίζονται στην κάτοψη του αντιστοίχου κάτω χώρου, **(Σχέδιο 9)**. Η εφαρμογή αυτού του συστήματος στήριξης είναι απαραίτητη λόγω του ιδιαίτερα μεγάλου βάρους των μηχανών επεξεργασίας και εφαρμόζεται και σε άλλα τμήματα του συγκροτήματος. Σώζεται επίσης μία καταπακτή και ένα

[226] . Βίκη Κοντίζα, Έλενα Λάλου, Φώτης Περράκης, Βυρσοδεψείο Μενέλαου Κορνηλάκη 1853 – 1970, «Ιστορικός Βιομηχανικός Εξοπλισμός Στην Ελλάδα», σελ. 281.

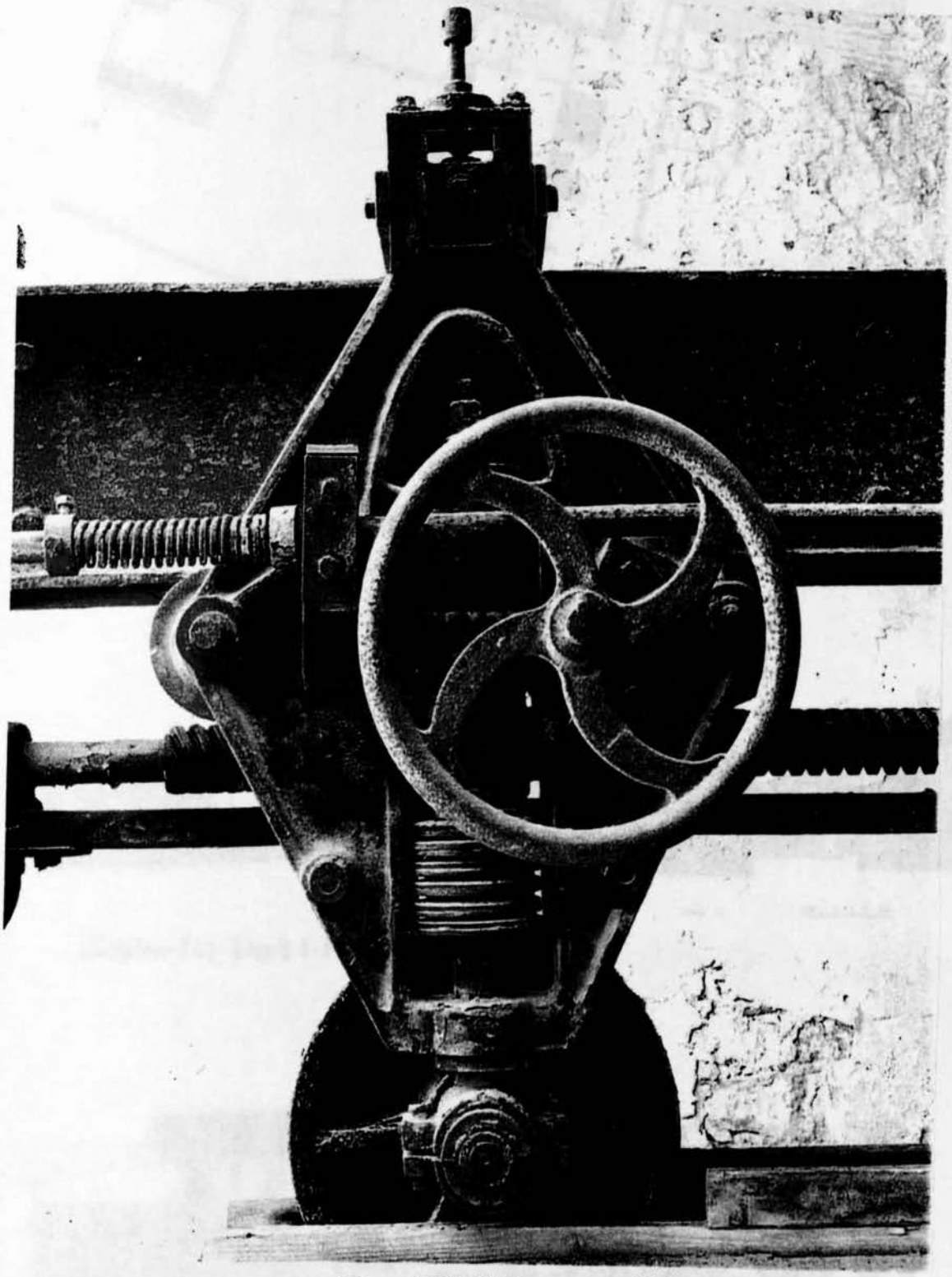
(Φωτ. 129) Το διασωζόμενο τμήμα του κτιρίου Α.
Φαίνονται τα λίθινα τόξα.

(Φωτ. 130) Η υπαίθρια κατασκευή στα ανατολικά του κτηρίου Β,
με τους αξονες περιστροφής των ξύλινων βαρελών.

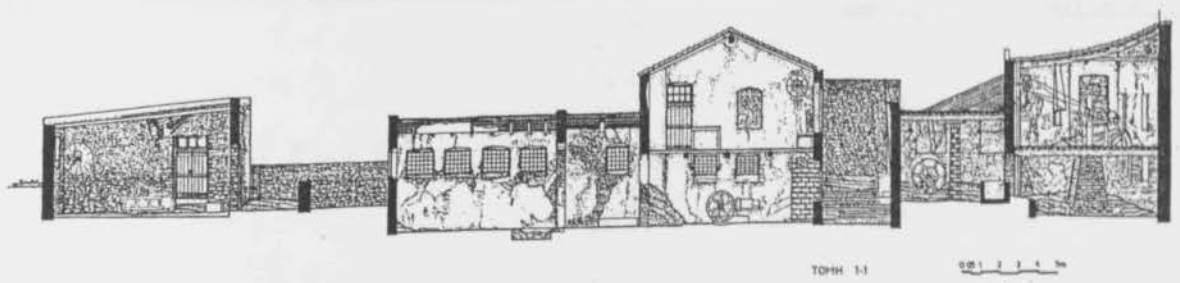
(Φωτ. 131) *Μηχάνημα για τρίψιμο και βούρτσισμα του βυρσοδεψείου Κορνηλάκη.*

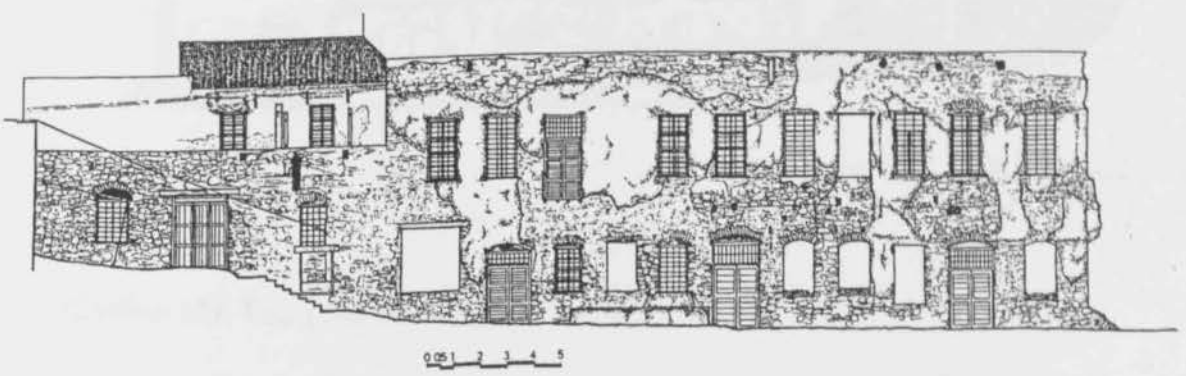
(Φωτ. 132) Τμήμα του κυλίνδου του Βυρσοδεψείου Κορνηλάκη.

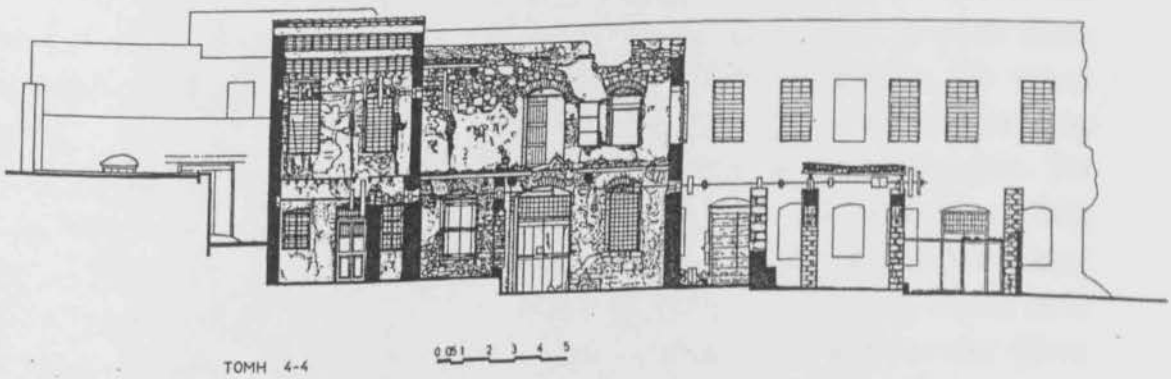
(Σχέδιο 10) Κάτοψη ορόφου του συγκροτήματος.

(Σχέδιο 11) Τομή 1-1 του συγκροτήματος.

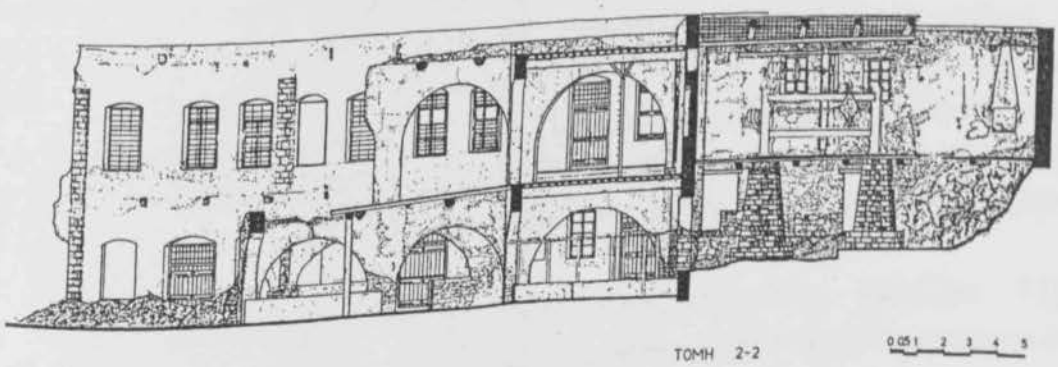
(Σχέδιο 12) Νότια όψη του κτιρίου Α' .

(Σχέδιο 13) Τομή 4-4 του κτιρίου Β'.

(Σχέδιο 14) Τομή 2-2 και 3-3 του κτιρίου Α'.

(Σχέδιο 15) Τομή 3-3 του κτιρίου Α'.

βαρούλκο που χρησιμοποιούνταν για την μεταφορά υλικών μεταξύ ορόφου και ισογείου.

Το κτίριο Β βρίσκεται ανάμεσα στα τρία υπόλοιπα κτίσματα και κατέχει κεντρική θέση στο οικόπεδο. Ο κύριος όγκος του κτιρίου είναι διώροφος. Το ισόγειό του χωρίζεται σε δύο βασικά τμήματα. Το νότιο στέγαζε το «κοκαλάδικο», **(Σχέδιο 9)**, του οποίου ο μηχανολογικός εξοπλισμός έχει απομακρυνθεί και σήμερα λειτουργεί ως ξυλουργείο. Το υπόλοιπο, του οποίου η οροφή έχει καταρρεύσει, περιλαμβάνει δύο λίμπες και δύο σιλό αποθήκευσης καυσίμων και δεψικών υλών, που κτίστηκαν αργότερα μέσα στον υπάρχοντα χώρο. Στον χώρο δίπλα από το σιλό βρίσκεται εγκατεστημένη η πετρελαιομηχανή Peters που έδινε κίνηση, μέσω αξόνων και ιμάντων, σε όλα τα μηχανήματα του βυρσοδεψείου. Ακριβώς πάνω από το χώρο αυτό γίνεται η άλεση των δεψικών υλών, που διοχετεύονται στα σιλό μέσω οπής στο πάτωμα. Στο ίδιο χώρο υπάρχει άξονας που παίρνει κίνηση από τον κύριο άξονα του ισογείου και την μεταφέρει μέσω ιμάντα στο ισόγειο του κτιρίου Α, **(Σχέδιο 13)**.

Το υπόλοιπο τμήμα του ορόφου, πάνω από το ξυλουργείο, **(Σχέδιο 10)**, φιλοξενεί ξύλινες κατασκευές για το στέγνωμα των δερμάτων. Στο χώρο αυτό δεν υπάρχουν τόξα, όπως στον αντίστοιχο του ισογείου, αλλά διπλά μεταλλικά τάυ, που στηρίζουν το δώμα.

Στην ανατολική πλευρά του κτιρίου υπάρχουν δύο ισόγεια κτίσματα : ένας ημιυπαίθριος χώρος διαμορφωμένους με πεσσούς για την εγκατάσταση των βαρελών, και τη στήριξη των αξόνων περιστροφής τους, **(Φωτ. 130)**, και ένα τούβλινο κτίσμα που έχει μπροστά του υπόγεια στέρνα.

Η κατασκευή του κτιρίου Γ υποδηλώνει ότι είναι μεταγενέστερο από τα υπόλοιπα. Διπλά μεταλλικά τάυ χρησιμοποιούνται για την κατασκευή των πρεκιών και την υποστήριξη της στέγης από λαμαρίνα. Είναι ισόγειο, ορθογωνικής κάτοψης, τρίχωρο, με μονόρριχτη στέγη, η οποία έχει καταρρεύσει. Στο δυτικό δωμάτιο του κτίσματος σώζονται τρία μηχανήματα επεξεργασίας και τμήμα του άξονα μετάδοσης της κίνησης, ο οποίος εκτεινόταν καθ' όλο το μήκος της μεγάλης πλευράς. Περιμετρικά του κτιρίου υπάρχουν ξύλινες κατασκευές για το άπλωμα των δερμάτων.

Από τα στοιχεία δομής του συγκροτήματος, **(Σχέδιο 11)**, προκύπτει ότι τα κτίρια Α και Β αποτελούσαν αυτόνομες παραγωγικές μονάδες, οι οποίες μετά την εκμηχάνιση της παραγωγής λειτούργησαν ως ενιαίο συγκρότημα, έχοντας ως κοινό χώρο παραγωγής της κίνησης εκείνο της πετρελαιομηχανής στο ισόγειο του κτιρίου Β.[227]

[227] Βίκη Κοντίζα, Έλενα Λάλου, Φώτης Περράκης, Βυρσοδεψείο Μενέλαου Κορνηλάκη 1853 – 1970, «Ιστορικός Βιομηχανικός Εξοπλισμός Στην Ελλάδα», σελ. 282.

Το βυρσοδεψείο Κορνηλάκη είναι το μοναδικό στη Σύρο που διασώζει στη θέση του ένα μεγάλο μέρος του εξοπλισμού του και ίσως το μόνο στην Ελλάδα που διασώζει εξοπλισμό αυτής της εποχής (τέλος 19ου – αρχές 20ού αιώνα) και αυτής της βυρσοδεψικής τεχνικής. Ο εξοπλισμός αυτός έχει σήμερα παραχωρηθεί από την Κτηματική Τράπεζα στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, που προωθεί το σχέδιο ίδρυσης Μουσείου Βιομηχανίας στην Ερμούπολης. Ωστόσο, το βυρσοδεψείο Κορνηλάκη αποτελεί ολόκληρο ένα πραγματικό μνημείο της ιστορίας της βιομηχανίας στον τόπο μας και θα έπρεπε να κηρυχτεί διατηρητέο, και ύστερα από κατάλληλες εργασίες και υποστηρίξεις των διασωζόμενων τμημάτων του, να παραμείνει ως έχει με τον εξοπλισμό του για να αποτελέσει σημείο επίσκεψης και ξενάγησης, σε συνδυασμό με το εν λόγω Μουσείο και άλλους ιστορικούς τόπους της βιομηχανίας της Ερμούπολης (Νεώριο, ταρσανάς κ.λ.π.).[228]

[228] Βίκη Κοντίζα, Έλενα Λάλου, Φώτης Περράκης, Βυρσοδεψείο Μενέλαου Κορνηλάκη 1853 – 1970, «Ιστορικός Βιομηχανικός Εξοπλισμός Στην Ελλάδα», σελ. 285.

ΤΑ ΤΑΜΠΑΚΙΚΑ ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΣΑΝΑΣ

Τα ταμπάκικα της Δημητσάνας αποτελούν σύνολο με τα υπόλοιπα κτίρια (αλευρόμυλο και μπαρουτόμυλο) του Μουσείου Υδροκίνησης. Τα δύο ερειπωμένα εργαστήρια σταμάτησαν να λειτουργούν κατά τη δεκαετία του '40, ενώ το ταμπάκικο που διαμορφώθηκε για την έκθεση λειτουργούσε μέχρι τη δεκαετία του '70.

Και τα τρία ταμπάκικα κατεργάζονταν λεπτά δέρματα, όπως φαίνεται από τον εξοπλισμό που έχει σωθεί. Υδρεύονταν με αυλάκια από τι Κεφαλάρι του Αϊ- Γιάννη, ενώ η αποχέτευση τους γινόταν μάλλον ελεύθερα και σε καταβόθρες. Αποτελούν συνηθισμένη περίπτωση συνόλου τοποθετημένου έξω από τον οικισμό, το οποίο υδρεύεται από μία πηγή.

Η πιο ενδιαφέρουσα και παλαιά αναφορά για τα ταμπάκικα της Δημητσάνας βρίσκεται στον κτητορικό κώδικα του 17ου αιώνα, του μοναστηριού της Παναγίας της Αιμυαλούς. Στον κώδικα αυτόν, το 1783 οι καλόγεροι σημειώνουν : «Προς τούτοις εκτίσαμε τα εργαστήρια τα ταμπάκικα, η δε έξοδος εις κατασκευή των έστησε γρόσια 1500»[229]

Από το σύνολο τριών εργαστηρίων αποκαταστάθηκε πλήρως το ένα, ώστε να δεχθεί τις χρήσεις του μουσείου. Τα άλλα δύο αποκαταστάθηκαν εν μέρει και συντηρήθηκαν ως μάρτυρες της παλαιάς δραστηριότητας.

Το εργαστήριο, αποτελείται από τους χώρους Β και Γ **(Σχέδιο 16)**. Ο εξοπλισμός που σώζεται σε αυτούς μαρτυρεί τη λειτουργίας μιας μικρής, αλλά καλά οργανωμένης μονάδας.

Ο χώρος Α περιέχει τον βασικό εξοπλισμό για την κατεργασία των δερμάτων και φαίνεται να αποτελεί ξεχωριστό εργαστήριο. Επειδή, ωστόσο, ο εξοπλισμός που σώζεται είναι ελλιπής για την καλή λειτουργία της μονάδας, υποθέτουμε πως το εργαστήριο συμπληρωνόταν κάποτε από ένα δεύτερο δωμάτιο ή όροφο, στην τελευταία φάση όμως πιθανόν να αποτελούσε κομμάτι του εργαστηρίου Β – Γ.

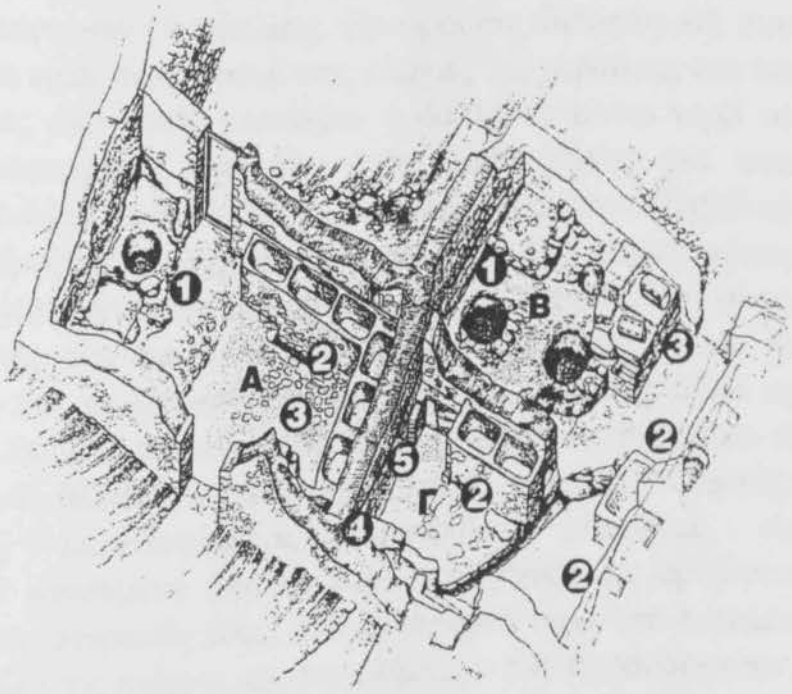
Οι χώροι Β και Γ υδρεύονταν κατευθείαν από το αυλάκι **(4)** που τροφοδοτούσε τη γούρνα και τη δεξαμενή (πιθανότατα στη θέση **5**).

Οι χώροι της προπαρασκευής των δερμάτων είναι καλά διαχωρισμένοι από τους χώρους της δέψης. Συγκεκριμένα, το πλύσιμο και το μαλάκωμα γίνονταν στη γούρνα **(4)** και τη δεξαμενή **(5)**, το ασβέστωμα και η αποτρίχωση στα ασβεστερά **(1)**, μπροστά από τα οποία σώζεται το κατάλληλο για τη δουλειά αυτή δάπεδο. Το άλεσμα των δεψικών υλικών γινόταν με τα λιθάρια **(3)**. Η δέψη γινόταν στις σειρές των λιμπών **(2)**, στις οποίες μάλιστα διακρίνεται οπή για αποχέτευση. Διακρίνονται επίσης και τα αυλάκια απορροής στο δάπεδο. Δεν σώζεται

---

[229] . Τσοτσόρου Στ. ,Οικονομική Και Κοινωνικοί Μηχανισμοί Στον Ορεινό Χώρο,Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 15.

ο κινητός εξοπλισμός του σταδίου της μετάδεψης, δηλαδή του φινιρίσματος του δέρματος, είναι πολύ πιθανό όμως να υπήρχε πάγκος στο δωμάτιο Γ.[230]

(Σχέδιο 16) Ερειπωμένα ταμπάκικα της Δημητσάνας.

[230]. Κορνηλία Ζαρκιά, « Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», σελ. 16.

ΜΟΥΣΕΙΟ ΥΔΡΟΚΙΝΗΣΗΣ

Από τον 16ο αιώνα, που αρχίζει βαθμιαία η οικονομική ανάπτυξη, εμφανίζονται και οι πρώτες τεχνικές εγκαταστάσεις, που σιγά σιγά πληθαίνουν και φτάνουν μέχρι την εκβολή του στον Αλφειό. Παρόμοια βιοτεχνικά συγκροτήματα δημιουργούνται και όπου υπάρχουν μεγάλες πηγές, ακολουθώντας την ροή του νερού που πάει να συναντήσει την κοίτη του Λούσιου. Οι μονάδες αυτές στήριξαν την οικονομία της ευρύτερης περιοχής και εξυπηρέτησαν τις ανάγκες των χωριών (Δημητσάνας, Ζάτουνας, Ζυγοβιστίου, Στεμνίτσας, Ατσίχολου, Βλαχοράφτης), των οικισμών (Σέρβου, Ράδου, Βαλτετσίνικου, κ.α.) και των μοναστηριών (Αιμύαλους, Προδρόμου, Φιλοσόφου), που ο καθένας νομίζει ότι είναι σφηνωμένα στις πλαγιές της χαράδρας του ποταμού.

Όσες από αυτές κινούνταν ή δούλευαν με το νερό του Λούσιου είναι διατεταγμένες στις δύο όχθες κατά μήκος του ποταμού. Στα κεφαλάρια όμως του Αϊ-Γιάννη και του Αϊ-Δημήτρη (Σαβάλα) καθώς και στους χείμαρρους των Βουρλάγκαδων, της Δημητσάνας και της Ζάτουνας που χύνονταν στο ποτάμι, τα εργαστήρια είναι σκαρφαλωμένα στις πλαγιές του φαραγγιού. Η επικοινωνία τους με τα χωριά, τους οικισμούς και τα μοναστήρια γινόταν από δρόμους αλλά κυρίως από μονοπάτια και από πέτρινα γεφύρια που ένωναν τις όχθες του Λούσιου.

Μύλοι άλεθαν κυρίως δημητριακά, αλλά και δεψικές ύλες και κουρασάνι, μπαρουτόμυλοι, νεροτριβές, μαντάνια, νεροπρίονα, εργάζονταν κινούμενα από το νερό που γύριζε τις οριζόντιες και τις κατακόρυφες φτερωτές τους, ενώ τα άφθονα νερά του ποταμού και των πηγών γέμιζαν τις στέρνες και τις « λίμπες » των βυρσοδεψείων.

Το βουητό του νερού μπερδεύονταν με το τρίξιμο της φτερωτής, οι φωνές και τα τραγούδια των γυναικών που πήγαιναν στη νεροτριβή με τον ρυθμικό γδούπο των κομπανιών του μαντανιού, και τα μουγκανητά με τα χωρατά των μυλωνάδων. Όλα όμως πάγωναν όταν κάποιο ατύχημα τίναζε στον αέρα έναν από τους μπαρουτόμυλους. Τα ουρλιαχτά και οι θρηνωδίες έσκιζαν το φαράγγι, όταν το γυναικομάνι ροβόλαγε φρενιασμένο να μάθει ποια σπίτια χτυπήθηκαν από το κακό.

Ο κόσμος εκείνος όμως δεν υπάρχει πια. Σήμερα στο φαράγγι ακούγεται μόνο ο ήχος της αδιάκοπης ροής του νερού που τυλίγει τον απέραντο σιωπηλό ερειπιώνα. Πάνω από εκατό υδροκίνητες εγκαταστάσεις έχει καταγράψει η έρευνα.[231] Οι περισσότερες είναι γκρεμισμένες, τα βάτα έχουν φυτρώσει πάνω στα ερείπια και σκεπάζουν τους διαλυμένους μηχανισμούς. Ανάμεσά τους, μέσα στην ίδια εγκατάλειψη, ξεχώριζε το συγκρότημα των πηγών του Αϊ-Γιάννη, που

---

[231] Νομικός Στ. - Οικονόμου Μ, «Μουσείο Υδροκίνησης Δημητσάνας», Αθήνα 1990, ΕΤΒΑ, σελ. 5.

βρίσκεται ανατολικά της Δημητσάνας, ανάμεσα στο Παλιοχώρι και τη Μονή Αιμυαλών. Το βιοτεχνικό αυτό συγκρότημα ονομαζόταν Μαραδοχώρι και ήταν το μεγαλύτερο της περιοχής.

Το Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ επέλεξε τα τρία κτίσματα που βρίσκονται αμέσως κάτω από το πλάτωμα του Κεφαλαριού του Αϊ-Γιάννη για να δημιουργηθεί εκεί ένα Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης, με σκοπό να αναπαρασταθεί, αφού δεν γίνεται να αναστηθεί, η ζωή στο φαράγγι. Σύγχρονες μουσειολογικές μέθοδοι (κείμενα, φωτογραφίες, σχέδια βιντεοταινίες κ.ά.) έρχονται να υπηρετήσουν αυτό τον στόχο.

Η προσπέλαση στα χωρίς στέγες εργαστήρια με τους σκεπασμένους από τα βάτα τοίχους ήταν πολύ δύσκολη. Τα μονοπάτια είχαν εξαφανιστεί, μόνο λίγα ίχνη καλντεριμιών μαρτυρούσαν τα παλιά περάσματα, ενώ νέες στενές δίοδοι οδηγούσαν σε ορισμένα σύγχρονα ποτιστικά κτήματα.

Ο βαθμός της επέμβασης έπρεπε να είναι περιορισμένος για να αποφευχθούν εξωραϊσμοί και ψευδορομαντισμοί. Διατηρήθηκε η βλάστηση, το χώμα, το λιθόστρωτο, για να μην αλλοιωθεί το φυσικό περιβάλλον. Οι προσπελάσεις όμως διαπλαντύθηκαν όπου ήταν απαραίτητο για την ασφαλή και άνετη μετακίνηση των επισκεπτών του μουσείου.

Οι επεμβάσεις στα κελύφη των κτιρίων έγιναν με σεβασμό, ώστε να διασωθούν τα πολύτιμα στοιχεία που μας παρέδωσε η εξαντλητική εθνολογική έρευνα και η αρχιτεκτονική αποτύπωση των κτισμάτων. Οι νέες κατασκευές (η αποθήκη, η στέρνα, τα κιόσκια, η κρήνη, τα άνδηρα με τα κάγκελα προστασίας) εντάχθηκαν στο χώρο διαφοροποιούμενες διακριτικά από τις παλιές με την μορφή και τα υλικά τους. Με την αντιμετώπιση αυτή ελπίζουμε ότι συμβάλλουμε στο διαχωρισμό ανάμεσα στο παραδοσιακό στοιχείο, το οποίο οφείλει να διατηρηθεί, και στο εύπεπτο «παραδοσιακό» κακέκτυπο που έχει γίνει της μόδας και αλλοιώνει ανελέητα τους οικισμούς, τα μεμονωμένα κτίσματα, τις εκκλησίες και τις μονές μας, **(Φωτ. 133)**.

Τον επισκέπτη στην πορεία του συνοδεύει ένα ρυάκι που ξεκινάει από την στέρνα **(1)**, δίπλα στο σύγχρονο κιόσκι **(2)** όπου εκτίθονται οι χάρτες της περιοχής.

Η διαδρομή συνεχίζεται προς το κτίριο του αλευρόμυλου **(3)**, που στεγάζει στον κύριο χώρο του ένα μύλο και μια νεροτριβή, και προς την κατοικία του μυλωνά.[232] Εδώ ο προσεκτικός παρατηρητής θα διακρίνει τις δύο φάσεις της στέγασης του κτιρίου, την πρώτη θολωτή και την

---

[232]. Νομικός Στ. - Οικονόμου Μ, «Μουσείο Υδροκίνησης Δημητσάνας», Αθήνα 1990, ΕΤΒΑ, σελ. 6 – 7.

δεύτερη ξυλόστεγη, που υποδεικνύονται με κατάλληλους αρχιτεκτονικούς χειρισμούς.

Μέσα στο χώρο του εργαστηρίου σχέδια και κείμενα επεξηγούν τον τρόπο κατασκευής και λειτουργίας των υδροκίνητων μηχανισμών με οριζόντια η όρθια φτερωτή. Αναφέρονται στη διαδικασία μεταποίησης από τον καρπό στο αλεσμένο προϊόν και επεξηγούν την χρησιμότητα της νεροτριβής στην υφαντική.

Στο δωματιάκι με το τζάκι που στέγαζε την κατοικία του μυλωνά ο σημερινός επισκέπτης καλείται να φανταστεί τη στρωμνή που στήνονταν κάθε βράδυ (και μαζεύονταν το πρωί) στο πατάρι για να κοιμηθεί παραταγμένη η κατά κανόνα πολυμελής οικογένεια του μυλωνά.

Οι γκραβούρες που εκτίθενται στο χώρο του ισογείου εκφράζουν τον εντυπωσιασμό των ξένων περιηγητών από το αρκαδικό τοπίο.

Τα ερείπια δύο βυρσοδεψείων, κάτω από τον εξώστη του μυλωνά **(4)**, καθαρίστηκαν και στερεώθηκαν μαζί με τις λίμπες τους. Εδώ ο επισκέπτης μπορεί να διαπιστώσει ότι παρά την εγκατάλειψη, που οδήγησε στην κατάρρευση του δίδυμου βυρσοδεψείου, οι ασβεσταριές, οι πέτρες σύνθλιψης, οι στέρνες, οι λίμπες είναι όπως της άφησαν οι τελευταίοι τεχνίτες στην δεκαετία του ΄50. Η επίσκεψη στο αποκατεστημένο βυρσοδεψείο, που βρίσκεται χαμηλότερα, θα διαφωτίσει τον επισκέπτη για την λειτουργία του.

Έξω από τον μύλο, μπροστά στην αυλή του βυρσοδεψείου, κατασκευάστηκε ένα πρόχειρο στέγαστρο, όπως αυτό που προφύλασσε το ροκοκάζανο **(5)** που στηνόταν κατά περιόδους και ύστερα από σχετική άδεια για την παραγωγή ρακής. Ο πρόχειρος χαρακτήρας του στεγάστρου οφείλεται στην ολιγοήμερη διάρκεια της εργασίας αυτής.

Ακριβώς απέναντι βρίσκεται ένα διώροφο κτίσμα **(6)**, κάτω το παχνί και πάνω η κατοικία του βυρσοδέψη, που διατηρεί τα αρχικά μορφολογικά της στοιχεία. Ένα τζάκι ζέσταινε το μονόχωρο κτίσμα που στεγάζει σήμερα τα γραφεία του Μουσείου.

Δίπλα σε χαμηλότερη στάθμη, βρίσκεται το βυρσοδεψείο **(7)** **(Σχέδιο 16).** Το κτίριο αυτό, επειδή πρόσφατα καταστράφηκε ολοκληρωτικά, ξαναχτίστηκε από την αρχή. Στο εσωτερικό έχουν αποκατασταθεί όλες οι εργαστηριακές του εγκαταστάσεις και οι σχετικές διαδικασίες που λάμβαναν χώρα σε αυτές σχολιάζονται αναλυτικά. Οι εκθετικές μονάδες αναφέρονται στην ιστορία και τις χρήσεις του δέρματος αλλά και στις φάσεις επεξεργασίας του, ενώ μία βιντεοταινία συμπληρώνει τις γνώσεις του επισκέπτη.

Απέναντι από το βυρσοδεψείο κατασκευάστηκε το κιόσκι **(8)**, όπου είναι οι χώροι υγιεινής του Μουσείου. Πιο πάνω έχει διαμορφωθεί ένα πλάτωμα με υπαίθριο καθιστικό και μία κρήνη **(9)** για να ξεκουράζεται και να ξεδιψάει ο επισκέπτης.

Ακολουθώντας το λιθόστρωτο, φτάνει κανείς πρώτα σε ένα πλάτωμα, όπου διαμορφώνεται μία φυσική δεξαμενή **(10)** που δεχόταν τα νερά από την υπερχείλιση της κρέμασης, και στην συνέχεια στον μπαρουτόμυλο **(11)**.

Το κτίσμα αυτό ήταν αλευρόμυλος με οριζόντια φτερωτή και μετασκευάστηκε σε μπαρουτόμυλο με όρθια φτερωτή, όταν στην δεκαετία του ΄60 επιχειρήθηκε εδώ η εγκατάσταση ενός αντιγράφου του μηχανισμού ενός μπαρουτόμυλου με κοπάνια. Στην αποκατάσταση του ανατολικού τοίχου του κτιρίου είναι εμφανή τα ίχνη των δύο οικοδομικών φάσεων.

Ο τύπος του μπαρουτόμυλου με τα κοπάνια που λειτουργεί σήμερα, μετά την προσεκτική αποκατάσταση που επέτρεψε η ενδελεχής έρευνα, χρησιμοποιήθηκε στην Δημητσάνα κατά την Επανάσταση του '21 και ως τις αρχές του αιώνα μας. Τότε αντικαταστάθηκε από έναν άλλον μηχανισμό με κωνική πέτρα που συναντάμε ακόμη στα εγκαταλελειμμένα μπαρουτάδικα του Λούσιου.

Οι εκθετικές επιφάνειες πληροφορούν τον επισκέπτη για τις φάσεις παραγωγής και την επεξεργασία της μπαρούτης, αλλά και την σημασία αυτής της παραγωγής κατά την διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Η μουσειοδιδακτική πληροφόρηση συμπληρώνεται από την σχετική βιντεοταινία που προβάλλεται μέσα στον μπαρουτόμυλο.[233]

Ο νερόμυλος και η νεροτριβή

Ενέργεια

Η ενέργεια, δηλαδή η ικανότητα παραγωγής κάποιου έργου (όχι υποχρεωτικά αντιληπτού) αποτελεί την θεμελιώδη προϋπόθεση ύπαρξης ζωής στη γη και είναι παρούσα σε όλα τα στάδια της εξέλιξης των ανθρώπινων ομάδων.

Κύρια πηγή ενέργειας που συντηρεί το πλανητικό μας σύστημα είναι ο ήλιος. Μας παρέχει θερμότητα, φως και μέσο της φωτοσύνθεσης οξυγόνο, τροφές, καύσιμα κ.ά. Όλες οι άλλες μορφές ενέργειας θεωρούνται παράγωγα της ηλιακής.

Οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν αρχικά και για πολλές χιλιετίες τη μυϊκή ενέργεια του σώματός τους για εξεύρεση τροφής και την ενέργεια της φωτιάς για θέρμανση και φωτισμό. Αργότερα, άρχισαν να χρησιμοποιούν και άλλες πηγές ενέργειας και να χρησιμοποιούν τις ήδη γνωστές σε νέες χρήσεις : την ηλιακή (καλλιέργειες, στέγνωμα καρπών, φύλλων, δερμάτων και πήλινων σκευών, αλυκές), τη φωτιά (παρασκευή

[233] Νομικός Στ. - Οικονόμου Μ, «Μουσείο Υδροκίνησης Δημητσάνας», Αθήνα 1990, ΕΤΒΑ, σελ. 8 - 9.

τροφής, κατασκευή ξυλοκάρβουνου, ψήσιμο πήλινων αντικειμένων, μεταλλοτεχνία, απόσταξη), τη ζωική (αγροτικές εργασίες, μεταφορές, άλεσμα, άντληση), την υδραυλική (μεταφορές σε ποτάμια, άλεσμα, άντληση, πριόνισμα, επεξεργασία υφαντών) και την αιολική (μεταφορές με ιστιοφόρα, άλεσμα, άντληση, πριόνισμα).

Παράλληλα χρησιμοποιήθηκαν νέα μέσα μετατροπής και πολλαπλασιασμού των δυνάμεων (κυρίως ο οδοντωτός τροχός και η τροχαλία) με αποτέλεσμα την επέκταση αλλά και την διαφοροποίηση των μορφών χρήσης τους.

Ως το τέλος της προβιομηχανικής εποχής (18ος αι.) η εκμετάλλευση αφορούσε μόνο τις φυσικές, ήπιες, ανανεώσιμες, ανεξάντλητες, παραδοσιακές, άμεσα χρησιμοποιούμενες, συμβατικές, ακίνδυνες για τον άνθρωπο και το φυσικό περιβάλλον πηγές.

Τους δύο τελευταίους αιώνες ανακαλύφθηκαν νέες πηγές και μορφές ενέργειας (ατμός, πετρέλαιο, ηλεκτρισμός, διάσπαση ατόμου κ.ά.). Σήμερα, παράλληλα με τη χρήση αυτών των πηγών, γίνεται σοβαρή προσπάθεια αξιοποίησης με σύγχρονες μεθόδους των μορφών ενέργειας της προβιομηχανικής εποχής που παρέχονται αφειδώς από τη φύση. Το πλεονέκτημά τους είναι ότι για χιλιάδες χρόνια προβλέπεται ότι θα παραμείνουν σχεδόν αμετάβλητες και γι' αυτό ο σύγχρονος άνθρωπος ελπίζει ότι θα δώσουν ικανοποιητικές και παράλληλα μη καταστροφικές για το περιβάλλον λύσεις στο ενεργειακό πρόβλημα.

Υδραυλική ενέργεια

Στο Μουσείο εκτίθενται μηχανισμοί που παράγουν διαφόρων μορφών έργα χρησιμοποιώντας την υδραυλική ενέργεια.

Εκμετάλλευση της ενέργειας που μπορεί να προσφέρει το νερό, γίνεται με δύο μορφές :

- Την κινητική, που παράγεται μόνο από την φυσική ροή του νερού ή σε συνδυασμό με μικρή υδατόπτωση.
- Τη δυναμική, που παράγεται από υδροστατική πίεση προκαλούμενη από διαφορά στάθμης.

Η χρήση της υδρενέργειας θεωρείται το πιο σημαντικό βήμα στην εξέλιξη των μέσων που χρησιμοποιούσε ο άνθρωπος για παραγωγικούς σκοπούς (άλεσμα, άντληση, πριόνισμα κ.ά.), διότι για πρώτη φορά αξιοποίησε τη δύναμη του νερού για κίνηση απλών στην αρχή μηχανισμών αντί της ανθρώπινης ή ζωικής μυϊκής ενέργειας, αυξάνοντας έτσι σημαντικά την παραγωγική ικανότητα.

Η λειτουργία των υδροκίνητων μηχανισμών γινόταν μέσο μικρού ή μεγάλου υδροτροχού (φτερωτής), όρθια ή οριζόντια τοποθετημένη, τον οποίο με διαφόρους τρόπους περιέστρεφε η δύναμη του νερού. Η εφεύρεση του υδροτροχού είναι πολύ παλιά. Σε επιγραφές των

Σουμερίων αναφέρεται κάποια υδρομηχανή άγνωστης χρήσης. Θεωρείται βέβαιο ότι στην Ούρ Βαβυλωνίας , στην Μεσοποταμία, χρησιμοποιήθηκαν τροχοί ανύψωσης νερού με φτερά από κεραμικές πλάκες για υδροδότηση και πότισμα, που είναι και η πιο παλιά χρήση τους, ίσως δε και για άλεσμα σιταριού. Η περιστροφή αυτών των τροχών άλλοτε γινόταν από ζώα και άλλοτε από την δύναμη του ρεύματος των ποταμών.

Αρχικά η υδραυλική ενέργεια χρησιμοποιήθηκε σχεδόν αποκλειστικά για άλεσμα, αργότερα όμως γενικεύτηκε η χρήση της. Στην Ελλάδα, ως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο κινούσε μηχανισμούς μύλων, νεροπρίονων, μαντανιών, λιοτριβιών κ.ά. για άλεσμα, πριόνισμα, κρούση, τριβή, σύνθλιψη, για παραγωγή των αντίστοιχων προϊόντων. Σήμερα αξιοποιείται κυρίως στην παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος.

Σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζε η ποσότητα (όγκος) και η ταχύτητα της ροής του νερού όπως το ύψος της υδατόπτωσης στη χρήση όρθιων τροχών, ενώ για τους οριζόντιους σημασία είχε η επαρκής υψομετρική διαφορά (διαφορά στάθμης) της υδατόπτωσης ή του υδατόπυργου που αντιστάθμιζε την μικρή παροχή.

Οι όρθιοι υδροτροχοί ήταν αρχικά τοποθετημένοι πάνω από το ρεύμα του νερού που παρασύροντας τα πτερύγιά τους, τους περιέστρεφε. Τον 5ο αιώνα μ.Χ., οι Ρωμαίοι μηχανικοί σκέφθηκαν να οδηγήσουν το νερό πάνω από τον τροχό, ώστε πέφτοντας να αξιοποιείται εκτός από την κίνηση και η βαρύτητά του (υδατόπτωση). Από τότε οι τροχοί κατασκευάζονταν με πολύ μεγαλύτερη διάμετρο. Οι ίδιοι τροχοί αξιοποίησαν επίσης τη ροή της παλίρροιας (παλιρροιόμυλοι) και μεγάλων πλωτών ποταμών σε μύλους προσαρμοσμένους σε αγκυροβολημένα ποταμόπλοια.

Οι οριζόντιοι υδροτροχοί ήταν πάντοτε τοποθετημένοι στο κάτω μέρος της υδατόπτωσης ή του υδατόπυργου και το νερό εκτοξευόταν στα πτερύγιά τους σχεδόν οριζόντια.[234]

Η μετάδοση της κίνησης από την φτερωτή προς το μηχανισμό που κινούσε, ανάλογα με τον τρόπο λειτουργίας του, γινόταν με συστήματα αξόνων και γραναζιών αν έπρεπε να παραμείνει κυκλική (μύλοι), ή με την βοήθεια εκκεντροφόρου (μαντάνια) ή στροφαλοφόρου άξονα (νεροπρίονα) αν μετατρεπόταν σε παλινδρομική.

Οι υδροκίνητες εγκαταστάσεις της προβιομηχανικής Ελλάδας υπολογίζονται σε περισσότερες από 30.000 . Κατά μήκος του Λούσιου, σύμφωνα με τις έρευνες του ΠΤΙ ΕΤΒΑ, υπήρχαν πάνω από εκατό. Στο χώρο του Μουσείου δεν έχουν ανακατασκευαστεί τρεις υδροκίνητες μηχανές : το μαντάνι, το νεροπρίονο και το λιοτρίβι, οι οποίες

[234] Νομικός Στ. - Οικονόμου Μ, «Μουσείο Υδροκίνησης Δημητσάνας», Αθήνα 1990, ΕΤΒΑ, σελ. 10 - 11.

χρησιμοποιήθηκαν σε μεγάλη έκταση σε πολλές περιοχές του ελληνικού χώρου.

Το μαντάνι (ή μπαντάνι), **(Φωτ. 134)**, που λειτουργούσε στη Γαλλία από τον 11ο αιώνα, χρησίμευε στην κατεργασία των μάλλινων υφασμάτων με κτυπήματα, για να γίνουν πιο συνεκτικά. Ήταν μια μηχανή εξ ολοκλήρου ξύλινη, τοποθετημένη σε φυσική πλαγιά για να διευκολύνεται η κατασκευή της κρέμασης. Πρόκειται για ένα σκελετό, από το πάνω μέρος του οποίου κρέμονται συνήθως τέσσερα κοπάνια, που κινούμενα παλινδρομικά κτυπούν τα μουσκεμένα υφάσματα σε κοίλωμα (κορίτα) σκαλισμένο σε χονδρό, οριζόντια τοποθετημένο κορμό ή πιο σπάνια σε μαρμάρινη γούρνα.

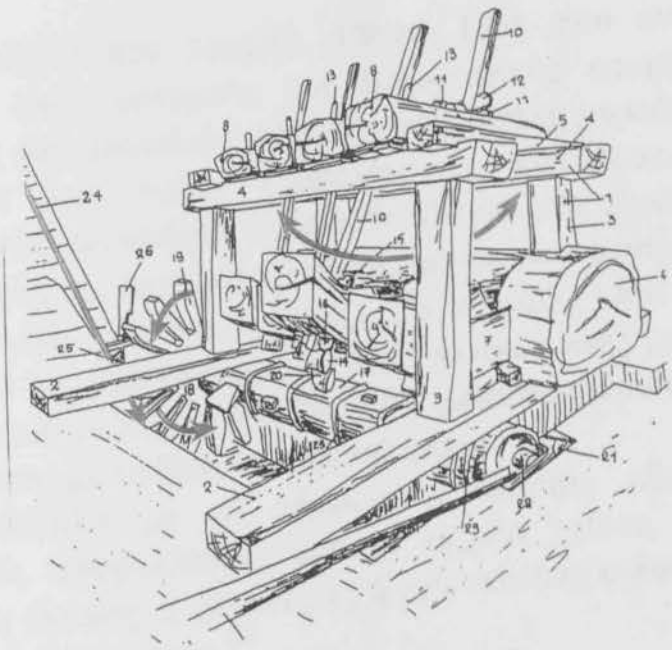
Η μικρή όρθια φτερωτή, που βρισκόταν έξω από την κύρια κατασκευή και στο κατώτερο σημείο της, γύριζε τον οριζόντιο εκκεντροφόρο άξονα από τον οποίο προεξείχαν σφήνες (έκκεντρα). Με την περιστροφή, τα έκκεντρα σκάλωναν σε αντίστοιχες προεξοχές που κρέμονταν από τα κοπάνια και τα απομάκρυναν από την κατακόρυφη θέση τους. Όταν οι σφήνες του άξονα τα άφηναν ελεύθερα, επέστρεφαν με ορμή και επακολουθούσε η κρούση τους. Τα μαντάνια συνήθως αποτελούσαν τμήμα υδροκίνητων συγκροτημάτων που περιελάμβαναν νεροτριβές και αλευρόμυλους με τον ίδιο χειριστή-μυλωνά.

Το νεροπρίονο, **(Φωτ. 135)**, δεν αποτελούσε μόνιμη εγκατάσταση αλλά το συναρμολογούσαν εκεί όπου υλοτομούσαν κάθε φορά, μεταφέροντας τα εξαρτήματά του (φτερωτή, πριόνι, στρόφαλο κ.ά.) και κατασκευάζοντας νέα βάση. Η θέση που επέλεγαν βρισκόταν πάντοτε σε πλαγιά με μεγάλη κλίση, ώστε να είναι δυνατή η προσκόμιση με ολίσθηση πάνω σε κατρακύλια ή ξυλόδρομους των κορμών, αλλά και η τοποθέτηση με τη σωστή γωνία των βαγενιών της υδατόπτωσης, τα οποία οδηγούσαν το νερό στην όρθια ξύλινη μικρή φτερωτή.

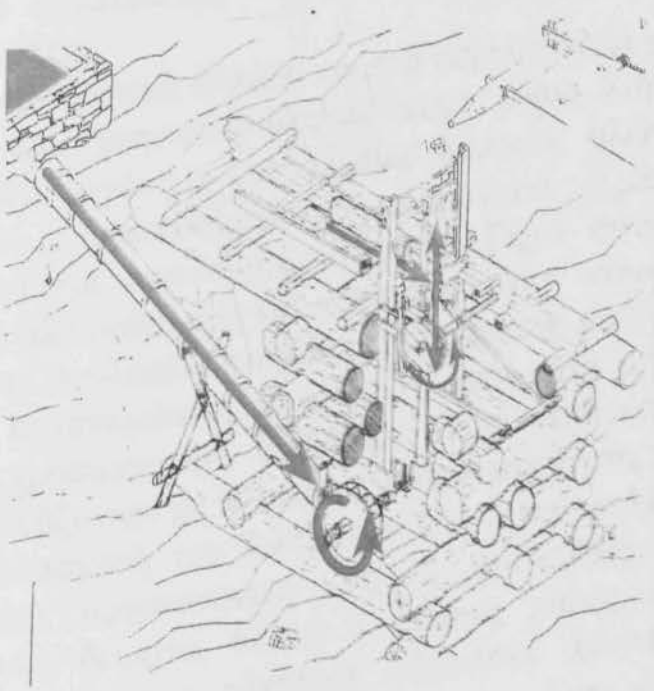
Οι μηχανισμοί του ήταν δύο : ο κινητικός του πριονιού και ο προωθητικός του κορμού που θα σχιζόταν. Και οι δύο ήταν στερεωμένοι στην ντάνα, δηλαδή τη βάση την οποία αποτελούσαν επάλληλες σειρές από δύο τρία κομμάτια χονδρών κορμών, τοποθετημένες σταυρωτά η καθεμιά ως προς την από κάτω της.

Η φτερωτή περιέστρεφε τον οριζόντιο άξονα στο κάτω μέρος της ντάνας και αυτός, μέσο μεταλλικού στροφάλου (άξονα), έδινε κατακόρυφη παλινδρομική κίνηση στο πλαίσιο του όρθιου πριονιού, το οποίο έσχιζε κατά μήκος τον βαθμιαίο προωθούμενο κορμό.

Η έλλειψη ορεινής οδοποιίας, που καθιστούσε αδύνατη την μεταφορά μεγάλων κορμών, ήταν ένας από τους βασικούς λόγους ανάπτυξης των εγκαταστάσεων νεροπρίονων στα ελληνικά δάση. Αυτά παρήγαν την ενχώρια πριστή (πριονιστή) κυρίως ξυλεία ως την επικράτηση των πετρελαιοκίνητων μηχανών.

(Φωτ. 134) Το μαντάνι.

(Φωτ. 135) Το νεροπρίονο.

Το υδροκίνητο λιοτρίβι, **(Φωτ. 136)**, που αντικατάστησε το ζωοκίνητο είναι εφεύρεση της βιομηχανικής εποχής. Προϋπόθεση λειτουργίας του αποτελεί η ύπαρξη ροής μεγάλης ποσότητας νερού που περιέστρεφε την όρθια εξωτερική με φατνώματα φτερωτή σε εγκαταστάσεις παραγωγής λαδιού. Η κίνηση στα υδροκίνητα λιοτρίβια από τον άξονα της φτερωτής μεταδιδόταν σε έναν όρθιο οδοντωτό τροχό που γύριζε ένα οριζόντιο γρανάζι. Το γρανάζι, μέσο του άξονά του, περιέστρεφε τις μυλόπετρες που ήταν συνδεδεμένες με αυτό πάνω στο αλώνι. Σε αυτά τα εξελιγμένα λιοτρίβια μετατράπηκαν τα ως τότε ξύλινα πιεστήριά τους με τη βίδα τους σε σιδερένια.

Παράλληλα με το υδροκίνητο λιοτρίβι, εξακολούθησαν να λειτουργούν, απαράλλακτες από τα αρχαία χρόνια, και μάλιστα σε μεγαλύτερη έκταση, ή ζωοκίνητες ή χειροκίνητες εγκαταστάσεις μικρής παραγωγικής ικανότητας.[235]

Ο νερόμυλος

(Φωτ. 137). Στον ελληνικό χώρο λειτούργησαν και οι δύο βασικοί τύποι νερόμυλου : ο παλιότερος « ρωμαϊκός » με την όρθια εξωτερική φτερωτή και ο νεώτερος με την μικρότερη οριζόντια εσωτερική, που ονομάστηκε «ανατολικός » ή « ελληνικός » γιατί εξαπλώθηκε στο βυζαντινό κράτος.

Στην ηπειρωτική Ελλάδα και στα μεγάλα νησιά χτίστηκαν χιλιάδες νερόμυλοι που χρησιμοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο για παραγωγή αλευριού και λιγότερο για άλεσμα δεψικών υλών, χρήσιμων στα βυρσοδεψεία (ταμπακόμυλοι), μπαρουτιού (μπαρουτόμυλοι) ή κουρασανιού για οικοδομικές εργασίες. Είχαν συνήθως ένα ζευγάρι μυλόπετρες (μονόφθαλμοι) και σπανιότερα, όταν υπήρχε πολύ νερό μόνο το χειμώνα, δούλευαν εποχιακά (ξερόμυλοι) και πολύ συχνά τους βρίσκουμε οργανωμένους σε συγκροτήματα κατά μήκος της ποταμιάς, για να το χρησιμοποιούν διαδοχικά. Όταν ήταν κτισμένη κοντά στο χωριό, συνδυάζονταν με την κατοικία της οικογένειας του μυλωνά.

Η κατασκευή του κτίσματός τους ήταν απλή, προσαρμοσμένη στην τοπική αρχιτεκτονική (στέγες κεκλιμένες με κεραμίδια ή σχιστόπλακες, δώματα, θόλοι). Ο κύριος χώρος, ορθογωνικός κατά κανόνα, στέγαζε τον αλεστικό μηχανισμό (μυλόπετρες, κοφινίδα, αλευροκασέλα) σε μία από τις άκρες του. Στην άλλη, περίμεναν οι πελάτες, γίνονταν οι συναλλαγές και η αποθήκευση.

Κάτω από τις μυλόπετρες, υπήρχε ένας μικρός χώρος (η χούρχουρη ή ζωριό) όπου ήταν εγκατεστημένος ο κινητικός μηχανισμός,

---

[235] Νομικός Στ. - Οικονόμου Μ, «Μουσείο Υδροκίνησης Δημητσάνας», Αθήνα 1990, ΕΤΒΑ, σελ. 12 – 13.

δηλαδή η φτερωτή με τα εξαρτήματά της, και κατέληγε το φυσούνι του βαγενιού ή του υδατόπυργου. Από αυτό εκτοξευόταν το νερό στα πτερύγιά της και την περιέστρεφε. Η κίνηση μεταδιδόταν με τον κατακόρυφο άξονα απευθείας στην πάνω μυλόπετρα η οποία γύριζε και άλεθε τον καρπό που έπεφτε από την κοφινίδα.

Στην περιοχή της Δημητσάνας χρησιμοποιούσαν μυλόπετρες που έφερναν σε κομμάτια από το μύλο και τις συναρμολογούσαν επί τόπου, δένοντάς τες με τσέρκια. Στην Πελοπόννησο λειτούργησαν και οι δύο τύποι της νεροτριβής : οι γυριστές με μεγαλύτερη διάμετρο αλλά μεγαλύτερο βάθος (ύψος). Στις γυριστές, το νερό εκτοξευόταν υπό κλίση από το στόμιο του βαγενιού στο τοίχωμα του κάδου και δημιουργούσε έτσι περιστροφική κίνηση (γυριστή), που κατέβαζε τα ρούχα με τη δίνη του κέντρου και τα ανέβαζε περιφερειακά. Στις βουτηχτές, το βαγένι ήταν πιο όρθιο και το νερό εκτοξευόταν σχεδόν κατακόρυφα, δημιουργώντας καθοδική και ανοδική κίνηση χωρίς δίνη, ανεβοκατεβάζοντας τα ρούχα.

Στην περιοχή της Δημητσάνας (από την Καρκαλού ως τη Γορτύνα), δούλευαν ως τα μέσα του 20ου αιώνα είκοσι περίπου στεγασμένες ή υπαίθριες νεροτριβές. Η τέχνη του νεροτριβιάρη ή ντριστελιάρη φαινόταν από τον σωστό υπολογισμό του χρόνου παραμονής στο κάδο κάθε είδους υφαντού. Αν το υφαντό έμενε λιγότερο, το αποτέλεσμα δεν ήταν ικανοποιητικό, ενώ αν έμενε περισσότερο μπορούσε να υποστεί ανεπανόρθωτη ζημιά. Γι' αυτό πάντα έβαζε μαζί όμοιας κατασκευής ρούχα.

Οι νεροτριβές είναι τα μόνα από τα υδροκίνητα προβιομηχανικά εργαστήρια που εξακολουθούν, εκσυγχρονισμένες, να λειτουργούν ιδίως στην κεντρική και τη βόρεια Ελλάδα, κυρίως για πλύσιμο. [236]

[236] Νομικός Στ. - Οικονόμου Μ, «Μουσείο Υδροκίνησης Δημητσάνας», Αθήνα 1990, ΕΤΒΑ, σελ. 14 - 15.

ΕΛΑΙΟΤΡΙΒΕΙΑ

Η Λέσβος από την αρχαιότητα και μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα παρήγαγε καλό κρασί και μάλιστα σε ποσότητα. Σήμερα όμως στην Λέσβο έχει σταματήσει η καλλιέργεια αμπελιών και η παραγωγή κρασιού.

Πολλά έχουν γραφτεί για την ιστορία της ελιάς, γιατί σιγά σιγά αντικατέστησε τα αμπέλια, και γιατί έφθασαν οι άνθρωποι στο σημείο πολλές φορές να ξεριζώνουν πευκόφυτες περιοχές και να αντικαθιστούν τα πεύκα με λιόδεντρα. Αυτή η ευμάρεια είχε σαν επακόλουθο να καλλιεργείτε μόνο η ελιά και να εξαρτάται η Λέσβος από τα λοιπά εισαγόμενα προϊόντα : ακόμη και σήμερα εξακολουθεί να υπάρχει η ίδια νοοτροπία, πράγμα που δύσκολα θα τους κάνει να προσανατολιστούν σε άλλες καλλιέργειες, για το καλό της οικονομίας του νησιού.

Από τα μέσα του περασμένου αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, στη Λέσβο κτίζονται το ένα μετά το άλλο – μεγαλόπρεπα κτίρια – εργοστάσια για την έκθλιψη της ελιάς, αλλά και σαπωνοποιεία, αλευρόμυλοι κ.α.

Στα 1909, στο βιβλίο « Συνοπτική Ιστορία και Τοπογραφία της Λέσβου », ο Οικονόμος Τάξης γράφει : « Τοιαύτα καλώς λειτουργούντα, ατμοκίνητα τα πλείστα εργοστάσια εν Λέσβο υπάρχουσιν νυν περί τα 125 ήτοι, 57 ελαιοτριβεία, 8 αλευροποιία, 17 βυρσοδεψεία, 35 σαπωνοποιεία, 5 πυρηνελαιοεργοστάσια, 1 μακαρονοποιείον, 1 νηματουργείον, 1 μηχανουργείον, και 1 υφαντουργείον, (κάμποτ) τελευταίως ». Η Λέσβος λοιπόν βλέπουμε ότι διέθετε μία πολύ καλή και ραγδαία αναπτυσσόμενη βιομηχανία. Βρισκόμαστε περίπου στην εποχή της Κομμούνας του Παρισιού και στην υπόλοιπη ημιφεουδαρχική Ελλάδα γίνονται αισθητοί οι αστικοδημοκρατικοί μετασχηματισμοί, και οι βιομηχανικές μετεξελίξεις στην Ευρώπη, **(Χάρτης 3)**.

Στη Λέσβο όμως τα ιστορικά δεδομένα ήταν διαφορετικά πρίν εκατό χρόνια, αφού η οικονομία ήταν διαφορετική. Τα ελαιοτριβεία ξεφυτρώνουν το ένα μετά το άλλο, και μαζί μ' αυτά ξεφυτρώνουν και σαπωνοποιεία, Παπουτσάνηδες, Αλεπουδέληδες κ.α. Επίσης αναπτύχθηκε εξίσου και το εμπόριο.[237]

Μέσα στην Τουρκοκρατία λοιπόν, τα λιμάνια έσφυζαν από ζωή και κίνηση. Λιοτρίβια, σαπουντζίδικα, μηχανουργεία, υφαντήρια, ταμπακάρια, δουλεύουν ασταμάτητα. Από την άλλη πλευρά, οι Λέσβιοι οργανώνονταν σε «Ισνάφια» και κρατούσαν στα χέρια τους το εμπόριο. Τον πλούτο που αποκόμισαν οι έμποροι εκείνης της εποχής, τον βλέπουμε και σήμερα στις πανάκριβες νεοκλασικές κατοικίες που

---

[237] . Νίκος Σηφουνάκης, «Βιομηχανικά Κτίρια Στη Λέσβο», Ελαιοτριβεία – Σαπωνοποιεία 19ος Και Αρχές 20ού αιώνα, σελ. 11 - 13.

(Χάρτης 3) Λέσβος.

έφτιαξαν στην Μυτιλήνη, Πλωμάρι, Αγία Παρασκευή, Πολιχνίτο και αλλού. Μαζί με τους πλούσιους υπήρχαν και οι εργάτες της ελιάς, αυτοί δεν είχαν βιομηχανικά κτίρια δεν είχαν γη «μεσέτια» να την δουλεύσουν.

Η βιομηχανία λοιπόν γέννησε το εμπόριο, το εμπόριο έφερε τον πλούτο, ο πλούτος την εκμετάλλευση και η εκμετάλλευση γέννησε τον συνεταιρισμό. Οι συνεταιριστική ιδέα, με κύριο άξονα το λάδι αναπτύχθηκε δυναμικά στην Λέσβο περισσότερο από όποιο άλλο μέρος της Ελλάδας. Ξεκίνησε από το λαό τον ίδιον για να ξεφύγει από την εκμετάλλευση των ιδιωτικών ελαιοτριβείων.

Σήμερα η καινούρια τεχνολογία – φυγόκεντρα μηχανήματα – που αύξησε την ημερήσια παραγωγή έκθλιψης ελιάς, η μετανάστευση που έφερε την εγκατάλειψη των ελαιώνων, η μη ανανέωση των λιόδεντρων γερασμένα έχουν μικρή παραγωγικότητα, είχε σαν αποτέλεσμα να θέσει εκτός λειτουργίας, στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60, το μεγαλύτερο μέρος των κτιριακών εγκαταστάσεων των λιοτριβιών, που παρά την εγκατάλειψη και την φθορά του χρόνου, εντυπωσιάζουν τον επισκέπτη με την μοναδικότητα του αρχιτεκτονικού συνόλου. Νιώθουμε ότι η συμμετρία και η αυστηρότητα πολλές φορές αυτών των κτιρίων, που η τεχνοτροπία τους θυμίζει εγγλέζικη αρχιτεκτονική έχει δεθεί με το Λεσβιακό τοπίο. Οι μορφολογικές λεπτομέρειες των όψεων αντιγράφουν εκείνες των σπιτιών της ελληνικής λαϊκής αρχιτεκτονικής. Η Βιομηχανική αρχιτεκτονική της Λέσβου κλείνει μέσα της όλα τα στάδια εκβιομηχάνισης της περιοχής και μαρτυρεί την τότε κατάσταση της παραγωγικής διαδικασίας.

Τα ελαιοτριβεία στη Λέσβο είναι αυτοτελή μεγάλα συγκροτήματα, σε αντίθεση με άλλα μέρη της Ελλάδας όπως στη Κρήτη, Κέρκυρα, τα νησιά του Αιγαίου Νίσυρος, Αίγινα, Κάρπαθο κ.λ.π. Εκεί, τα περισσότερα ελαιοτριβεία είναι εγκατεστημένα στα ισόγεια των σπιτιών. Στον όροφο ή στους ορόφους βρίσκεται η κατοικία. Κάθε πόλη της Λέσβου, κάθε χωριό, ακόμη και ο πιο μικρός οικισμός, διαθέτει συνεταιριστικό ελαιοτριβείο, Κοινοτικό ή Δημοτικό, και ανάλογα με το μέγεθος της περιφέρειάς του, ένα ή και περισσότερα ιδιωτικά.

Οι οικισμοί της Λέσβου, όπως και στις Κυκλάδες και αλλού, δεν χτίστηκαν από βαρύγδουπους πτυχιούχους αρχιτέκτονες ή μηχανικούς, αλλά από λαϊκούς τεχνίτες. Στο Μανταμάδο το 1852 ένας Άγγλος περιηγητής αναφέρει : «Ο αρχιτέκτονας είναι μία ντόπια μεγαλοφυΐα και τον λένε μαστρο Λουκά. Όταν για πρώτη φορά του ζήτησα το σχέδιο του σπιτιού, έσκυψε και με ένα ξύλο τράβηξε στο χώμα μερικές άτεχνες γραμμές σημειώνοντας τη θέση των διαφόρων δωματίων. Μετά μπήκαν τα θεμέλια και κτίστηκαν οι τοίχοι με μοναδικό κανόνα τα χέρια, χωρίς

σχέδια ή υπολογισμούς. Το αποτέλεσμα ήταν πολύ καλύτερο απ' ότι περίμεναν, το σπίτι είναι ευάερο, ευρύχωρο και όχι άβολο....»[238]

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ

Ελαιοτριβείο στον οικισμό Κουκμίδου : Βρίσκεται σε μικρή απόσταση από ένα χείμαρρο του οποίου οι μυλόπετρες περιστρέφονται με την δύναμη του νερού. Σώζεται μία στρογγυλή κυλινδρική πέτρα διαμέτρου 1,70 περίπου με περιμετρικό χείλος πάνω στην οποία εφάρμοζε κατακόρυφα ξύλινος κοχλίας με σπείρες (ένα πρωτόγονο πιεστήριο δηλαδή). Ενσωματωμένοι παρόμοιοι ξύλινοι κοχλίες (τμήματα παλαιών ελαιόμυλων) βρίσκονται σε λιθοδομές και χρησιμεύουν ποια σαν πρέκια παραθύρων ή εισόδων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η στέγη του ελαιοτριβείου του χωριού αυτού. Η κάτοψη είναι ασύμμετρη, αντίθετα με τα μεταγενέστερα βιομηχανικά κτίσματα που είχαν αναλογία πλευρών 1:2 ή διαστάσεις 13Χ8. Γύρω στο 1890, πάνω στα ίδια θεμέλια, ξανακτίστηκε με την μορφή που σώζεται μέχρι σήμερα και έχει σαν κύριο χαρακτηριστικό το ξύλινο πατάρι, που είναι χωρισμένο σε μικρότερους χώρους (ξύλινες μπατές) για την αποθήκευση του ελαιόκαρπου και είναι ίσως από τους λίγους τύπους ελαιοτριβείου με ενσωματωμένες τις μπατές, που αργότερα κτίζονται στην περίμετρο του χώρου των ελαιοτριβείων. (Όμοια διάταξη συναντάμε στα ελαιοτριβεία του Νεοχωρίου και της Γουρνέλλας).[239]

Ελαιοτριβείο Νεοχωρίου περιοχής Πλωμαρίου : Χαρακτηρίζεται από την λιθόκτιστη καμινάδα με τετράγωνη βάση. Το ύψος της βρίσκεται σχεδόν στο ύψος του κτίσματος, ενώ στα περισσότερα ελαιοτριβεία το ύψος της βάσης της καμινάδας φτάνει ο 1/3 του ύψους του κτιρίου.

Άλλη ιδιαιτερότητα αποτελεί η τετράριχτη στέγη με διαφορετική απόληξη στη μεριά της κεντρικής εισόδου, όμοια με τις απολήξεις στεγών των περισσότερων λεσβιακών εκκλησιών που κατασκευάστηκαν γύρω στα 1870. Μάστορας αυτού του τύπου στέγης που το σχήμα της είναι επηρεασμένο από την Ανατολική αρχιτεκτονική καθώς και εκείνη

---

[238]. Νίκος Σηφουνάκης, «Βιομηχανικά Κτίρια Στη Λέσβο», Ελαιοτριβεία – Σαπωνοποιεία 19ος Και Αρχές 20ού αιώνα, σελ. 14 - 18.

[239]. Οπ.238 σελ. 98 - 99

των αρχοντικών του Πηλίου και της Καστοριάς, είναι κάποιος ονομαζόμενος Στρατήγης Καρέκος, **(Φωτ. 138)**, **(Φωτ. 139)**. [240]

Ελαιοτριβείο στη Πέτρα της Λέσβου : Έχουμε ένα νεώτερο τύπο βιομηχανικού κτίσματος, το Ελαιοτριβείο και Σαπουνοποιείο του Τάκη Ελευθεριάδη. Κτίσμα δύο χρήσεων ταυτόχρονα που λειτούργησε μέχρι το 1983. Το χειμώνα σαν λιοτρίβι και το καλοκαίρι σαν σαπωνοποιείο. Είναι τριώροφο, και ο τελευταίος όροφος χρησίμευε σαν χώρος επεξεργασίας σαπουνιού. Χτίστηκε το 1908, πλάι στη θάλασσα και κοντά στις λαδαποθήκες του οικισμού. Οι όψεις του παρουσιάζουν ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, είναι απόλυτα συμμετρικές.

Είναι κτισμένο με πολυγωνική εμφανώς αρμολογημένη λιθοδομή στο ισόγειο, και ορθογωνική στους ορόφους. Η γενικότερη εντύπωση που δίνουν οι όψεις του, είναι ότι μοιάζουν περισσότερο με όψεις κατοικίας της περιόδου αυτής, παρά με βιομηχανικό κτίσμα, **(Φωτ. 140)**, **(Φωτ. 141)**. [241]

Σαπωνοποιείο στο Πλωμάρι : Μετατρέπεται σε Κέντρο Πολλαπλών Χρήσεων, **(Φωτ. 142)**, και είναι κτίσμα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής. Διπλάσιο σε όγκο από εκείνο της Πέτρας. **(Φωτ. 143)**, **(Φωτ. 144)**. Στο ισόγειο αποθηκεύονται τα λάδια και υπάρχει χώρος για το ζέσταμα του μίγματος λαδιού και της καυστικής ποτάσας απ' όπου παράγεται το σαπούνι, **(Σχέδιο 17)**.

Στο τελευταίο όροφο, που έχει ξύλινο πάτωμα, **(Φωτ. 145)**, και φέρεται από χοντρά ξύλινα δοκάρια, πάνω στο σανίδωμα υπάρχουν ξύλινες κάθετες υποδιαιρέσεις – καλούπια, μέσα στα οποία χύνεται το σαπούνι. Τα μεγάλα ανοίγματα των παραθύρων είναι το χαρακτηριστικό παρομοίου κτίσματος. Εξυπηρετεί καθαρά λειτουργικούς λόγους (ξήρανση σαπουνιού). Επειδή όμως η σχέση πλήρους και κενού των ανοιγμάτων προκαλεί στατική αστάθεια σε περίπτωση σεισμού, υπάρχουν τοποθετημένα κατακόρυφα μεταλλικά στοιχεία (τραβέρσες) σε όλο το ύψος της όψης, που ενισχύουν την λιθοδομή, **(Φωτ. 146)**.

Τα παράθυρα χαρακτηρίζονται από απόλυτη συμμετρία στις όψεις, **(Φωτ. 147)**, και δίνουν μία προοπτική στον εσωτερικό χώρο και μία αρμονική σχέση φωτισμού και σκιάς. Η αρχιτεκτονική δομή και σύνθεση του χώρου στα βιομηχανικά κτίσματα, βοηθά την προσαρμογή τους σε νέες χρήσεις και καινούριες λειτουργίες, **(Φωτ. 148)**. Κτίσματα πρόδρομοι της μοντέρνας αρχιτεκτονικής που ταίριαξαν με το Λεσβιακό τοπίο και το Λεσβιακό φως. Ο τρόπος κατασκευής τους είναι απόλυτα ορθολογιστικός και οι αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες που μορφώνουν τις όψεις τους προκύπτουν από ανεπιτήδευτες κατασκευαστικές λύσεις,

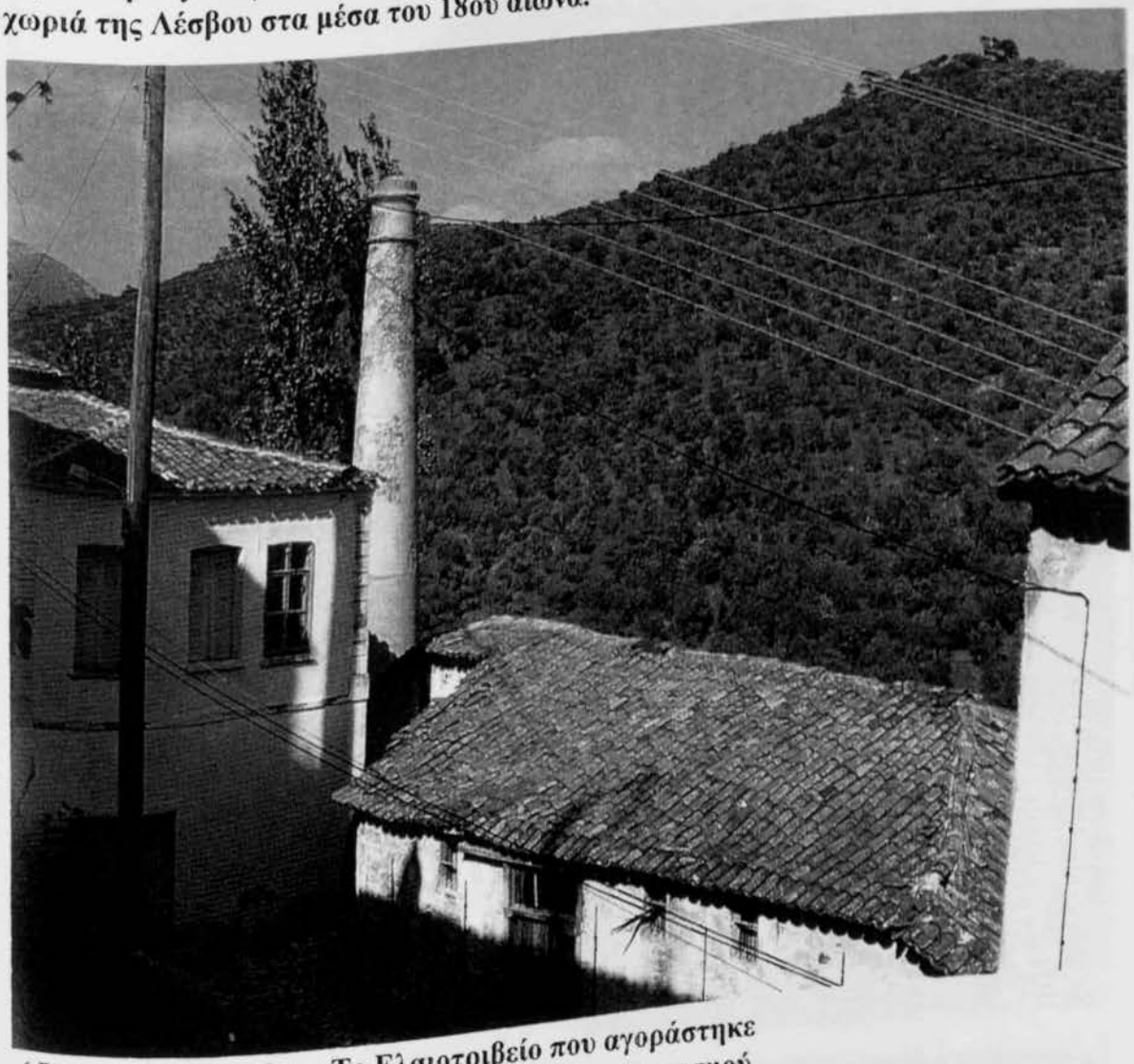
---

[240] . Νίκος Σηφουνάκης, «Βιομηχανικά Κτίρια Στη Λέσβο», Ελαιοτριβεία – Σαπωνοποιεία 19ος Και Αρχές 20ού αιώνα, σελ. 99

[241] . Όπ. 240, σελ. 105.

(Φωτ. 138) Ελαιοτριβείο στο Νεοχώρι Αρχιτεκτονική που θυμίζει τις εκκλησίες του μάστορα Στρατήγη Καρέκου σε χωριά της Λέσβου στα μέσα του 18ου αιώνα.

(Φωτ. 139) Νεοχώρι : Το Ελαιοτριβείο που αγοράστηκε για Μουσείο- ανάμεσα σπίτια του οικισμού.

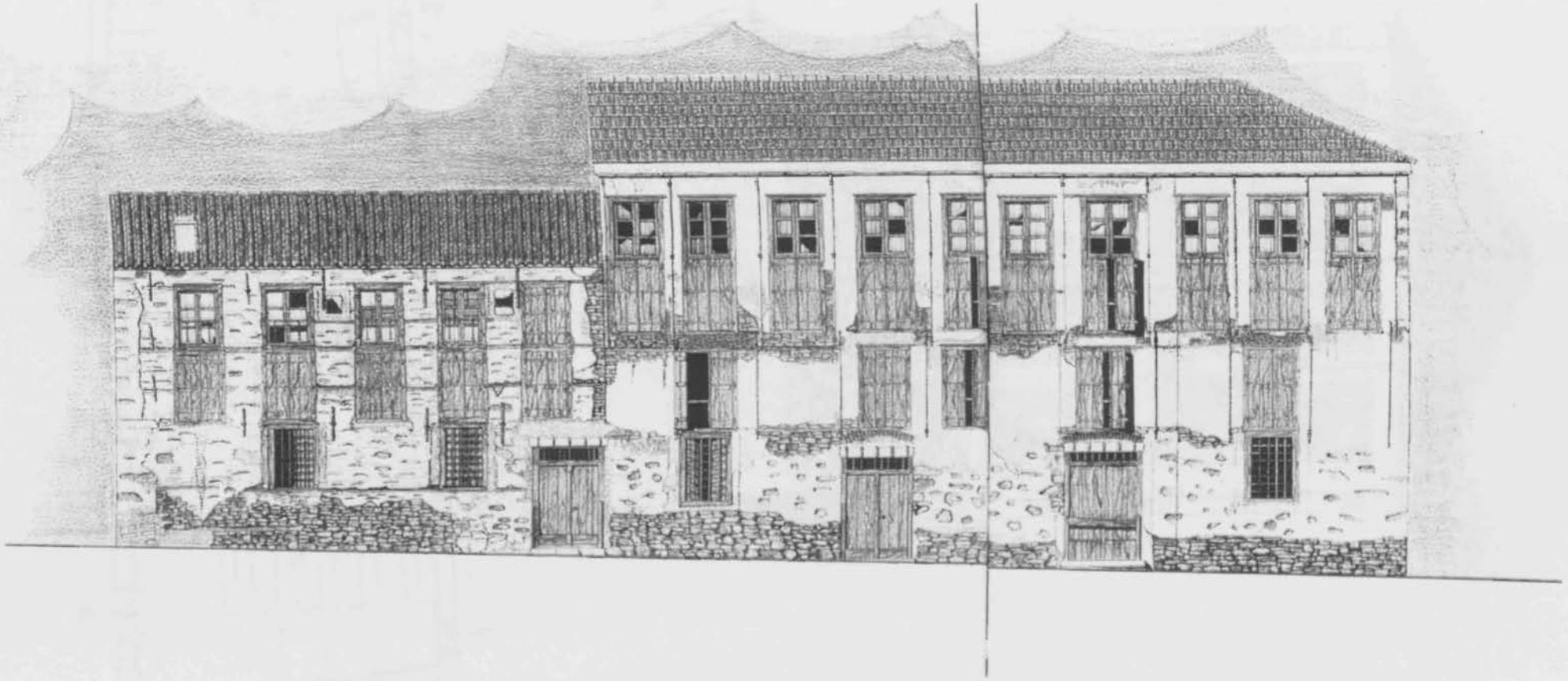
(Φωτ. 140) Ελαιοτριβείο Ελευθεριάδη ΠΕΤΡΑ.

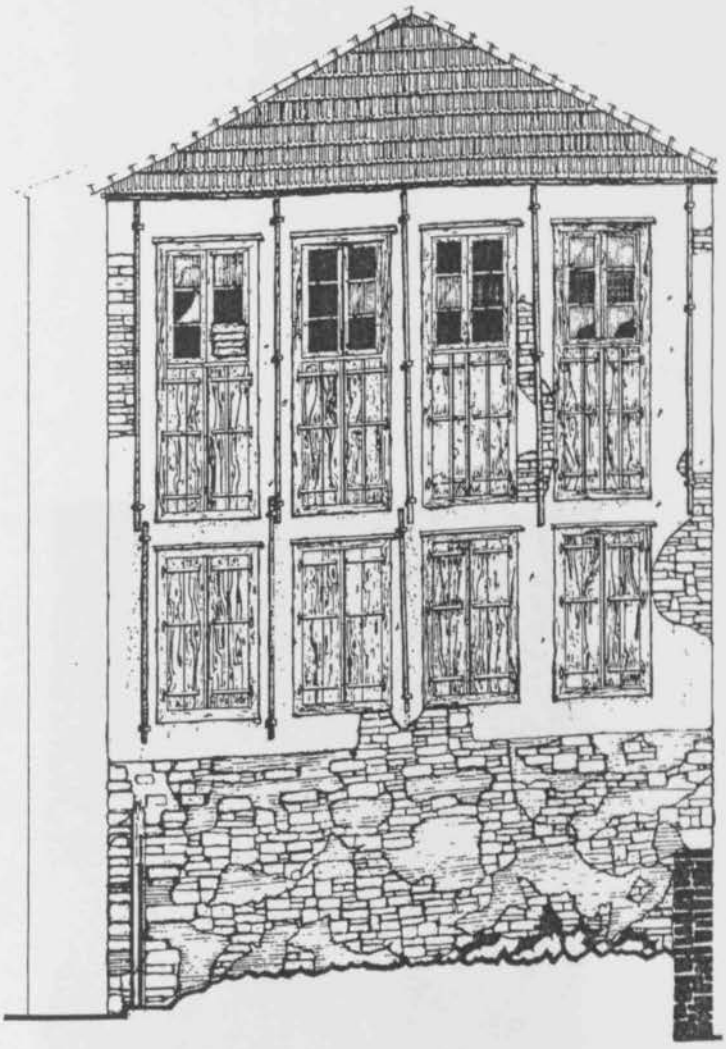
(Φωτ. 141) Ελαιοτριβείο Ελευθεριάδη . Κεντρική όψη.

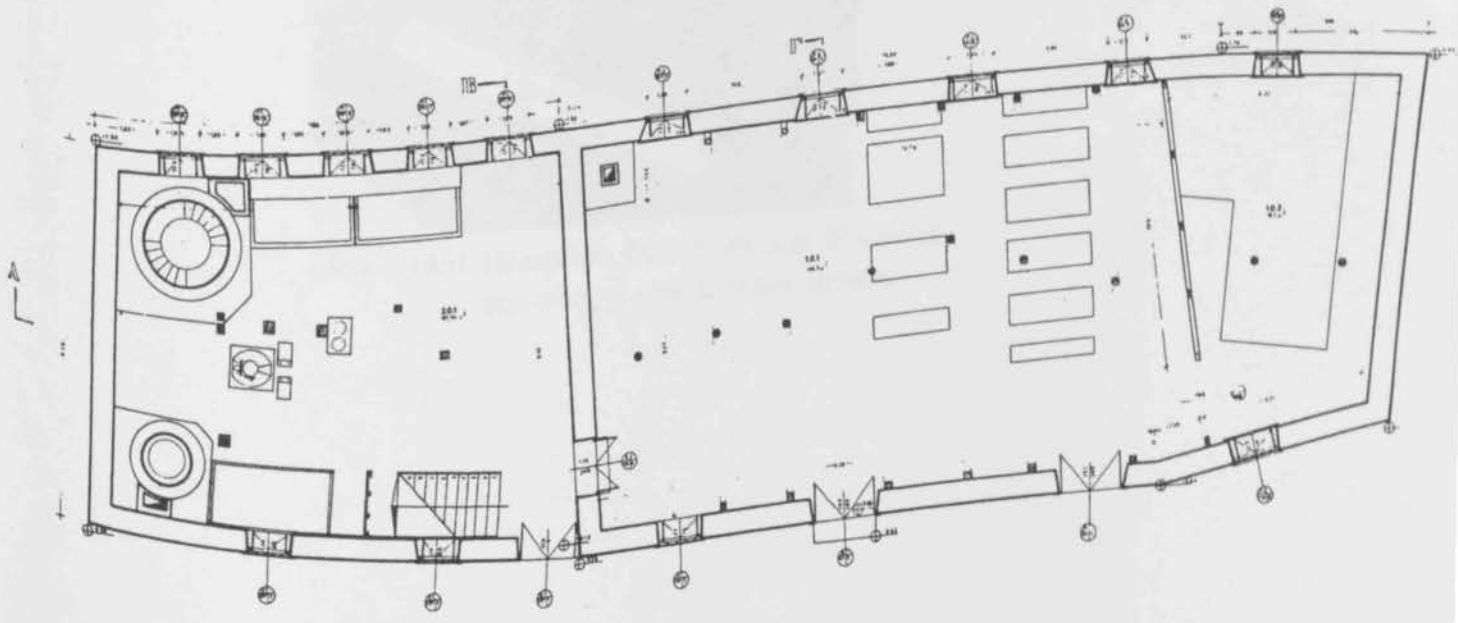
(Φωτ. 142) Το ξηραντήριο έγινε αίθουσα πολλαπλών χρήσεων.

(Φωτ. 143) Κύρια όψη Σαπωνοποιείου.

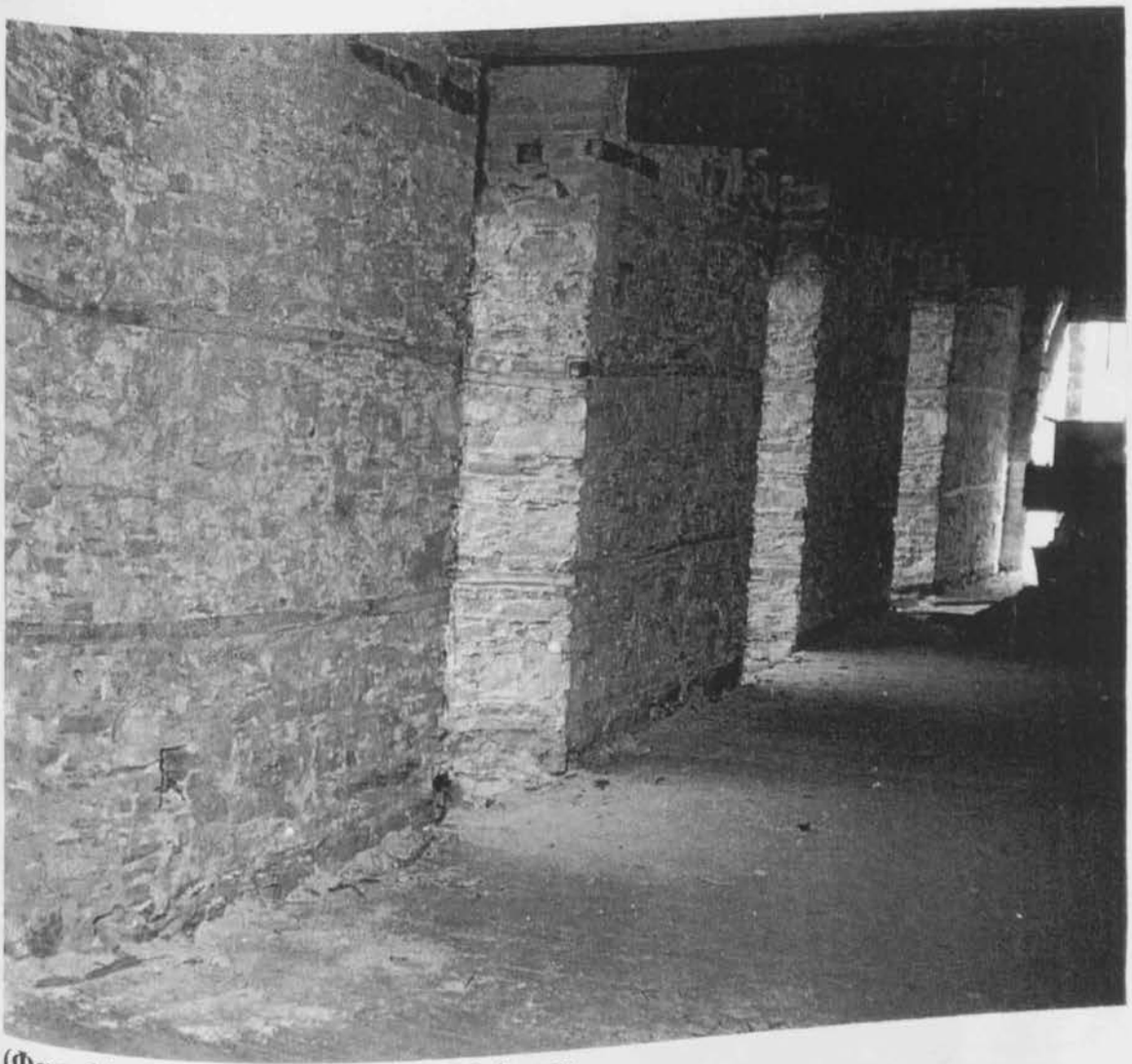
(Φωτ. 144) Νότια όψη.

(Σχέδιο 17) Κάτοψη Ισογείου.

(Φωτ. 145) Πλωμάρι, Σαπωνοποιείο. Η σκάλα που οδηγεί στο δεύτερο όροφο.

(Φωτ. 146) Τοιχοποιία. Εσωτερική άποψη. Διακρίνονται οι στρωτήρες από καστανιά. Το συνδετικό υλικό είναι λάσπη και θηραϊκή γή.

(Φωτ. 147) Κύρια όψη σαπωνοποιείου πριν την επέμβαση. Τα κουφώματα στο ισόγειο έχουν προστατευτικές σιδεριές. Στον όροφο υπάρχουν απλά ξύλινα εξώφυλλα στο κάτω μέρος ενώ επάνω υπάρχουν μόνο τα καφασωτά υαλοστάσια.

(Φωτ. 148) Το σαπωνοποιείο στο στάδιο της αποκατάστασης.

(Φωτ. 149). Οι τεχνικές λύσεις και η ευαισθησία των μαστόρων, προκαλούν το αισθητικά λιτό αποτέλεσμα.[242]

Κοινοτικό Ελαιοτριβείο Πολύχνιτου : Κτίστηκε γύρω στα 1903 – 1904, **(Σχέδιο 18)**, και ήταν το πρώτο ελαιοτριβείο που κατασκευάστηκε στον Πολύχνιτο, **(Φωτ. 150)**, **(Φωτ. 151)**, **(Φωτ. 152)**.

Οι μάστοροι που εργάστηκαν ήταν όλοι ντόπιοι, αναφέρεται μάλιστα κάποιος ονόματι Μαλάκας μάστορας. Το βασικό υλικό των αρχιτεκτονικών στοιχείων, είναι ο ψαμμόλιθος από το κοντινό λατομείο, που αποτελεί το βασικό υλικό για τα σπίτια του Πολυχνίτου, **(Φωτ. 153)**. Ο δρόμος μπροστά από το ελαιοτριβείο είναι στενός χωματόδρομος.

Το ελαιοτριβείο είχε παραγωγή περίπου 10.000 οκάδες λάδι την ημέρα και οι μύλοι του έβγαζαν γύρω στις 600 οκάδες. Πάνω από τους μύλους υπήρχαν πατάρια όπου οι χαμάληδες, φορτωμένοι με 80 οκάδες καρπό, ανέβαιναν τις ξύλινες σκάλες και τα γέμιζαν.

Το ελαιοτριβείο διαμορφώνεται κατάλληλα σε Αίθουσα Πολλαπλών Χρήσεων με την προσθήκη εσωτερικού εξώστη, σκηνής, αποδυτηρίων, WC, αποθηκών κ.λ.π., **(Σχέδιο 19)**. Η δυναμικότητα της αίθουσας κυμαίνεται ανάλογα με την χρήση, από 270 – 300 άτομα περίπου. Επίσης, μερικές από τις μπάτες και η καμινάδα χρησιμοποιούνται για τις μηχανολογικές εγκαταστάσεις, τη θέρμανση κ.λ.π., **(Σχέδιο 20)**, **(Φωτ. 154)**.[243]

Κοινοτικό Ελαιοτριβείο Μανταμάδου : Είναι κτισμένο αμφιθεατρικά. Τη θέση της αρχαίας σκηνής κατέχει το κεντρικό κτίσμα, ενώ σε αμφιθεατρική σχεδόν διάταξη, σε υψηλότερο επίπεδο, είναι οι μπάτες. Το συγκρότημα αυτό άρχισε να κτίζεται το 1905.

Μηχανικός ή μάστορας ήταν κάποιος ονόματι Φούσκας, που σύμφωνα με μαρτυρίες κατασκεύασε και άλλες παρεμφερείς εγκαταστάσεις στην Λέσβο. Οι μελετητές δεν μπόρεσαν να εξακριβώσουν την ειδικότητα του τεχνικού. Όλη η δουλειά έγινε χειρωνακτικά χωρίς την βοήθεια μηχανικών μέσων.

Το κτίριο είναι ορθογώνιο διαστάσεων 12,00 Χ 25,22, **(Σχέδιο 21)**, Οι τοίχοι είναι φέροντες, οι περιμετρικοί οι δύο εσωτερικοί, όλοι από λιθοδομή, **(Σχέδιο 22)**. Στεγάζεται με δίριχτη στέγη κεραμοσκέπαστη φερόμενη από ξύλινα ζευκτά. Η πρόσβαση στο κτίριο εξασφαλίζεται από 3 κύριες εισόδους και μια βοηθητική που διατάσσονται οι 2 στη νοτιοανατολική όψη και η άλλη στη βορειοανατολική. Η βοηθητική είσοδος βρίσκεται στη βορειοδυτική όψη.

Η αναλογία των διαστάσεων του κτιρίου όπως παρατηρούμε πλησιάζει το ½. Ο αερισμός και ηλιασμός του εξασφαλίζεται από 14 παράθυρα. Η αναλογία πλάτους προς ύψος των καθαρών κουφωμάτων

---

[242] .Όπ.240, σελ. 125 – 127.

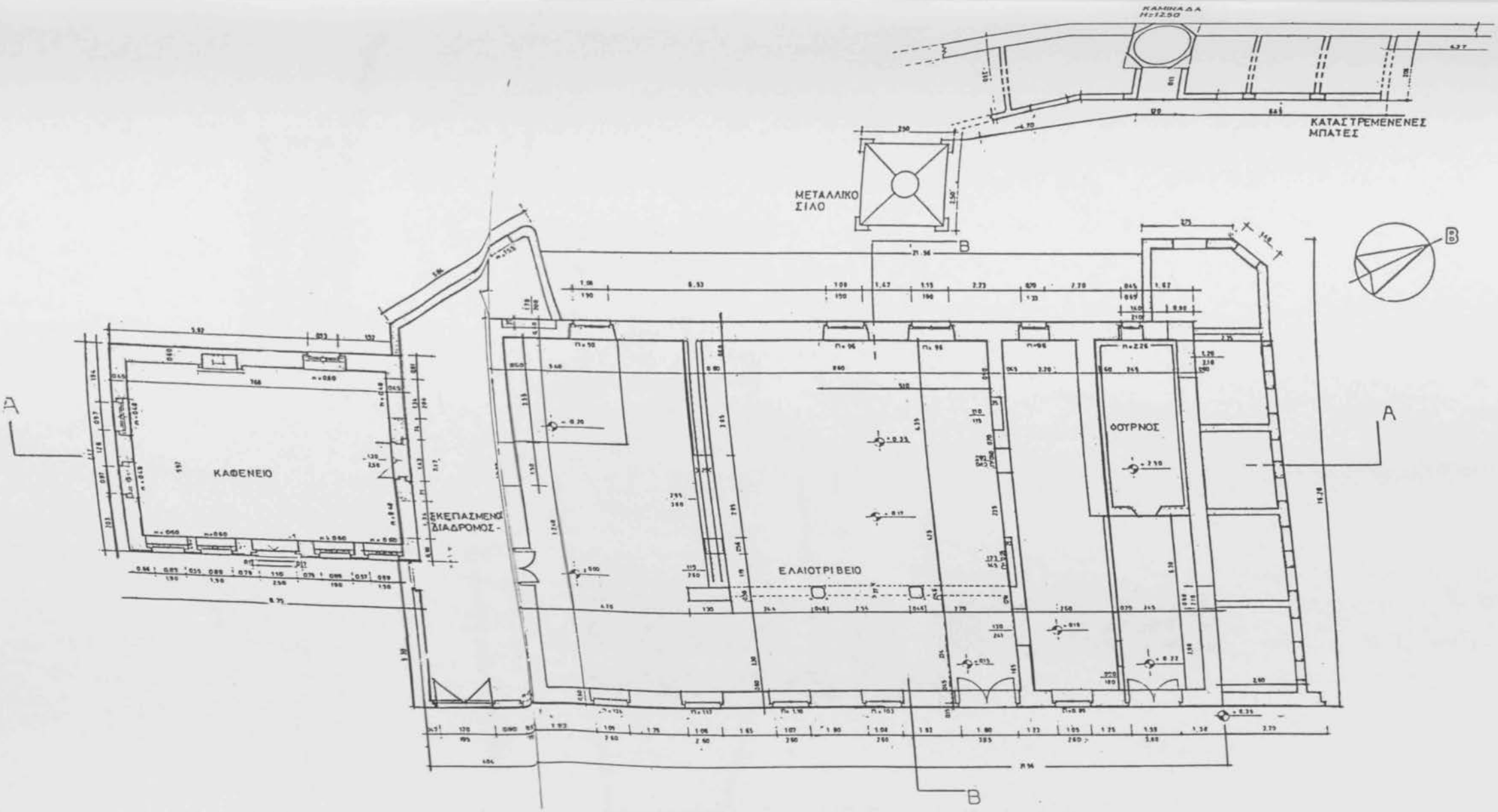
[243] Νίκος Σηφουνάκης, «Βιομηχανικά Κτίρια Στη Λέσβο», Ελαιοτριβεία – Σαπωνοποιεία 19ος Και Αρχές 20ού αιώνα, σελ. 113 – 123.

(Φωτ. 149) Το σαπωνοποιείο πρίν αρχίσουν οι εργασίες αναστήλωσης. Το διώροφο κτίσμα είναι το αρχικό. Στα 1885 προστέθηκε σαν συνέχεια το τριώροφο.

(Φωτ. 150) Δημοτικό Ελαιοτριβείο Πολυχνίτου.

(Σχέδιο 18) Σχέδιο γενικής αποτύπωσης του Ελαιοτριβείου Πολυχνίτου. Ο σκεπασμένος διάδρομος που παρεμβάλεται ανάμεσα στα δύο κτίσματα είναι μεταγενέστερη κατασκευή.

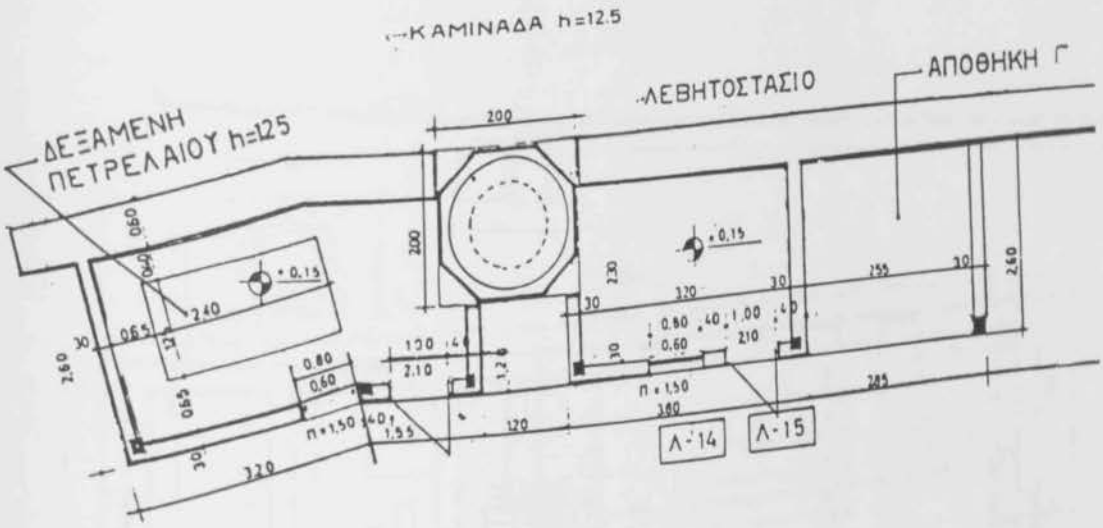
(Φωτ. 151) Δημοτικό Ελαιοτριβείο Πολυχνίτου.

(Φωτ. 152) Δημοτικό Ελαιοτριβείο Πολυχνίτου.

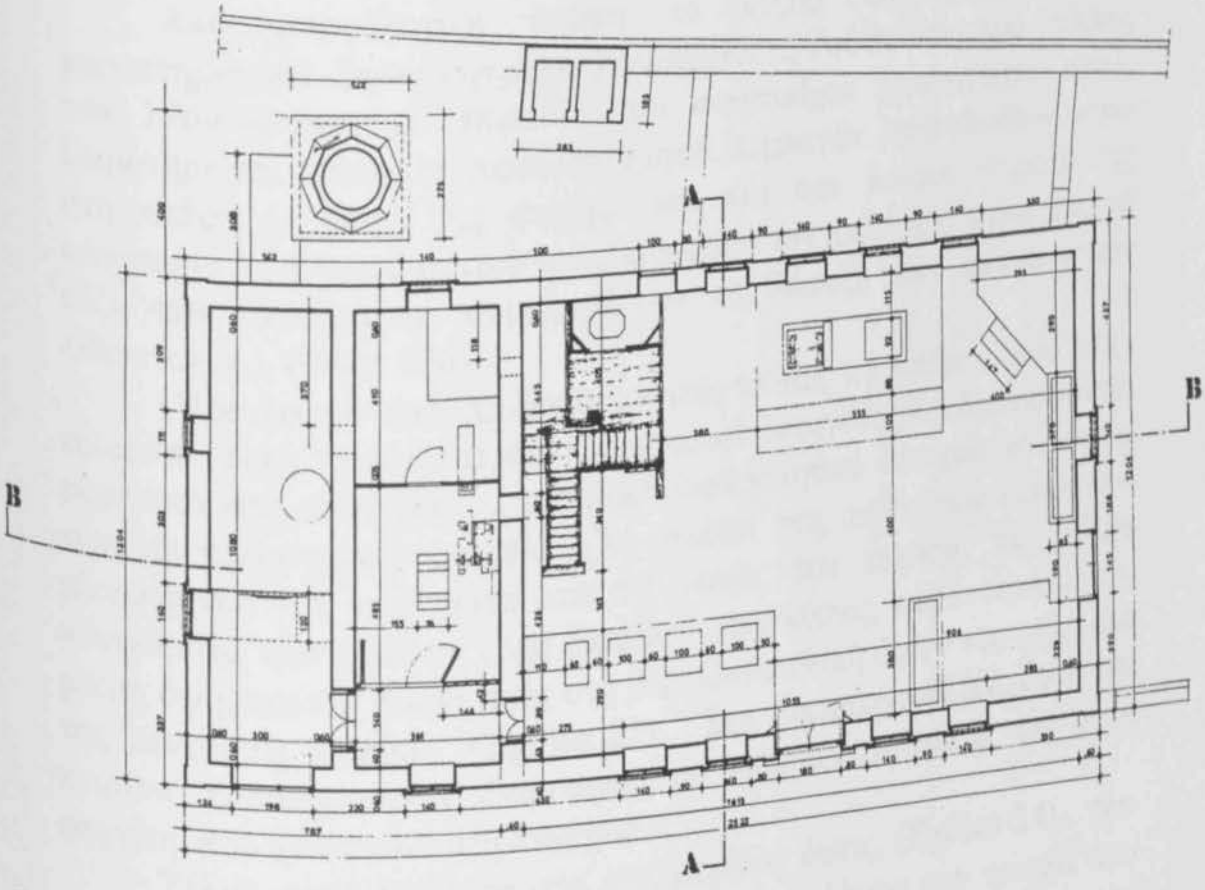
(Φωτ. 153) Λεπτομέρεια της εισόδου του Καφενείου του Δημοτικού Ελαιοτριβείου Πολυχνίτου, με τους διπλούς πέτρινους λαμπάδες (σοβελίκια).

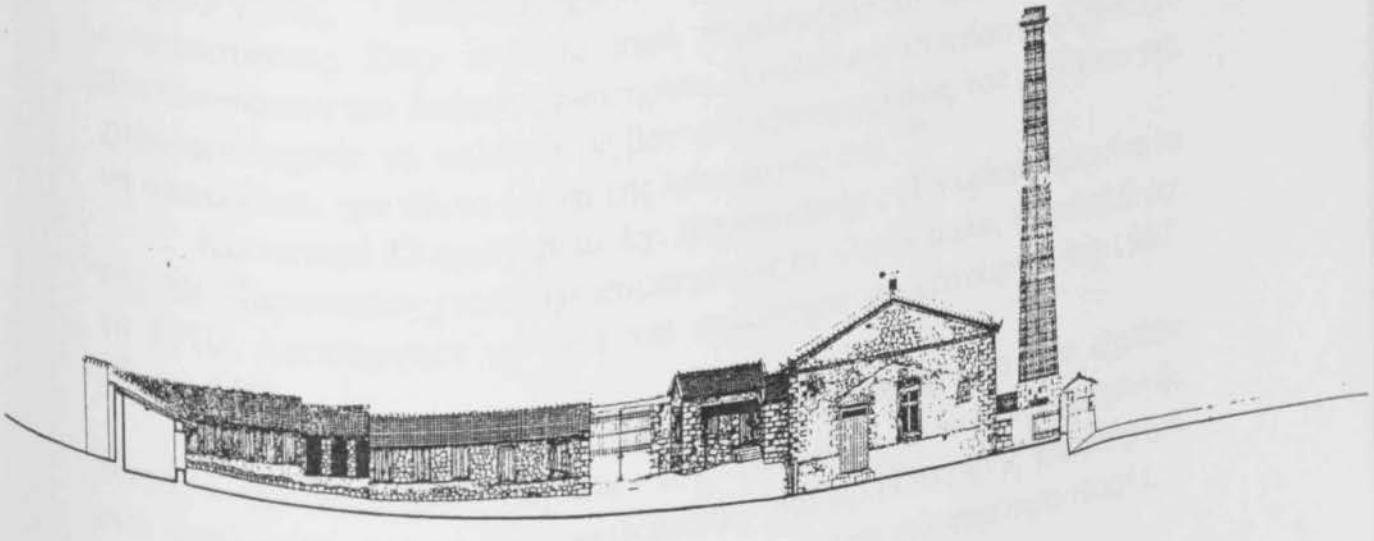
(Σχέδιο 20) Τομή και Μερική Κάτοψη Καμινάδας.

(Φωτ. 154) Δημοτικό ελαιοτριβείο Πολυχνίτου.
Η βάση της καμινάδας.

(Σχέδιο 21) Κάτοψη Αποτύπωσης.

(Σχέδιο 22) Τομή – Όψη Δ - Δ

πλησιάζει το ½., **(Φωτ. 155)**, Όλα τα παράθυρα προστατεύονται από κιγκλιδώματα και τα κουφώματά τους είναι ξύλινα από πεύκο του Αδραμμύτιου Μ. Ασίας, δίφυλλα με σταθερό φεγγίτη.

Από μορφολογική άποψη το κτίριο κατατάσσεται στα χαρακτηριστικά δημιουργήματα Βιομηχανικής Αισθητικής του τέλους του 19ου αιώνα, με επιρροές του αντιστοίχου Βρετανικού στυλ. Παρατηρείται επίσης η ευρύτατη χρήση συμπαγών οπτόπλινθων τόσο στη στέψη – βάση της στέγης, όσο και στα καίρια σημεία της τοιχοποιίας. (Ανακουφιστικά τόξα, κάτω από την ποδιά και πάνω από τα τόξα των ανοιγμάτων, συμπληρώνουν τη διάταξη των ακανόνιστων λίθων κ.λ.π.), **(Φωτ. 156)**.

Πέρα λοιπόν από τις διακοσμητικές ταινίες της στέψης, που στην τελευταία προς τα κάτω στρώση δημιουργούν σταγόνες και διατάσσονται εκφορικά στη συνέχεια, το μοναδικό διακοσμητικό στοιχείο της όψης, είναι οι πελεκημένοι και τέλεια λειασμένοι στις ακμές πωρόλιθοι που πλαισιώνουν τα ανοίγματα και τις γωνίες του κτιρίου. Τα ξύλινα κουφώματα των εισόδων είναι δίφυλλα – της κύριας, της κεντρικής στη μικρή όψη, και της βοηθητικής στη βορειοανατολική όψη – και τρίφυλλα της κεντρικής εισόδου, **(Σχέδιο 23)**. Στη βορειοανατολική όψη του κτιρίου παρατηρούνται διαμορφωμένα τοξωτά ανοίγματα σε ύψος φεγγίτη, που χτίστηκαν στη συνέχεια.

Τέλος σημαντικό στοιχείο στις μεγάλες όψεις, **(Σχέδιο 24)**, του κτιρίου αποτελούν τα παξιμάδια στήριξης των αξόνων των τροχών που μεταδίδουν την κίνηση με ιμάντα από την ατμομηχανή και την μεταφέρουν, πάλι με ιμάντα σ' όλα τα μηχανήματα του λιοτριβιού.

Το Κέντρο Πολλαπλών Χρήσεων Μανταμάδου περιλαμβάνει εναλλασσόμενες λειτουργίες θεάτρου, κινηματογράφου, διαλέξεων, χορού, συγκεντρώσεων, εκθέσεων, βιβλιοθήκης, βιντεοθήκης, πληροφορικής, αναγνωστηρίου καθώς και βοηθητικές τους εγκαταστάσεις. Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνεται και το περίπτερο ανακοινώσεων και έκδοσης εισιτηρίων. Αναλυτικά, το κτίριο πολλαπλών χρήσεων έρχεται να καλύψει τις βασικές εξυπηρετήσεις του κέντρου και να αποτελέσει τον κύριο άξονα της λειτουργίας του.[244]

Κοινοτικό Ελαιοτριβείο Αγ. Παρασκευής : (Το τρίτο ατμοκίνητο της Αγ. Παρασκευής) που είχε και ατμοκίνητο αλευρόμυλο, θεμελιώθηκε το 1910. Λειτούργησε το 1911 και σταμάτησε να λειτουργεί το 1967, **(Φωτ. 157)**.

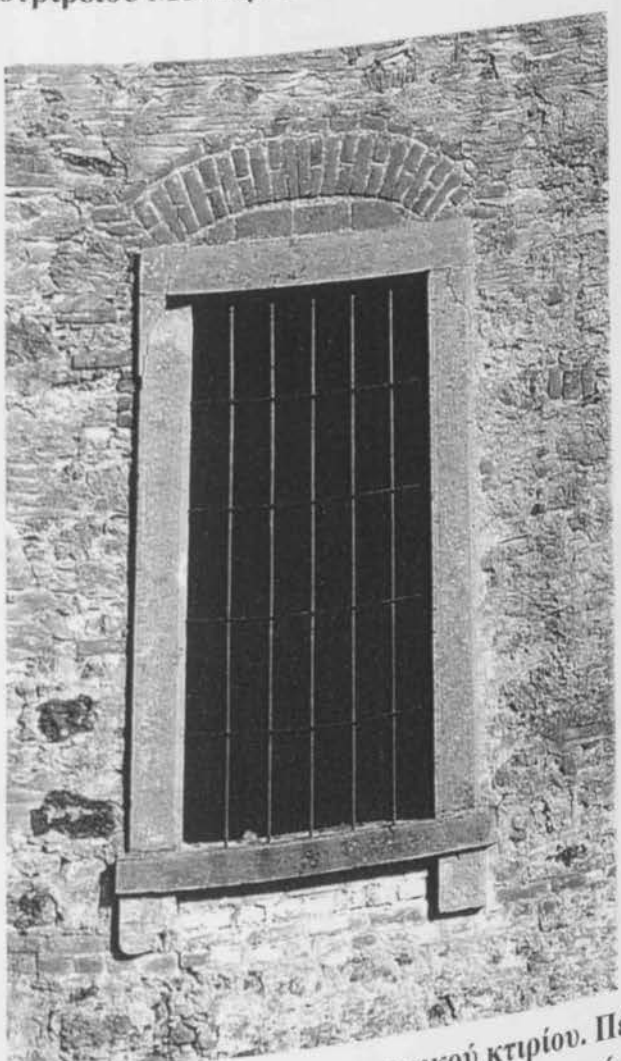
Η διάταξη είναι ορθολογική και απλή. Στο κέντρο του σχεδόν τετράγωνου οικοπέδου, **(Σχέδιο 25)**, βρίσκεται το κτίριο παραγωγής ενώ ακολουθεί αυστηρούς γεωμετρικούς νόμους. Η ακριβής γεωμετρική χάραξη, η αντισεισμική διαμόρφωση και η μέριμνα για πυροπροστασία,

---

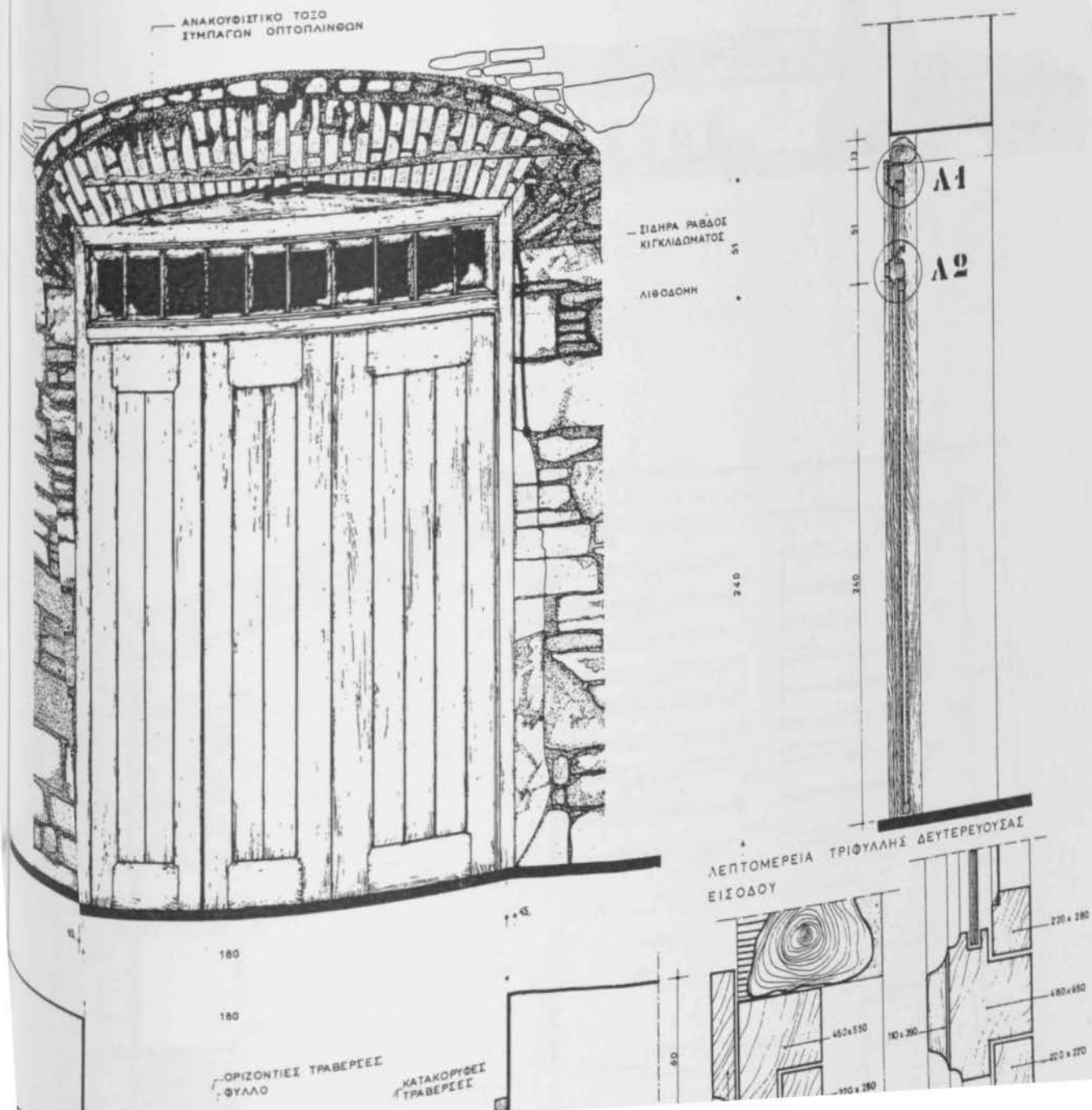
[244] .Νίκος Σηφουνάκης, «Βιομηχανικά Κτίρια Στη Λέσβο», Ελαιοτριβεία – Σαπωνοποιεία 19ος Και Αρχές 20ού αιώνα, σελ. 139 – 153.

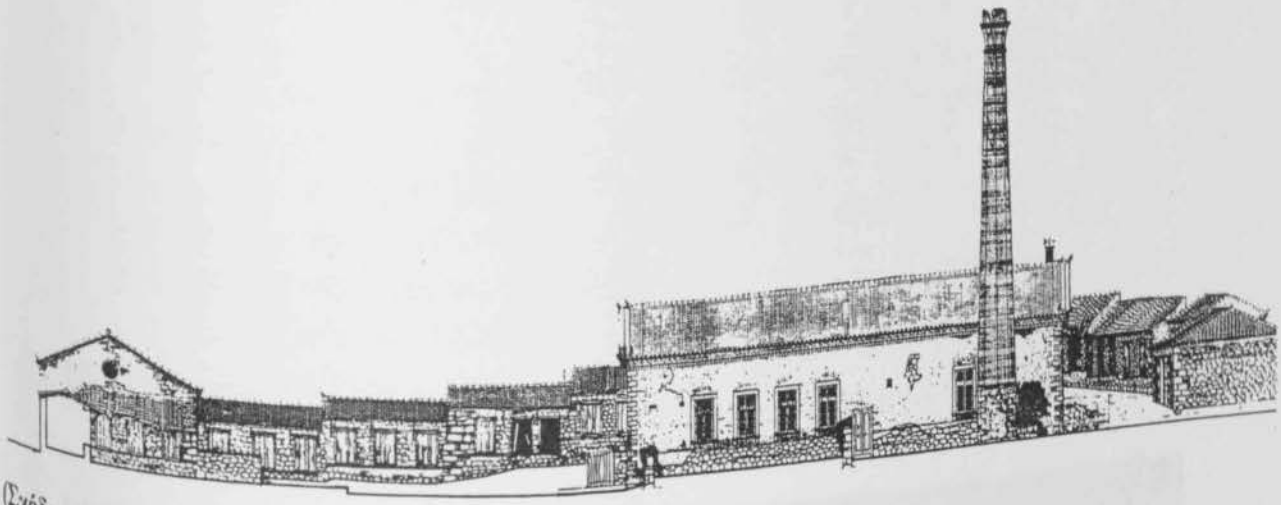

(Φωτ. 155) Κεντρική είσοδος και παράθυρα Ελαιοτριβείου Μανταμάδου.

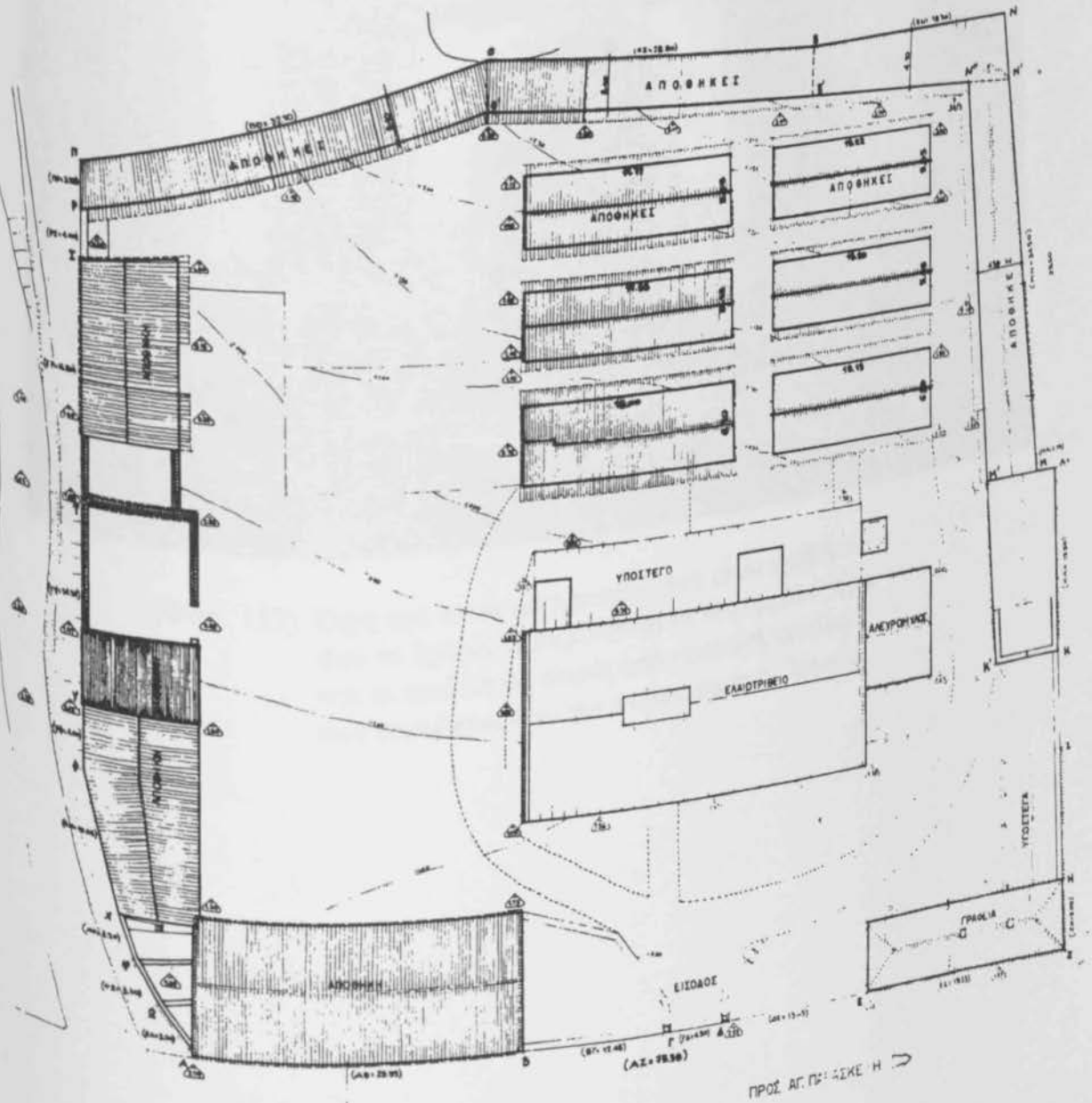

(Φωτ. 156) Παράθυρο κεντρικού κτιρίου. Πέτρινα Μαντώματα με χαρακτηριστικές προς τα κάτω απολήξεις. Ανακουφιστικό τόξο από συμπαγές τούβλο.

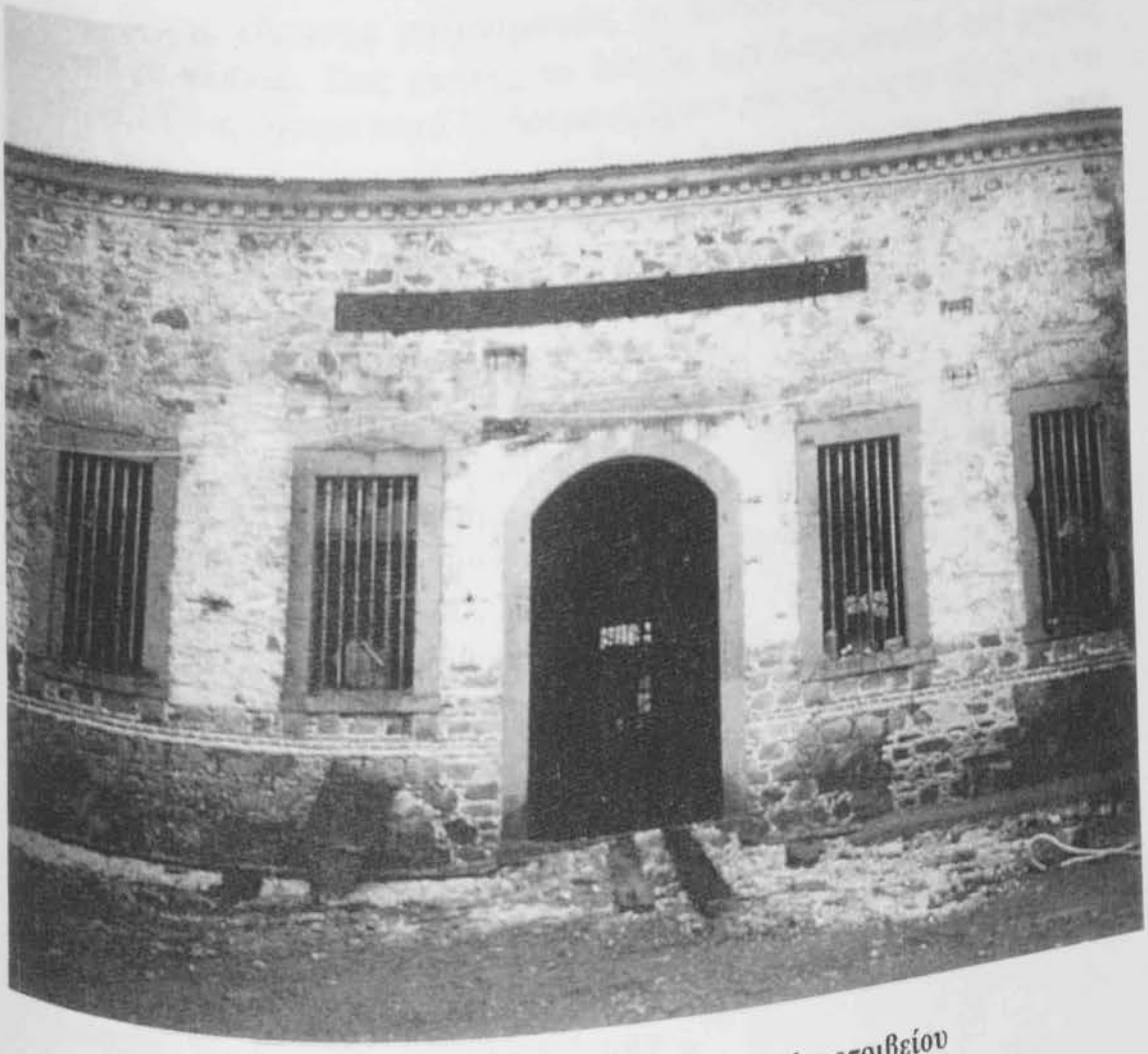

ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΤΙΚΟ ΤΟΙΧΟ
ΣΥΜΠΑΓΩΝ ΟΠΤΟΠΛΙΝΘΩΝ
ΣΙΔΗΡΑ ΡΑΒΔΟΣ
ΚΥΓΚΛΙΔΩΜΑΤΟΣ
ΛΙΘΟΔΟΜΗ
Λ1
Λ2
240
ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΤΡΙΦΥΛΛΗΣ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑΣ
ΕΙΣΟΔΟΥ
180
180
ΟΡΙΖΟΝΤΙΕΣ ΤΡΑΒΕΡΣΕΣ
ΦΥΛΛΟ
ΚΑΤΑΚΟΡΥΦΕΣ
ΤΡΑΒΕΡΣΕΣ
60
450x550
220 x 270

(Σχέδιο 24) **Βόρεια όψη του συγκροτήματος πρίν την επέμβαση.**

(Σχέδιο 25) Σχέδιο Αποτ

(Φωτ. 157) Όψη του κεντρικού κτιρίου του ελαιοτριβείου από το δρόμο. Διακρίνονται το νέο αρμολόγημα και οι οριζόντιες σειρές από συμπαγή τούβλα που τοποθετούνται για αντισεισμικούς λόγους.

υπερβαίνουν τα όρια των λαϊκών παραδοσιακών κατασκευών της εποχής, **(Σχέδιο 26)**.

Όλοι οι εξωτερικοί τοίχοι καθώς και οι εσωτερικοί φέροντες, είναι λιθοδομές. Οι μη φέροντες εσωτερικοί διαχωριστικοί τοίχοι είναι δρομικές πλινθοδομές. Οι λιθοδομές είναι ανεπίχριστες. Χρησιμοποιούνται πετρώματα από τα τρία λατομεία που λειτουργούσαν αυτή την περιοχή εκείνη την περιοχή.

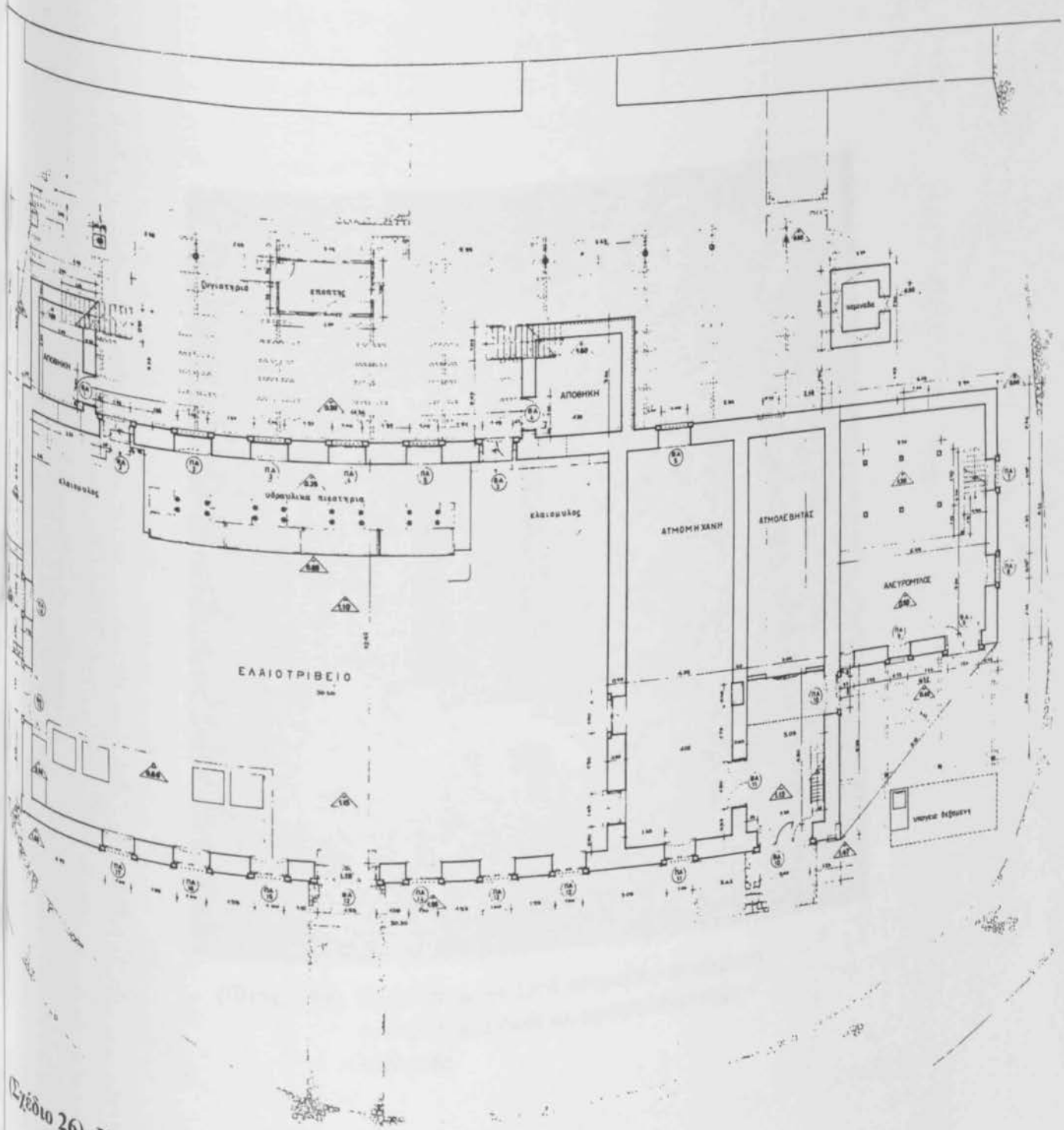
Δάπεδα κατασκευαστικά δεν υπάρχουν απλώς ισοπεδωμένο χώμα. Στις θέσεις έδρασης μηχανημάτων, το δάπεδο έχει διαμορφωθεί από πέτρινες πλάκες. Στις μπάτες, το δάπεδο έχει διαμορφωθεί από μικρές πέτρες. Τα πρόχειρα αυτά λιθόστρωτα έχουν ρύσεις προς τα έξω ώστε να απομακρύνονται τα υγρά του αποθηκευμένου ελαιόκαρπου από τρύπες στους εξωτερικούς τοίχους. Ξύλινα δάπεδα έχουν όλα τα γραφεία του κτιρίου, και είναι υπερυψωμένα σε σχέση προς το φυσικό έδαφος. Στους τοίχους εδράζονται κορμοί που πάνω τους πατούν τα δοκάρια και σ' αυτά καρφώνονται τα σανίδια.

Τα περισσότερα κουφώματα είναι ξύλινα αλλά υπάρχουν και μερικά σιδερένια. Ορισμένες πόρτες έχουν υαλοστάσια που προφυλάσσονται με περίτεχνες σιδεριές, **(Φωτ. 158)**. Ορισμένα παράθυρα αποτελούνται μόνο από σκούρα ενώ άλλα μόνο από τζαμιλίκια και προφυλάσσονται με σιδεριές.

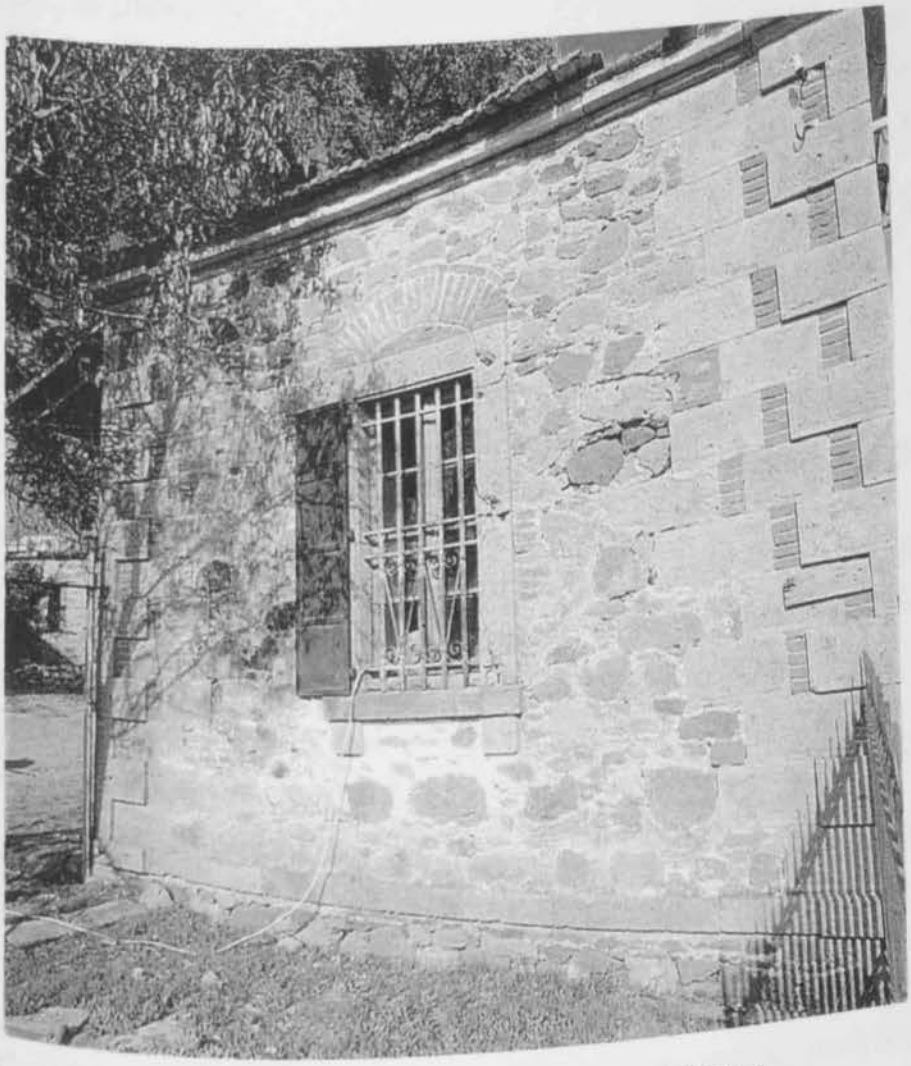
Δημιουργούνται αίθουσα συνάθροισης 370 θέσεων, με σκηνή θεάτρου, καμαρίνια, βεστιάριο και βοηθητικούς χώρους. Στην αίθουσα αυτή θα δίνονται θεατρικές και μουσικές παραστάσεις και θα γίνονται συγκεντρώσεις πολιτικού, κοινωνικού, πολιτιστικού ή ψυχαγωγικού χαρακτήρα. Αίθουσα συνάθροισης 80 θέσεων. Στην αίθουσα αυτή θα γίνονται συναθροίσεις ατόμων που το πλήθος τους δεν είναι τέτοιο ώστε να χρησιμοποιείται η αίθουσα συνάθροισης των 370 θέσεων. Θα χρησιμοποιείται επίσης σαν τάξη για σεμινάρια ή διδασκαλία ξένων γλωσσών ή οποιουδήποτε άλλου θέματος.[245]

---

[245] Νίκος Σηφουνάκης, «Βιομηχανικά Κτίρια Στη Λέσβο», Ελαιοτριβεία – Σαπωνοποιεία ς Και Αρχές 20ού αιώνα, σελ. 156 – 173.

(Σχέδιο 26) Κάτοψη Αποτύπωσης Κεντρικού Κτιρίου.

(Φωτ. 158) Παράθυρο με λιτά πέτρινα μαντώματα (σουβελίκια) και με προστατευτικές σιδεριές.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΝΕΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΕΛΑΙΟΤΡΙΒΕΙΑ ΚΑΙ ΣΑΠΩΝΟΠΟΙΕΙΑ

Το 1984 προκηρύχτηκαν οι αρχιτεκτονικές μελέτες μετατροπής και διαρρύθμισης τεσσάρων βιομηχανικών κτιρίων σε Χώρους Πολλαπλών Χρήσεων και συγκεκριμένα :

Στις Κοινότητες Μανταμάδου και Αγίας Παρασκευής και τους Δήμους Πολιχνίτου και Πλωμαρίου. Η χωροταξική κατανομή έγινε σ' αυτά τα τέσσερα κέντρα για τους εξής λόγους :

Α) Οι τέσσερις αυτές περιοχές είναι κέντρα που εξυπηρετούν ευρύτερες περιφέρειες.

Β) Διαθέτουν ιδιόκτητα βιομηχανικά κτίρια εγκαταλειμμένα.

Με την αποπεράτωση των τεσσάρων Κέντρων Πολλαπλών Χρήσεων, αυτά θα διαθέτουν, σύμφωνα με τις οριστικές μελέτες αναστήλωσης και διαρρύθμισης, τους εξής χώρους :

Α) Μεγάλη αίθουσα που ανάλογα θα μετατρέπεται και θα χρησιμοποιείται για θέατρο, κινηματογράφο, σεμινάρια, ομιλίες, γιορτές κ.λ.π.

Β) Χώρους βιβλιοθήκης και αναγνωστηρίου.

Γ) Χώρους οπτικοακουστικών μέσων.

Δ)Χώρους έκθεσης των συλλογών ειδών λαϊκής τέχνης της περιοχής.

Ε) Μικρό μουσείο του ελαιοτριβείου ή σαπωνοποιείου, όπου θα εκτεθούν όλα τα ιστορικά αντικείμενα που βρέθηκαν στους ίδιους χώρους από τις επιτροπές συλλογής και φύλαξης.

Στ) Χώρος καφενείου.

Ζ) Χώρους για στέγαση συλλογών της περιοχής, όπως αγροτικών, κτηνοτροφικών, αθλητικών, πολιτιστικών κ.λ.π.

Η) Χώρους για το γραφείο τουρισμού, για τους δασκάλους ή καθηγητές της περιοχής, εκθετήρια αγροτικών και κτηνοτροφικών προϊόντων, εκθετήρια αγγειοπλαστικής και οικιακής χειροτεχνίας.

Έτσι, δίνοντας την δυνατότητα στους συλλόγους να στεγαστούν μέσα σ' αυτό το συγκρότημα, εξασφαλίζουμε την καθημερινή λειτουργία και ζωή των χώρων, αποφεύγοντας τη μουσειακή αντίληψη λειτουργίας που συνήθως επικρατεί.

Θ) Μικρό υπαίθριο θέατρο.

Ι) Στο Πλωμάρι, στο Μανταμάδο και στην Αγ. Παρασκευή, δημιουργούνται μικροί δημοτικοί ξενώνες νεότητας.

Κ) Χώρος για τη στέγαση της Νομαρχιακής Επιτροπής Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΝΕΛΕ).[246]

---

[246]. Νίκος Σηφουνάκης, «Βιομηχανικά Κτίρια Στη Λέσβο», Ελαιοτριβεία – Σαπωνοποιεία 19ος Και Αρχές 20ού αιώνα, σελ. 34 – 37.

Βιβλιογραφία

- Δημήτρης Κροκίδης, «Η Παραδοσιακή Βιομηχανία της Βυρσοδεψίας στα Καρλοβάσια Σάμου», Εισήγηση στο Συνέδριο ΄΄Η Σάμος από τα Βυζαντινά Χρόνια Μέχρι Σήμερα΄΄, Σάμος, Απρίλης 1995.

- Κορνηλία Ζαρκιά, «Η Προβιομηχανική Βυρσοδεψία Στην Ελλάδα», ΕΤΒΑ.

- Χριστίνα Αγριαντώνη, «Οι Απαρχές της Εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα το 19ο αιώνα», Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας Ελλάδος, Αθήνα 1986.

- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Εθνικό Ιδρυμα Ερευνών, «Ιστορικός Βιομηχανικός Εξοπλισμός Στην Ελλάδα».

- Νίκος Σηφουνάκης, «Βιομηχανικά Κτίρια Στη Λέσβο Ελαιοτριβεία – Σαπωνοποιεία 19ος και Αρχές του 20ου αιώνα», Αθήνα Ιούλιος 1994.

- Δημήτρης Κροκίδης, «Η Επαναχρησιμοποίηση των Παλαιών Βυρσοδεψείων για το Πανεπιστήμιο του Αιγαίου», Αθήνα 1996.

- Κωνσταντίνος Σπ. Παπαΐωάννου, «Σάμος Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Αθήνα 1982.

- Κωνσταντίνος Καλατζής, «Το Ταμπάκικο» Αθήνα 1990.

- Ζαφειρίου Νικόλαος, «Αρχείο Σάμου», (τ. 1948 – 54)

- Αλέξης Σεβαστάκης, «Ιστορικά Νέου Καρλοβάσου Σάμου 1768 – 1840», Αθήνα 1995.

- Μανώλης Νικολαΐδης, «Η Ζωή στη Σάμο Κατά την Τελευταία Φάση της Ηγεμονίας και Μετά. 1900 – 1945», Αθήνα 1995

- Σταματιάδης Επαμεινώνδας, «Σαμιακά, Ιστορία της Σάμου, Η Λαογραφία της Σάμου», Αθήνα 1966.

- Π. Αιβαλιώτης, Πανελλήνιος Σύνδεσμος Βιομηχανιών Δέρματος, «Εξελικτική Πορεία και Θέση του Κλάδου», Μαΐος 1992.

- Οργανισμός Βιομηχανικής Ανάπτυξης Α.Ε., «Μελέτη των Κλάδων Βυρσοδεψίας – Υποδηματοποιίας Στην Ελλάδα», Αθήνα 1961.

- Νομικός Στ. - Οικονόμου Μ., «Μουσείο Υδροκίνησης Δημητσάνας», ΕΤΒΑ, Αθήνα 1990.

- Industrial News & Research, «Η Βιομηχανία Δέρματος», 1998.

- Τάσεις – Η Ελληνική Οικονομία, «Δέρματα και Γουναρικά, Πορεία Συρρίκνωσης», 1999.

- Παπαγεωργίου Σόφη, «Το Πρώτο Εργοστάσιο Ζάχαρης Στην Ελλάδα», Παρνασσός, τ. 17, Αθήνα 1975.

- Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας Αθήνα.